

mtatkki

Hungarian Academy of Sciences
Centre for Social Sciences
Institute for Minority Studies

A PDF fájlok elektronikusan kereshetőek.

A dokumentum használatával elfogadom az
[Europeana felhasználói szabályzatát](#).

A

15.940

A
FINNUGOROK
VILÁGA

Budapest

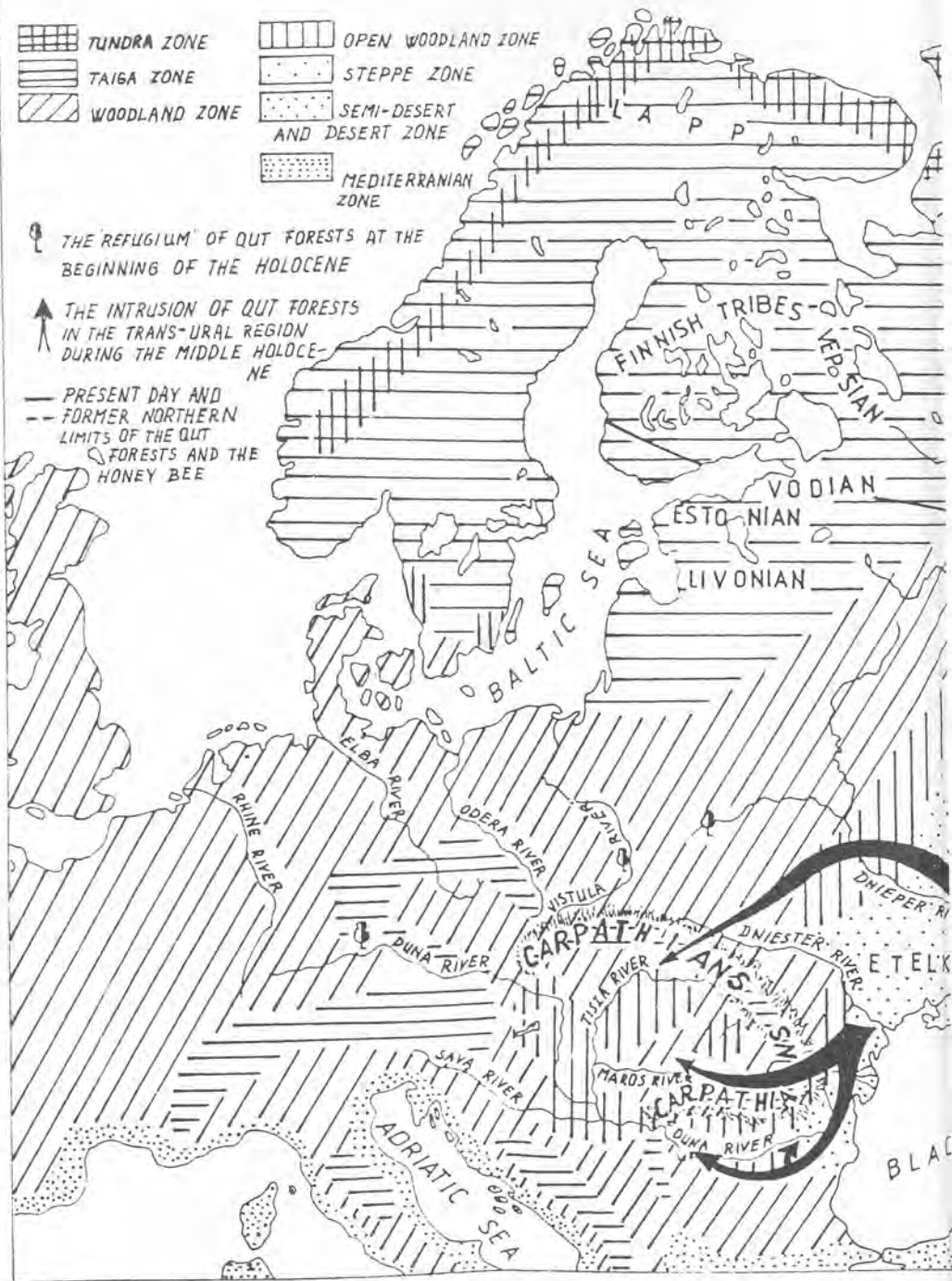
ECOLOGICAL ZONES IN EUROPA AND WESTERN SIBERIA THE URALIAN HOMELAND OF THE FINNO-UGRIAN PEOPLES AND THE MIGRATION OF THE HUNGARIANS

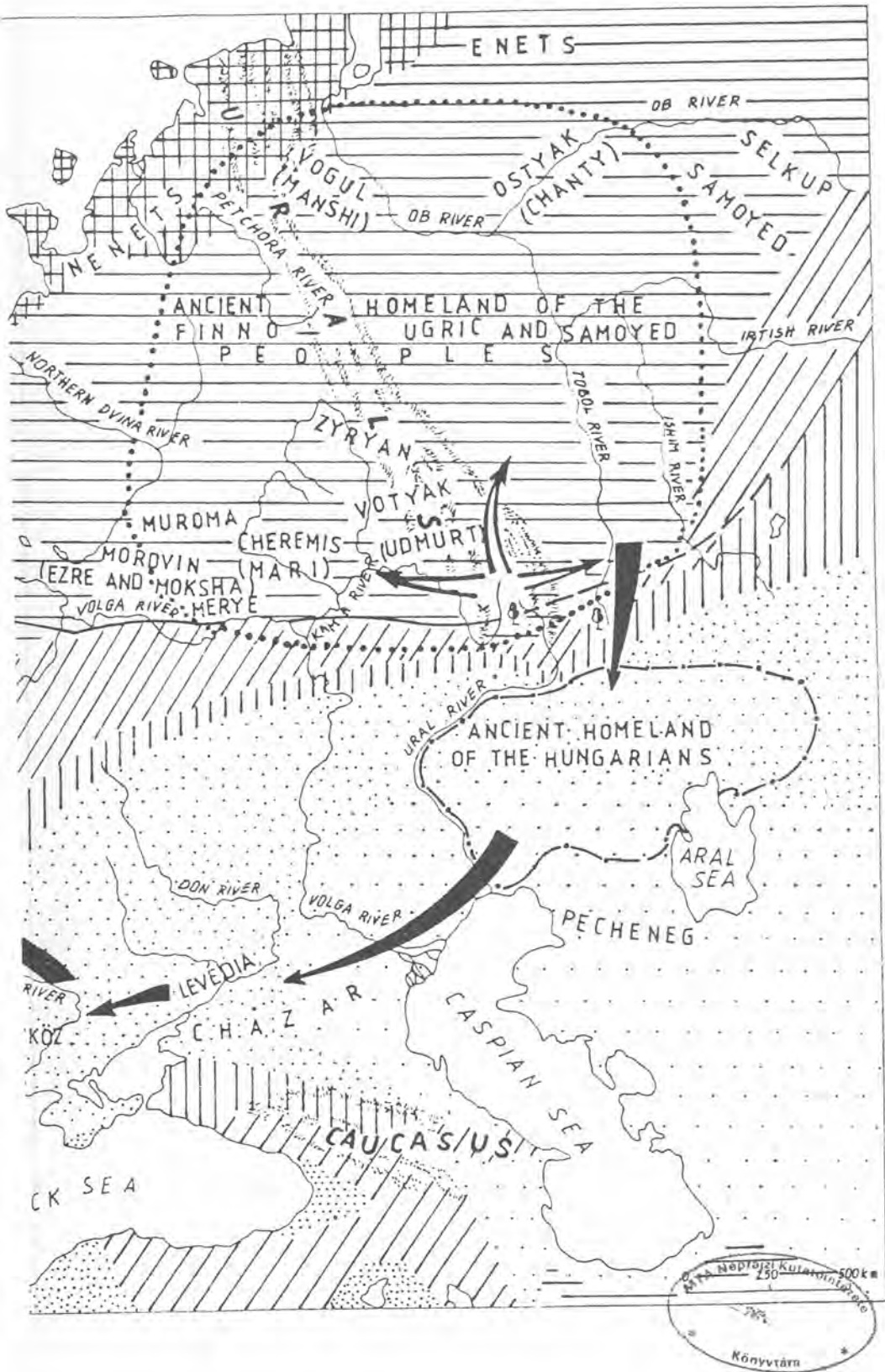
	TUNDRA ZONE		OPEN WOODLAND ZONE
	TAIGA ZONE		STEPPE ZONE
	WOODLAND ZONE		SEMI-DESERT
AND DESERT ZONE
			MEDITERRANEAN
ZONE

 THE 'REFUGIUM' OF QUT FORESTS AT THE BEGINNING OF THE HOLOCENE

 THE INTRUSION OF QUT FORESTS IN THE TRANS-URAL REGION DURING THE MIDDLE HOLOCENE

— PRESENT DAY AND
- - - FORMER NORTHERN
LIMITS OF THE QUT
FORESTS AND THE
HONEY BEE

A FINNUGOROK VILÁGA

A Magyarságkutatás könyvtára

•XIX•

Alapító szerkesztő

JUHÁSZ GYULA

Sorozatszerkesztő

DIÓSZEGI LÁSZLÓ
FEJŐS ZOLTÁN

A FINNUGOROK VILÁGA

A II. FINNUGOR VILÁGKONGRESSZUS
TISZTELETÉRE
BUDAPEST, 1996. AUGUSZTUS 16—21.

Szerkesztette

NANOVFSZKY GYÖRGY

Budapest — Moszkva
1996

Munkatársak

Volodarszkaja Olga
(orosz nyelvű fordítás és szaklektorálás)

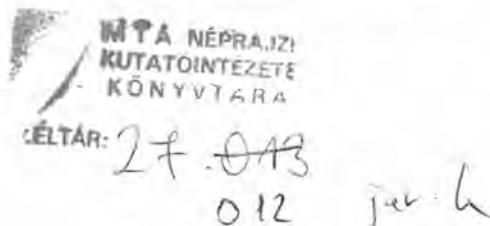
Böröcz László
(számítógépes feldolgozás)

Musztafin Ildar
(grafika)

Soós Lajos,
Nanovfszky György, Magyar Tibor
MTI
(fotók)

Lektorálta

Domokos Péter

ISBN 963 04 6844 1

ISSN 0865-3925

Kiadja a Teleki László Alapítvány

Felölös kiadó: Diószegi László

Műszaki szerkesztő: Császtvai Tünde

Szedés és töröclés: Teleki László Alapítvány szerkesztősége

Tartalomjegyzék

Ajánlás (<i>Nanovszky György</i>)	7
Köszöntő (<i>Domokos Péter</i>)	9
I. Az oroszországi finnugorok	11
A keleti finnugorok történelme (<i>Bartha Antal</i>)	13
Az obi-ugorok története (<i>Mikesy Gábor</i>)	25
A votjákok története (<i>Klíma László</i>)	31
A zürjének története (<i>Dobó Attila</i>)	37
A cseremiszek története (<i>Pomozí Péter</i>)	41
A mordvinok története (<i>Nagy József</i>)	47
A merják és a muromák (<i>Klíma László</i>)	51
A karjalaiak története (<i>Bereczki András</i>)	53
Az izsórok története (<i>Bereczki András</i>)	57
Az inkeri-finneek története (<i>Peregí Dóra</i>)	59
A vepszék története (<i>Bereczki András</i>)	63
A lívek története (<i>Bereczki András</i>)	67
A vótok története (<i>Bereczki András</i>)	71
A lappok története (<i>Bereczki András</i>)	75
A szamojéd népek vázlatos története (<i>Jevgenyij Helimszkij</i>)	79
II. Az önálló államisággal rendelkező finnugorok	91
Észtország rövid történelmi kronológiája	93
Finnország rövid történelmi kronológiája	96
Magyarország rövid történelmi kronológiája	99
A keleti finnugor népek betagozódása az orosz birodalomba (<i>Klíma László</i>)	103
III. Utazások finnugor földeken	105
Magyar elnök a finnugor köztársaságokban (<i>Nanovszky György</i>)	107
Nyelvrokonaink (<i>Nyirkos István</i>)	109
Az uráli őshaza (<i>Klíma László</i>)	113
Hol élnek ma az uráli népek? (<i>Nyirkos István</i>)	117
Az Ural-vidék magyar kutatói (<i>Kubassek János</i>)	119
A magyar—finnugor kapcsolatok (<i>Mayer Rita</i>)	121
IV. Táblázatok	125
Adatok a finnugor népekről	127
Az uráli nyelvcsalád	128
Az uráli népek és nyelvek (<i>Nyirkos István</i>)	129
A finnugor világ fejlődésének problémái — (<i>Karl Ponomarjov</i>)	131

V. Az I. Finnugor Világkongresszus legfontosabb dokumentumai	137
VI. Az oroszországi finnugor nemzeti kisebbségekre vonatkozó törvények és rendeletek	147
VII. A finnugor világ jelentősebb személyiségei	159
VIII. Irodalomjegyzék	184
IX. A finnugor népek nemzeti zászlói és címerei	187
X. Képmelléklet	193

Ajánlás

Idén, a magyar honfoglalás 1100 éves évfordulóján kerül sor a II. Finnugor Világkongresszusra, amelyre több mint háromszáz küldött érkezik Oroszországból és a három önálló államisággal rendelkező finnugor köztársaságból, Észtországból, Finnországból és Magyarországról. Részt fognak venni a határainkon kívül élő szóránymagyság képviselői is Szlovákiából, Ukrajnából, Romániából, Szerbiából, Horvátországból, Szlovéniából és Ausztriából.

Az eseményt Göncz Árpád köztársasági elnök fogja megnyitni a Parlamentben, aki 1993-ban a finnugorok történetében először látogatta meg népes delegáció élén az Urál-menti finnugor köztársaságokat.

A napjainkban mintegy 25 millió finnugor közül 4 millió lakik az Oroszországi Föderáció területén a Baltikumtól az Urálig terjedő északi területeken a legkülönbözőbb adminisztratív formációkban. Számarányuk a területi össznépességhez képest sehol sem haladja meg a 23%-ot, de van olyan nemzetiség, amelynek tagjait mindössze néhány tucatban számolják. Önálló nyelvük és kultúrájuk fejlődését nagy mértékben befolyásolta a cári, majd a szovjet rendszer számukra nem éppen előnyös nemzetiségi politikája. A totalitarizmus összeomlása óta a 90-es évek elejétől a demokratizálódó Oroszország, lehetőségeihez mérten igyekszik biztosítani a területén élő finnugoroknak is az esélyegyenlőséget a nemzeti ön- és azonosságtudat felélesztésében.

Az Oroszországi Föderáció Alkotmányán kívül számos központi, regionális és helyi törvény igyekszik szabályozni az említett népek és népcsoportok politikai, társadalmi és gazdasági életkörülményeinek és feltételeinek alakulását.

Az önálló államisággal rendelkező finnugor népekre éppen ezért rendkívül nagy és komoly felelősség hárul a finnugor világ életbentartásáért és együttműködéséért. A korábbiakban csak a nyelvészetre, a népművészetre és a hagyományápolásra leszűkülő együttműködést ma már kezdi felváltani a gazdasági, a politikai és a kulturális együttműködés számtalan formája, az ösztöndíjak nyújtása, a szakértők és a tudóscserék mellett az ifjúsági, a parlamenti és a vállalkozói szférában.

Bízunk benne, hogy ezen gondolatok és elképzelések megvalósítását nemesak a II. Finnugor Világkongresszus, de a résztvevők lelkes kezdeményezése és céltudatos kitartása is elő fogja segíteni.

A finnugor világnak van mit adnia a világörökségnek, amit egyébként már hosszú ideje sikerrel is bizonyít.

Finnugor olvasókönyvünk a fentiek szellemében született és szeretne hasznos olvasmánya lenni mindazoknak, akik bármily megfontolásból érdeklődnek és tájékozódni szeretnének rólunk, finnugorokról. Az összeállítás több szerző műve. Mint szerkesztő, Domokos Péter professzor és Klima László adjunktus segítségével — akiknek ezúton is szeretnék köszönetet mondani — igyekeztem a legfrissebb kutatások eredményeit rendszerezni és az olvasók elé tájni.

A magyar szerzőkön kívül, akiknek többsége az ELTE Finnugor Tanszékehez kötődik, közljük egy orosz kutató cikkét, valamint a moszkvai Magyar Nagykövetség két munkatársának a dolgozatát. A nagykövetség és a moszkvai Magyar Intézet már az elmúlt években is mindent elkövetett, hogy az elnöki látogatás óta megélné a finnugor—magyar kapcsola-

tok még tartalmasabbak és szerteágazóbbak legyenek. Ismerve rokonaink életkörülményeit, lehetőségeit és rátermettségét, a feladat teljesítését örömmel vállaljuk a jövőben is.

Tekintettel arra, hogy az idei kongresszus a második lesz a sziktivkári után (1992.), kötelességünknek tartottuk közölni az ott elfogadott legfontosabb dokumentumokat.

Ugyancsak elsőként tettünk kísérletet, hogy megadjuk annak a mintegy 600 finnugor kérdéskörben tevékenykedő személyiségnek a felsorolását, messze nem törekedve a teljességre, akik a finnugor világ jobbításán fáradoztak és fáradoznak.

Mivel szerény eszközeink nem teszik lehetővé a nagyobb mérvű és elmélyültebb tudományos munkát, eme dolgozatunkkal, amelyet két nyelven, oroszul és magyarul készítettünk el, pusztán egy olvasókönyvet szeretnénk volna letenni az olvasók elé.

Talán akadnak követőink, akik ezt a munkát továbbvizik és tökéletesítik.

Ezúttal is szeretnék köszönetet mondani valamennyi szerzőnek, Bartha Antalnak, Bereczki Andrásnak, Dobó Attilának, Jevgenyij Helimszkijnek, Klíma Lászlónak, Kubassek Jánosnak, Mayer Ritának, Mikesy Gábornak, Nagy Józsefnek, Nyirkos Istvánnak, Peregí Dóranak, Pomozi Péternek és Karl Ponomarjovnak, valamint közvetlen munkatársainknak, Volodarszkaja Olgának, a szakmailag kiváló és szakértői fordításokért, Böröcz Lászlónak, az anyag számítógépes szerkesztésében, továbbá Ildar Musztafinnak, a grafikai munkák elkészítéséhez nyújtott segítségért.

Illesse a kiadót is köszönet azért, hogy a kötet időben megjelenhetett.

Moszkva, 1996 július

NANOVFSZKY GYÖRGY
nagykövet

Köszöntő

„Kell lenni valahol egy őshazának...” — adta egy szép verse címéül századunk jelentős lírikusa, Váci Mihály. Sójárával olyan érzést és vágyat szólaltat meg, amelyet számos kis nép, közösség mondhatna ki hasonlóan, kevésbé költőien, valahogy így: nyelvemben s hagyományaimban őrzöm ugyan múltamat, de annak kezdeteiről szinte semmit sem tudok. A körülöttünk élő nemzetek aligha ismerhetik ezt az árvasághoz, elszigeteltséghez hasonlítható szorongást: a szláv, a germán és az újlatin népek szűkebb és tágabb összetartozása közismert, s nem kínozza őket a valahai közös otthon hollétének talánya sem.

Noha mi, magyarok immár ezerszáz éve lakjuk hazánkat (s ez nem csekély idő!), már a „honfoglalás” szóban benne rejlik, hogy jöttünk valahonnan, s erővel foglaltuk el helyünket. Távlabbi múltunkat, régi szállásterületeinket már akkor sem ismerték eleink, írásbeliség híján az emlékezet legfeljebb néhány évszázadot rögzíthetett, évezredek semmiképp sem. Ez olyan kemény tény, amellyel a tudat és a tudás is nehezen birkózik meg! A „civilizált nagyoknak” csak alig ezer vagy ezeröttszáz esztendőre kell visszanézniük, az is tele írásos forrással, *de a megelőző időszak is.*

Mi hatezer éve szakadtunk ki ősi közösségünkől, hagytuk el rokonságunkat, lakóterületünket.

S csupán 250 éve tárta fel a tudomány, honnan jöttünk, kik vagyunk, mely nyelvek családjába tartozik „édes anyanyelvünk”! Roppant távolinak, idegennek, hihetetlennek tűnt mindez régi honfitársainknak, olykor a maiaknak is. A lényeg azonban az, hogy a tér és az idő legyőzésével rátaláltunk fellelhetetlennek látszó régmúltunkra s tényleges hozzátartozóinkra.

A világban szétszórtan élő közel 20 finnugor (uráli) nép nyelvének sokfélesége, kultúrájának színessége, gazdagsága lenyűgöző. A megszeretéshez, a megbecsüléshez a megismerésen át vezet az út. A finn Kalevala, a cseremis népdal, a mordvin ballada, a mordvin medvének voltaképpen a sajátunk is. Rokonságunk szellemiségében, örökségében leltünk rá az óhajtott „őshazára”, az Ő közösségük vezetett vissza bennünket önmagunkhoz, az elmetszettnek vélt gyökerekhez. Mostani nagy családi találkozókon érezze itthon magát minden ide látogató rokon, az új és a régi hazák lakói többé ne eresszék el egymás kezét!

Budapest, 1996 június

DOMOKOS PÉTER
professzor
az ELTE FinnugorTanszékének vezetője

I. AZ OROSZORSZÁGI FINNUGOROK*

* A sokszerzős kötet adataiban (főként a nép- és földrajzi neveket, a lélekszámot és százalékokat illetően) meghatározott tényekre vonatkozóan is eltérések tapasztalhatók. A szerzők eltérő forrásból merítették ismereteiket, frissességre, megbízhatóságra törekedve. Az egységesítés kockázatosnak bizonyulna, és erre a szerkesztő nem is tett kísérletet, tiszteletben tartva a kutatók önállóságát.

A keleti finnugorok történelme

1995 augusztusában a finnországi Jyväskyläben, a 8. Nemzetközi Finnugor kongresszuson a finnugor (uráli) tudományok művelői sok szempontból vizsgálták a rokon népek életét, hagyományait, kiváltképpen pedig nyelveiket. Szinte szabálynak tekinthető, hogy a történészek ez alkalommal is szerény részvétellel jelentkeztek tudományáguk kérdéseivel a történészek feladatvállalását illetően azonban lényeges a Societas Historiae Fenno-Ugricae. A Társaság 1993-ban a finnországi Ouluban megrendezte első nemzetközi kongresszusát, népes részvétellel. Ez az esemény tudatja, hogy a finnugor nemzetek történelmei iránti érdeklődés felerősödött. A tendencia szemmel látható a keleti finnugor nemzetek történelme esetében is. A konferencia előadásai két vaskos kötetben jelennek meg rövidesen, a finn állam jelentékeny támogatásával. Komoly munkálat tárhatja majd fel a történészek hallgatásának okait a keleti finnugorok történelméről. Pontosabban, miért tértek ki a keleti finnugor történelem tárgyalása elől a nem szovjet befolyás alatt tevékenykedő szakemberek? Csak vázlatos ismertetés szólhat a hallgatás okairól, az ismeretek hiánya a jelen széljegyzetben is tettenérhető.

A független finnugor államok történészei behatóan foglalkoznak nemzeti történelmükkel, az már azonban kevésbé állítható, hogy az egymás történelme iránti tudományos kutatások jelentős méreteket öltöttek volna. A közéleti, érzelmi érdeklődés azonban tisztos hagyományt teremtett. Az ilyen érdeklődés felerősödött Finnország iránt a hősi 1939/40-es téli háborúja idején, az Észtország iránti érdeklődés pedig mély háborgásba csapott át a Molotov—Ribbentrop paktum nyomán. Az idős, még élő kortárs nemzedék nem felejtí az észt nemzet kiszolgáltatását.

A keleti finnugorság történelme iránt a közéleti-érzelmi eredetű érdeklődés nem alakulhatott ki. A szovjet állami és pártérdekeket megszólaltató történetírás iránt elháríthatatlan fenntartások éltek. A keleti finnugorok és a szamojédok a 16—17. század folyamán az orosz, a 20. század elején pedig a szovjet birodalom alattvalói lettek. Történelmük nemzeti hangjukon csak későn, a 20. század elején kezdett megszólalni, de a 30-as évektől drasztikusan elhallgattatták őket. A cári birodalomban élt finnugorok saját hangja a peres iratokban, tiltakozásokban érhető tetten, azokban is tompítva. Az elnyomás elleni tiltakozás, a jogsérelmek felsorolása szakadatlanul folyt a cári időkben.

A 19/20. század fordulóján lépett színre a falusi tanítókból kialakuló polihisztor-politizáló szellemi elit, amely felszabadítási programokba próbálta foglalni az évszázados nemzeti sérelmek orvoslását. Ez az elit paraszti gyökerekből nőtt ki, egyéb származású nem is lehetett, hiszen a keleti finnugorság számára évszázadokig tilos volt szakítani a falusi léttel. Komi falusi vándoriparosból emelkedett a Harvard Egyetem professzori székébe P. Szorokin, a modern szociológia egyik megteremtője. Az ugyancsak komi falusi tanító, V. I. Litkin (Ilja Vasz) magyar doktorátussal rendelkező kiváló filológus, művelődéstörténész 20 évnyi száműzetés után jutott főiskolai tanársághoz. Az udmurt költő, Kuzebaj Gerd az udmurt nemzeti tudat ébresztőjeként segítette a rokon népek mozgalmait, hirdette a finnugor nemzetek szolidaritásának eszméjét. A szovjet titkosrendőrség és a bolsevik párt Gerd nevéből alakított sértő fogalommal „gerdizmus”-ként (gerdovcsesina) jellemezte a keleti finnugor nemzeti mozgalmakat. P. Szorokin demokratizmusa miatt magára vonta a szovjet állami és párthatóságok haragját. Sikerült

legálisan távoznia a Szovjetunióból, amit a GPU sohasem bocsátott meg magának. A nemzeti ébredés irányító személyiségei szenvedélyesen érdeklődtek az észti, a finn és a magyar történelem tapasztalatai iránt.

A keleti finnugorok történelme annyira ködbe vész, hogy történelmük sok eseménye, civil szervezeteik krónikája úgyszólván ismeretlen. Virulnak azonban olyan elméleti vadhajtások, amelyek szerint a keleti finnugor nemzetek önerejükből képtelenek lettek volna a magasabb szervezetség fokára jutni. Ez a sértő feltevés a finn és az észti történelemre vonatkoztatva is megjelent. A birodalmi történetírás tevékenysége nyomán a mérgezett magvak világszerte szétszóródtak, hajtásaiuk megjelentek a magyar áltudományos vagy féltudományos vélekedésekben is. Ennek a fajelméletre emlékeztető felfogásnak a cáfolatát látta a keleti finnugor elit a független finnugor nemzetek államiségében.

A keleti finnugorság történelme iránti érdeklődés alig létezik, holott több oknál fogva is, nemcsak önmagában, hanem birodalmi, újabban pedig világgazdasági összefüggéseiben is fontos ismerni. Nem a véletlen szeszély következménye, hogy a legutóbbi évekig hiteles ismeretek szerzése a keleti finnugorságról szinte lehetetlen volt. Külföldi szakértők levéltári kutatásait a cári hatóságok általában nem engedélyezték, és nagyon bonyolult eljárásokhoz kellett igazodniuk a birodalomhoz tartozó finn kutatóknak is. Később a szovjet állam által érvényesített rend még a szovjet alattvalók számára is megnehezítette, csaknem kizártta tette a levéltári kutatásokat, külföldi kutató pedig még csak nem is remélhette engedélyezését. De még ez is kevés volt, a tilalomfákat még messzebbre állították. Tilalmi listára kerültek azok a cári vagy korai szovjet időkben már megjelent kiadványok is, amelyek nemkívánatosnak ítélt adatokat, térképeket közöltek a finnugor és a szamojéd népekről. A szovjet politikai cenzúra megtiltotta azoknak a történeti térképeknek a használatát, vagy akárcsak a rájuk való hivatkozást, amelyek a szovjet kormányzat irányításával megvalósult tömeges kolonizációt megelőző időkben ábrázolták a finnugor területeken a lakosság nemzeti összetételét, valamint a keleti finnugorság területének határait. Jelentek ugyan meg válogatások a legújabbkori okmányokból, a szigorral érvényesített birodalmi cenzúra alkalmazása azonban használhatatlanná tette ezeket a válogatásokat. A nemzeti mozgalmak eredeti iratai és publikált művei a KGB titkos irattáraiban kerültek őrzésre. Valamennyi keleti finnugor népre és az észti nemzetre is kiterjedt a korlátozás a történészképzésben részesíthetők létszámát illetően (numerus clausus). Nemzeti katasztrófával felérő következményei még sokáig érezhetőek maradnak.

Sajátosan eredményes, egyben problematikus a régészeti kutatások és közlések lehetőségének alakulása a szovjet időkben. Az adott körülmények közepette a régészeti kutatások és közlések a néma tárgyak felől közelítették meg a nemzeti létet és történelmet. Az ilyen nemzeti irányultságú régészeti közlések óriási hiányt igyekeztek pótolni. Az emberek megtanulták archaikus emlékek prizmáján keresztül szemlélni azon nemzeti értékeiket, amelyek az orosz gyarmatosítást megelőző, eredeti nemzeti gondolatok és érzelmek jegyében fogantak. Csak-hogy a néma tárgyak nemzeti tartalmának meghatározása eleve enigmatikus, a közlemények pedig korlátozott példányszámban jelentek meg a krónikus papírhiányra hivatkozva. Befolyásuk azonban így sem hanyagolható el, mert a keleti finnugor nemzetek azonosságtudatának menedékhelyei lettek. Ennek megfelelően érték támadások a finnugor régészeti kutatásokat is. Az ilyesfajta akciók a kutatókra nézve nem voltak veszélytelenek.

A korántsem teljességükben körüljárt feltételek elzárták annak még a lehetőségét is, hogy a keleti finnugorság történelméből bármi is tárgyilagos előadásra kerüljön egy elvitathatatlanul

tekintélyes kongresszus plénumán. Elképzeltetlen volt pl. egy olyan téma tárgyalása, mint az inkeri-finnek tragédiája a Szovjetunióban. Egy ilyen jellegű megszólalás már csak azért is nehezen lett volna elképzelhető, mert a hipokrita felfogás a Szovjetuniót nemcsak hatalmas szláv, hanem igen jelentős finnugor országnak tüntette fel. Ez azonban csak szavakban nyilvánult meg. A szovjet állam tetteiben nem vállalta a birodalom északkeleti részeinek finnugor és szamojéd nemzeti jellegét. A szovjet tudományosság képviselői még azt is nehezen tolerálták, ha egy-egy megnyilatkozás a keleti finnugorság epikus-mondai folklórjának kultúrhistóriai jelentőségét méltatta.

Méltánytalanság lenne megszólással illetni a magyar történettudomány intézményeit azért, mert kitértek a keleti finnugor témák elől. A pártállami irányítás nem méltányolta a finn és az észti történclem tárgyalását sem, ha az bármiben is eltért a szovjet érdekektől. Mindazonáltal mélységesen tragikus, hogy férfiak és nők nemzeti demokratikus tevékenysége, majd megaláztatásuk, soha el nem követett bűneik miatti bebörtönzésük és elpusztításuk, a virágzásnak indult finnugor nemzeti kultúrák széttaposása ismeretlen maradt történettudományunkban és közvéleményünkben, holott az áldozatok tevékenységét a magyar államiság tisztelete hatotta át.

Az oroszországi átalakulás azt a reményt kelti, hogy létrejöhet a tárgyilagos történelemírás léggömbje. A keleti finnugor nemzetek tudósai értékes alpműveket készítettek, levéltári katalógusokat, okmánytárakat, oktatási segédleteket adtak ki. Ezek hozzásegítenek a valóságghú tájékozódáshoz a keleti finnugorság történelmében. A tudományos tájékozódás lehetőségeivel élve, talán a nem távoli jövőben magyar történészek tudományos igénnyel megírt műveket készítenek a keleti finnugorságról, valamint a Baltikumban élő karélok, vepszék, inkerek, vótok és lívek történetéről.

A következőkben a cári és a szovjet birodalmi kormányzatnak a keleti finnugorok irányában alkalmazott szemléletét és módszereit mutatom be vázlatosan. A vázlat tágabb határok között megvonható tanulságokra is okot adhat. Szomorú aktualitását napjaink kaukázusi eseményei szolgáltatók.

Az orosz fejedelemségek anarchikus viszonyai, valamint az állami és földesúri terhek elől menekvő orosz parasztiok a 13. század közepe táján érték el a Volgán lefelé hajózva a keleti finnugorság határát. A bevándorlók az őslakosok kárára változtatták meg a természeti környezetet: az orosz parasztnak ellensége, a finnugornak barátja az erdő. A kétféle szemlélet nem fért meg békésen egymás mellett. Az őslakosok fokozatos elvándorlásra kényszerültek. Hatalmas, szinte még néptelen térségek kínálkoztak számukra új falvaik felépítésére, ám legértékesebb déli körzeteiket elvesztették, melyekhez történelmük legősibb hagyományai fűzték őket. A komikat pl. északi és keleti irányba szorították az oroszok. Északon Perm és környéke a 15. század 70-es éveitől, délen a Volga partján fekvő Kazany 1552-től vált az orosz hódítás és a keresztény térítés központjává. IV. (Rettegett) Iván cár sikertelen diplomáciai próbálkozások után erővel vette be a Kazanyi Tatar Kánság székvárosát, ahol virágzott az iszlám vallási élet és kultúra. Falai alatt IV. Iván egyetlen napon mintegy ötezer, a Kazanyi Kánsághoz hű udmurt parasztot meszáróztatott le. Ebből a város védelmezői megértették, új korszak következik, és megnyitották a kapukat az orosz hadak előtt. A betörő csapatok haladéktalanul gyűjtogatni, fosztogatni kezdtek. A sorozatos elrettentések ellenére a mari és az udmurt nemzet a 16. század második feléig, váltakozó hadiszerecsével küzdött az orosz túlerő ellen. Az udmurt és

mari falvakba érkezett oroszokat meglepte a gazdaság, a rend és a falusiak szervezett élete. A nemzeti ellenállások megtörése érdekében a Kazanyhoz közel fekvő falvakat az oroszok pusztasággá változtatták. Kezdetben az orosz állam ugyanazokat a prém- és erdei termék adókat hajtotta be, amelyeket még a Kazanyi Kánság vezetett be a finnugor területeken. Idővel azonban megnövelték az adó- és kötelezettségterheket, a helyi tisztviselők mohósága és korruptség pedig határtalanná vált. A központosításra törekvő orosz állam adóprésének, még a visszaélések ellenére is következménye lehetett volna a gazdasági fejlődés kikényszerítése. Több oka van annak, hogy ez elmaradt a finnugor nemzetek területein. Az egyik ok az orosz kormányzat szemléletében és módszereiben érhető tetten. Az orosz birodalom alattvalóinak szinte áttekinthetetlen tömegét az a parasztság tette ki, melynek helyzetét még az orosz kora-középkori rabszolga-parasztság állapotából átszármazott sajátosságok határozták meg. A cári kormányzat alattvalói iránti szemlélete és eljárásai ehhez az archaikus rabszolga-parasztsághoz való viszonyulást örizte a középkor óta. Ebben a felfogásban uralkodott és követte el tetteit IV. Iván, rabszolgának tekintve és birodalmához csatolva a keleti finnugor nemzeteket. Amit IV. Iván elkezdett, azt I. (Nagy) Péter fejezte be: az ortodox térítés által az orosz állam elavult struktúrájába tagozva be a finnugor népeket. Nagy Péter cár adta ki a legsértőbb rendelkezéseket a keleti finnugorok vallásának üldözése, nemzeti hagyományaik pusztítása vonatkozásában. A 18/19. századra az oroszországi parasztság helyzete sokkal inkább közelített az amerikai rabszolga, mint az európai jobbágyparaszt helyzetéhez. Ez az állapot csak a 19. század második felében bátortalanul megkezdett reformok következtében kezdett enyhülni, szemléletbeli nyomai azonban nagyon lassan vesztek hatásukból.

Sajnos a városiasodás és az ipartelepítés előnyeiből sem a finnugorok részesültek, a finnugorságot kiszorították az életforma változtatás esélyeiből. A hatalmas keleti ipar a finnugor területeken az orosz hadsereg igényeit szolgálta, és a fémművességek minden fajtáját, a tiltást ellenőrizték. Még a földművelés elemi fémeszköz szükségletének kielégítését sem engedélyezték, a falvakban alkalmazott szerszámok a 19. század végéig, sőt még tovább is archaikus szinten maradtak. A finnugorok közül a városba élők aránya ma is csak 20—25 %, a többiek a mezőgazdaság alkalmazza. A kereszténység terjesztésében alkalmazott embertelen eszközök a 19. század végéig megengedettek voltak. A kínzások, a lelki gyötrelmek okozása még később sem tűnt el. A cári hatóságok a részben keresztények lakta, vagy csak színlelt keresztény falvakból kiűzték az ősi hitükhöz hű parasztokat. Ezt a kegyetlen intézkedést csak azért tiltották be, mert szaporították az igazgatási problémákat. A sértő kirekesztő elnevezések alkalmazása a 19. század második felében is államilag szentesített maradt, még a humánusságra intő orosz tudományos irodalomban is vadembereknek (dikari) nevezték a finnugorokat. A szovjet törvények ugyan betiltották a sértő elnevezéseket, szellemiségüket azonban nem sikerült kiiktatni a közéletből.

A keleti finnugor nemzetek hitvilága és faluközösségei, értékrendjük és szervezeteik egy töről erednek, szerepkörük is azonos volt, nemzetfenntartóként hatalmas megpróbáltatásokat álltak ki. A faluközösségek és szövetségeik fő ismérveiket tekintve valamennyi keleti finnugor nemzet történelmében azonos jellegűek voltak, sok évszázados tapasztalatok szabályozták működésüket, befelé és kifelé érvényesülő törvényeiket, és még feltáratlan, a tudomány számára ismeretlen helyi sajátosságok színezték őket. A közösségek egységbe foglalták az élőket és az ősök emlékezetét, szövetségeik rendben tartották a házasodás, a rokonság szabályait, őrizték és építették a szolidaritás értékeit. Jogalkotók és jogörzők voltak, felügyeltek a közös-

ségi tulajdonra, gondjuk volt az árvákra, az özvegyekre és az elesettekre. A faluközösségek választott tisztségviselői által kiadott utasítások nem a személyekből, hanem a minden emlékezetet meghaladó, ősi jogrendből következtek. A történelmi körülmények miatt a faluközösségek szövetségeinek a részei földrajzilag nem feltétlenül voltak határosak, még csak közel sem feküdtek egymáshoz, ami a cári és a szovjet abszolútizmus katonás rendszerétét zavarba hozta. A cári közigazgatás eredmény nélkül kísérletezett a szomszédos falvak közigazgatási járásokba szervezésével. Ezen a téren a szovjet kormányzat erőszakos kísérletei sem hozták meg eredményüket, a falvak hagyományközösségei napjainkban is léteznek. A természetes osztódás, valamint a kitelepítések következtében szétszóródott lakosság távoli, nehezen elérhető körzetekben építette fel életét archaikus szabályai szellemében. Ennek a nemzeti erénynek a fenntartása azonban hátránnyal is járt, akadályozta a korszerű gazdálkodás elemeinek a befogadását, a kereskedők visszaélései általános óvatosságra készítették a faluközösségek vezetőit. A cári kormányzat többször kezdeményezett földméréseket, birtokrendezéseket, amelyek minden esetben a finnugor falvak rovására valósultak meg, hiszen azok elvéve tudták okmányokkal bizonyítani tulajdonosi jogaikat. A finnugorok elvesztették a legértékesebb folyó-, és vízparti mezőségeiket. Ez a paraszti állattartás összeomlásához vezetett, mivel a parti rétek és kaszálók adták a takarmány zömét. A keleti finnugorok falvai mindig folyók mentén létesültek, ezért a területrendezések következtében a falvak kerti földjeiket, veteményeseiket is elvesztették. A kisajátított területeken kolostori és kincstári birtokok létesültek, ahol a halászvizek használatát is megtiltották. Hatalmas területű erdőségek is a Kincstár vagy az Admirális tulajdonába kerültek, onnan került a hajóépítés faanyaga és a hadiipar számára szükséges fa.

A 19. század utolsó harmadában a cári kormányzat felhagyott korábbi módszereivel. Finnugor anyanyelvű tanítók képzésére tanítóképző intézet létesült Kazanyban, ugyanott az egyetemen és a teológiai akadémián finnugor tanszékek kezdtek működni. Ezek az intézmények érdemeket szereztek az oktatásban, a tudományban és a keleti finnugor nemzeti irodalmak kibontakozásában.

A nemzeti irodalom és a tanítók együttesen alakították a nemzeti ébredés irányzatait. Az 1917 előtti törekvésekben a korszerű gazdálkodás terjesztése, az emberi-nemzeti önrzert ébresztése, ápolása, iskolaépítés, továbbá a kormányzati visszaélések elleni küzdelem voltak a jellemzők. A nemzeti nyelveket beszélő, paraszti származású tanítók ipari és kereskedelmi-pénzügyi alapismeretekre is oktatták a fiatalságot. A felnőttek az iskolai tangazdaságokban a korszerű mezőgazdasággal ismerkedtek. A történelem nagyon rövid időt engedett minderre. Az analfabétizmust sem sikerült teljesen felszámolni, de pl. a komiknál az írni-olvasni tudók aránya magasabb volt, mint az oroszoknál. Néhány helyen takarékpénztárak, hajózási-szállítványozási társulások, kikötők, áruraktárak, értékesítési szövetkezetek létesültek, a falusi közgyűlések határozatait kezdték jegyzőkönyvezni. A parasztek közösségeikben maradvá ismerkedtek az újdonságokkal. Az Oroszországban 1906-ban megindított agrárreform a polgári földtulajdon bevezetését, telekkönyvezést irányzott elő. A 217 200 udmurt parasztgazdaságnak mindössze 4,2%-a, vagyis 9122 gazdaság választotta a polgári földtulajdont. A keleti finnugor nemzetek sajátos nemzetfenntartó intézményei kezdtek kilépni archaizmusukból, működésük új elemekkel gazdagodott.

Az 1917. évi oroszországi forradalmak nyomán a keleti finnugor mozgalmak törekvései nemzeti nyelvű önkormányzati szervek felállítására, nemzeti nyelvű oktatásra, a pártok és az

egyesületek alapítására irányultak. A nemzeti törekvések vezérgondolata volt a finnugor nemzetek rokonsága, nyelvük és kultúrájuk közös gyökere és az erre alapozott szolidaritás. Ezeket a törekvéseket a politikai fondorlatokban járatlan, jóhiszemű emberek fogalmazták meg, akiknek vágyai közé tartozott, hogy ösztöndíjak elnyerésével a független finnugor államokban tanulmányozzák az élet teljességét. A bolsevikoknak már csak azért sem volt befolyásuk a keleti finnugorok nemzeti mozgalmaira, mert őket többnyire hírből sem ismerték, ha elvéve ismerték is őket, nem vonzódtak hozzájuk. A kommunisták irányító szerepének erre az időkre vonatkozó datálása sokkal később, csak adminisztratív kényszerítésre jelent meg. A moszkvai kormány számára a finnugor nemzeti mozgalmak eleve gyanúsak voltak, belcélleszkedtek abba az irányzatba, amely a lengyel, a finn és a baltikumi államok függetlenségéhez vezetett, elvesztvén az ország gazdag és művelt vidékeit. Az ukrán és a kaukázusi nemzeti függetlenségi mozgalmakat kegyetlen eszközökkel verték le. J. V. Sztálin és Sz. K. Ordzonikidze kaukázusi kegyetlenkedései a 20-as években és Lenin viszonylag elnéző hozzáállása azt bizonyította, hogy a szovjet politikában a cári időkbeli származó birodalmi szempontok kerültek előtérbe.

Az 1921. évi éhínség a keleti finnugor országrészekben is sok tízezer életet vitt el. Moszkva azzal utasította el a segélykéréseket, hogy oldják meg gondjaikat helyi forrásokból. Csakhogy azok már korábban kiapadtak. A központi moszkvai kormány jóváhagyásával a nyizsnijnovgorodi helyi szovjet hatóságok kifosztották a finnugor területek gazdaságát, elvittek minden mozdíthatót, még az iskolai füzeteket és az irónokat is. A kommunista párt és a sajtó durva támadást indított a finnugor burzsoá nacionalizmus ellen. A kampány szervezőiben fel sem ötlött, hogy a finnugor parasztnemzetekben tőkés vállalkozó osztály nem is létezett, a parasztpolgárság is csak elemi értelemben. Már a 20-as évek elején deklarálták, hogy a finnugor nyelv- és néprokosság a burzsoá áltudomány találmánya, a finnugor szolidaritás pedig szovjetellenes nemzetközi összeesküvésben fogant eszme. A párt-sajtóban hangot kapott az a vélemény, hogy a szovjet Karéliában beszélt finn imperialista nyelv, ezért a kelet-karél nyelvjárásokat ki kell szakítani a finn irodalmi nyelvből. Ezeket a hangokat a tudományos és kulturális körök eleinte a cári időkbeli átszármazott faragatlanság és sovinizmus jeleiként próbálták értelmezni. Egyelőre a keleti finnugorok nemzeti ébredése zavartalanul zajlott, könyvtárak, olvasókörök, tudományos-kulturális szövetségek, egyesületek jöttek létre, folyt az irodalmi nyelvek ápolása, fejlesztése, terjedt a pánfinnugor gondolat. A sikerek jelentősek voltak, orosz értelmiségi körökben is felerősödött a finnugor nemzetek iránti érdeklődés. Szentpétervárot akadémiá létesült a finnugor kultúrák és történelmek tanulmányozására. Az udmurt Kuzebaj Gerd képességeinél fogva a keleti finnugor mozgalmak vezető személyiségévé nőtt, megszervezte a Szovjetunióban élő finnugor nemzetek egyesületeinek szövetségét, kapcsolatokat ápolott az észti és a finn követséggel. Tevékenységével magára vonta a szovjet párt és állam, legkiváltképpen a GPU haragját és gyanakvását.

Már 1922—23 tájt kiderült, hogy Moszkva legfeljebb korlátozott autonómiát hajlandó adni a keleti finnugor nemzeteknek. Moszkva intrikái, bürokratikus ügyintézési kieleztek a néhány száz vagy ezer hektárnyi folyóparti területek miatti helyi viszálykodásokat. Arról természetesen szó sem volt, hogy ezeket a földeket visszaadják eredeti tulajdonosaiknak, a faluközösségeknek. Az autonómiák határainak megvonása nehéz feladat volt, a sok évszázados kolonizáció, az eredeti lakosság kikényszerített vándorlásai felbolygatták az ősi nemzeti elhatárolásokat. Hatalmas vegyes népességű területek alakultak ki, ahol az oroszul beszélők nem lelkesedtek finnugor hatóság alá kerülésüknek. Felesleges aggodalmaikat a propaganda eltű-

lozta, ugyanis az autonómiák hatásköre főleg arra terjedt ki, hogy a központi kormányzat utasításait hajtsák végre, és a helyi ügyekben is csak névleg rendelkeztek hatáskörrel. Pl. minden jövedelmező, jelentős ipari vállalat kikerült hatáskörükből, ellenben a nyakukba varrták az összes tönkrement üzemet.

Létezett azonban egy hatalmas morális és gazdasági hatalom, a falu-, és földközösségek, a helyi paraszti parlamentek. A szovjethatalom, a polgárháború megtépázta, az éhínség meggyötörte őket, de minden csapást kihevertek, szép iskoláikban lüktetett az élet, nyomdákat működtettek, tanítóképzőikben növekedett új értelmiségük. Mellettük a helyi szovjetek nem rendelkeztek semmiféle tekintéllyel. A falvakban sikerrel működtek a helyi kézműves iparosok, akik szerény szinten ki tudták elégíteni a keresletet. A helyzet felbőszítette a szovjet párt- és állami vezetőket. A finnugor autonómiák közvetlen felügyeletét a nyizsnij-novgorodi hatóságok látták el, ahol A. A. Zsdanov volt a gazda. A közbelépésre egy, a faluközösségek életében mindennapos esemény adott alkalmat: 1928 júniusában Juszki, Ludz és Ludorvaj udmurt falvak határellenőrei több paraszt súlyosnak ítélt hanyagságát fedezték fel, amit a vétkecsok felszólításra sem rendeztek, ezért a joghagyomány szellemében megbüntették őket. A központi párt és állami szervek Moszkvában több ülésen foglalkoztak az udmurt ügymond „kulákok” erőszakos cselekményeivel. Párját ritkító uszítás kezdődött a sajtóban, és a pártszervekben három szerény udmurt falucska ellen J. V. Sztálin, V. M. Molotov és A. A. Zsdanov irányították a hajszát. Tíz ártatlan parasztot perbe fogtak, egyet kivégeztek, kilencet hosszú évekre kényszermunkára ítélték. Büntetéséből egyikük sem tért vissza. Valamennyien köztisztletben álló, szerény tehetségű parasztok voltak. Legfelsőbb utasításra A. A. Zsdanov különleges GPU-alkulatokat és felfegyverzett izsevszki munkásokat küldött valamennyi finnugor autonómiába. A fegyveresek kíméletlen következetességgel szétverték a faluközösségeket, vagyonukat elkozták, elvették még a parasztok személyes tárgyait is. Folyt a zabolátlan rögtönbíráskodás, deportálás, az utóbbi során szerencsétlen tízezreket Szibéria őserdeibe vittek, és szerszám, élelem nélkül magukra hagyták őket. Ma is csontvázak találhatók a szibériai tajgában, a nagy folyók lakatlan szigetein, az utolsó áldozatokat nem temette el senki. Sok falut felperzseltek, százezrek vesztették el életük támaszát, értelmét. Az elkergetett falusi iparosok munkájára senki sem tartott igényt, nyomorgó koldusokká váltak. A parasztokat kolhozokba és szovhozokba kényszerítették, újabb évek következtek éhhalállal, az inség, az éhezés a keleti finnugorok falvait többé nem hagyta el. A szovjet állam és a kommunista párt kidöntötte a keleti finnugor nemzetek tartópilléreit, az izlandi folketingekhez hasonló faluközösségeiket.

A paraszti gyökerű nemzeti értelmiség tapasztalatszerzésén és nézetein a falusi tanítóskodás kitörölhetetlen nyomokat hagyott. Tagjainak útja az 1928. évi pogrom és népirtás hatására kettévált. Egy kisebb rész a szovjet szervekhez csatlakozott, remélve, hogy valamit még kiemthet a romok alól. A népesebb rész a szellemi, politikai ellenállást választotta, ősi siratók hangján emelte fel szavát a nemzetek haláltusája láttán. Az ellene szervezett hajszából kiérezte sorsának megpecsételődését, a siratást a szovjethatalom nem tűrte. A titkosrendőri zaklatásokat 1932-től tetőzték a hamis vádakra, a meggyötörtek önvádaskodására épített perek. A keleti finnugorság értelmiségének első és második nemzedéke felőrlődött. A GPU hírhedt hármass bíróságai elé kerültek azok is, akik a szovjet állam és párt szolgálatába álltak. Őket a GPU és a pártpropaganda különösen veszélyesnek tartotta. A GPU ügynökei szerettek kimutatásokat készíteni, a sokezer ember sorsát eldöntő 2774. számú politikai ügyhöz 1932-ben készült egy táblázat: „A finn népek felszabadítási szövetsége, ellenforradalmi, nacionalista kémszervezet”

címet adták neki. Orosz rövidítése, a „Szoŕin” rettegett fogalomná vált. Az ítéletek indoklásában az állt, hogy a keleti finnugor nemzetek értelmiségének szándékában állt egy finnugor föderáció létrehozása az imperialista Finnország protektorátusa alatt. Az akkori Finnország lakosainak száma 3,5 millió volt, belső problémáival küszködött, hadiipara és hadserege úgyszólván nem létezett. A vád tehát nevetséges volt. A finn közvéleményt tiltakozásokra indították a finnugor népek elleni atrocitások. A finn függetlenséget védő egyesülések és a finn liberális sajtó tényhű állásfoglalásai megharagították Sztálint. 1940-ben, majd 1944-ben kevésen múlt, hogy szokásos módján vegyen elégtételt. A politikai perek az 1950-es évek közepe tájáig folytak olyan parasztok ellen is, akik leveleikben közölték Sztálinnal a mezőgazdasági diktatizmus katasztrofális következményeit, a hibás iparosítás hátrányait, a falusi nyomort. A perek nyomán betiltották az államellenesnek nyilvánított finnugor tudományos-kulturális egyesületeket, intézményeket. Vezetőiket, tagjaikat perbe fogták. Forrásertékű könyvtárak tűntek el, a megmaradt könyvek, folyóiratok tilalmi listára kerültek. Nyoma veszett 500 viaszhengemnek. Ezek az orosz zenei hatástól még érintetlen népzenei réteg felvételei voltak. A kazanyi egyetemről eltávolították a finnugor tanszéket, állami rendeletek és párthatározatok tiltották be a szovjetellenes, burzsoá áltudományt, a finnugrisztikát. Börtön járt a finnugor rokonság és szolidaritás említéséért. A finnugor területeket GULAG-táborok hálózta be, körzeteikben megszűnt az egyébként is korlátozott mozgásszabadság.

A fentiek miatt csak képmutatásnak nevezhető, hogy az 1960-as évek elejétől a Szovjetunió hangoztatni kezdte, hogy sok egyéb közt finnugor nemzeti állam is. Ezzel összefüggésben óhatatlanul említést kíván egy ügy: Magyarországon is akadnak emberek, akik hol Habsburg, hol pedig szovjet régalmazásnak hirdetik a magyar nép finnugor rokonságát, a finnugor tudományok művelőit pedig ellenséges szervezetek ügynökeinek tüntetik fel termékeikben. A valóság ismeretében ezek a hangoskodások mosolyt válthatnak ki, de az ügy mögött sok az áldozat, nagy a tragédia, ezért csupán egy homéroszi nevetésre telik annak történelmi alkalmából, hogy tulajdonképpen kik is lehetnének a mindenkori szovjet titkosszolgálat ügynökei és szócsövei.

A keleti finnugorságot ért genocidiumot azzal magyarázták, hogy a politikai értelemben vett ellenséges erőket el kellett távolítani a szocialista gazdaság és nemzetek kialakítása érdekében. Könyvtárakat tölt meg az az irodalom, amelyik létezőnek tünteti fel azokat a kategóriákat, amelyekkel a valóságban senki, soha nem találkozott. Az emberi politikusi gyarlóság csak jelentéktelen arányban felelős a reálisan létezőnek kinyilvánított szocializmus összeomlásáért, a Szovjetunió utódállamaiban előállt tragédiáért. A történelem bebizonyította, hogy nem viseli el a kormány, párt és titkosrendőri kabinetekben kigondolt utópisztikus gazdaságot és nemzeteket. Már az ókori Római Birodalom szenátusa és hadserege kudarcot vallott a világrend megtervezésével.

Még igencsak elemi szinten folynak a keleti finnugor nemzeti mozgalmakra vonatkozó kútfők feltárásának munkálatai. A vállalási jegyzőkönyvek, az önvallomások, az ítéletek indoklásai inkább a GPU-ra és nem a nemzeti mozgalmak programjaira vonatkozó kútfők. Hasonló a helyzet a korabeli szovjet állami és pártiratok vonatkozásában is. A nemzeti mozgalmak vezetői badar protektorátusok terveivel nem foglalkoztak. Hiteles bizonyítékai még nem bukkantak fel, de lehetséges, hogy érlelődött egy keleti finnugor föderáció gondolata a Szovjetunió belül. A mozgalmak hangadó személyiségei tisztában voltak az orosz nyelv, kultúra és tudomány létfontosságával nemzeteik életében, oroszellenes diszkrimináció nem foglalkoztatta őket. Szinte valamennyien írók, költők voltak, érzékelték, értették a nemzeti nyelvek problé-

máit. A keleti finnugor nyelvek nyelvjárási gazdagságát nem tekintették leküzdhetetlen akadálnak az irodalmi nyelvek kialakításában. A szovjet kormányzat és egyes tudományos irányzatok ezzel éppen ellentétes vélemény alapján alakították nyelvpolitikájukat, valójában a nemzeti nyelvek megfojtását. A nemzeti elit tagjai programokat és proklamációkat fogadtak el, politikai újságcikkeket írtak. Ezek hiteles tartalmát csak sejteni lehet az irányított, hitelrontó megnyilatkozásokból. Alakultak-e pártkezdemények, milyen irányzathoz álltak közel? Sok a nyitott, válaszra váró kérdés.

A szibériai hantik, manysik és a (szamojéd) nyenyeczek történelmében a 18. század elejétől a pravoszláv térítések, 1932-től a hagyományaik üldözésében, a kolhozosításban, a szovjet közigazgatás szervezésében alkalmazott erőszakosságok, és az 50-es évek közepe tájától kezdődő olaj- és földgázbányászat idéztek elő genocídiummal felérő következményeket. A tengereken is tiltott, kegyetlen halászati eszközök használata az Ob—Irtis folyórendszer nemeshal állományát kifosztotta, a kalandor nemesprém-vadászat feldúlta a tajga és a tundra érzékeny természeti egyensúlyát, a kíméletlen erdőirtás óriási területeken talajlepusztulást, mocsarasodást okozott. A vezetékekből kiszabaduló olaj és földgáz mérgezi az embert és környezetét. A természeti kincsek feltárása olyan bűnözők alkalmazásával kezdődött, akiktől már a GULAG is meg a börtön is szabadulni akart. A védtelen rénszarvaspásztorok és vadászok sérelmére elkövetett gaztetteket a népi emlékezet őrzi.

A hagyományközösségekben élő obi-ugorok a gyermekeiket sohasem bántalmazták, szuverén személyiségeket neveltek, a természet iránti szeretetre, odaadásra nevelték őket. A hantik és a manysik a 18. századtól élesen tiltakoztak gyermekeik elhurcolása ellen, akiket a missziós iskolákban elidegenítettek családjuktól és gyökértelessé váltak. A szovjet közigazgatás konok következetességgel vitte a gyermekeket a sok száz kilométer távolságra fekvő iskolákba. Az így előidézett gyötrelmek és valóságos tragédiák története még felderítésre vár. Sok gyermek megszökött a bentlakásos iskolákból, ösztöneikre és ismereteikre hagyatkozva vándoroltak családjuk sátraihoz, a 7—10 éves gyermekek közül többen a vadonba veszttek. A gyermekek ugyanis önvédelemből az ismert útvonalakat nem használhatták. A Kazim folyó mentén élő hantik sérelmei 1932-ben nem voltak többé elviselhetők, legalább gyermekeiket akarták körükben tartani. Fegyveresen ragadták ki őket az iskolákból és akadályozták meg ismételt elhurcolásukat. A GPU elégtételt vett: történtek kivégzések, a férfiakat, beleértve a 10 évesnél idősebb fiúkat is, börtönbe vitték. Senki nem élte túl a fogságot. A szállásokat minden készletükből kirabolták, a meleg ruházat, rénszarvasok és készletek nélkül hagyott nők és kisgyermekek éhen veszttek a kemény fagyokban. Ennek és a hasonló eseteknek a tudományos feltárása még várat magára. A hantik és a manysik nemzeti sérelmei nem csak múltbeliek. A Trom—Agan folyó felső vidékén élő hantik 1992 márciusában Jelcin elnökhöz címzett levelükben előterjesztették sérelmeiket. Az olajipari munkások elűzik őket földjükről, kirabolják sátraikat, lemészárolják rénjeiket, kihalásszák halaikat, kilövik az erdőség vadjait, becsapják és leitatják a hantikait. Az állami tisztviselők nem veszik őket emberszámba, pedig mint írják, „mi is emberek vagyunk”. A rablógazdálkodás következtében újabb és újabb területekre terjed ki az olajbányászat. „Saját földünkön akarunk élni, saját szokásaink szerint nevelni gyermekeinket. Földünk nélkül nem vagyunk nép. Miért kényszerítesz minket, e föld ősi lakóit, földünk elrablóinak gyűlöletére? Így fegyveres háború lehet, amelyikben tudjuk, elpusztulunk.” Az obi-ugorok és szamojédok közösségeiben, szellemi értékeiben, nemzeti tudatukban nehezen gyógyuló sebek keletkeztek, amelyek, ha be is hegednek, nyomai örökre szólnak.

A bevándorlók megváltoztatták a nemzetiségi arányokat, a manysik, hantik és nyenyeccek elenyésző kisebbségbe kerültek saját földjükön. A választott testületekben az őslakosok képviselete jelentéktelen, nem tudják érvényesíteni népük érdekeit. A bevándorlók nem ismerik, és nem is akarják ismerni az őslakosok nemzeti hagyományait és érdekeit. Az utóbbiak saját szavaik szerint menekülnek, amerre szemük lát, a barbár iparosítás acélléptei elől, nem kívánják látni az őseik sírjaiból kirabolt „egzotikus” tárgyakkal folyó kufárkodást. A felháborodás hangján kell csatlakozni. Je. Ajpin neves hanti író és politikus véleményéhez: a zöldek pénzt nem sajnálva védik a fenyegetett állatokat és növényeket, de ki védelmezi meg a kihalástól a létükben veszélyeztetett kis lélekszámú népeket?

Az oroszországi történelem hullámverése mozgásba hozta az Obtól a finn határig élő finnugor nemzeteket. Még igen távolinak tűnik a megnyugvást hozó állapot, az évszázadok folyamán felgyült sérelmek rendezése időbe telik. Egymástól eltérő, ellentétes vélemények vannak az elérendő nyugalmi állapot természetét illetően, a demokrácia esélyei sem a legbiztosabbak. Másként élik meg az őslakos finnugor nemzetek és a nemzetileg heterogén bevándorlók a történelmi hullámverésben alakuló végkifejletet. A finnugor és szamojéd népek földjein folyó nyersanyag-kitermelés, olaj- és földgázbányászat óriási jövedelmeket biztosít az orosz és a multinacionális társaságoknak. A korszerűtlen berendezések működtetése, a hanyagul megépített szállító vonalak, csővezetékek a környezeti katasztrófák sorozatát idézik elő. Érvényes ENSZ-határozatok szólnak az őslakos nemzeteket megillető tulajdonosi jogról, tulajdonaik védelméről és környezetük védelméről. A szovjet és az orosz kormány képviselői aláírták ezeket a nemzetközi jogérvényű határozatokat, ámde a nemzeti törvénykezésben nem gondoskodnak teljesítésükről, megszegésük szankcionálásáról. Az orosz vállalatok tisztázatlan jogi helyzetük következtében ipari-gazdálkodási tevékenységükben államhatalmi tekintéllyel lépnek fel, semmibe veszik a helyi közigazgatási szerveket. Mindez egetverő sérelmeket okoz az őslakos nemzeteknek. A hatalmas vállalatok semmibe veszik a jogilag tisztázatlan helyzetű nemzeti mozgalmakat is. A multinacionális társaságok az orosz gyakorlathoz igazodnak. Hasonló cselekedeteikért az USA vagy Kanada területén büntető felelősség terhelné őket, a nagy összegű kártérítésekről nem is szólva. A hatalmasságok asztaláról lehulló morzsák a megoldásra váró problémákhoz képest elenyészőek. Az északi finnugor és szamojéd tájakon a lakosság krónikus alultápláltságban szenved, a komi iskolás gyerekek az órákon eszméletüket veszítik az éhezés következtében, miközben mesés jövedelmek származnak hazájukból, amelyekből törvénytelenen járna részesedésük.

A már-már kihunytt nemzeti méltóságot ébresztő finnugor és szamojéd mozgalmak, társulások, nyelvművelő társaságok, sportegyesületek száma, működése áttekinthetetlen, majd a gyakorlatban dől el, melyikük életképes. A példák közül említhető a Mari El fővárosában működő Finnugor Kulturális Alapítvány, a komi főváros egyetemén a finnugor tanszéket fakultássá kívánják fejleszteni, ahol tanszékek készítenék fel a különböző finnugor nemzeti nyelveket beszélő ágazati szakértőket, a finn és a magyar nyelv ismerete valamennyi hallgató számára előírt lenne. A Hanti-Manysi Autonóm Körzet Szarapul nevű településén finnugor gimnázium tervei formálódnak, ez a gimnázium készítené fel a fiatalokat a komi egyetem finnugor fakultására. A Karjalai Köztársaságban élő, mintegy 10 000 lelket számláló vepsze nép iskolákat, múzeumokat működtet, felügyelete alá vette az ipari vállalatokat és gazdálkodó társaságokat. Megalakult a Finnugor Népek Tanácskozó Bizottsága, feladata a finnugor és szamojéd népek jogvédelme, szolidaritásuk ápolása. Magyarországon a szombathelyi Berzsényi Dániel Tanár-

képző Főiskola Uralisztikai Tanszékén a finnugor és szamojéd népek nemzeti mozgalmainak képviselői hungarológiai nyári egyetemen gyarapítják ismereteiket a finnugor népek történetéről, a civil szféra magyarországi működésének múltjáról, jelenéről és tanulnak magyarul.

A lenininek nevezett nemzeti politika látványosan omlott össze, politikai bírálata és elutasítása azonban még az aktuális igények szintjén sem elegendő. Valódi politikai természetrajzát a keleti finnugor nemzeti mozgalmak irányító személyiségei már a 20-as évek elején kiismerték. Hátra van ennek a politikának a sokoldalú történettudományos elemzése. Az eredeti elvi program többszörös átalakításon ment át. A szovjet nemzeti politika modelljének, pontosabban modelljeinek egybevetése a nemzeti kérdésre vonatkozó szovjet törvénykezéssel magyarázatot adhat a látványos kudarca. Tévedés lenne azonban csupán a sorozatosan elkövetett erőszakra hárítani a felelősséget a kudarcért. Tévedés lenne azt hinnünk, hogy az elvi modell kifogástalan volt, csak a gyakorlat rontott el mindent. Amíg nem kezdődik meg a tudományos-kritikai elemzés, mindig felüthetik a fejüket ilyen ideálképek a lenini—sztálini nemzeti politikáról.

Az obi-ugorok története

Legközelebbi nyelvrokonainkat az Ob és mellékfolyói vidékén lakó vogulokat és osztjákokat nevezzük összefoglalóan obi-ugoroknak. Saját nyelvükön a manysi (vogul) és a hanti (osztják) névvel illetik nemcsak magukat, de a másik népet is, tehát — bár lényegesen eltérő nyelvük nem teszi lehetővé egymás megértését — egy népnek tartják magukat. E kis lélekszámú népek (vogul kb. 7 000 fő, osztják kb. 21 000 fő) egyes csoportjai oly nagy távolságra élnek egymástól a hazánknál többször nagyobb nyugat-szibériai tajgaövezetben, hogy nyelvjárásaik akár külön nyelvnek is tekinthetők. Ám anyagi és szellemi kultúrájuk nagy hasonlósága miatt a források hosszú időn át nem különböztetik meg őket, ahogy mi sem tehetjük korai történelmüket illetően. Elkülönülésük kezdetét ugyanis nem tudjuk korhoz kötni, már csak azért sem, mert lehetetlen lenne kibogozni egymásra hatásuk szálaít az azt követő időkben.

Az obi-ugorok etnogenezise különös érdeklődésre tarthat számot a magyarság részéről, hiszen elődeink fejlődésük egy pontjáig egy nép- és nyelvközösséget alkottak, egy néven nevezték magukat: mind a magyar szó **magy-** töve, mind a **manysi**, mind pedig az egyik obi-ugor frátria **monty** vagy **mós** neve az ugor kori népnévre vezethető vissza, ami körülbelül így hangozhatott: **manydzsi**, **monyecsji**. (Ugyanczt a hangmegfelelést figyelhetjük meg **agyar** szavunk és a vogul **anydzser** példáján.)

Az obi-ugorok folklórában, anyagi kultúrájában és társadalmában egy érdekes ősrégi gyökerű kettősség figyelhető meg, amely valószínűleg az obi-ugor etnogenezis két szálára vezethető vissza. Mindkét nép két frátriára (több nemzetséget magába foglaló exogám házassági csoportra) oszlik, amelyek neve **mós/monty**, illetve **por**. Az obi-ugor folklór egy része a ló kultusz, másik része a medve kultusz köré csoportosítható. Két fajta tegez található náluk: az erdei vadász népekre jellemző hátra akasztható típus, és a másik, övre szerelhető, amely a sztyeppi lovasok sajátja. Az obi-ugor etnogenezis egyik szála az Ural északi és középső része, valamint az Ob medencéje között elterülő tajgához kötődik. Az Ural keleti oldalán talált Kr. e. 2. évezredű, halász-vadász kultúrára utaló sziklarajzok és az obi-ugorok jelenkori diszítóművészetének több mint feltűnő hasonlósága igazolja egy, még az uráli alapnyelvi egység korából eredő archaikus kultúra és népesség továbbélését az obi-ugorokban. Az obi-ugor etnogenezis másik szála arról a hatalmas ligetes-sztyeppés területről indul, ami az Ural déli részétől az Ob felső folyásáig terjed a Tobol, az Isim és az Irtis folyók vidékén. Itt élhetett az uráli egység megszűnése után az ugor közösség. Ez a közösség közvetlen szomszédságba került a termelő gazdálkodás közép-ázsiai központjaiból észak felé kirajzó népekkel, amelyek megismertették az ugarságot a földműves-állattartó komplex gazdálkodással. A déli eredetű, minden bizonnyal ősiráni nyelvet beszélő népcsoportok északon az ugarsággal és keleten a szamojédok elődeivel közösen alkották a bronzkorban az andronovói kultúrát. A kultúra régészeti emlékei azt bizonyítják, hogy a háziasított állatok között a lónak kitéüntetett szerepe volt. Az ugor nyelvek megőrizték a ló tartás emlékeit az ebből a korból származó **ló**, **nyereg**, **fék**, **másodfű ló**, illetve **harmadfű ló** szavakban. Az ugor együttélés korának másik fő jellemzője a bronzművesség felvirágzása. Ennek emléke az obi-ugorokkal közös **ón** szavunk.

Az ugor együttlés két egymást követő éghajlati változás következtében szűnt meg. Ezek a változások idézték elő azt is, hogy az obi-ugorok és a magyarok elődeinek kultúrája eltérő nyomon fejlődött tovább. A Kr. e. 2. évezred végén szárazabbá vált az éghajlat, amelynek következtében az ugorok egyik csoportja észak felé húzódott, a csapadékban gazdagabb területek irányába, hogy földművelő-állattenyésztő életmódját folytathassa. Ez a csoport, az északi területeken talált archaikus uráli népességgel keveredve lett a mai obi-ugorok előde. Régészetiileg meg is határozható a keveredés kora. Az **uszty-poluj**nak nevezett kultúrában (Kr. e. 1. évezred közepétől) még világosan elkülöníthető a két nép hagyatéka, egy időben, egy helyen. Elképzelhető, hogy az egység kialakulását jelzi az új etnonim, a **hanti** megjelenése (a szó a többi finnugor nyelvben is megtalálható 'csoport, közösség, sereg' jelentésben). Ez egyben azt is jelenti, hogy a vogulok (mansik) a keveredésben nem vettek részt, viszont a későbbiekben rátelepültek az osztjákok (hantik) által kialakított társadalmi struktúrára. A keveredést elősegítette a második klímaváltozás, amely ismét csapadékosabbá tette az időjárást, és a tajgaövezet határa délebbre került. Ennek következtében a termelőgazdálkodás visszaszorult, és a két népességből kialakuló obi-ugorság életformájává a halászat és a vadászat vált egészen napjainkig.

A Kr. e. 1. évezred története a legkevésbé ismert. Az obi-ugor népek hatalmas területen alakulnak ki: észak—déli irányban az Ob torkolatvidékétől a sztyepp-ligetes sztyepp határáig, kelet—nyugati irányban az Ob medencéjétől az Ural európai oldaláig. Más hatások dominálnak északon és délen. Délen gyengébb a frátriák és a nemzetségek rendszere. Északon tundrai népekkel erősek a kapcsolatok, délen pedig a nagy népvándorlás érezteti hatását: török nyelvű népek érkeznek, az előmagyarság pedig elhagyja az együttlés térségét. A nagy távolságok ellenére a kapcsolatok nem szakadnak meg. A déli területek hatásaképpen a tajgazónában is eleven a lókultusz. Az északi osztják területekről származó hősénekek is számottevő sztyeppi hatásról tanúskodnak.

A Kr. u. 1. évezredben nem mutatható ki sem nagyobb klímaváltozás, sem nagyobb népmozgás. A cserépedények díszítése is változatlanúságot mutat. A régészeti leletek között talált csontkapa és elszenesedett gabonamagvak mutatják a déli területeken a földművelés, a zabla és a lovasvadász-ábrázolások pedig a lótenyésztés továbbélését. Az északi részekben folytatódott az az asszimiláló folyamat, amelyről fentebb már volt szó. Ezeken a területeken az évezred vége felé elterjed a házi réntartás.

A bronzkori ugor fémművesség továbbélt az uszty-poluji kultúra korszaka után is. A Kr. u. 1. évezred kezdete körül a fegyver- és munkaeszköz-készítés terén a bronzot a vas váltja fel. Ebben az európai részen lakók jártak az élen, a szibériai oldalon is a Káma-vidékről származó import dominál. A kovásmesterség nagy presztízsnak örvendett, a hősénekek szerint a mesterek a fejedelmek közül valók voltak. A hősénekek fejedelmei nem mulasztják el, hogy páncél-ingükkal, kardjukkal, vashorgas nyilaikkal dicsekedjenek. Az orosz és török eredetű fémeszközök azonban elsorvasztották a helyi fémművességet, sőt, a fazekasságot is, mivel a cserépedények helyett is inkább idegen eredetű fémedényeket használtak. Az edények díszítőmotívumai azonban a mai napig továbbélnek a nyírkéregből készített edényeken.

Az obi-ugorok az írásos forrásokban viszonylag ritkán szerepelnek. Talán Hérodotosz említi őket először **jürka** néven. Az azonosítás elég gyenge lábakon áll, alapja a **jürka** népnév és a **Jugra/Ugra** földrajzi fogalom hasonló hangzása. A Kr. u. 1. évezredből nincs történelmi adatunk az obi-ugorokról, az első híradások a 2. évezred első felében keletkezett orosz krónikákból valók. A krónikák mellett forrásként számba jöhetnek még az obi-ugor folklór egyes

műfajai. A korai orosz források alapján az obi-ugorok társadalma sok kis fejedelemségre tagozódott. A fejedelemségek bálványként tisztelt első vagy nevezetesebb fejedelmének dolgait eposznyi hősének örökítették meg, amelyek fennmaradása nagyban köszönhető magyar tudósoknak, elsősorban Reguly Antalnak, Pápai Józsefnek és Munkácsi Bernátnak. A Kr. u. 8—12. században virágkorát élő obi-ugor hősepika a legfontosabb információt létében hordozza. Az egyes epikai formák ugyanis azokhoz a társadalmi szintekhez kötődnek, amelyekben a keletkezésükhöz szükséges társadalmi feltételek adottak voltak. Irodalmi tipológiai vizsgálatokkal megállapítható, hogy az obi-ugor epika túllépett a nemzeti társadalmi szintnek megfelelő archaikus verses epikán, de még nem érte el a korai államalakulatok időszakára jellemző, nagy hősi eposz szintjét.

Az obi-ugor fejedelemségek központjai a folyók torkolatánál vagy kanyarulatainál lévő kiemelkedő helyeken, az ún. hegyfokokon épült, földsáncal erősített települések (az orosz forrásokban: városok) voltak, amelyek a fejedelem családjának és szolgálóinak voltak a lakóhelyei. Az erődítményben raktár, fegyvertár is volt, valamint esetenként egy külön ház, ahol fegyveresen a fejedelem hívására egybegyűltek. A fejedelemség népe kis falvakban (4—10 sátor) lakott a folyók mentén. A kiváltságosabb férfiak részt vettek a harcokban, melyek okai a hősnemes korban: a vérbosszú, az élelemszerzés, az asszonyszerzés. Házi munkára kötelezett szolgálója csak a fejedelemnek lehetett. Egyes vélekedések szerint a fejedelemség egy nemzetséggel azonos, de tudunk olyanról, hogy több nemzetség alkotott egy fejedelemséget. A fejedelemségek 16—18. századi felszámolása után a nemzetségek lettek a közigazgatás alapegységei: egy nemzetség volt egy adókerület. Ha az erős túlzással városoknak nevezett települések számából indulunk ki, akkor kb. száz fejedelemség létezésével számolhatunk.

Az obi-ugor fejedelmek és embereik hőiesen küzdöttek a különböző központokból kiinduló orosz terjeszkedéssel szemben. Először Novgoroddal kerültek összeütközésbe. A nagy kereskedelmi központtá fejlődött Novgorod a 12. század második felében kezdett északkeleti irányba terjeszkedni. A legyőzött népeket prémadó megfizetésére kötelezte. Valószínűleg az adó megtagadása miatt küldtek 1193-ban sereget Jugria ellen, amely az orosz szóhasználat szerint ekkor még csak az Ural európai oldalán élő obi-ugorokat jelentette. Egy vár ostroma közben a jugriaiak törbe csalták a novgorodi sereget, és majdnem teljesen megsemmisítették. Az eset azért is érdekes, mert a krónikák szerint nyolcvan fő az a töredék, amely életben maradt a támadók közül. A mongol támadás miatt a Novgorodi Fejedelemség és Jugria népe a 13. században saját gondjaival volt elfoglalva, de a 14. században ismét fellángoltak köztük a harcok, ezúttal már az Ural hegység keleti oldalán is. A jugriai fejedelmek időnként még vissza tudtak vágni: 1357-ben megsemmisítettek egy adóbehajtó expedíciót. 1364-ben azonban egy novgorodi sereg az Obig nyomult előre, és meghódította a folyó torkolatvidékét. Ebben az időszakban kezdték az obi-ugorok pravoszláv hitre térítését, amely elől sokan menekültek az Ural keleti oldalára. A 15. századra Novgorod hatalma lehanyatlott, kénytelen volt Moszkvának átadni a vezető szerepet. Az utolsó novgorodi akció 1446-ban indult az obi-ugorok ellen, de a mintegy 3 000 fős sereg vereséget szenved és menekülni kénytelen. Ha hihetünk a számnak, akkor a védők erejét hasonló nagyságrendűnek kell feltételezni. A forrásokból tudjuk, hogy **Aszika** volt a neve annak a vogul fejedelemnek, aki a 15. század derekán többször legyőzte az orosz seregeket. A 15. század végén az orosz hegemoniát megszerző Moszkvai Nagyfejedelemség végérvényesen legyőzi az obi-ugorokat: 1483-ban egy katonai akció után III. Iván cár Moszkvában fogadja a behódoló, adófizetési kötelezettséget vállaló obi-ugor feje-

delmek küldöttségét. 1499-ben egy másik moszkvai expedíció 4—5 000 katonával 50 fejedelmet fog el és 40 várat vesz be. Ezután gyakorlatilag megszűnt az ellenállás. A délkeleti részen élő vogulok és osztjákok a 14—16. században a széthulló Aranyhorda helyébe lépő Szibériai Tatár Kánság adófizetői lettek. Esetenként a kánság belső hatalmi harcaiban is részt vettek: egy alkalommal Kücsüm kán az ő segítségükkel kerekedett felül ellenfelein.

Az orosz közigazgatás megszervezésére csak azután került sor, hogy az 1580-as években Jermak vezetésével hatalmas keleti expanzió kezdődött, ami Kücsüm kánságát is elsodorta. Ezután Nyugat-Szibéria stratégiaiilag fontos helyekre garnizonokat építettek, amelyek a további orosz behatolás hídfőállásaiként is szolgáltak. Ekkor már komoly ellenállásra nem került sor, sőt egyes fejedelmek kifejezetten segítették az oroszokat, akik kiváltságokat biztosítottak nekik, s a megkeresztelkedőknek címeket adományoztak. A kitüntető címekkel ellátott fejedelmek buzgón segédkeztek az adók behajtásában. A hivatali apparátus is megkövetelte a maga részét az adókon felül. A rendkívüli gazdasági terhek többször is lázadásokhoz vezettek. A legnagyobb, szinte egész Nyugat-Szibériára kiterjedő lázadás 1607-ben indult az északi osztjákoktól. Csatlakoztak a tatárok is. A felkelést csak 1609-ben tudták leverni.

A kodai osztják fejedelmi család külön kiváltságokat élvezett. Az adót saját céljaira szedhette be, s ennek fejében katonákat és építőmunkásokat kellett kiállítania. Alacs fejedelem és utódai példáján jól látható a fejedelmi hatalom korrumpálódása, elzüllése. Alacs és utódai a prémüzletlen meggazdagodván, harácsoló kereskedelembe kezdtek, ami által végképp eltávolodtak népiüktől. Az elszegényedett, végsőkig elkeseredett kodaiak fellázadtak az utolsó Alacs-vek ellen, s felajánlották a cárnak, hogy közvetlenül neki fizetik az adót. Mivel a 17. század közepén az oroszoknak már nem volt szükségük a helyi előkelők segítségére, sorsára hagyták a fejedelmet és családját. A nagyon kemény adóztatás és a hivatalos szervekkel összecsapó orosz és zürjén kereskedők uzsoraügyletei következtében nagy szegénység és éhínség sújtotta az obi-ugorokat. A legértékesebb prémesállatot, a cobolyt pedig úgy kiirtották, hogy a férfiak sok száz kilométeres távolságokra jártak vadászni, hogy adózási kötelezettségeiket teljesíteni tudják.

A hagyományos életvitelre nagy csapást jelentett az 1710-es évek erőszakos térítő hadjárata. Ennek során a még megmaradt várakat és szent helyeket feldúlták, az erőszaknak nem engedőket felkoncolták. A fejedelmi réteg pogány maradéka halálát lelte, akik pedig megkeresztelkedtek közülük, vagy már korábban is keresztények voltak, valamilyen hivatalt kaptak és hamar eloroszosodtak. Az erőszakos keresztelés csak felszínes sikert hozott, az obi-ugorok sohasem adták fel az ősök szellemének, a házi bálványoknak a tiszteletét.

A cári korszak utolsó két évszázadára jellemző, hogy a nyugat-szibériai őslakosok gazdasági bázisukat teljesen elvesztették. A kereskedők úgy tették rá kezüket a legjobb vadászterületekre és folyószakaszokra, hogy készségesen meghiteleztek portékájuk árát a következő évi zsákmány fejében. A helyiek amúgy sem ismerték prémjeik, illetve az egyes áruk tényleges értékét, de leitatással még kiszolgáltatottabbá tették őket. A földművelésre alkalmas területekre telepések érkeztek a birodalom más részeiről. Az obi-ugorok déli csoportjait lassan magukba olvasztották az oroszok és a tatárok. Ez lett a sorsa az európai vogulok többségének is, egy töredékük viszont az Uralon átkelve, kelet felé húzódva keresett magának megélhetést. Az alkohol — amit korábban nem ismertek — komoly pusztítást végzett az obi-ugorok körében, emellett a betelepülők által behurcolt betegségek is tizedelték őket. Sz. K. Patkanov, az obi-ugorok múlt századi kiemelkedő kutatója egyes területeken 10—20%-os népességfogyást regisztrált.

A szovjet korszak eleinte pozitív változásokat is hozott. 1931-ben alakult meg a Hanti—Manysi Nemzetiségi Körzet, Hanti-Manszijszkkal a központban. Az új rendszer a szovjet-hatalom helyi szervezetének kiépítésével párhuzamosan valóban áldozott is az obi-ugor lakosság kulturális felemelésére is. Irodalmi nyelveket hozott létre (eleinte latin, később cirill betűs írással), amelyek segítségével megindulhatott az oktatás és a könyvkiadás. Az általános és szakiskolai rendszeren túl Leningrádból és a hanti-manszijszki tanítóképzőből kikerültek a nemzeti nyelvű értelmiség első képviselői, akikből tanárok, népművelők, sőt a megszülető szépirodalom első képviselői lettek. A gazdaság kollektivistá szellemben való átalakítása azonban a folyó menti kistelepülések lakóit kiszakította hagyományos környezetükből, és egyes lakosságú nagy falvakba, kolhozközpontokba telepítette. Az ipar megjelenésével a bevándorlás újabb hulláma indult meg. A 40-es évek második felében az obi-ugorok saját nemzetiségi területük lakosságának 40%-át alkották. Ma már csak 12%-át! Az ipari üzemek, a kőolaj- és földgázkitermelés súlyosan szennyezik a természeti környezetet. Ez katasztrofális helyzetbe hozta az obi-ugorokat, lehetetlenné téve a hagyományos életmód folytatását. Az erdőkben mind kevesebb a vad, a folyókban csökken a halállomány. Az újonnan betelepült lakosság privát életformája is veszélyezteti az őslakosokat. Előfordul, hogy kifosztják a vadászok élelemtároló erdei házikóit, tönkreteszik csapdáikat, kedvtelésből lelövik a kutyáikat és renjeiket.

A régi életformák feladása és a kisebbségi helyzet következtében ma az obi-ugorok egyharmada nem, vagy csak alig beszéli anyanyelvét. A Szovjetunió megszűntével létrejött új belpolitikai viszonyok között az obi-ugor értelmiség tagjai fokozott felelősségérzettel fordulnak népeik felé. Több jeles képviselőjük hazatért, sokakban éledt fel a már-már elfeledett nemzeti érzés. Hanti-Manszijszokban létrehozták az Obi-Ugor Népek Megmentésének Tudományos Intézetét. Megfigyelhető egyes hivatalok jóindulatú közeledése is az obi-ugorság felé. Azonban még napjainkban is előfordulhat olyan „különös” eset, hogy rendőri kihallgatása során életét veszti az obi-ugorok jogaiért küzdő egyik ismert polgári személy.

Az új Oroszország egyik alapvető kérdése az obi-ugorok szempontjából a föld tulajdonának rendezése. Félő, hogy az esetleges privatizálás során idegen kezekbe kerülhetnek az erdők, amelyek birtoklása nélkül végleg elveszne minden remény legközelebbi nyelvrokaink fennmaradására. Új, eddig még ismeretlen problémát jelent a multinacionális olajtársaságok jelentkezése is. Hatalmas propagandával hirdetik magukat, környezetbarát technológiáikat és „őslakosbarát” gazdasági filozófiájukat. Kérdés, hogy vajon szabad-e az ő gazdasági erejükre támaszkodni az obi-ugorságnak, vagy ez új, eddig még ismeretlen nehézségeket jelent majd.

A votjások története

A votjások — önelnevezésük szerint udmurtok — a finnugor népek permi ágához tartoznak, legközelebbi rokonaik a zürjének. Lakóhelyük a Vjatka és a Káma alsó folyása által körülhatárolt terület. Itt található az Udmurt Autonóm Köztársaság, amelynek területe 42 000 km². Lakosságának egyharmada — kb. 500 000 fő — votják nemzetiségű. A köztársaság fővárosa, Izsevszk jelentős ipari centrum. Az Udmurt Köztársaságon kívül egységes tömbökben letelepülve még nagyszámú votják lakosság él a Baskír és a Tatár Autonóm Köztársaságban, valamint Oroszország Kirovi Területén. A votjások összlétszáma kb. 750 000 fő.

A votják nép őstörténetének kutatása, főleg régészeti adatok alapján az utóbbi évtizedekben jelentős léptekkel haladt. Középkori történelmüket, betagozódásukat az orosz birodalomba, gazdasági, politikai állapotukat az 1917-es októberi forradalomig azonban kevéssé ismertük, mivel kutatásukat mellőzték. Oroszország kis népei a mai megváltozott körülmények között fokozott figyelemmel fordulnak saját történelmük felé, új publikációk egész sorával próbálják megvilágítani múltjuk eddig homályban hagyott eseményeit.

A votjások őstörténete a Kr. e. 8—3. századig vezethető vissza. Ebből a korszakból ismeretek az anyaninói régészeti kultúra lelőhelyei a Volga és a Káma összefolyásának vidékéről, valamint a Káma torkolathoz közeli mellékfolyók, a Vetluga, a Bjelaja és a Csuszovaja mentéről. Az anyaninói kultúra a cseremiszek, a votjások és a zürjének kialakulásában is meghatározó szerepet játszott. A kultúrának több helyi variánsa volt, amelyek a későbbi régészeti kultúrák csiráit alkották. Az anyaninói kultúra alsó-kámai területein, a Bjelaja torkolatvidékén alakult ki a Kr. e. 3. században a pjánobori kultúra, amelynek népessége a mai votják nép alapelemének tekinthető. A Káma középső és felső folyása mentén az anyaninói kultúrából a Kr. e. 2. században a gljagyenovói kultúra jött létre, amelynek az északi votjások és a zürjének etnogenezisében egyaránt jelentős szerepe volt. A Kr. utáni első évezredben az ősvotják népesség körében helyi etnokulturális csoportok jöttek létre. A Kr. u. 2. évezred elejére önálló kulturális arculatot öltöttek a vjatkai, a csepcai, az arszki és a kámai votjások. Ebben az időszakban szerepelnek először a votjások a történeti forrásokban.

A korábbi idők történeti forrásaiban nem található egyértelmű utalás a votjásokra, habár nagy hagyománya van a votják őstörténet-kutatásban a Hérodotosznál előforduló budin és arimaszposz népnevek votjásokra vonatkoztatásának. A kutatók hasonlóan találták a mai votjások és a leírásban szereplő budinok antropológiai vonásait, a budinok és a votjások lakóhelyének jellegzetességeit. Az arimaszposz népnévet pedig a votjások **ar** népnevével hozták kapcsolatba. Ezek a feltételezések nem bizonyíthatóak. Legfőképpen az szól ellenük, hogy Hérodotosz művének keletkezésekor a mai votjások elődei nem alkottak önálló népet, nyelvük sem önállósult még.

A votjásokra vonatkozó első adat a hazánkban is járt 12. századi arab utazó, Abu-Hámid al-Garnáti művében maradt fenn. A „Nyugat országai néhány esodájáról szóló világos beszámoló”-ból megtudhatjuk, hogy Bulgar városának egyik adóízfető tartományát **Arúnak** nevezik. Arúban „...hódra, hermelinre és szürkemökusra vadásznak. A nappal arrafelé huszonkét óra hosszat tart.” Arú minden bizonnyal azonos az orosz krónikák **Arföldjével**, amelynek köz-

pontja a Kazanytól 52 km-re északra található Arszk városa. Arföld a déli votjások területe volt. Az **ar** népnév a csuvasból származik, a szó 'votják', 'ember' jelentésű.

A 13. században valószínűleg a votjásokat említi egy orosz nyelvű forrás (Szlovo o pogibelii Russzkoj zemli) Vjada néven, a magyar Julianus második útjelentésében pedig a tatárok által leigázott Vedint azonosíthatjuk a votjások országával.

A votjások által lakott területek északi részére, a Vjatka és a Csepca folyók mellékére a 12. században indult meg az orosz betelepülés, a déli votjások pedig az 1230-as évektől tatár fennhatóság alá tartoztak. A votjások kettős nyomás alá kerültek, sorsuk idegen hatalmak kezébe került.

A betelepülő orosz lakosság eleinte kizárólag Novgorod felől érkezett, később azonban jöttek a Rosztov—Szuzdali fejedelemségből, valamint a dvinai és usztyjugi földekről is. A 14. század folyamán az orosz lakosság vezetői létrehozták a **Vjatikai Föld** nevű sajátos politikai alakulatot. Ez ún. népgyűlési köztársaság volt, laza függő viszony fűzte Novgorodhoz, később a Nyizsegorod—Szuzdali Fejedelemséghez. A Vjatikai Föld területén élő északi votjások, valamint az arszki fejedelmek alá tartozó déli votjások egyaránt sokat szenvedtek a vjatikai oroszok erőszakosságától.

A Vjatikai Föld a 14. század végétől fokozatosan moszkvai fennhatóság alá került: 1393-ban I. Vaszilij moszkvai nagyfejedelem megszerezte azt a Nyizsegorod-Szuzdali fejedelemséget, amely fölötté a hatalmat gyakorolta. A Vjatikai Földet I. Vaszilij később Jurij nevű testvérére bízta. A területet 1433-ban Jurij három fia kapta meg. A 15. század folyamán a vjatikai vezetők Moszkva és Kazany között lavírozván, próbálták területük számára minél nagyobb önállóságot kicsikarni. Az 1450-es években II. Vaszilij két hadjáratot is vezetett a vjatikaiak ellen: adófizetésre kötelezte őket és eltiltotta a Vjatikai Földet az önálló külpolitika folytatásától. A vjatikaiaknak a továbbiakban részt kellett venniük Moszkva oldalán a belső küzdelmekben: a novgorodi területek elleni akciókban, a Felső-Káma vidéki hódításokban és a Kazanyi Kánság ellen hadjáratokban.

A 15. századi eseményekhez kapcsolódik a votják népnév első előfordulása: egy 1469-es orosz adat szerint a votjások a Kazanyi Kánság alattvalói. A votjások vezetői valószínűleg úgy vélték, hogy a Kazanyi Kánsággal és a Vjatikai Földdel való kettős kapcsolattartás előnyös a számukra.

Az északi votják vezetők ekkorra már minden bizonnyal együttműködtek a vjatikai oroszokkal közös területük ügyeinek intézésében. A Vjatikai Föld esapatai 1486—87-ben hadjáratot viseltek a Moszkva alá tartozó usztyjugi területek ellen. A büntetést az orosz és a votják vezetők közösen szenvedték el: 1489-ben III. Iván szárazföldön és vízen vonult fel a vjatikaiak ellen. Megostromolta Hlinov városát (ma Kirov). A védők három vezetőjüket kiadták, és megnyitották a vár kapuit a túlerő előtt. III. Iván igen sajátosan járt el az ellenállás megtörése érdekében. Magával vitte és Moszkva környékén letelepítette a vjatikaiak orosz és votják vezetőit. A votják hercegek rövidesen hű vazallusai lettek. Később visszatérhettek népük körébe, sőt III. Ivántól földbirtokokat is kaptak. A hazatérőknek a déli votjásokkal ápolta kapcsolatai révén Moszkva a tatárok alá tartozó déliek körében is növelhette befolyását.

Nemrégiben Ufában, a Baskír Köztársaság fővárosában öt 16. századi votják vonatkozású oklevél másolata került elő. Az oklevelek a votják hercegek földbirtoklásának dokumentumai. A III. Iván által adományozott földeket Fjodor Ivanovics cár vette el 1588-ban. Fjodor Ivanovics ukája az egyszerű votják parasztok számára kedvező volt: kiemelte őket a hercegek fennhatósága alól, ezután csak Moszkvának tartoztak adófizetési kötelezettséggel. A votják

előkelők gazdasági hatalma megszűnt. Részben visszasüllyedtek a parasztság színvonalára, részben azonban családjukkal új területekre költöztek, az Izs folyó mellékre. Korábbi jogait még a 17. század folyamán is megpróbálták érvényesíteni.

A tatár fennhatóság a déli votjákok számára végzetesnek bizonyult. 1545—1552 között zajlott a Moszkvai Nagyfejedelemség és a Kazanyi Tatár Kánság végső, mindent eldöntő háborúja. Kazany védelmében az arszki votják fejedelmeknek is hadba kellett lépni. Zaklatták az orosz sereget, amelynek vezetői ellenlépésre szánták el magukat. 1552 szeptemberében egy tíz napos hadjáratban megusztították a Kazany és Arszk közötti területet, és kétnapos ostrommal bevették Arszk várát. 5 000 embert ejtettek foglyul, köztük 12 herceget, 7 katonai vezetőt, 300 előkelőt. A votjákokat Kazany falai alatt a város védőinek szemé láttára válogatott módszerekkel kivégezték.

IV. Iván Kazany bevétele után haladéktalanul rendelkezett az újonnan megszerzett területek kormányzásáról, az emberek összcírásáról és az adó beszedéséről. A Kazany története (Kazany szkaja isztorija) című forrás szerint 93 075 cseremiszt írtak össze az újonnan megszerzett területeken. (A cseremiszt népnév itt a nem orosz anyanyelvűek összefoglaló elnevezése.) Az adóbeszedést 1552—57 között folyamatos lázadások kísérték. Az ellenállást erővel törték meg. Ennek folytán egyes területek szinte teljesen elnéptelenedtek. Arszkból és környékéről a votjákok végleg eltűntek. A század folyamán a volga-kámai finnugor és török népek még többször fellázadiak az elviselhetetlen sarcok ellen tiltakozva. A gazdasági terheket különböző természeti csapások is súlyosbították. 1566—67-ben úgy elszaporodtak a rágcsőlék, hogy elpusztították az egész termést, 1601 és 1604 között pedig nagy éhínség pusztított, az emberevés általános volt.

A 17. században a votják falvak lakóira mind nagyobb teher nehezedett. A hivatalos adók folyamatosan emelkedtek. A gazdasági hatalmukat veszített votják hercegek politikai tekintélyüket tovább őrizték. Érdekeiket a falusi vezetők választásának befolyásolásával próbálták érvényre juttatni. Ezeknél sokkal nagyobb problémát jelentett azonban az orosz vezető réteg mohósága, szenvedélyes harácsolása. A helyi hatalmasságok „gyűjtőszendélye” ellen a votják parasztok küldöttségei rendszeresen tiltakoztak a különböző hivataloknál, gyakorta Moszkvában is. A helyszíni vizsgálatok (1616-ban, 1629-ben, 1648-ban, 1673-ban, 1696-ban) megállapították a visszaéléseket, feltárták a helyi hivatalnokok törvénytelenégeit — a saját célokra beszedett pénzt, begyűjtött étel-, italadományokat, az együgyű paraszttal aláíratott adósleveleket — de a vizsgálat lezárultával, az ellenőr hazatérése után minden maradt a régi-ben. A tiltakozás nem volt veszélytelen, a küldöttségek hazatérő tagjai számíthattak a helyi kishivatalnokok bosszújára. Az 1588-as rendelet, a votjákok jogainak rögzítése tehát nem volt több, mint egy üres papírlap. Az állami elnyomás és a helyi hivatalnokok túlkapásai mellé járult a 18. században kibontakozó pravoszláv térítés is. Érthető, hogy az embertelen terhek ellen lázadók között — Ivan Bolotnyikov (1606—1607), Sztjepan Razin (1670—1671) csapataiban, és különösen az 1773—75-ös Pugacsov féle felkelésben — rendre ott találjuk a votják parasztokat is.

Az élet a votják parasztok számára önmagában is rendkívül küzdelmes volt. A földművelés igen kis haszonnal járt, a kedvezőtlen természeti körülmények gyakran hoztak inséges éveket. Nagy ügyességet kívánt a megfelelő földművelési szisztéma kiválasztása. Kombinálták az írtásos-égetéses földművelést a két-, illetve háromnyomásos gazdálkodással. A hamar kimerülő földeket több évig pihentetni kellett, gyakran volt szükség újabb erdőterület művelésbe vonására. Főleg rozst, árpát és zabot termeltek. A 19. század közepétől az állami propaganda, a

mezőgazdasági kiállítások hatására korszerűbb eszközök, nagyobb termésátlagot eredményező vetőmagvak és új növények terjedtek el. Ekkor jelenik meg a burgonya, amely rövid idő alatt nagy jelentőségre tett szert a birodalom erdőövezetében élő különböző népek, így a finnugorság táplálkozásában is.

A votjakok mai lakóterülete a 19. század első felében alakult ki. A korábbi történelmi események nyomán a votjakok lakóhelyük jelentős részéről kiszorultak. Ezeket a társadalmi folyamatokat erősítette a 18. században megindult iparosodás is. Az új üzemek vonzották a munkaerőt Oroszország különböző területeiről. Az iparosodás azonban előnyökkel is járt: a gyár- és bányauzemek körüli települések újfajta életmódja, kultúrája nagy hatással volt a votjakokra. A 19. század végén a Vjatka és a Kámán megindult a hajózás, megépültek az első vasútvonalak is. A votják nép elszigeteltsége megszűnt, új kapcsolatok épültek ki a birodalom távoli területeivel.

A votják nép a történelem megpróbáltatásaira igen szerencsésen reagált. A veszélybe került csoportok egymás közelségét keresték, igyekeztek összetartani. Ennek eredménye, hogy a votjakok többsége ma egy, összefüggő tömbben él. Nyelvi téren ez azt jelenti, hogy a votják nyelv aránylag egységes, a különböző nyelvjárásokat beszélők jól megértik egymást. Az egység segítette megőrizni a társadalmi szervezet olyan archaikus elemeit is, amelyek páratlanok a Volga vidéki finnugor népek körében. A votjakoknál megmaradt a nagycsaládi életközösség, és a nagycsaládokat összefogó nemzetségek rendszere. A nemzetség neve a **böljak** volt, bizonyos esetekben azonban a **vorsud**, amely az egyes közösségek védőszellemeinek összefoglaló neve, magára a közösségre is vonatkozott, s így a különböző vorsudnevek nemzetségnevek-ként is értelmezhetők. A votjakok szerint a vorsud mint egy hánesből font kosárka fogta össze a hozzá tartozókat és azok szent hagyományait.

A votjakok körében a pravoszláv hit felszíne alatt változatlanul továbbéltek az ősi hiedelmek. Behtyerev szerint „a votjakok babonássága minden hihetőséget meghalad”. Ez számtalan rosszindulatú feltételezésnek, rágalomnak adott alapot. Az 1880-as években egy nem túlságosan szentéletű pápa személyes bosszúvágya által vezérelve, röpiratban terjesztette hírét a votjakok emberáldozási szokásainak. Az oroszok körében elterjedt rémhírre alapozva, egy haláleset kapcsán a helyi hatóságok rituális gyilkosság címén vádat emeltek **Vuzs-Multan** falu lakói ellen. Az 1892—96 között zajlott ún. multáni per Oroszország haladó és konzervatív köreinek nagy összecsapásává vált. A perbe fogott hét paraszt védelmében más kiemelkedő szakemberek mellett részt vett G. J. Verescagin folklorista és történész is, az első votják származású tudós.

Oroszország a 19. század végére súlyos gazdasági-politikai válságba jutott. A társadalmi elégedetlenség egyre fokozódott. A votják nép is felélte belső lelki tartalékait. A kilátástalan nyomorban eltelt évszázadok után létszámban is fogyásnak indult. A cári hatalom elleni akciók a városi munkások köréből indultak ki, de élvezték a parasztság támogatását is. A múlt század utolsó éveiben már körülbelül harminc gyár működött a votják területeken, túlnyomórészt orosz munkássággal. Forradalmi megmozdulásaikban 1905-ben és 1917-ben részt vettek votják parasztlakók is. Az 1905-ös forradalom leverése utáni időszakban a hatalom kénytelen volt teret engedni a helyi értelmiségnek. Ez az időszak nagyon fontos volt a különböző finnugor népek nemzeti mozgalmainak kialakulása, megerősödése szempontjából. A kazanyi szemináriumban tanuló votják diákok titkos társaságot alapítottak, de egyes votják falvakban is működtek már illegális politikai körök. 1917-től különféle kulturális körök, köztük műkedvelő színtársulatok alakultak. 1915-ben megjelent az első votják újság is.

Az 1917-es forradalom győzelme reményeket ébresztett a votják nép szellemi vezetőiben is, bizni kezdtek nemzeti programjuk megvalósíthatóságában. A polgárháború éveiben súlyos harcok dúltak a votják területeken is. Az ott lévő hadiipari üzemek birtoklása mindkét polgárháborús fél számára létfontosságú volt. A bolsevik hatalom a déli gabonamezőket elveszítette, így nagy szüksége volt a votják parasztok gabonataralékaira is. A kegyetlen rekvirálások, a Vörös Hadsereg önkényeskedései a votják nép gondolkodását befolyásolni tudó személyeket szembeállították a forradalmi hatalommal. A votják vezetők irányításával demokratikus nemzeti szerveződés bontakozott ki. Ezt a szovjet kormányzat soha nem bocsátotta meg a votjákoknak. A szovjetek szervezésében, a harcok közepette, 1918 júliusában Jelabugában ülésezett a votjákok első összoroszországi kongresszusa, amely Udmurtia felvételét kérte az Orosz Föderatív Köztársaságba. A második kongresszus már a népoktatás, a földkérdés ügyeiben döntött. 1920. november 4-én megalakult a Votják Autonóm Terület, amely 1934-ben autonóm köztársaság rangjára emelkedett. Számtottévo volt a fellendülés a kultúra területén. Felsőoktatási intézmények, tudományos kutatóhelyek jöttek létre. Nagy előrelépés történt az elemi szintű oktatásban is. Mindez azonban az orosz nyelv uralomra jutásával, a votják nyelv háttérbe szorításával járt. A fálvak hagyományos struktúrája azonban még jó darabig változatlan maradt. A **kenes**, a fálvak életét irányító öregek tanácsa általában a nagygazdák befolyása alatt állt. A szokásjogra épült önkényeskedéseik csak egy államilag irányított törvénytelenség, a kollektivizálás következtében szűntek meg. A 30-as évek a kollektivizálás mellett a terror sötét éveiként lettek ismertek a szovjet történelemben. A belső ellenségként kikiáltott nemzeti-ségi intelligenciával a votjákok körében is hiánytalanul leszámoltak. A finnugor nyelvrokonság tudatát, a finnugor népek közti kulturális kapcsolatokat ápoló egyesületeket szétverték, a finnugor nyelvrokonság hirdetését betiltották, a votják nemzeti kultúra értékeit őrző könyvtárak máglyán pusztultak el.

A második világháború utáni időszak gazdasági fellendülést hozott az Udmurt Köztársaság számára. Ez együtt járt a városokban élő orosz ipari munkásság létszámának további gyarapodásával. A votják nemzeti kultúra ápolásához a központi hatalom felemásan viszonyult. Szavakban támogatta, tettekben ellenezte. Az anyanyelvi oktatás fokozatosan háttérbe szorult a votják fálvak elemi iskoláiban is. A Szovjetunió megszűnése nyomán kialakult új politikai helyzetben a votják nép jó esélyekkel indul. Értelmiségének nemzeti tudata erős, a köztársaság gazdasági adottságai sokat ígérőek. Reméljük, a fejlődés zavartalan lesz.

A zürjének története

A zürjének — önelnevezésük szerint komik — Oroszország európai részének északkeleti végén laknak, főként a Komi Autonóm Köztársaságban, déli csoportjuk, a permjákok pedig a Komi—Permják Nemzetiségi Körzetben. Él még egy zürjén csoport az Ural hegységben eredő Jazva folyó melléken, az ún. jazvai komik. Szétszóródva Oroszország egyéb területein is élnek kisebb létszámban, így Nyugat-Szibériában és a Kola-félszigeten is. A zürjének kb. félmillióan vannak, több mint 80%-uk őrzi anyanyelvét. A Komi Köztársaság lakosságának kb. egynegyede zürjén.

A keleti finnugor népek közül a zürjének története talán a legsajátosabb. Gyakran emlegetik őket mint a „legeurópaibb” keleti finnugor népet. A zürjén történelem, a zürjén társadalom fejlődésének érdekessége, hogy egyrészt a keleti finnugor népek közül ők „asszimiláltak” leginkább az európai (orosz) kultúrát, és ez már meglehetősen korán megtörtént, másrészt pedig sikerült a finnugor gyökerű régi hagyományokat, a nyelvet megőrizniük. Az utóbbi időben azt is megmutatta a komi nép, hogy képes az új lehetőségekkel élni. Így pl. biztosan nem véletlen, hogy az első olyan finnugor kongresszus, amelyet egy keleti finnugor nép rendezett, éppen a zürjén fővárosban, Sziktivkárban volt még 1985-ben, a „régí rendszer”-ben. Ez volt az első alkalom, amikor egy nagyobb nemzetközi csoportnak lehetősége nyílt a keleti finnugor világot — ha csak felszínesen is — közelebbről megismernie. Hasonlóképpen 1992-ben a finnugor népek első világkongresszusát szintén Sziktivkárban rendezték, már a Szovjetunió felbomlása után. Az új idők következtében nyíltan szóba kerültek a nemzetiségi konfliktusok — finnugor szemszögből — az Oroszországi Föderáción belül.

A zürjének önálló története a nyelvtudomány megállapítása szerint a Kr. u. 7. században kezdődött. Elődeik a Kr. e. 3—2. évezred fordulóján még a finnugor tömb részeként együtt éltek a finnségiek, a volgaiak és az ugor népek között. Ezen egység megszűnése után, kb. a Kr. e. 2. évezred közepén alakulnak ki azok a régészeti műveltségek, amelyekben a permi népek (a zürjének és a votjákok) elődeinek hagyatékát láthatjuk. A kazanyi régészeti kultúra (Kr. e. 14—9. sz.) népességét minden bizonnyal az őspermiék alkották. Ez a műveltség a Volga—Káma vidékére, a korábbi voloszovói kultúra keleti részére tehető. A Kr. e. 9. századra a Bjelaja völgyet is megszállják. A Volga—Káma vidéken a Kr. e. 8—3. században létezett az ananyinói régészeti kultúra, amely a permi finnugorok etnogenezisének következő állomását jelenti. Az ananyinói kultúra népessége a Kr. e. 5—3. század között elhagyta a Vjatka folyó völgyét és a Volga bal partján telepedett le. A lakosság nagy része a Káma—Bjelaja összefolyásának vidékére összpontosult. A permi népek közel kétezer éves együttélése miatt a mai zürjén és votják nyelv közeli rokonsága még a nem nyelvész számára is észrevehető. Az őspermi népesség szomszédai ebben az időben iráni eredetű népek voltak, az iráni hatás a permi nyelvekben ma is kimutatható (pl. iráni átvétel az a komi szó, amely a magyarban is iráni jövevényszó, s majdnem ugyanúgy hangzik máig: *ezüst*). A zürjének a Kr. u. 1. évezred második felében kapcsolatba kerültek a volgai bolgárokkal. Mivel a votják nyelv sokkal több bolgár—török jövevényszót őríz, mint a zürjén, feltételezhető, hogy a zürjének ősei akkor már az ősvotjákoktól valamivel északabbra élhettek. A permiék szomszédai voltak a Magna

Hungaria-beli magyarok is, ezt bizonyítják azok a közös lexikális és nyelvtani elemek a permi nyelvekben s a magyarban, amelyek más finnugor nyelvekben nincsenek meg (pl. közös a *kenyér* szó, a -ni főnévi igenév-képző, a számnevek *-ne* és *-ven/-van* utótagja: *kilenc, harminc, negyven*...) A magyarok kapcsolatai a permiekkel — a tudósok egybevágó véleménye szerint — nem lehettek intenzívek és hosszúak.

A volgai bolgár—permi kapcsolatok idején történt az őspermi nép végleges kettéválása a 8—9. században. Erre az időre a régészek már különbségeket vélnek felfedezni a Vjatka és a Káma menti kultúrák között. Ekkor még egyetlen írott forrás sem említi a zürjéneket, az első rájuk vonatkozó hivatást feltehetőleg a kijevi őskronika „Perm” és „Pecsora” neveiben láthatjuk. A zürjének vándorlása az északi területekre a 9. század utáni időkben is folytatódott. A 10. században településeik a folyók (Vicsegda, Sziszola, Vim) mentén terültek el. Északnyugaton a karjalaiakkal és más kisebb finnségi népekkel kerülnek kapcsolatba, ennek is vannak nyelvi nyomai. A 11—12. században kezdődnek a zürjének kapcsolatai a novgorodi fejedelemséggel. A novgorodi kereskedők és a még keletebbre élő népek között közvetítettek, főleg a kereskedelemmel. Ez a szerepe a zürjéneknek később (pl. Szibéria meghódításában) is fontos lesz. A növekvő adó és a keresztény térítés elől menekülve jelentős zürjén csoportok hagyták el lakóhelyüket és a Káma felé vándoroltak. Így jött létre a késő-középkori *Bjarmia* két központja: Perm és Nagy-Perm. Számos földrajzi név (így maga Perm is) mind a két helyen megtalálható. Még egy szomszéd nép említendő meg, a vogulok (manysik). A terjeszkedés folyamán a zürjének főleg vogulokat szorítottak ki lakóhelyükről, akik részben az Uralon túlra kerültek. Ezekről a harcokról a régi krónikák is megemlékeznek. A vogulokat pl. először Permi Szent István legendájában említik (1396.).

A zürjének a 16. századtól a Moszkvai Fejedelemséghez tartoztak, s ettől kezdve gazdasági és kulturális életükben nagy fejlődés következett be, elsősorban a keresztény térítés hatására. Ekkor jelent meg az 1330 körül született, később szentté is avatott püspök, Permi Szent István (eredeti polgári nevén Szytjepan Hrap) az akkor jelentős kereskedővárosban, Velikij Usztyjugban. A városban akkor még zürjének éltek, és nem messze tőle kezdődött a zürjén nyelvterület. Szytjepan Hrap gyermekkorától ismerte a zürjén nyelvet az orosz mellett, zürjén származása azonban vitatott. A rosztovi kolostorban tanult, többek között görögül is. A zürjénföldi misszionáriusi munkára készülve még 1372-ben összeállította a zürjén ábécét, az Aburt. Az Abur ábécében felhasználta a cirill és a görög betűket, néhány írásjelet pedig ő maga alkotott a régi zürjén tulajdonjelek/nemzetségelek (paszok) alapján. A grúz és örmény írással is próbálták kapcsolatba hozni az ózürjén írást. (Tipológiaiilag ez a hasonlítás helyénvaló, a különbség nyilván az, hogy zürjénföldön nem sikerült a kaukázusi népekéhez hasonló nemzeti kultúrát fejleszteni és fenntartani.) Permi Szent István saját maga fordított le néhány imát és liturgikus éneket zürjén nyelvre, ezekből a vallásos szövegekből egy-kettő a mai napig fennmaradt. A zürjén írásbeliség, régiségét tekintve, az urali népek körében — megelőzve a finneket és az észteket is — a magyaroké után következik. Szytjepan Hrap 1379-ben indult a zürjénekhez. Harcolt a pogányok ellen, a zürjének közül sokan csatlakoztak az új valláshoz. 1383-ban Moszkvába utazott, hogy engedélyt kérjen egy zürjén püspökség létrehozására. Dmitrij Donszkoj nagyfejedelem magát Szytjepan Hrapot nevezi ki első püspöknek. Visszatérve a zürjének földjére újabb templomokat építtetett. Közben elutazott Velikij Novgorodba és Moszkvába is. Az egyik moszkvai útján 1396-ban elhunyt. Nincs kizárva, hogy meggyilkolták. Feltételezik azt is, hogy az orosz hivatalos egyház szándékosan tönkre akarta tenni Permi Szent István

életművét. Tény, hogy az első zürjén püspök követői közül sokan nem tudtak zürjéntül, nem törődtek a zürjén nyelvű liturgiával, és így a zürjén írás is lassan feledésbe merült. A helyi papság ráadásul főleg oroszokból állt. Bizonyos történeti feljegyzések alapján tudjuk, hogy a zürjén templomokban ennek ellenére még a 18. század közepéig élt a zürjén nyelv a pravoszláv liturgiában.

Mivel sokáig a nemzeti, teológiai problémákkal a Szovjetunióban behatóan nem nagyon foglalkoztak, sőt a vallási témák sokáig tabu alatt álltak, Permi Szent István műve, jelentősége a jövő történészgenerációinak kutatási témája lesz. A helyi történészek már próbálják tudományosan értékelni Szent István azon igyekezetét, hogy bekapcsolja a zürjén területeket az orosz kultúrkörbe. Vajon Perm megmentése volt ez, avagy csak az orosz hatalom terjeszkedésének egy érdekes közjátéka? Ez a vita — nyilván nem véletlenül — hasonlít a magyar Szent István életművének problematikájára (vö. a régi pogány törzsi élet és az új keresztény feudális rendszer ellentéte). S ugyanúgy, mint Magyarországon a mostani időkben, a zürjének is fokozódó érdeklődéssel fordulnak a „nemzeti kérdések” felé. Megírták az első színdarabot Permi Szent Istvánról a sziktivkari Folklór Színház számára. Ezt az érdekes produkciót, amit érdemes összehasonlítani a magyar *István, a király* rock-operával, Göncz Árpád zürjénföldi látogatása alkalmából a magyarországi vendégeknek is bemutatták. Végül meg lehet még említeni, hogy 1992-ben a sziktivkari főtér új nevet kapott: Sztjefanovszkőj ploscsagy (hibrid zürjén—orosz nyelven), azaz István tér. A főtéren a harmincas évekig a Szent István templom állt, amelyet az ateista kampány idején bontottak le. Az István tér egyik sarkán ma tábla őrzi Permi Szent István emlékét.

Krónika

6—7. század	apermi népek (komik és udmurtok) még a közös őshazájukban, a Vjatka — Káma folyók mentén élnek; iráni hatás, később bolgár—török hatás
8—9. század	a komik fokozatosan kiválnak a permi ősi azából, északabbra vonulnak, lazul kapcsolatuk az udmurtokkal
11—13. század	a komi törzsek már a karélok, vepszék is a novgorodi oroszok szomszédai
orosz hatások (pl. kereszténység)
a komi területen két központ alakul ki:
északon Óperm (СтараяПермь), a mai Uszty-Vim (komi névén: Jemva) környékén;
délen Nagy-Perm (Пермь Велика) Perm és Cserdiny városok közelében, a mai Komi—Permjáki Nemzetiségi Körzet területén
14. sz. végén	Permi Szent István tevékenysége: misszionárius, a permi püspökség (megalakult 1383-ban) első püspöke; kidolgozza a komi írásbeliséget;
első írott komi nyelvű szövegek (liturgikus szövegek)
15. század	az új központi orosz államhoz, a Moszkvai Fejedelemséghez csatolják a komi területeket;
Novgorod elveszti jelentőségét
16. század	a Sztroganov család megszerzi magának Rettegott Ivántól a déli komi (permjáki) területeket
17—18. század	az adóterhektől menekülve, az északi területeken bizonyos komi csoportok még északabbra költöznek;

- a szamojédoktól (nyenyeccektől) átveszik a rénszarvastartást;
kisebb komi csoportok átkelnek az Uralon, komi falvak létrejötte Szibériában
1780. egy kis komi település, Uszty-Sziszolszk (ma a köztársaság fővárosa, 1930 óta komi neve van: Sziktivkar) városi rangot kap
19. század differenciálódik a komi társadalom: a hagyományos foglalkozások mellett (halászat, vadászat, rénszarvastartás, délen mezőgazdaság) megjelennek a kereskedők, az első értelmiségiek, a munkások (erdőkitermelés, fémöntő műhelyek)
- 1911, 1913 a magyar Fokos-Fuchs Dávid nyelvész helyszíni kutatásai komi földön
- 1914 — 1920 világháború, forradalom, polgárháború
- 1917 — 1921 a Sztroganov család elveszíti óriási magánbirtalmát, létrejön a Komi Autonóm Terület (főváros: Uszty-Sziszolszk, később Sziktivkar)
1928. létrejön a Komi-Permják Autonóm Terület (főváros: Kudimkar, 1938 óta város) a forradalom után nagy arányban fejlesztik a komi nyelvű iskolarendszert, könyvkiadást; megszerkesztik a modern irodalmi nyelvet; támogatják a komi származású kádereket („Зырянызауцц!” az állami gépezet minden szintjén)
1936. névváltozás: Komi Autonóm Szocialista Szovjetköztársaság (КОМИ АССР) nagyfokú oroszosítás: nagy számú orosz ajkú lakosság bevándorlása, betelepítése komi földre, főleg a városokba; számtalan GULAG-láger („zónák”) a komi területen, százezrek pusztulnak el: megfágnak, éhenhalnak, agyondolgoztatják őket, agyonlövik őket; rabokkal vasutat építtetnek északi irányba, Vorkutáig („Nincsenek talpfák? Nem baj, akkor belőletek lesz talpfá.”)
1937. az ipar (erdő, olaj, gáz, bányák) adja már a termelés 75%-át
1985. 6. Nemzetközi Finnugor Kongresszus Sziktivkárban
1990. névváltozás: Komi Szocialista Köztársaság (КОМИ ССР)
1992. névváltozás: Komi Köztársaság (КОМИ Республика); a köztársaság ünnepe: 620 éves a komi írásbeliség; A Finnugor Népek Világkongresszusa Sziktivkárban; A Komi—Permják Kultúra és Művészet napjai Sziktivkárban
1993. a Magyar Köztársaság elnöke, Göncz Árpád az első külföldi államfői vendége a Komi Köztársaságnak; megalakul a komi nemzeti Párt „Dorjam asjnymös” (Megvédjük magunkat)

A cseremiszek története

Cseremisiz — illetve önelnevezésük szerint mari — nyelvokaink az északi szélesség 45° és 60°, valamint a keleti hosszúság 56° és 58° által határolt területen élnek néhány, részint összefüggő tömbben. Saját autonóm területük, a Volga középső folyásánál elterülő Mari Köztársaság 1991 óta önmagát alkotmányában szuverénnek nevező állam Oroszországon belül. A szuverenitás hangoztatása a szovjet korszak utáni időkben a nemzeti nyelv és kulturális sajátosságok megőrzésének igényét jelzi. A Mari Köztársaságban az 1989-es népszámlálás adatai szerint 324 349 cseremisiz nemzetiségű ember élt. A szomszédos Gorkiji Területen 9 000, a Kirovi Területen 50 000 ember vallotta magát cseremisiz nemzetiségűnek. A felsoroltakon kívül jelentős cseremisiz népesség él Baskiriában (105 768 fő), Tatársztánban (20 000 fő), Ud-murtiában (10 000 fő) és a Szverdlovszki Területen (25 000 fő). Az Oroszország egyéb területein elszórtan élő cseremiszek létszáma mintegy 100 000 fő. A cseremiszek két nagy nyelvjárási-etnokulturális csoportra oszlanak, a hegyi és a mezei cseremiszekre.

A cseremisiz nép kialakulásának mozzanatait főleg az újabb régészeti kutatások alapján egyre jobban ismerjük. A Kr. e. I. évezred második felében, illetve a Kr. u. I. évezred elején a **gorogyeci kultúra** és az **azelinói kultúra** népei között sejthetjük a cseremiszek elődeit. A gorogyeci kultúra a Közép-Volga vidék jobb partján volt őshonos, míg az azelinói kultúra a bal parton, illetve a Vjatka mentén. A cseremisiz etnogenezis ezen két szála jól mutatja a cseremiszek kettős kötődését a finnugorságon belül. A gorogyeci kultúra túlnyomó részben a mordvin etnogenezisben játszott szerepet, keleti csoportjai azonban a hegyi cseremisiz etnikai csoport alapnépségét alkották. Az azelinói kultúra visszavezethető az **ananyinói kultúrára**, amelynek korábban csak a permi finnugorok etnogenezisében tulajdonítottak szerepet, ma már azonban úgy látják, hogy esetleg ugor és őscseremisiz csoportok is tartozhattak az ananyinói kultúra bomlásakor kialakuló újabb régészeti kultúrák népei közé. A mezei cseremisiz etnikai csoport is ananyinói hagyományokra vezethető vissza.

A kelet-európai erdőzóna finnugor népeinek történetéről igen kevés írásbeli adattal rendelkezünk, ezeknek a népeknek írásbelisége nagyon későn, egy-két kivételtől eltekintve csak az újkorban alakult ki. A cseremisiz népnevet először egy 10. századra datált, de mintegy két évszázaddal későbbi írásos forrás említi **c-r-misz** alakban. A forrás szerint a cseremiszeket a kazárok alattvalói voltak. Ezután a 12. század elején összeállított orosz őskronika említi a cseremiszeket, lakóhelyükként az Oka torkolatvidékét nevezvén meg. A finnugor népek közül a cseremiszek kerültek legszorosabb kapcsolatba a Volga-vidékre betelepült török népekkel. Ez a kapcsolat még ma is igen erős. A volgai bolgárok a 9. század elején érkeztek a Fekete-tenger melléki Magna Bulgáriából a Volga és a Káma összefolyásának vidékére, ahol létrehozták a Volgai Bolgár Birodalmat. A volgai bolgár vezető réteg a kereskedelmi akciókból befolyó jövedelemre alapozva tudta fenntartani hatalmát. Kereskedtek a környező finnugor népektől érkező mézzel, viasszal, prémmel is. A volgai bolgárok és a különböző Közép-Volga vidéki finnugor népek között a kapcsolat zavartalanabb volt, mint a finnugorság kapcsolata a kelet felé terjeszkedő oroszokkal. A Volgai Bolgár Birodalmat 1236-ban az Ázsia belseje felől előretörő mongolok számolták fel. Batu kán az általa meghódított és igazgatott területen létrehozta az Aranyhorda nevű államalakulatot. Ennek központja az 1280-as évekig a hajdani bolgár

fővárosban, Bolgariban volt. Az Aranyhordával és a belőle később kiszakadó Kazanyi Tatár Kánsággal a cseremiszek szövetséges viszonyban álltak. Erre utal, hogy a cseremiszeknek volt adót nem fizető, hadviselő rétegük is. Ez utóbbi a tatárok legütőképesebb alakulatai közé tartozott. Szintén a szövetséges viszonyra utalhat a törökségi **el** 'nép, birodalom' szóhasználat a cseremiszek lakta vidék megnevezésére. A cseremiszek mindmáig **Mari Elnék** nevezik hazájukat.

A nyugati irányú mongol expanzióval szemben álltak az orosz fejedelemségek keleti hódító törekvései. A keleti terjeszkedés fontos lépése volt a Volga mentén Nyizsnij-Novgorod megalapítása 1221-ben. A Volga északi partján élő cseremiszeket a merják beolvasztása és a mordvinok meghódítása után a 14. században érték el az oroszok. A 14. századtól állandósultak a tatár—orosz összecsapások a cseremiszek által lakott területeken. A cseremiszek a tatárok oldalán harcoltak. 1455-ben a tatár—cseremisiz csapatok súlyos vereséget mértek az orosz haderőre. 1524-ben Paleckij herceg csapatai vízi úton indultak Kazany bevételeére, de a Volgán feltartóztatták őket a cseremiszek, és megsemmisítették az orosz hajóhadat. 1530-ban egy orosz fegyverszállítmányra csaptak le a cseremiszek, fegyvereket, köztük hetven ágyút zsákmányolván. A 16. század közepén fordult a hadiszerenese. Rettegett Iván cár (1533—1584) újult erővel fogott a volgai népek meghódításába, kihasználva Kazanyi Kánság belső válságát is. A hegyi cseremiszek 1546-ban cári ellenőrzés alá kerültek. 1552-ben elesett Kazany városa és a cseremiszek végérvényesen orosz uralom alá kerülnek.

Az új hatalom igen súlyos terheket raktott a meghódított Volga-vidéki finnugor és török népek vállára. Az adóterhek elviselhetetlenek voltak, az orosz betelepülés a legjobb termőterületeitől és erdeitől fosztotta meg az őslakókat. A megélhetést nyújtó területekért vívott élethalálharc emlékét századunkig megőrizte a cseremisiz fölklór. Az alábbi részlet egy hosszabb meséből való, Beke Ödön első világháborús gyűjtéséből:

„Mikorra az oroszok másodszor jöttek haddal, Konatyi apó minden marinak korbácsot, medvekopjahegyet adott. A gyorslovú mariknak megparancsolta, hogy lovon harcoljanak, s úgy üzzék az oroszokat.(...) Az oroszok be akartak hatolni az erdőbe, mert ott akartak élni, de a marik nem engedték be őket. Folyton harcban álltak. Az oroszokat mind visszaűzték a pusztára. A síkságról jött marik meg hozzáláttak az erdőben házat építeni maguknak, hogy már legyen hol lakniok. Udvart, mindent csináltak. Aztán a marik mind az erdőben laktak, nem élhettek tovább a sikon. Ott az oroszok leöldöslték őket. Az erdőbe ezután sem engedték a marik az oroszokat. Mindig legyőzték, mind megölték őket.”

A történelmi tények ellentmondanak annak a propagandisztikus nézetnek, hogy az orosz hatalom felvirágzást hozott a ninestelen és barbár volgai népek életébe. A valóságban kemény, céltudatos kolonizáció folyt a Volga mentén, előkészítve a terepet a további orosz terjeszkedéshez Szibéria felé. 1555 és 1609 között a cseremiszek több, nagyobb oroszellenes hadjáratot és a kisebb-nagyobb orosz helyőrségek elleni megmozdulást szerveztek. 1575-ben és 1582—84-ben a krími tatár kántól is támogatást kaptak. A harcok ennek ellenére nem hoztak átütő sikert a cseremiszek számára, legfeljebb némiképp lassították a kolonizáció folyamatát. A cseremisiz területek pacifikálására az oroszok sorra crösítették meg telepeiket és újabbakat hoztak létre. 1557—1591 között elsődlegesen katonai támaszpontként jöttek létre a cseremisiz területek ma is létező, jelentős városai. (Csebokszari, ma a Csuvas Köztársaság fővárosa 1557-ben; Kozmogyejnianszk, a hegyi cseremiszek mai központja 1583-ban; Carevokoksajszk, ma Joskar-Ola, a Mari Köztársaság fővárosa; valamint Ursum 1584-ben; Jaranszk 1591-ben.)

1608-ban, kihasználva a cári udvar huzamos ideje tartó belviszályát, cseremiszt—tatár csapatok a stratégiai jelentőségű Nyizsnij-Novgorodra támadtak. A támadók felszerelése azonban jobbára csak puska és kard volt. A könnyűfegyverzetű lovas harcосok nem tudtak mit kezdeni egy kiépitett erőddel szemben. „*Itt a marikat elhagyta a szerenese, így az oroszok legyőzték őket...*” — írta a századelőn megjelent *Mari Kalendárium*. A hazafelé tartó sereg Csebokszarinál is súlyos vereséget szenvedett. Bármilyen nagyratörő elképzelés is volt Nyizsnij-Novgorodnak, Moszkva volgai kapujának kézre kerítése, végzetes hibának bizonyult, hogy a nyugat felé törő cseremiszt—tatár csapatok a hátuk mögött elfoglalatlan erődöt hagytak. Ezután a sikertelen hadjárat után nagyobb felkelésekről nem tudunk. A helyzetet súlyosbította a 17. századtól erősödő orosz bevándorlás, aminek következtében csökkenni kezdett az őslakosság részaránya. Az orosz telepesektől és az erőszakos térítőakcióktól sanyargatott mezei cseremiszek első csoportjai ekkor indultak új hazát keresni maguknak, Baskíria felé véve útjukat. Így alakul ki a 17. századtól kezdve a keleti cseremiszek nagy csoportja, a valamikor Magna Hungaria egy darabkáján.

Oroszország a 17. század végére kelet felé kontinensnyi területet hódított meg. A cári udvarnak a hatalmas távolságok, a zord telek, valamint a rengetegek és a mocsaras vidékek miatt jószerével fogalma sem volt birodalma valódi gazdagságáról és bevételi lehetőségeiről. Természetes igényként merült fel a birodalom állapotának, népeinek és természeti kincseinek feltérképezése. A meginduló tudományos gyűjtőmunka, ami Nagy Péter cár uralkodása alatt (1689—1725) öltött szervezett kereteket, a cseremiszek megismerése szempontjából is rendkívüli jelentőségű. Így került sor számos híres tudós volgai és szibériai tudományos expedíciójára. A kutatások intézményi hátteréül Nagy Péter 1724-ben megalapította a szentpétervári cári Tudományos Akadémiát.

A birodalom felmérése, a tudományos expedíciók az alávett népek (cári orosz terminussal „inorogyecok” ’idegenek, hontalanok’) még szorosabb függőségbe vonását eredményezték. Ezt a célt szolgálta a pravoszláv térítés is. A 16—17. századi, katonai erővel támogatott térítő akcióknak csekély eredménye volt, ezért Péter, összhangban közigazgatási-művelődési programjaival, misszionáriusi központokat, hivatalokat hozott létre az újonnan megkereszteltek számára a Közép-Volga vidéken is. Ennek ellenére a térítés csak lassan haladt, ami miatt időről-időre megint csak erőszakos eszközökhöz folyamodtak. A kényszerátterítés elől menekülők újabb falvakat hagytak lakatlanul maguk után.

Nagy Péter uralkodása alatt az Északi Háború hadszínterein először szolgáltak cseremiszt katonák a cári hadsereg kötelékében. Péter uralkodásának idejéből valók az első cseremiszt nyelvű szövegelemek is. N. Witsca holland tudós közölt munkájában cseremiszt szójegyzéket. A tudományos expedíciók Nagy Péter halála után is folytatódtak. II. Katalin uralkodása (1762—1796) alatt jelentős cseremiszt anyagot gyűjtött J. E. Fischer, G. F. Müller, I. Falk, valamint P. S. Pallas is. II. Katalin uralkodása alatt, 1775-ben jelent meg az első cseremiszt könyv, a valószínűleg ukrán származású Pucek-Grigorjevics nyelvtana.

Az erőszakos térítések és az orosz telepesek túlkapásai miatt elkezdett cseremiszek 1792-ben nagy számban csatlakoztak a Jemeljan Pugacsov-féle felkeléshez. A felkelést ugyan vérbe fojtják, de talán annak tanulságaként a cári udvar türelmesebb módszerekkel próbálkozott az oroszosításban. Így kapott kiemelt szerepet a kazanyi misszionárius központ, amely a kis Volga-vidéki népek kulturális centrumává vált. Az 1872-ben megnyílt Kazanyi Tanítóképző Szeminárium nyitva állt a környék finnugor és török népeinek fiai előtt is. A szeminárium

első igazgatója N. I. Ilminszkij teológus és orientalista volt. 1919-ig a kazanyi szeminárium falai között 138 cseremiszt tanult: a legkitűnőbb írók, költők, nyelvtudósok, etnográfusok, szerkesztők pályája szinte kivétel nélkül innen indult.

Az 1905-ös polgári forradalom teremtette demokratikus légkörben a fiatal kazanyi cseremiszt értelmiség óriási lendülettel látott munkához. Ezt a forradalom leverése sem torpantotta meg. Nemzeti szellemű politikai röplapok jelentek meg, hatalmas lendületet vett a tankönyvírás. Kiemelkedő művelődéstörténeti jelentőségű az 1907 és 1913 között megjelent Mari Kalendarium. Itt próbálták először tudatosan kialakítani az egységes cseremiszt irodalmi nyelvet. A cseremiszt vidékeken megkezdődött az anyanyelvű elemi iskolák szervezése. A fejlődés a cseremiszt kultúra egész területén rohamos volt: 1917-ig 241 cseremiszt könyv jelent meg, 1917-ben pedig megindult az első cseremiszt nyelvű napilap.

Az 1917-es forradalom után a nemzeti önszerveződés még nagyobb méreteket öltött, a művelődéspolitikai célok mellett a politikaiak is napirendre kerültek: 1917 tavaszán Kazanyban a volgai kis népek kongresszusán megfogalmazódott a mari autonómia-igény is. 1919-ig a cseremiszt területeken a politikai béke fennmaradt, folytatódott a nemzeti irány erősödése, amit a polgárháborús események sem törtek meg.

1920 júniusában az Összoroszárszági Mari Kommunista Párt határozott az autonómia létrehozásáról. A központi bolsevik hatalom november 25-i dekrétumában Krasznokoksajszkot — régebbi nevén Carevokoksajszkot, ma Joskar-Olát — tette meg az autonómia székhelyvé. A kijelölt terület 1924-ig 14 000 km² volt, ekkor 23 000 km²-re bővült. A keleti marik baskíriai tömbje autonómia nélkül maradt. A nagy cseremiszt nemzedék a nehéz körülmények — a polgárháború és az éhínség — ellenére sok mindent pótolni tudott a cseremiszt nemzet lemaradásából. 1919-ben létrehozták a Mari Színházat, 1920-ban a Mari Múzeumot, 1925-ben a Mari Könyvkiadót.

Az első világháborúban és a polgárháborúban a cseremiszt 7,5%-a pusztult el. A polgárháború után beköszöntő volgai éhínség újabb megpróbáltatásokat jelentett, amelyeket csak súlyosbítottak a természeti csapások. 1921 őszén nagy erdőtüzek pusztítottak. 1922 áprilisában a cseremiszt lakosság 57%-a éhezett, ekkorra már a loállomány 34%-a, a szarvasmarhák 64%-a és a juhok 70%-a elpusztult.

A cseremiszt nemzeti mozgalomnak azonban voltak sajnálatosan téves döntései, amelyek meghozatalában szerepe volt az autonómiához felemásan viszonyuló moszkvai hatalmi centrumnak. A szovjethatalom korábbi programjától elfordulva, a húszas években a nemzetek feletti központosított birodalom felépítésén fáradozott, a cári rendszer erőszakosságát messze meghaladó módon. A cseremiszt kulturmunkások harmadik, moszkvai konferenciáján 1926-ban külön hegyi cseremiszt irodalmi norma megalkotása mellett döntöttek, a két nyelvi norma szétforgácsolta a cseremiszt kultúra erőit. Nem sikerült a latin írásra való áttérést elfogadtatni, még a cseremiszt értelmiség körében sem. A létrehozott, művelt és művelhető cseremiszt tudományos nyelvet azonban már egy központi párthatározat törölte el 1937-ben, jelezvén az idők drámai változását.

A harmincas évek közepén, alig két év alatt a cseremiszt értelmiséget likvidálták. A legdrámaibb az 1937-es esztendő volt. Körülbelül 15 000 embert, köztük tudósokat, művészeket, tanárokat végeztek ki, illetve ítélték halálra a lágerekben. Ez az akkori cseremiszt lakosság 3—4%-a! Egy falu diákjai visszaemlékezésükben elmondták, hogy egy nap hiába mentek iskolába, az épület kongott az ürességtől. Előző éjszaka az iskola igazgatója és teljes tanári kara a

nép ellenségének bizonyult. A drámai események kiagyalója és irányítója Jezsov, az NKVD vezetője volt, aki korábban pártfunkcionáriusként működött a Mari Köztársaságban, ahol mindenről és mindenkiről gyűjtötte az információkat a vádemelésekhez. Vádpontot sokfelét koltak: burzsoá nacionalizmus, kémkedés Finnország javára, a bolsevik hatalom elleni izgatás stb. 1938-ra a cseremiszt népet „lefejezték”. Elvesztette legjobb koponyáit. Bár 1955-ben 15 000 embert rehabilitáltak, a paranoiás állapot nem ért véget. Az elhallgatás és a történelemhamisítás, ha idővel szalonképeesebb formában is, de folyt tovább, a kilencvenes évekig. Jellemző adalék, hogy 1978-ban, a Joskar-Olában ünnepélyesen felavatott Csavajn szobor talapzatán az író halálának évékeént 1942-t adták meg, holott őt már 1937. november 11-én agyonlőtték az NKVD joskar-olai székházában. Az NKVD utasítására az oktatási és tudományos intézetekben megtiltották a finnugor nyelvrokonság hirdetését és kutatását. Szétrombolták a finnugor kapcsolatokat ápoló egyesületeket, könyvtáraikat elpusztították.

A második világháború utáni években tovább zajlottak a cseremiszek számára kedvezőtlen politikai-gazdasági folyamatok. A cseremiszt nyelv használati köre leszűkült. A tudatos nyelvrontó politika célja a cseremiszt nyelv eloroszosítása volt. Az ipari központokba folyamatosan betelepülő orosz és csak oroszul érintkezni tudó lakosság saját köztársaságában kisebbségbe szorította a cseremiszeket. Fél évszázad negatív társadalmi folyamatait visszafordítani embert próbáló feladat, különösen azért, mivel a cseremiszek körében az említett súlyos problémák miatt eluralkodott a nihilizmus, a nép és az anyanyelv jövőjével szembeni szkepszis. A Mari Köztársaság parlamentjében kisebbségben vannak a cseremiszt képviselők, ezért sokszor legyszerényebb törekvéseik is meghiúsulnak az orosz többség ellenállása miatt. 1993-ban a marik harmadik nagy kongresszusán programot fogadtak el az anyanyelvi oktatási hálózat újraélesztésére az óvodától az egyetemig. Célként tűzték ki az elvándorlás megállítását, a szétszóródott cseremiszttség visszahívását a köztársaság területére. Szabályozni kívánják az orosz bevándorlás mértékét is.

A történelem adott egy utolsó lehetőséget a cseremiszeknek. Talán képesek lesznek még egy csodára, s nem tűnnek el az asszimiláló népek arctalan tengerében.

A mordvinok története

A volgai finnugorok csoportjába tartozó mordvin nép az eurázsiai erdőövezet és erdős-tyeppvidék széles sávjában igen szétszóródva él. Létszámában legnagyobb a Mordvin Köztársaságban élő csoportjuk, de népes közösségek laknak a nyizsnij-novgorodi, tambovi, penzai, szimbirszki megyékben, továbbá Tatársztánban, a Baskír és a Csuvas Köztársaságban. Emellett kisebb csoportjaik élnek még Szibériában is.

A statisztikai adatok szerint a mordvin a harmadik legnagyobb finnugor nép a magyarok és a finnek után, 1989-ben 1 153 000 fő vallotta magát mordvinnak, közülük 67% beszélte anyanyelvét. A mordvin elnevezés két külön etnikai csoportot és két igen eltérő nyelvjárást takar: az erzák és a moksák. Az erza és a moksa nyelvjárás a nagyfokú alaktani és lexikai egyezések ellenére is igen eltér egymástól, ezért sokan két külön nyelvről beszélnek. Ezt a koncepciót támogatta a szovjet korszak nyelvtudománya is. A két nyelvjárásnak saját irodalmi nyelve is van. A mordvin emberek etnikai tudata is ezekhez az elnevezésekhez kapcsolódik: magukat erzának vagy moksának nevezik. A mordvinok kétharmada erza, egyharmada moksa. A Mordvin Köztársaságban az erzák a keleti-északkeleti részeken élnek, a moksák pedig délnyugaton, a Moksa folyó környékén. A Mordvin Köztársaságon kívüli területeken a két etnikai csoport tagjai keveredve élnek. Az erza és a moksa elnevezéseken kívül még két népnév kapcsolódik a mordvinokhoz: a terjuhán és a karatáj. A terjuhánok a nyizsnij-novgorodi megyében élnek. Lélekszámuk kb. 8—10 000 fő. Ma már oroszul beszélnek, de szokásaikban, népviseletükben sok mordvin elem található. Feltételezhető, hogy a terjuhánok csoportja egy eloroszosodott mordvin néptöredék. A karatájok Tatársztánban laknak, tatárul beszélnek, de a mohamedán többséggel szemben pravoszláv hitűek. Mind szokásukban, mind szokásaikban és dalaikban sok mordvin elemet őriztek meg. A legújabb kutatások szerint a 17. században még mordvinul beszéltek, s csak azután tatárosodtak el.

A mordvinok őstörténetéről igen sok régészeti információval rendelkezünk. A régészek megállapították, hogy a mordvin etnikum a vaskori gorogyeci kultúra népességéből alakult ki. A Kr. u. I. évezred közepe táján két központ körül csoportosultak lakóhelyeik: az egyik a mai Penza mellett, a másik pedig a mai Rjazany városának területén és környékén volt. A két csoport régészeti leletei részben eltérőek. Ez a jelenség arra utal, hogy az erzák és a moksák elődei már ekkor fejlődésük saját útjait járták. A Penza környéki csoportok az I. évezred második felében nyugati irányba, a Moksa folyó mellé vándoroltak, belőlük alakult ki a mordvinok moksa ága. A Rjazany környéki népesség ezzel egyidőben az Oka mentén észak felé húzódott, majd az Oka alsó folyásának vidékéről kelet felé fordulva benépesítette az Oka és a Szura közötti területeket. Ez a csoport a mai erzák előde.

A mordvinok igen korán felbukkannak a történeti forrásokban. Ezt annak köszönhetik, hogy (a kárpát-medencei magyarokat nem számítva) a finnugorok legdélibb csoportját alkotják: területük már az erdős-sztyepp zónájába tartozik. Jordanes, 6. századi gót történetíró a mordens népet a krími gót uralkodó alattvalói között sorolja fel. Biborbanszületett Konstantin bizánci császár a 10. század közepén egy Mordia nevű országról ír. A mohamedán geográfusok közül a 9—10. században működött al-Balkhi és az ő művét felhasználó szerzők (Ibn

Hauqal, al-Isztafihri) az erzákról tudósítanak. A leírásukban szereplő *al-Arszanija* népről meg tudhatjuk, hogy rendkívül vad: a területükre lépő idegent habozás nélkül megölik. Emellett azonban kereskednek is: folyóikon leereszkedve találkoznak a kereskedőkkel, akikkel a leírás szerint az ún. „néma kereskedelem” szabályai szerint, személyesen nem érintkeznek, csak saját árujukat a megszokott helyen lerakják, majd a kereskedők által odahelyezett cseréárut felpakolva eltávoznak. A moksák az erzáknál valamivel később szerepelnek az írásos forrásokban: Rubruk, az 1250-es években a mongol birodalom székhelyére tartó szerzetes említi őket *moxel* alakban. Az orosz történeti források közül már a legelső, a 12. század első felében Kijevben lejegyzett orosz őskronika tud a mordvinokról, lakóhelyüket az Oka folyó torkolatvidékére helyezi. Tehát a krónika által említett *mordva* népnév valószínűleg a mordvinoknak az Alsó-Oka vidékén élt erza csoportjára vonatkozik.

A régészeti leletek a mordvinok viszonylagos jólétéről, a társadalmi fejlődés előrehaladásáról tanúskodnak az 1—2. évezred fordulóján. A mordvinokat megéri a sztyeppi lovaspásztor kultúra: fegyverek, a férfiak viselete hasonul az ottani mintákhoz. Ennek következtében érdekes párhuzamok is megfigyelhetők a mordvinok és a honfoglaló magyarok régészeti emlékei között.

A mordvin fejlődést azonban megtörik az erősebb hatalmak. Egy 10. századra datált, de mintegy két évszázaddal később keletkezett levél szerint az *arisza* nép (ez az elnevezés az erzából származik) a kazár kaganátus alattvalója. Ez a forrás ugyan feltehetőleg valótlanúságot állít, de a 10—11. században már bizonyosan más hatalmak fenyegették valóságosan is a mordvinokat. Mint sok más finnugor nép, ők is két tűz közé kerültek: keletről a volgai bolgárok, nyugat felől az oroszok fenyegették őket. A mordvinok számára az orosz fejedelemségek terjeszkedő politikája jelentett nagyobb veszedelemet, ezért szövetséget kötöttek a bolgárokkal. A mordvinok támogatták a bolgárok 1088-as Murom város elleni hadjáratát. Az orosz évkönyvek rendszeresen beszámolnak a mordvinokkal vívott háborúkról. 1103-ban Murom fejedelme, Jarosláv megtámadta a mordvinokat. 1184-ben a vlagyimiri nagyfejedelem, Vszevolod támadt a mordvinok településeire, a volgai bolgárok ellen viselt hadjáratából hazatérőben.

A 13. század elején a volgai bolgár birodalom lehanyatlík, és a mordvinok elleni orosz támadások egyre gyakoribbak lettek. 1221-ben az Oka torkolatánál az oroszok addigi területszerzéseik biztosítása érdekében megalapították Nyizsnij-Novgorodot. 1226-ban indult az első, kifejezetten a mordvinok elleni hadjárat, amely orosz győzelemmel végződött. Az 1228—29-es években Purgasz fejedelem vezetésével a mordvinok ellentámadásba lendültek. A vállalkozás kudarcra végződött, ráadásul az oroszok megnyerték szövetségesül a mordvinok másik fejedelmét Purest, aki Purgasz ellen támadt.

Rövidesen azonban újabb hódító nép jelent meg a színen: a mongol. 1237-ben a mongolok fel számolták a Volgai Bolgár Birodalom önállóságát, és megkezdték az orosz területek hódoltatását is. Közben az útjukban lévő kisebb népekre is rátámadtak. A mordvinok kétségbeesetten védtek függetlenségüket, de hiába. 1242-re az egész mordvin terület tatár fennhatóság alá került.

Ez időben járt keleten Julianus domonkos szerzetes, aki az őshazájában maradt magyarokat kereste. 1237-ben, első útjáról hazatérőben átutazott a mordvinok földjén. Jelentésében megemlékezett a mordvinok különös kegyetlenségéről és emberölési kedvéről is. Erről már korábban hírt adtak az említett mohamedán geográfusok is. Második útjáról készült jelentésében is kitért a mordvinokra. Úgy értesült, hogy két fejedelmük közül az egyik „egész népével és családjával a tatárok uralma alá adta magát, míg a másik megerősített helyek védelmébe menekült népének tárdékével, hátha ellent tud állni.”

A tatár fennhatóság alá került mordvinok a mongolok elővéd- és segédcsapataiként bejárták Európát, és részt vettek a Magyarország elleni hadjáratban is. Egy magyar püspök (nevét sajnos nem ismerjük) így írt erről, két elfogott tatár kém beszámolója alapján: „S ez a két ember az imént említettekről még más újságot is el akart mondani, hogy tudniillik milyen úton-módon járnak előttük egyes népek, kiket *mordvinoknak* neveznek; ezek megkülönböztetés nélkül legyilkolnak minden embert, akire csak rátalálnak. E mordvinok egyike sem merészeli felszárni lábait, míg legalább egyetlen embert meg nem ölt...”

A források alapján úgy tűnik, hogy a 13. század elején a mordvinok nagyon közel álltak az államalapításhoz. Többször is említik két fejedelmüket. Egyikük nyilván az erzak, a másik pedig a moksák vezetője volt. Az önállóságot azonban föl kellett adni. A leírások szerint a mordvinok hol az oroszokat támogatták a tatárok ellen, hol pedig fordítva, tatár csatlósként törtek be orosz területekre. 1377-ben a mordvinok tatár segítséggel rajtaültek az oroszokon, felégették Nyizsnij-Novgorodot és feldúlták a Volga menti orosz településeket. Az orosz ellenlépés sem várta sokáig magára. A moszkvai fejedelemség csapatai rátámadtak a mordvinok téli szállásaira, a lakosságot felkoncolták, az előkelőket magukkal hurcolták, a Nyizsnij-Novgorod alatt, a Volga jegén vérebeikkel szétépítették őket.

1480-ban az orosz földek felszabadultak a mongol iga alól. A 16. századtól kezdve az orosz birodalom egyik fő célja, hogy politikai hatalmát keleti határain megszilárdítsa, és ha lehet, kelet felé tovább terjessze. A keleti végeken városerődöket alapítanak, többek között a mordvin területeken is, pl. Alatir és Tyemnyikov városát. 1548-ban Moszkva elhatározza, hogy leszámol az Aranyhorda utódaként létrejött Kazanyi Tatár Kánsággal. A kánság fennhatósága alá tartozott a mordvin földek egy része is. A hadjáratban mordvinok is részt vettek az oroszok oldalán. 1522-ben Rettegett Ivánnak sikerült elfoglalnia Kazany városát, és ezzel a teljes mordvin terület urává is lett. A győzelem után megkezdődött a Volga menti terület integrálása az orosz birodalomba. Az uralkodó a mordvin földek nagy részét szétosztotta a bojárok és az egyház között, elrendelvé együttal a pogány lakosság pravoszláv hitre térítését is. A 16. századtól több kolostort alapítottak a mordvinoknál, pl. Arzamaszban és Alatirban. A kolostorok nagy földeket kaptak és a vidék leghatalmasabb földesurai lettek. Az egyre növekvő adóterhek és az erőszakos hittérítés miatt a mordvinok mind nagyobb számban hagyták el eredeti lakóhelyeiket és költöztek keletebbre. Az elvándorlás az idők folyamán olyan mértékű lett, hogy a mordvinság napjainkban a legszétszórtabban élő finnugor nép.

1606-ban került sor az első parasztfelkelésre. Ivan Bolotnyikov vezetésével a tyemnyikovi és a kadomi mordvinok kirabolták a helyi kolostorokat. A cári csapatok 1608-ban Nyizsnij-Novgorod alatt nagy vereséget mértek a felkelőkre. A következő években a parasztlázadások helyszíne áttevődött Kazany és Cseboksziari vidékére. A 17. században a krími tatárok betörései fenyegették a Közép-Volga vidéket, így a mordvinok földjét is, ezért 1638-ban elkezdődött egy határvédő rendszer kiépítése. Ekkor épült fel Atyemar és Szaranszk is. Az építkezések újabb terheket róttak a lakosságra: megszorodtak a szökések. A menekülők főleg a Don folyó környékére és a Volgán túlra költöztek. 1630-tól 1670-ig a tyemnyikovi mordvin lakosság száma 17%-kal csökkent. A gyeprürendszer azonban nem nyújtott tökéletes védelmet. 1643-ban a krími tatárok lerombolták Tyemnyikovot és Alatirt, elfoglaltak és kiraboltak számos mordvin falut. 1644—46 között a tatár betörések megisméllődtek.

1670-ben kezdődött a Szytepan Razin vezette parasztfelkelés, amelyhez mordvinok is szép számmal csatlakoztak. A felkelők elfoglaltak több megerősített várost. A felkelés leverését kö-

vető bosszúhadjárat nem kímélte a mordvin falvakat sem: lakosságukat megtizedelték, sok falut felégettek.

Az 1762—66. évi népszámlálás szerint mordvin földön 334 000 ember élt. Ebből a mordvinok aránya 25%, az oroszoké 70% és a tatároké 5%.

A 18. században a központi és a helyi kormányzat egyre nagyobb figyelmet fordított a lakosság pravoszláv hitre való térítésére. A megkeresztelkedettek adókedvezményben és pénzjutalomban részesültek, továbbá felmentették őket a katonai szolgálat alól. Az így keletkezett adóhiányt a pogány lakosságnak kellett pótolnia. A 18. század közepére a mordvin lakosság megkeresztelése hivatalosan befejeződött, de a pogány hit hagyományai az emberek lelkében tovább éltek. 1743 májusában a tyerjusevi járás mordvinjai fellázadtak, mert a nyizsnij-novgorodi püspök lerombolta pogány szent helyeiket és temetőjüket. A felkeléshez több falu lakossága csatlakozott. A cári csapatok szeptemberre leverték a zendülést. Az elnyomás és a nagy adóterhek miatt az 1770-es években a Volga-vidéken újabb felkelés tört ki, amelynek élére Jemeljan Pugacsov állt. A paraszthadsereghez sok mordvin is csatlakozott. Pugacsovot Szaranszkban és több más Volga vidéki városban is felszabadítóként üdvözölték. A kezdeti hadi sikerek után a felkelők mind súlyosabb vereségeket szenvedtek, végül 1774-ben a lázadás elbukott. A megtorlás kegyetlen volt.

A 19. században kibontakozó iparosodás során a mordvin területeken is több manufaktúrát, gyárat alapítottak. Megélnékültek a kereskedelmi kapcsolatok, a szaranszki vásár a mordvin-ság legjelentősebb kereskedelmi eseményévé vált. Később a kazanyi vasútvonal kiépítésével a mordvin települések és az orosz kereskedelmi központok között megszületett a közvetlen kapcsolat. A 19. század elején a franciák elleni honvédő háborúban sok mordvin katona vett részt. A háborút követő évek adóterhei több helyen újabb lázadásokhoz vezettek, de ezeket a helyi megmozdulásokat hamar leverték. Az 1861. évi, felemás jobbágyfelszabadítás nyomán ismét fellángolt az elégedetlenség. Az elviselhetetlen adóterhek és a megművelhető földek hiánya miatt újabb mordvin elvándorlás kezdődött.

A 20. század elejének forradalmi eseményeiben a mordvinok is tevékenyen részt vettek. A Szovjetunió megalakulása után a húszas évek végén létrejött a Mordvin Autonóm Körzet, amely 1934-ben átalakult Mordvin Autonóm Köztársasággá. Egy darabig volt remény, hogy a mordvin nemzeti kultúra is felvirágozhat a Szovjetunió más népeinek kultúrájával együtt. Ennek érdekes magyar irodalmi vetülete Illyés Gyula leírása a moszkvai mordvinok klubjában a 30-as években tett látogatásáról. A nemzetiségi értelmiségiek elleni sztálini irtóhadjárat azonban a mordvinokat sem kímélte.

A napjainkban megnyíló új távlatok a mordvinok számára is megcsillantották a lehetőséget nemzeti mozgalmuk újraindítására. Ezt azonban néhány sajátosan mordvin jelenség hátráltatja. Az egyik a mordvinok középkorban indult nagy elvándorlása, amelynek következtében a Mordvin Köztársaságban a mordvinok részaránya csak 35%. Ez a kisebbségi helyzet még azt sem teszi lehetővé, hogy a Mordvin Köztársaságban az államalkotó finnugor lakosság nyelvét, az orosz mellett, államnyelvként fogadtassák el. A másik mordvin sajátosság, hogy a két etnikai csoport, az erza és a moksa külön út felé kaecingat. Erza és moksa pártok jöttek létre, amelyek az összefogás helyett egymást kiáltották ki ellenségnek. Megfigyelhető az a szomorú jelenség is, hogy a mordvin értelmiség többségét egyáltalán nem érdekli népének helyzete. A mordvinokat ugyan nem fenyegeti a kihalás veszélye, de jövőjük felől egyáltalán nem lehetünk nyugodtak.

A merjék és a muromák története

A merja és a muroma nép már a középkor óta nem létezik, beolvadt a területükre benyomuló orosz lakosságba. Földrajzi elhelyezkedésük alapján a volgai finnugorok csoportjában tartják őket nyilván, a mordvinokkal és a cseremiszekkel együtt. A merjék és a muromák közül az előbbiek múltja jelentősebb: történelmi, régészeti emlékeik számosak, a forrásokból egy hajdanvolt jelentős nép tárul elénk. A merjék valamikor a felső-Volga vidékén éltek, Moszkvától északra, a mai Jaroszláv, Vlagyimir és Kosztroma városok körüli területeken. A muromák lakóhelye ennél jóval kisebb kiterjedésű volt, az Oka alsó folyásánál, Murom város környékét birtokolták.

Az írott forrásokban a merjék először a 6. században szerepelnek Jordanes *Geticájában* mint Hermanarich krími gót király alattvalói. A 12. századi orosz őskronika lakóhelyüket is pontosan közli: a Rosztovi- és a Klescsino-tó mellett laktak. (Ma Nyero- és Plescsyjevo-tó.) Az évkönyv-írók néhány nevezetes esemény kapcsán is megemlékeztek a merjékről: 859-ben a varjágok (vikíngék) adót szedtek tőlük, 862-ben viszont részt vettek az ellenük folyó harcban. 882-ben elkísérték Oleget Kijevbe, aki akkor alapozta meg ott a hatalmat, 907-ben pedig Oleg bizánci hadjáratának résztvevői között találjuk őket. A régészeti feltárások azt mutatják, hogy a Kr. u. 1—2. évezred fordulóján a volgai finnugorok közül a merjék kapcsolódtak be leginkább a távolsági kereskedelembe, és őket érték el leghamarabb a terjeszkedő orosz törzsek. Ezekről a folyamatokról tanúskodnak a merja területeken talált „nemzetközi” jellegű régészeti leletek: volgai bolgár, skandináv és szláv használati eszközök, ékszerek, fegyverek, valamint arab dirhemek egymás mellett. Az erős orosz betelepülést jelzi a merja eredetű kulturális hagyományok háttérbe szorulása, amit a régészek a temetkezési rítus változásai alapján tudnak dokumentálni. A 11. századtól a merjék körében terjedt az oroszoktól átvett kurgántegetkezés. A kurgánok alá temetett merjákat egyre több orosz eredetű használati tárggyal, ékszerrel bocsátották utolsó útjukra. Az orosz hatás fokozatosan terjedt nyugatról keletre a merjék között és a 13. századra már az egész merja kultúrát áthatotta. A 13. században a már erősen cloroszosodott merjákat kelet felől fegyveres támadás érte: a magyar Julianus második útjáról készült jelentésében olvashatjuk, hogy a tatárok elfoglaltak egy Merovia nevű országot is. Az utolsó híradás a merjékről egy 15—16. századi forrásban maradt fenn, amely egy „merja szállás” nevű települést említ a Volga bal partján a Medvegyica torkolatánál. Ez az adat talán arra utal, hogy a merjék körében ekkor még élt származástudatuk. Erre az időszakra azonban cloroszosodásuk már befejeződött.

A merja népnév — és különösen **meri** változata — nagyon hasonló a **mari** népnévhez, ami a cseremiszek önelnevezése. Ez volt az alapja annak, hogy a múlt század végén a finnugor népek oroszországi kutatói megpróbálták a két népet azonosítani. Később, már századunk első felében — közepe táján ehhez régészeti bizonyítékokat is próbáltak keresni, valamint az egykori merja területek földrajzi neveit kísérelték meg a cseremisiz nyelvből magyarázni. A merja—mari kapcsolatok kétségtelenek, de nem bizonyítható, hogy egy nagyobb nép két csoportjáról lenne szó. Napjainkban a töredékes nyelvi adatokból, a merja területek orosz nyelvjárásainak finnugor eredetű szavaiból arra következtetnek, hogy a merjék nyelve nem a cseremisizhez (tehát a marihoz), hanem inkább a balti finn nyelvekhez állt közelebb.

A muromák kis létszámú csoportja is hamar feloldódott az orosz betelepülők tengerében. Lakóhelyül: az első orosz behatolás keleti peremén feküdt. Területükön a 11. század második felében megalapították Murom városát, amely a további keleti terjeszkedés egyik kiindulóbázisaként szolgált. A rájuk leselkedő orosz veszélyt érzékelve, a volgai bolgárok 1088-ban megtámadták és elfoglalták Murom erődjét. Pár évvel később azonban az erőd már ismét orosz kézre került, és a kijevi dinasztia tagjai (Izjaszláv Vlagyimirovics — Vlagyimir Monomah fia és Oleg — Vlagyimir Monomah unokatestvére) folytatnak érte harcot egymás ellen. Körülbelül ebben az időben asszimilálódott a muromák csoportja, a 12. század elejéről származó orosz őskronika után más forrás már nem említi ezt a népet.

Ismeretesek a muromák régészeti emlékei is. Kb. egy tucatnyi 7—11. századi temetőt és egy települést tártak fel eddig. A lelőhelyek igen szűk körben helyezkednek el az Alsó-Oka mentén a Tyosa és az Usna torkolatvidékén. A leletek legközelebb az ősmordvin temetők régészeti anyagához állnak, de van egy-két jellegzetes tárgy, amely csak a muromákra jellemző. Ide sorolhatjuk a fejtetőn keresztben átfutó, spirálisan felesavart bronzdrótból készített hajdíszeket, valamint a nagyméretű, szinte tenyérszerű halántékkarikákat, amelyekből egy asszony vagy lány többet is viselt egyszerre. A speciális női ékszerek mellett a muroma temetők jellegzetességei a sírok között eltemetett állatok. Találtak eltemetett lovakat és szarvasmarhákat is. A fentiek azt bizonyítják, hogy a muromák nagy gondot fordítottak a temetkezési szertartásokra, megengedhették maguknak, hogy ékszereikkel, ünnepi viseletben temetkezzenek és állataldozatot mutassanak be az elhunytak tiszteletére.

A muroma temetők datálása alapján megállapítható, hogy a muroma etnikai csoport a Kr. u. 7. században alakult ki. A muromák által egykor lakott terület földrajzi nevei alapján elképzelhető, hogy nyelvük az erza-mordvin nyelvhez állt közel. A muroma régészeti emlékek is inkább a mordvinok erza ágához közelítik ezt a kis létszámú finnugor népet, mintsem a moksa-mordvinokhoz. Valószínűleg az erzák elődei közül váltak ki és hozták létre sajátos kultúrájukat. Nem követték az erzákat, akik kelet felé elmozdulva próbálták kitérni az orosz behatolás elől, és a beolvadás lett a sorsuk.

A karjalaiak története

Karjala (Karélia), a Finnország és Oroszország határán elterülő tájegység neve különböző korszakokban nem egészen ugyanazt a területet takarta. A határok a svéd—orosz háborúk nyomán többször változtak, s a karjalaiak az évszázadok során szétszóródtak ezen a területen. A karjalai nyelv a balti finn nyelvek északi ágához tartozik, legközelebbi rokon nyelve a finn. Egyes kutatók a karjalai nyelvet csak egy keleti finn nyelvjárásnak tartják. A karjalainak az ad egyértelműen önálló nyelvi státust, hogy beszélőinek nagy része nem Finnországban él, más kultúrkörbe tartozik, pravoszláv vallású, s a karjalaiaknak saját, a finnektől eltérő identitástudatuk van. A karjalaiak szétszórásuk miatt számos, egymástól nagymértékben eltérő nyelvjárást beszélnek, amelyek közül a **lúdöt** egyesek külön nyelvnek tartják. Ameddig az észak-karjalai nyelvjárás elég közel áll a finnhez, a déli aunusi (olonyeci) viszont erősen elüt tőle.

Napjainkban Oroszországban a hivatalos adatok alapján (1989.) 131 000 karjalai él. 60%-uk — kb. 80 000 ember — a Karjalai Köztársaságban lakik. Tver környékén kb. 23 000-en, Szentpétervár és Murmanszk körzetében 12 000-en vannak, de élnek karjalaiak, többek között, Szibériában is. A finnországi karjalaiak száma mintegy 40—50 000 fő.

A karjalai nép számos etnikai és nyelvi elemből kovácsolódott össze. Az első településmaradványok a később karjalaiak által lakott területeken a Kr. e. 7. évezredből származnak. A Kr. e. 4. évezredtől kezdődően keletről és délről bevándorlók érkeztek e területekre, megváltoztatván a lakosság antropológiai összetételét. Ennek a népességnek a régészeti emléke az ún. fésűs kerámia kultúra. A fésűs kerámia kultúra megjelenését e területeken általában a finnugorság érkezésével hozzák kapcsolatba. A finn és észt őstörténet-kutatók, régészek azt a véleményt hangoztatják, hogy a balti finn népek ősei már a Kr. e. 4—3. évezredtől kezdve nagyjából mai lakóhelyükön élnek. A hagyományos felfogás szerint a közfinnek a Kr. e. 1. évezred közepén értek el a Baltikumra, ahonnan a Kr. u. 1. évezred első évszázadaitól kezdve folyamatosan költöztek a Finn-öböl északi partvidékére és Karjalába. A honfoglaló finn törzsek közé számítják a karjalait is, amely később nyelvben és szokásaiban eltávolodott a többi törzstől.

Időszámításunk kezdetén a karjalaiak ősei a Ladoga- és az Onyega-tó környékén éltek, ahonnan legkésőbb a 12. században az Északi-Dvinán lefelé a Fehér-tengerig, valamint északnyugaton a jelenlegi Finn-Karjalába és Savoba jutottak. A korábban ugyancsak a Ladoga és Onyega vidékén élt őslappokat a karjalaiak nyugatra és északra szorították, majd a karjalaiak egy része összeolvadt a vepszékkel. A skandináv sagákban először a 8. században említik Karjalát. A keleti szlávok a Kr. u. 1. évezred 2. felében jutottak el a karjalaiak szomszédságába. A 9.-től a 12. századig Karjala déli része a Kijevi Ruszhoz tartozott, majd a 12. századtól kezdve fokozatosan Novgorod függésébe került. Orosz krónikákban először a 12. század közepén említik Karjalát (Korela) és a karjalaiakat. Korábban valószínűleg a különböző balti finn népesportokra alkalmazott *esüd* elnevezést használhatták a karjalaiakra is. A 9. században a skandináv sagákban szereplő, prémeiről és gazdagságáról híres Fehér-tenger melléki **bjarmíán** és a **bjarmákon** feltehetőleg az északi karjalaiakat is értették.

Körülbelül egy évezreddel ezelőttre tehető a karjalai identitás megjelenése. A 11. századtól kezdve három évszázadon át Karjala figyelemre méltó fejlődésen ment keresztül, amely összefüggött azzal, hogy más balti finn népekhez hasonlóan a karjalaiak is átvették az egyre

gyengülő vikingek szerepét a fontos kereskedelmi utak térségében. Nem számított ritkaságnak a karjalaiak betörése a tőlük nyugatra lévő területekre. Egy ilyen hadjárat során a svédországi Sigunát is felégették. Ebben az időszakban növekedett a karjalaiak által benépesített terület nagysága.

A 11—12. századtól felerősödött a novgorodi ortodox egyház tevékenysége e területeken. Ez a tevékenység 1227-ben Jaroszláv Vszevolodovics fejedelemsége idején érte el csúcsponjtát, amikor is a krónikák tanúsága szerint erőszakos térítésre is sor került. A 13. századtól kezdődően Svédországban megnövekedett az érdeklődés a karjalai területek iránt. A svédek keresztes hadjáratokat hirdetve egyre több finn területet foglaltak el, s lassanként megindult a verseny Novgoroddal Karjaláért. Ettől kezdve a svéd—orosz ellentétek állandó dúlást, háborúskodásokat jelentettek a karjalaiak számára. A főleg a Finn-öböl partvidékén keletre terjeszkedő svédek lépéseire Novgorod azzal válaszolt, hogy egy sikertelen karjalai felkelés után 1278-ban Karjalát formálisan is magához csatolta. Ebből az időből származik az a Novgorodban talált nyírfakéregre írt karjalai nyelvű varázsige, amely egyben a legrégebbi balti finn nyelvemlék is.

Svédország három keresztes hadjáratot indított a karjalai területek elfoglalására. 1239-ben támaszpont céljából felépítették Viipuri (Viborg) várát. Ezt 30 évig tartó háborúskodás követte, amelyben mindkét fél rendszeresen pusztította Karjalát. A hosszú háborúnak a phl insaari (Nöteborg, Schlüsselburg, Orchovec) béke vetett véget 1323-ban. A több mint két és fél évszázadon keresztül érvényben lévő szerződés alapján a határ a karjalai földszorosot kettészelve haladt északi, majd északnyugati irányban egészen a Botteni-öböl északkeleti végéig. A határ tehát kettévágta a karjalaiak által lakott területeket, és fontos, kulturák közötti választóvonalá vált. Viipuri város vált Nyugat-Karjala központjává. Karjala nagyobb része továbbra is Novgorodhoz tartozott. Központja a várral is megerősített Kkisalmi (Korcla) volt a Ladoga-tó partján. A finntől eltérő karjalai nyelvet gyakorlatilag csak a Ladoga-tótól keletre használták, a határ térségében a finn különböző nyelvjárásait beszélték.

A Svédország birtokába került Nyugat-Karjala gyorsabb fejlődésnek indult, mint Orosz-Karjala. A svédek megkezdték az északabbi területek betelepítését, ahol az 1323-as béke nem jelölte ki egyértelműen a határvonalat. Így a határ itt gyakorlatilag kezdett keletre tolni. A 15. századi határvillongásokban a finnországi savóiak harcoltak karjalai testvéreik ellen. Ezek az események svéd—orosz háborúba torkolltak a karjalai földszoroson 1555—57-ben. A békekötés azonban nem változtatott a határokon, és sajnos a nyugalom sem tartott sokáig. Az újabb svéd—orosz háború (a „Líviai Háború”) a balti területekért tört ki, de áttért Karjalára is. A tyssini békében (1595.) Svédország megkapta az összes finnek által lakott területet. A rövid békésebb időszakot újabb háború zavarta meg. A sztolbovói békében Svédország megkapta a Ladoga-vidéket, az egész karjalai földszorosot és Ingermanlandot (Inkerit). Ezen a területen a svédek létrehozták Kkisalmi Tartományt, amelyben megkezdték a lakosság erőszakos áttérítését evangélikus hitre. Az 1620-as évektől kezdve a nagyarányú adózás és az erőszakos vallásesere miatt az imént említett területek egyre több lakója menekült át Oroszországba. A lakosság fele — kb. 40—50 000 ember — települt át a Ladoga- és az Onyega-tó közé, illetve a korábban elnéptelenedett Tver Tartományba. Így jött létre a mindmáig létező ún. Tveri Karjala.

A 18. század elejétől kezdve Svédország fokozatosan elvesztette korábbi nagyhatalmi szerepét. A Nagy Északi Háborúban (1700—1721) Oroszország visszaszerezte a középkori Finn-

Karjala nagy részét Viipurival együtt, továbbá a karjalai földszorost és a Ladoga-tó környékét. Ez utóbbi területeket hívták később Régi Finnországnak. A következő háborúban, 1741—43 között, egy keskeny sáv kivételével, egész Karjala orosz kézre került.

A 18. század második fele gazdasági és művelődési szempontból fellendülést hozott. Viipuriból jelentős kereskedelmi és kulturális központ lett. Az evangélikus lakosság is szabadon gyakorolhatta vallását. Régi Finnországban a cári birtokok elajándékozásai rendszere közel jobbágy-sorba juttatta a helyi parasztságot, az északabbi területeken azonban a gazdaság szépen fejlődött. 1808—09-ben Oroszország meghódította egész Finnországot, s azt autonóm nagyhercegségként a birodalomhoz csatolta. 1812-ben Régi Finnország ennek a nagyhercegségnek lett a része, így ismét az 1617-es sztolbovói béke határai váltak érvényessé. Nyugat-Karjala központjává újra Viipuri vált, amely a Saimaa-csatorna és a Helsinki—Szentpétervár vasút megnyitásának köszönhetően Finnország legforgalmasabb árukikötője lett.

A 19. század elején megjelentek az első cirill betűkkel nyomtatott karjalai nyelvű könyvek. A finn nemzeti ébredés Karjalára is hatással volt. A 19. század közepén megjelent nemzeti eposz, a *Kalevala* nagy részben a Karjalában gyűjtött szövegeken alapult. Ez arra ösztönözte a finn értelmiséget, hogy Karjalába utazzon felkutatni a finn nemzeti kultúra gyökereit. Így született meg a karjalai romantika, az ún. karelianizmus.

Finnország függetlenné válása és Szovjet-Oroszország létrejötte éles, államok közötti politikai és ideológiai választóvonalat húzott Finn-Karjala és Orosz-Karjala közé. Az 1918-as finnországi polgárháború eseményei részben Karjalát és a karjalaiakat is érintették. 1917-től kezdve, egészen 1922-ig több népgyűlést és képviselőgyűlést tartottak Orosz-Karjalában, amelyeken deklarálták Karjala autonómiáját, majd később Finnországgal kívántak laza államszövetségre lépni, sőt egyes községek kimondták Finnországhoz csatlakozásukat. A kibontakozó karjalai fegyveres felkelés azonban a bolsevikok túlereje miatt nem érte el célját.

1920 júniusában kikiáltották a Karjalai Munka Kommunát, s így Karjala keleti fele Szovjet-Oroszország autonóm körzete lesz, majd 1923-ban Karjalai ASzSzk-ra változtatták nevét. Az 1920-as években sok, korábban Amerikába kivándorolt finn települt Szovjet-Karjalába, akik a hatásos propaganda következtében ott vélték megtalálni az eszményi hazát. Ezek közül a gyakran gépeiket, munkaeszközeiket is magukkal hozó idealisták közül később sokan munkatáborokban lelték halálukat.

1921-ben az I. Összkarjalai Képviselőgyűlésen bolsevik nyomásra olyan döntés született, hogy az orosz nyelv mellett a finn kell tanítani a karjalai iskolákban. A bolsevik vezetés a világforradalom eljövételét várva, szükségét érezte, hogy kellő számú finnül beszélő pártmunkással rendelkezzen majd. Az ún. Tveri Karjalában, ahol az 1930-as évek elején a karjalai lakosság száma (kb. 155 000 fő) meghaladta a Karjalai ASzSzk-ban élő karjalaiak számát (kb. 110 000 fő), 1931-ben saját latin betűs irodalmi nyelvet hoztak létre, amelyen könyvek, újságok jelenhettek meg, s amelyet az iskolákban is oktattak. Aztán 1937-ben hirtelen véget ért ennek az irodalmi nyelvnek a használata. A 30-as évek végén felmerült egy olyan cirill betűs karjalai irodalmi nyelv megalkotásának a gondolata, amelyet minden karjalai megértené. Sietve, másfél év alatt ki is dolgozták e nyelv normáit, 1938—39-ben tankönyvek, fordítások, folyóiratok jelentek meg, majd 1939-ben egyszerre véget vetettek e kísérleteknek, s ettől kezdve minden oroszul folyt.

A szovjet kezdeményezésre kirobbant 1939—40-es téli háború utáni moszkvai béke újra a Nagy Péter idején érvényben volt határokat kényszerítette Finnországra, Leningrád biztonság-

gára hivatkozva. Az ún. Átadott Karjala teljes lakossága — több mint 400 000 ember — Finnországba menekült, ahol gyors rendeletekkel, földhöz juttatással sikeresen letelepítették őket. Az ún. folytatólagos háborúban, amelyet Finnország indított igazságtalanul elvett területei visszaszerzéséért, 1941 és 1944 között Finnország visszafoglalta az említett területeket, de nem állt meg a régi határoknál, hanem — főleg stratégiai okokból, de a finn—karjalai közeli rokonságra is hivatkozva — elfoglalta Orosz-Karjala nagy részét is, ahonnan a nem karjalai lakosságot internálták, finn katonai kormányzatot és közigazgatást vezettek be, de a német nyomás ellenére sem támadták meg sem Leningrádot, sem pedig a Leningrád—Murmanszk vasútvonalat. A szovjet ellentámadás 1944-ben indult meg. A 2. világháború nagy pusztítást okozott a karjalaiak által lakott területeken.

A karjalaiak a 20. század folyamán fokozatosan kisebbségbe szorultak hazájukban. A Karjalai Köztársaságban élő karjalaiak aránya az összlakossághoz képest a következőképpen alakult:

1897:	42,3%
1926:	38,2%
1939:	23,2%
1959:	13,1%
1979:	11,1%
1989:	10,0%

Az anyanyelv ismeretének mértéke az újabb nemzedékekben igen csekély. A Karjalai Köztársaság karjalai lakosságának csak mintegy 50%-a vallja anyanyelvének a karjalait, s egyes becslések szerint a 10 évesnél fiatalabb gyerekek 90%-a az oroszot tartja az anyanyelvének. A tveri karjalaiak létszáma hivatalosan kevesebb, mint ötödére csökkent, az anyanyelv ismerete csak a középkorúakra jellemző. Az asszimilációt erőltető szovjet nemzetiségi politikán, az iparfejlesztéssel együtt járó orosz betelepedésen kívül a kedvezőtlen tendenciák kialakításában nagy szerepe volt a karjalai falvak felszámolásának is. A falvakból elkerülve, elvesztvén a karjalai nyelvi közeg megtartó erejét, sokan oroszra váltak.

Az 1980-as évek második felétől a glasznoszty hatására a karjalaiak öntudata erősödött, s ez megmutatkozik a helyi politikai és kulturális életben is. Az 1989-es Karjalaiak Konferenciája után megalakult a Karjalai Kulturális Társaság, majd 1991-ben megválasztották a karjalai kongresszust, s annak 50 tagú végrehajtó bizottságát. Egyes óvodákban és iskolákban már lehet a karjalai nyelvet tanulni, a petrozavodszki egyetemen karjalai nyelvi tanszéket alapítottak és a tanárképző főiskolán is van karjalai tagozat. Rendszeres karjalai nyelvű rádió- és tévéadások indultak, könyvek, tankönyvek is jelennek meg. A felgyorsult asszimiláció megállításához azonban megfelelő törvényekre és anyagi háttérre is szükség lenne ahhoz, hogy a karjalai népnek ne csak múltja, hanem jövője is lehessen.

Az izsórok története

Az izsórok a vótokkal együtt Inkeri vagy másképpen: Ingermanland őslakói. Néppé alakulásuk színtere nagyjából a Narva folyó és a Ladoga-tó közötti, és az ettől délebbre fekvő területek voltak. Nevük a Névába torkolló Izsóra (Inkere) folyó nevéből származik. Az izsór és inkeri neveket gyakran szinonimaként használják Inkeri két finnugri népére, az ortodox izsórokra és az evangélikus inkeri-finnekre. A két nyelv közötti rokonság és a többi évszázados együttélés ellenére, történelmileg különbséget kell tennünk a két etnikum között.

Az izsór nyelv a balti finn nyelvek északi (más rendszerezés szerint keleti) ágához tartozik, legközelebbi rokon nyelve a karjalai és a finn keleti nyelvjárásai. Egyes nyelvészek az izsört nem is tartják külön nyelvnek.

Az izsórok valószínűleg a karjalai népcsoportból váltak ki, erre utal a két nyelv közelsége, valamint az, hogy az izsórok egy része karjalainak nevezi magát. Korábban ezt az elkülönülést a 11–12. századra datálták, a legutóbbi idők régészeti leletei és nyelvészeti kutatásai azonban arra utalnak, hogy ez még a Kr. u. I. évezredben ment végbe. Mostanában az a nézet is kezd tért hódítani, hogy az izsórok több finnugri törzs összeolvadásából keletkeztek.

A keleti szlávok krivics és szlovén törzse a 6–8. században érte el Inkeri déli részét, s a 10. században már élénk kapcsolatban álltak az ottani finnugri lakossággal. Az izsórokat említő első írott forrás a 12. századból származik, amelyben III. Sándor pápa a karjalaiak, lappok és vótok mellett Ingria pogányait is említi, s megtiltja, hogy fegyvereket adjanak el számukra. Az Ilmeny-tótól a Ladogaig terjedő víziutak a 9. század végétől Novgorod ellenőrzése alá tartoztak. Az itt élő kis balti finn népek részt vettek a Novgorodi Fejedelemség létrehozásában. A Baltikum finnugri népeinek életmódja lényegében azonos, erről a vótok, a vepszék, a karjalaiak története kapcsán szólunk részletesebben. Ezeknek a népeknek közös elnevezése a korabeli orosz krónikákban a **csúd** volt. Novgorod életében játszott szerepükre utal, hogy a városnak csúd nevű utcája is volt.

Az orosz krónikákban először 1220-ban említik név szerint az izsórokat, s ettől kezdve gyakran szerepeltek a krónikákban, a karjalaiakkal együtt, a nyugatról jövő ellenségek elleni küzdelem leírásakor. Novgorod hatalmának gyengülésekor először a litvánok aktivitása növekedett meg az izsórok lakta területeken, s a 14. század folyamán többször is adót szedtek tőlük. A 15. században Novgorod csillaga végleg lehanyatlott, a vezető szerepet Moszkva vette át tőle. Az orosz betelepülés továbbra is nagy ütemben folyt. Moszkva saját, hű embereinek osztogatott ezen a területen birtokokat. Az 1500-ban keletkezett ún. vót adóösszeírásból kiderül, hogy Inkeri lakossága kb. 70 000 fő volt. A következetesen oroszosított nevek ellenére valószínű, hogy a finnugri népek ekkor még többségben voltak. A 16. században megkülönböztetett figyelmet szenteltek az ortodox vallás terjesztésének. Inkerit behálózta a gyülekezetek, a templomok, a kolostorok rendszere.

A 16. század második felében hosszan tartó svéd–orosz háborúskodások voltak, amelyek Inkeri és Karjala nagyarányú pusztulását okozták, de az izsórok lakta területek ekkor még orosz kézen maradtak. A 17. század elején azonban Svédország, kihasználva Oroszország gyengeségét, Inkerit is birodalmához csatolta. Ezt az 1617-es sztolbovói békében ismerték el.

Ez az állapot az északi háború végéig, 1721-ig tartott. Ebben az időszakban érkezett az evangélikus finn lakosság Inkeri területére, mint az a történetüket tárgyaló cikkben részletesebben is olvasható. Az orosz fennhatóság visszaállítását követően a földbirtokosok ismét nagyobb létszámban telepítettek orosz jobbágyokat Inkeri területére. Emellett a 18. századtól németek, majd a 19. században észtek is letelepültek az Ingermanlandi Kormányzóságban. A terület etnikai térképe igen változatos alakult.

A 18. század elejétől felerősödött orosz hatás különösen a múlt század második felében mélyült el. Az orosz nyelvű iskolák és a főváros közelségének hatására növekedett az izsórok körében az oroszul tudók száma, gyakoribbak lettek a vegyesházasságok is. Az izsór falvak a 19. század végére már nem nagyon különböztek az oroszok falvaitól.

A múlt század közepétől napjainkig a következőképpen alakult az izsórok lélekszáma:

1848:	17 800 fő
1897:	21 700 fő
1926:	26 137 fő
1959:	1 026 fő (anyanyelvűség 34,7%)
1970:	781 fő (anyanyelvűség 26,6%)
1979:	748 fő (anyanyelvűség 32,6%)
1989:	820 fő (anyanyelvűség 36,8%)

A szovjet korszak ugyanúgy indult az izsórok számára is, mint Oroszország többi finnugor népe számára. Létrehozták latin betűs ábécéjüket, amelyen kb. húsz könyv látott napvilágot, fejlődött iskolarendszerük is. Aztán bekövetkezett a fordulat. Először a kollektivizálás miatt deportáltak sokakat Szibériába és Közép-Ázsiába, majd a 30-as évek második felében a terror elérte az izsór értelmiséget is. A második világháború ugyanazt hozta számukra, mint az inkeri-finneknél és a vótok számára. A Finnországba távozottakat a finnek kénytelenek voltak átadni a Szovjetunióknak, de sokan szabad akaratukból tértek haza az ígéretek hatására. Súlyos csalódás várt azonban mindannyiukra. Széttelepítették őket a birodalomban, s csak 1956 után engedélyezték visszatelepülésüket szülőföldjükre.

Az izsórok nagy része már a két világháború között is kétnyelvűnek számított, a háború utáni nemzedékek pedig már nemigen beszélnek őseik nyelvét. A földrajzi környezet, az erősebb népek gyűrűje nem tette lehetővé a történelem folyamán az izsór nép és kultúra kibontakozását, sajnos emiatt fennmaradásukra már nem sok esély van.

Az inkeri-finnek története

Az Inkeri szó többjelentésű. Egyaránt jelöl egy meghatározott területet és a terület finnugor eredetű népességét. Az inkeri-finn vagy inkeri (finnül inkerinsuomalainen, inkerilinen) népnév az 1617-es szto!bovói béke után Inkeri területére betelepült evangélikus vallású, finn nyelvet beszélő etnikumot jelöli. Az inkeri-finneket még a finnugor népeket ismerők is gyakran összekeverik az izsórokkal.

Az izsórok (finnül inkeroinen, inkerikko) a vótokkal együtt Inkeri területének finnugor őslakói, akik orosz hatásra igen korán a pravoszláv hitre tértek. Inkeri izsór és vót őslakóit az orosz források általában „csúd” összefoglaló névvel illették. A vótokat 1069-ben, az izsórokat 1228-ban említik először saját nevükön az orosz krónikák. Az orosz bevándorlás a 10—11. században érte el ezt a területet, de az orosz lakosság száma csak az Északi Háború után vált számottevővé.

A hajdani Inkeri (svédül Ingermanland, oroszul Ingermanladija) a Finn-öböl és a Ladoga-tó között, a Néva két partján fekvő, kb. 15 000 km² nagyságú terület, amely nevét a Néva bal oldali mellékfolyójáról, az Inkerere (oroszul Izsóra) folyóról kapta. Inkeri majdnem három évszázada már nem közigazgatási fogalom. 1710-től Pétervári Kormányzóság, 1927-től a Szovjetunió megszűnéséig Leningrádi Körzet, ma Szentpétervári Körzet a terület hivatalos neve.

Inkerire kiváló stratégiai helyzete miatt több nagyhatalom is igényt tartott. Szinte nem volt olyan évtized, hogy ne dúltak volna svéd vagy orosz hadak, pusztítva az ott élő finnugorokat. 1323-ban a páhkinäsaari békével Novgorod erősítette meg befolyását a térségben. A 17. század elején az orosz trónviszályokat kihasználva, Svédország elérkezettnek látta az időt a már régen kiszemelt terület megszerzésére. Az 1609-es viborgi egyezményben a svédek Käkisalmi megyéért cserébe, támogatást ígértek az egyik cárfelöltnek. Az oroszok halogatták az ígért teljesítést, mire a svédek feldúlták Inkerit. Az 1613-ban hatalomra került Romanov-dinasztia az ország belső problémái miatt kénytelen volt a szto!bovói békében Svédországnak jelentős engedményeket tenni. Käkisalmi megyén kívül Inkerit is átadták a svédeknek. Az 1618-as adóösszeírás szerint Inkeriben egész járások váltak lakatlanná, ezért a háborúk pusztította tartományt a svédek kénytelenek voltak újratelepíteni. Inkeri egy részét hűbérbirtok formájában osztották szét a svéd nemesség körében. Az új tulajdonosok hazai birtokaikról telepítettek át parasztokat, egy részüket büntető célzattal. Ily módon Inkeri Svédország Szibériája lett. Emellett a hadsereg kiszolgált, Inkeriben letelepedett katonái is növelték a lakosság létszámát. A hivatalos svéd akciók mellett Svédország keleti tartományából, a finn területekről spontán átvándorlás indult meg a jó termőföldjéről híres tartományba. A finn bevándorlók 1656-ban a lakosság 41,1; 1671-ben 56,9; 1695-ben pedig már 73,8%-át alkották. A finn bevándorlók két területről érkeztek: az Äyrämöinen csoport tagjai a Karjalai-földszorosról, Äyräpää járásból, a savakkok Savo tartományból. Idővel a két csoport közötti különbségek elhalványultak, s egységes inkeri-finn népesség jött létre, melyet a Finnországból folyamatosan érkező új betelepülők gazdagítottak és frissítettek. Habár a szto!bovói békeszerződés szabad vallásgyakorlatot biztosított a Svédországhoz csatolt területek lakóinak, a svédek mégis erőszakos térítésbe kezdtek, amelynek hatására az ortodox lakosság — köztük sok vót és izsór — tömegesen me-

nekült Beiső-Oroszország felé. 1655-ben már 58 evangélikus gyülekezet működött Inkeriben 36 templommal és 42 lelkésszel.

A Nagy Északi Háború eredményeképpen Inkeri visszakerült Oroszországhoz, és ez döntően megváltoztatta az inkeri-finnek helyzetét, egy idegen kultúrájú állam alattvalóivá téve őket. 1703-ban megkezdődött Szentpétervár építése, 1712-től a város Oroszország fővárosa lett, odaköltözött a cári család, több hivatal, és megindult a spontán betelepülés is. A városnak kezdetől fogva voltak finn lakosai is, hiszen inkeri-finn falvak tucatjait olvasztotta magába terjeszkedése során. Szentpétervár körzetében a 18. században gazdasági szakosodás figyelhető meg a város igényeinek kielégítésére. Ebből Inkeri is hasznot húzott: a tejtermékek, a zöldségek és a gyümölcsök mindig jó piacra találtak a fővárosban. A vasúthálózat kiépítése előtt a férfiaknak a fuvarozás biztosított jelentős mellékjövedelmet.

Az evangélikus egyház mint az egyetlen kulturális intézmény Inkeriben, felbecsülhetetlen értékű munkát végzett a 18. században a finn nyelv ápolása terén. A házasságkötést is az írni-olvasni tudás és a hitvallási iratok ismeretének feltételéhez kötötték. Ennek köszönhetően az inkeri-finnek műveltségi szintje jelentősen meghaladta a túlnyomórészt analfabéta oroszokét. A 19. század elején egyházi kezdeményezésre kezdett kialakulni az iskolarendszer. A tanítóhiány és az emberek érdektelensége miatt az intézmények száma igen lassan nőtt. Fordulatot csak az 1863-ban alapított kolppanai szeminárium segítségével sikerült elérni. A szeminárium nemcsak tanárokat képzelt a finn nyelvű elemi iskolák számára, hanem a tanárok révén Inkeri szellemi életének is fellendítőjévé vált. 1888-ban már 38 finn iskola működött Inkeriben. Az iskolák mellett szavalókórusok, énekkarok, zenekarok alakultak, dalosünnepeket szerveztek, sőt még a tűzoltóságok is a szemináriumnak köszönhetik a létüket.

Az első világháború éveit az Inkeriben élő parasztok számára valóságos aranykort jelentettek. Terményeiket jó áron tudták eladni, és a jólét jeleként gazdaságukban szaporodtak a mezőgazdasági gépek, háztartásukban nem voltak ritkák a varrógépek, zongorák sem.

Az októberi forradalom utáni időszakban az inkerik kulturális szervezetei egy ideig még működhetek, az iskolákban tovább folyhatott a finn nyelvű oktatás. A húszas évek végén azonban megindult a támadás az egyház és a finn nyelv ellen. 1926-tól minden egyházi rendezvény megtartásához engedélyt kellett kérni a helyi szovjettől. Egyre nagyobb gondot okozott a lelkészhiány. A még aktív lelkészek közül is egyre többen távoztak Finnországba a száműzetés és a koncentrációs táborok elől. A hittantánitást megszüntették, a tanári karban végzett tisztogatás eredményeképpen az oktatói gárda eloroszosodott. 1937-ben a finn nyelvet mint az „ellenforradalmár nacionalisták” nyelvét beültették, a finn nyelvű újságokat megszüntették, a könyveket elégették.

Megkezdődött az inkerik fizikai megsemmisítése is. A 30-as évek elején az erőszakos kollektivizáláshoz kapcsolódó első száműzetési hullámban becslések szerint 18 000 ember kényszerült lakóhelyének elhagyására. 1935–36-ban a határsáv kiszélesítésének ürügyén 27 000 embert telepítettek ki Észak-Inkeriből. A 30-as évek végére kb. 50 000 főt száműztek Inkeriből, szétszórva őket a Kola-félszigettől a Távol-Keleten át Szahalinig.

A második világháború idején Leningrád ostromgyűrűje kettévágta az inkerik által lakott területet. A gyűrűben rekedt inkerik számáról nincsenek pontos ismereteink, becslések szerint kb. 30 000-en lehettek, nagy részük az ostrom áldozatává vált. Az inkeri-finnek többsége azonban a németek által megszállt területeken maradt. A német–finn tárgyalások eredményeként ők Finnországba távozhattak. Három hullámban összesen 62 848 inkerit evakuáltak Finn-

országba. Az 1944. szeptember 19-én aláírt orosz—finn fegyverszüneti egyezmény 10. cikkelye az inkerik számára végzetes volt. Ezen cikkely alapján a korábban Finnországba menekített inkeriket a finnek kötelesek voltak kiadni a Szovjetuniónak. Az őket szállító vonatok meg sem álltak Inkeriben, hanem folytatták útjukat kelet felé. Finnország kb. 55 000 inkerit adott át a Szovjetuniónak. 8 000 fő Finnországban maradt, közülük mintegy 4 000-en a Szovjetuniónak történő kiadatástól féltve, Svédországba távoztak. Innen többen folytatták útjukat Nyugat-Európa más országaiba, sőt Amerikába, Ausztráliába is.

A Szovjetunióban szétszórt inkeriknek csak a 40-es évek végén engedélyezték, hogy a szülőföldjükkel szomszédos Karél ASzSzk-ban letelepedjenek. Inkeriben csak 1956 után kaptak letelepedési engedélyt. Sokan választották lakhelyül az Észti SzSzk-t is. Az 1989-es népszámlálás adatai szerint a Szovjetunióban 67 300 finn nemzetiségű ember élt. Közülük 20 500 a Leningrádi Körzetben, 18 400 Szovjet-Karéliában, 16 700 Észtszországban és 12 000 a Szovjetunió egyéb területein. A hajdani Inkeri területen élő inkeri népesség az 1980-as évek végére előregedett. A fiatalabb korosztály eloroszosodott. Az 1989-es népszámlálás idején csak 35%-uk vallotta a finnt anyanyelvének. A politikai változások nyomán azonban az inkeri-finnnek is a nemzeti öntudatra ébredés korát élik. Újjáalakultak azok a társadalmi és egyházi szervezetek, amelyek korábban olyan fontos szerepet játszottak az inkeri-finn identitástudat megőrzésében. Napjainkban már 15 evangélikus gyülekezet működik Inkeriben. Finnország jelentős segítséget nyújt az inkeriknek: inkeri gazdákat, finn nyelvtanárokat, egészségügyi dolgozókat, lelkészeket, diakonusokat képeznek Finnországban. 1990 áprilisa óta Finnország hazatelepülőként fogadja az inkeriket. Eddig kb. 5 000 fő élt ezzel a lehetőséggel.

Az elkövetkező évek mutatják majd meg, mi lesz az inkeri-finn etnikai közösség sorsa. Képes lesz-e megőrizni nyelvét, kultúráját, hagyományait, vagy végleg eloroszosodik, esetleg a tömeges kivándorlást választja.

A vepszék története

A vepszék három különálló csoportban élnek Oroszország területén a Ladoga-tó, az Onyega-tó és a Fehér-tó között. Déli és középső csoportjaik közt van némi kapcsolat, de az északi vepszékét elkülöníti a többi csoporttól a Szvir folyó és az orosz települések láncolata. A vepsze nyelv a finnugor nyelvek balti finn ágához tartozik, legközelebbi rokon nyelvei a karjalai, az izsór és a finn.

A vepszék történelmével kapcsolatban kevés konkrét adat áll rendelkezésre, néha hosszú évszázadokon keresztül hallgatnak róluk a források. A Kr. u. 6. században Jordanes krónikájában szereplő **Vas**, **Vasina** népnév valószínűleg a vepszékét takarja. Az orosz krónikák **veszj** népe és a **Veszj** mint valószínűleg különböző etnikumok által lakott, de saját arculattal rendelkező területi egység már a 9. századtól helyi jelentőségre tett szert a térségben. A veszj-t a krónika azon népek között említi, amelyek Novgorodba behívták uralkodni a varjágokat (vikingeket). Az oroszok a veszj népnév mellett a vepszékre is alkalmazták a balti finn népek közös megnevezésére használatos **csúd** nevet. Talán az északi csúd jelölte közelebről a vepszékét. A skandináv forrásokban többször említett Bjarmia lakói egyes kutatók szerint egy ősvepsze törzs tagjai lehettek. Ibn Fadlan útleírása a 10. századból a vepszékét **visu** néven említi. Brémai Ádám 11. századi hamburgi egyháztörténetében és Saxo Grammaticus 13. századi *Gesta Danorum*-ában említi meg a vepsze népet.

A vepszékét régészeti leletekből is ismerjük. A Ladoga-tó délkeleti partján, a Volhov és a Szvir folyók torkolatvidékén számos halomsírt találtak meg a szláv invázió előtti időkből, a 950—1100-as évekből. A halomsírokban talált skandináv ékszerek, fegyverek jelzik a helyi őslakos finnugor népek nyugati kereskedelmi kapcsolatait. Emellett létezett a kapcsolattartás keleti iránya is a merják és a zürjének rokon népe felé.

A 10. század vége és a 12. század eleje között az ősi Veszj keleti és északi irányban növelte kiterjedését, elérvén a Ladoga-tó keleti partvidékét. Nem sokkal ezután a Veszj elnevezés eltűnik az orosz forrásokból, amiből múlt századi orosz történészek azt a következtetést vonták le, hogy a vepszék is a merják és a muromák sorsára jutottak, vagyis beolvadtak az oroszokba. A vepsze etnikum azonban tovább élt hagyományos területein, ahol sikeresen őrizte etnikai különállását. Az orosz betelepülés következtében a vepszék lakta terület déli része a 11. század elejére orosz többségűvé vált, a vepszékét megkeresztelték, földjükön kolostorok épültek. A novgorodi fennhatóság alá tartozó vepsze területeken az orosz kolonizáció azt eredményezte, hogy a vepszék földjeit kisajátították, a novgorodi bojárok a helyi lakosságot jobbágysorba kényszerítették és röghöz költötték. A fokozódó feudális terhek és az erőszakos térítés miatt sok vepsze menekült északra és északkeletre a 15. századig folyamatosan, sőt kisebb mértékben később is. Az elvándoroltak többsége más népek etnogenezisének részese lett. A finnségi lakosság keveredése a keleti szlávokkal az oroszok néppé formálódásának egyik fontos szakaszát jelenti. Az északabbi területeket az orosz telepesek a 14—15. században érték el. A finnugor eredetű őslakosság települései kis szigetekké váltak a sok új orosz település között.

A krónikák veszj népe, amely fejlődésében nem ért el az önálló államalkotásig, fokozatosan néptörédkké vált, saját történelmének alakítására nem maradt ereje. Az Onyega- és a La-

doga-tó közötti vepszék egy része beolvadt a karjalaiakba, így jött létre a karjalai nyelv aunusi (olonyeci) és lüd nyelvjárása (nyelve).

A 12. század közepén a vepszék a Volgai bolgároknak is adóztak. Beloozero város és környéke pedig a Rosztov—Szuzdali Fejedelemség része lett, majd 1238-ban létrejött a Belozerszki fejedelemség, amely túlélte a tatár inváziót is. A 14. században meggyengült a fejedelemség politikai ereje, s nemsokára a Moszkvai Fejedelemség része lett. A század közepén kétszer is pusztított e területeken a pestis, amely erősen megritkította a lakosságot.

A vepszék hagyományosan földművelők voltak, az irtásos-égetéses eljárást használták, de e halban és prémes vadban bővelkedő vidéken fontos maradt a halászat és a vadászat is. A 16. század elején egy utazó arról tudósított, hogy Beloozero város környékének lakossága vepszeül beszél, de többségük tud oroszul is. A 18. század elején Nagy Péter cár vas- és fegyvergyárakat alapított az Onyega-tó mellett (Petrozavodszk). A vepszék megismerkedtek a gyári munkával. Ezenkívül ismertek voltak még vándoriparosként is (kővágók, favágók, fazekasok, bocskorkészítők).

Hosszú ideig tartó elfeledettség után A. J. Sjögren finn tudós fedezte fel újra a vepszékét a tudomány számára 1824-ben. Az 1920-as években nemzeti ébredés bontakozott ki a vepszék körében, amelyet kezdetben a hivatalos szovjet nemzetiségi politika is támogatott. 24 falu kapott nemzetiségi státust és 2 nemzetiségi körzet felállítására is sor került. A tervezett 3. körzet azonban már nem jött létre. Vepsze tannyelvű iskolák is nyíltak. A vepsze irodalmi nyelv és a latin betűs írásmód megalkotásával a Leningrádi Körzet Végrehajtó Bizottsága mellett felállított Kisebbségi Népek Osztályát bízták meg. Az első ábécé 1932-ben jelent meg. 1932—37 között 20—30 vepsze nyelvű könyv látott napvilágot, főleg tankönyvek. A Karjalai ASzSZK területén élt Onyega-tavi vepsze gyerekek — a karjalaiakhoz hasonlóan — finn nyelven tanultak az iskolában, náluk a vepsze nyelv oktatása mindössze két hónapig tartott.

1937-ben a sztálini terror a vepszékét is elérte. Véget ért minden vepsze kultúrával kapcsolatos tevékenység, a művelődés és a kultúra nyelve az orosz lett. Bezárták a vepsze iskolákat, beszüntették a könyvkiadást, a tankönyveket elégették, a vepszékre (főleg az értelmiségre) különböző repressziók vártak. Megszüntették a nemzetiségi körzeteket és falvakat, megkezdődött a vepszék erőszakos asszimilálása. A 2. világháborúban az ún. folytatólagos háború idején (1941—44) a finnek elfoglalták az Onyega-tó partvidékén élő északi vepszék lakóhelyét, finn közigazgatást és iskolarendszert vezettek be. Vepsze önkéntesek is szolgáltak a finn hadsereg rokon népi zászlóaljában, akiknek a kiadatását a háború után a Szovjetunió kikényszerítette.

A vepszék létszáma a következőképpen alakult 1897 és 1989 között:

1897:	25 284 fő
1926:	32 773 fő
1939:	32 000 fő
1959:	18 400 fő (anyanyelvűség 46,1%)
1970:	8 281 fő
1979:	8 094 fő (anyanyelvűség 38,4%)
1989:	12 501 fő

A népszámlálási adatok megbízhatósága erősen kétségbe vonható, mivel a megfélemlítés miatt sokan nem merték magukat vepszének vallani, másrészt egyes helyi hivatalos szervek túlbuzgóságból gyakran orosznak nyilvánították a vepszékét. 1934-ben a vepszéknel járt finn kutatók kb. 50 000-re becsülték a vepszék számát, s kiemelték, hogy a családokban sok gyermek volt, és mindenütt vepsze nyelven beszéltek.

A vepszéknek nem maradtak fenn epikus költeményeik, s csak viszonylag kevés népdalt jegyezték le náluk a kutatók. A vepszék nemzeti identitástudata gyenge, az oroszokba való beolvadásuk igen előrehaladott stádiumban van, mert az életmód, a foglalkozások, a vallás, a szokások stb. már régóta ugyanolyanok mind a két nép körében. Erős az orosz nyelv hatása is, amely megmutatkozik a kiejtésben és a számtalan kölcsönszóban. A vepszeül beszélők jelenleg szinte kivétel nélkül kétnyelvűek. Az asszimilációt a szovjet nemzetiségi politika rendkívül felgyorsította a kolhozosítással és a falvak felszámolásával.

A gorbacsovi korszak második felében a változások szele elérte a vepszékét is. Az 1989-es népszámláláskor már többen merték magukat vepszének vallani. 1988-ban vepsze konferenciát rendeztek Petrozavodszkban, majd 1989-ben megalakították a Vepsze Kultúra Társaságát. Az Onyega-tó mellett újra nemzetiségi körzette nyilvánították a vepszék lakta területeket. Egyes óvodákban és iskolákban megkezdődött a vepsze nyelv oktatása, amelyet 1991 óta a petrozavodszki egyetemen is lehet tanulni. Vepsze ábécés könyv, tankönyvek és szótárak jelentek meg. Megindult a nyelvújítás is.

Az elkövetkező évek döntőek lesznek a vepsze identitás szempontjából: vajon van-e kellő motiváció és elszántság a vepsze értelmiségben és népben megmaradni vepszének, vagy pedig folytatódik az utóbbi évek gyors ütemű asszimilációja.

A lívek története

A lív nép lakóhelye évszázadokkal ezelőtt a Nyugati-Dvina és Dél-Észtország között volt, valamint a kurlandi félszigeten. A 20. században azonban már csak Kurland északi részének tengerparti falvaiban éltek a mai Lettország területén.

A lív nyelv a finnugor nyelvek balti finn ágának déli csoportjához tartozik, legközelebbi rokon nyelve az észt, azon belül is a dél-észt nyelvjáráshoz fűzik a legszorosabb kapcsolatok. Finn és észt kutatók szerint a lív nyelv a legelsők között válhatott ki a közfinn alapnyelvből, valamikor a Kr. u. első évszázadokban. Napjainkban már csak kevesebb, mint húszan beszélnek anyanyelvi szinten livül, és néhány száz ember még lívnek tartja magát, bár a nyelvet már nem beszéli. A líveknek — más balti finn népekhez hasonlóan — több önelnevezése is van.

A latin Livónia elnevezés először a lívek történelmi lakóhelyét jelölte, majd később a német lovagrendhez tartozó egész terület nevévé vált. Ezt követően Livónia (Livland) tartomány neve lett, amelybe Dél-Észtország és Észak-Lettország tartozott. Az utóbbi időben több szakértő is arra az eredményre jutott, hogy a lívek őshazáját is az említett területekhez viszonylag közel kell keresni. A lívek több, mint egy ezredévvel ezelőtti lakóhelye a későbbiekhez képest nagyobb kiterjedésű volt, s e területek őslakosai a lívek voltak.

A lív nép nagysága és ereje okot adott arra, hogy több történetíró is megemlékezzék róla. A későbbi népnév először levioni alakban bukkan fel a forrásokban. Ezt az elnevezést használta a római államférfi és író Plinius Secundus Kr. u. 79 körül Észak-Európa partvidékeinek leírásakor, s ebből lett később Livónia, livonicus, Livoni stb., amit aztán a lívek is átvettek. A *Nyesztor krónika* a 12. század elején a **lib** szót használja a lívekre. A 13. században Saxo Grammaticus és Lett Henrik lívekre vonatkozó információi figyelemre méltóak.

A 10—12. században a lív területek gazdasági fellendülést éltek át. A normann (viking) gazdasági és politikai expanzió hanyatlását kihasználva a lívek kiépítették gazdasági kapcsolataikat Gotland szigetével, a Kijevi Oroszországgal és a finnek lakta területekkel. A 12. század második felében, a keresztény térítés kezdetekor a korabeli források a líveket a letteknél jóval jelentősebb népnak tüntetik fel. Ekkorra tehető itt a német kereskedők megjelenése is, akik meg akarták vetni lábukat a Nyugati-Dvina torkolatánál, így élénk kapcsolatot építettek ki a lívekkel. A német kereskedők megjelenését a szerzetesek jövetele követte, megkezdődött a kezdetben békés térítés. A külső tényezők — az orosz és a német expanzió — hatására hanyatlásnak indult lívek nem juthattak el az önálló államalkotásig.

1148-ban megépült az első templom a Nyugati-Dvina partján, majd a következő évben az első kőből készült erődítés is. 1190 körül megkeresztelkedett a lívek fejedelme, Kaupo. A terület első püspökévé Meinhardot nevezték ki, aki a pápától fegyvereket kért. A pápa ezután meghirdette a pogány lívek elleni kereszties háborút. A háború kimenetelében döntő fordulatot hozott a brémai Albert Buxhoevden (Albert püspök) kinevezése Livland püspökévé, aki kereszties hadjáratot hirdetett az összes Balti-tenger melléki pogány ellen. 1200-ban érkezett meg 23 hajóval és nagy kereszties sereggel. 1201-ben megalapította Riga városát. 1206-ban pedig döntő győzelmet aratott a lívek felett. Ezután következett a keleti lettek (latgálok) alávetése. A kereszties háborúkra szerződött szerzetes katonák szervezete később a Kardtestvérek lovag-

rendje néven vált ismertté. Győzelme után Albert püspök a kereszténység felvételére és a kereszties háborúkban való részvételre kötelezte a lázadó líveket, akik az elkövetkező évtizedekben fontos szerepet játszottak az észtek által lakott területek meghódításában. A 13. századtól kezdve a gyéren lakott lív területekre lettek nyomultak be, s ezzel kezdetét vette a lívek lassú beolvadása a lettekbe. A lív nyelv hatása máig érezhető a lett helynevekben és egyes lett nyelvjárásokban. A lívek egyre kisebb szerepet játszottak szülőföldjük sorsának alakításában, az észtekhez és lettekhez hasonlóan évszázadokon át a jogtalan, elnyomott vidéki népességet alkották.

A Német—Római Császársághoz tartozó, de gyakorlatilag önálló államként működő Livóniai Lovagrend 1561-es összeomlása után a lívek lakta területek a Lengyel—Litván Nagyfejedelemség részei lettek, ahol az ellenreformáció idején (Báthory István uralkodása alatt) katolikus püspökséget alapítottak. Az 1629-es altmarki béke után a lív területek közel egy évszázadon át a protestáns Svédország részeivé váltak, de Livland és Kurland tartományokban a balli német nemesség megőrizte kiváltságait és önkormányzatát.

1631-ben a svéd Burens művében úgy említi a lív nyelvet, mint amely nagyrészt már kihalt, s csak néhány faluban maradt fenn. Egy Hjärns nevű történétíró pedig arról számol be, hogy a Nyugati-Dvínától északra eső területek lív népessége beolvadóban van a lettekbe, a kurlandi lívek azonban jobban elkülönülnek. Ez utóbbiban az is szerepet játszott, hogy kurlandi lív falvak földrajzilag is távolabb estek a lett falvaktól, erdők és mocsarak húzódtak közöttük, továbbá az ottani lívek foglalkozása — a halászat és a tengerjárás — is jobban eltért a lettekétől.

Nagy Péter orosz cár a Nagy Északi Háborúban (1700—1721) szerzi meg e területeket. Ő is csorbítatlanul hagyta azonban az arisztokrácia kiváltságait, így újult erővel folyt a parasztság jogfosztása, a második jobbágyság intézményének kiépítése. A folytatódó asszimiláció miatt A. J. Sjögren finn tudós a múlt század közepén már csak 22 livil tudót talált a Rigától északra lévő területeken, majd néhány évtized elteltével már csak Kurlandban maradtak lívek. A lív nyelv hanyatlását siettetette a lív írásbeliség hiánya is. 1525-ből ismert az első nyomtatott lív szöveg egy négy nyelven kiadott énekeskönyvben. 1863-ban *Míté evangéliuma* jelent meg keleti és nyugati lív fordításban.

Az I. világháború idején a kurlandi lívek lakóhelye harcra cselekmények színterévé vált. A német megszállást megelőzően evakuálták a líveket (kb. 2 000 embert), aminek következtében tovább fogyott a lívek száma.

A független Lettországból a két világháború közötti viszonylag kedvező légkör, a finn és az észti rokon nép segítsége és buzdítása hatására kiteljesedhetett a 20. század elején kezdődött lív nemzeti ébredés. A keleti nyelvjáráson alapuló irodalmi nyelven kb. 20 könyv látott napvilágot: tankönyvek, kalendáriumok, énekeskönyvek stb. Az 1930-as években több éven át lív nyelvű folyóirat is megjelent. 1923-tól a helyi iskolákban fakultatív lív nyelvoktatás kezdődött Finnországban képzett tanárok bevonásával. Megalakult a Lívek Társasága, kórusok születtek, majd 1935-ben finn, magyar és észti segítséggel felépítették a Lív Nép Házát. Még 1923-ban a lívek népszavazáson kérték nemzetiségi járás felállítását, ezt azonban a lett kormány elutasította. A fiatal lett állam nem nézte mindig jó szemmel a lív öntudat erősödését és a rokon népek ezzel kapcsolatos serénykedését.

A lív nemzeti ébredésnek, a kultúra és a művelődés fejlődésének a II. világháború vetett véget. Az újabb evakuáció, majd a szovjet hatalom bevezetése és az 1949-es deportálások végleg megpecsételték a lív nép sorsát.

A lívek létszáma a következőképpen alakult az utóbbi két évszázad folyamán:

1835	: 2 074 fő
1860	: 3 000 fő
20. század eleje	: 2 000 fő
1925	: 1 238 fő
1939	: 2 000 fő
1948	: 5—600 fő
1959	: 200 (500) fő
1990	: kb. 35 fő, ebből 15-en anyanyelvi szinten beszélnek lívül

1970-től kezdve a népszámlálásokon a líveket letteknek kellett feltüntetni, mert „a Lett SzSzK-ban nincs lív nép”. Betiltották a lívek társaságát, bezárták a Lív Nép Házát, megtiltották a tengerparti halászatot, így a falvak elnéptelenedtek, az emberek városokba költöztek. A lív falvak közé szovjet katonai támaszpontokat telepítettek.

Az 1980-as évek végén ismét felébredt az érdeklődés a lív nyelv és kultúra iránt. Megalakult a Lív Kultúra Társasága, tovább működik az 1970-es években lettországi városokban alapított két énekegyüttes.

A lív nyelv és nép fennmaradása az utóbbi évszázadok forгатagában valóságos csodának számít. A nyelvet aktívan beszélő közösség gyarapodása nélkül azonban nem sok remény van a lív szó továbbélésére.

A vótok története

A vót nép lakhelye évszázadokkal ezelőtt Északkelet-Észtországtól a Ladoga-tóig, délen pedig Novgorodig terjedt. A 19—20. században azonban már csak Nyugat- és Észak-Ingermanland falvaiban éltek, Narvától északkeletre. Finn kutatók 1990 őszén azt az információt kapták szovjet hivatalos szervektől, hogy a Szovjetunióban 67 vót nemzetiségű személy él. A vót nyelv a balti finn nyelvek déli ágához tartozik, legközelebbi rokon nyelve az észti (északi észti nyelvjárás). A vót nyelvet gyakorlatilag kihaltnak tekinthetjük, az egykori vót falvakban csak néhány öreg beszél még, és ők is inkább az izsóor nyelv egy vótos nyelvjárását használják.

A vót nyelv és nép kialakulásával kapcsolatban megoszlik a kutatók véleménye. Az ismeretebb álláspont szerint a vótok ősei a Narva folyótól keletre vándorolt északi észtek voltak, akik a Kr. u. 1. évezred során váltak külön néppé. A másik nézet szerint a vót nép a helyi (vótföldi) neolitikori és korai vaskori lakosságból alakult ki, amely mind etnikailag, mind pedig nyelvileg közeli rokonságban állt a nyugatabbra élő észtországi törzsekkel.

A vótok elődeivel összefüggésbe hozható legkorábbi régészeti leletek a Kr. utáni 4—7. századból származnak. Az izsórokkal együtt a vótok voltak az ingermanlandi terület őslakói. Területük fontos kelet—nyugati kereskedelmi utak mentén feküdt a Finn-öböl délkeleti partvidékén. A szláv törzsek (krivicsek és szlovének) bevándorlása a 6—8. században érte el a Pejpusz (Csúd)-tó és az Ilmeny-tó közötti területeket, majd a 10. században lassan kiterjedt Ingermanland más vidékeire is.

A régi orosz krónikákban először Novgorod alapításával kapcsolatban (859.) fordul elő a különböző balti finn népeket — köztük valószínűleg a vót népet is — jelölő csúd elnevezés. Először 1069-ben említik a források külön a vót népnevet — **vod** alakban —, amikor a vót seregek a polocki fejedelemmel szövetségbe Novgorodot támadják, de vereséget szenvednek. A 11. századtól kezdve a vótok Novgorod befolyási övezetébe kerülnek, s a feudális Novgorodi Fejedelemségtől való függőség az elkövetkező évszázadokban tovább nőtt. A vótok lakta területek a fejedelemség északi részét alkották.

A 12. század közepétől a vótok már együtt harcolnak Novgoroddal a háméiek, majd a 13. században a svédek és a német lovagrend ellen, miközben a vótok területeit is gyakran pusztították idegen seregek, a vót népet pedig tizedelték a különböző járványok. A novgorodi hadseregbe 1270-től tartoztak a vótok és az izsórok. Novgorodban a katonai és a politikai hatalom a keleti szlávok kezében volt, de egy írásos adat szerint a novgorodi vecsén főleg „csúdul” beszéltek. Tehát a vótok igen fontos szerepet játszottak a novgorodi állam életében. A 13. században a vótok lakta területek a Narva folyótól az Izsóra folyóig és a Finn-öböltől Gdov városáig terjedtek.

A katolikus egyház érdeklődése is felébredt a vót területek iránt. III. Sándor pápa a 12. század végén bullájában említi Vótföld pogányait (pagani Watlandiae). Annak ellenére, hogy a vótok a görögkeleti vallást vették fel, a római pápa 1255-ben saját püspököt is kinevezett a karjalai és a vót területekre. A Vótföld iránt a német lovagrend is élenként érdeklődött, csapatai gyakran betörték oda. Az 1440-es években vót hadifoglyokat hurcoltak magukkal, akiket aztán Kurlandban telepítettek le. A helyi lett lakosság által krevéneknek (oroszoknak) nevezett vótok a 19. század közepére asszimilálódtak.

1478-ban a Moszkvai Fejedelemség magához csatolta Novgorodot, annak területét öt adminisztratív egységre osztva, amelyek közül az egyiket „Vót ötödnek” (Vodszkaja pjatyina) nevezték. 1484-ben és 1488-ban nagy számú vótot deportáltak Oroszország középső részeibe, s helyükre oroszokat hoztak. A deportálás oka valószínűleg a birodalom határvidékének biztosítása volt. Ugyanezt a célt szolgálta az is, hogy a vót területeken különleges figyelmet szenteltek a pravoszláv hit terjesztésének, amely a hatalom és az orosz hegemonia biztos támasza volt. Ennek ellenére a 16. század közepén két novgorodi püspök is arról kesereg, hogy a vótok továbbra is pogány hitben élnek. Ezután megerősítették az e területeken végzett misszionáriusi munkát. A térítést jelzi, hogy az őslakosok körében orosz keresztnevek kerültek használatba.

1617-től közel egy évszázadon keresztül Vótföld Svédország része lesz. Az erőszakos térítés és az adóterhek miatt sok vót Oroszországba menekült, helyükre evangélikus finneket hoztak Délkelet-Finnországból.

A Nagy Északi Háborúban (1700—1721) újra gazdát cserélt e vidék, nehéz csaták után Nagy Péter orosz cár megalapította Szentpétervár városát (1703.), majd sok vótot Kazanyba deportáltak. Az új fővárosba és környékére nagy számban érkeztek oroszok, ami fölerősítette a vótok már korábban elkezdődött asszimilálódását. A cár kegyeltjei földbirtokokat kaptak Ingermanlandban, a falusi lakosság terhei megnövekedtek.

A 19. század közepére tovább gyengült a vót identitástudat, amelynek utolsó védőbástyája a vót nyelv volt. Ekkortájt a vótoknak kb. a fele tudott oroszul, de szinte teljesen az orosz kultúra hatása alatt álltak, amelynek elmélyülését az ortodox vallás is elősegítette. Hiába volt számottevő a vótok népköltészete, tárgyi kultúrája és hagyományai, egyre inkább terjedtek az orosz dalok és az orosz viselet. A 19. század második felében a karjalaiak, izsórok és vepszék száma jelentősen növekedett, a vótok száma azonban ötödére csökkent.

A múlt század közepétől napjainkig a következőképpen alakult a vótok létszáma:

1848:	5 148 fő
1917:	kb. 1 000 fő
1926:	705 fő
1942:	3—500 fő
1959:	kb. 50 fő (anyanyelvűség 70 %-os)
1982:	66 fő
1989:	62 fő (anyanyelvűség 50%-os)

A vótok történelmük során nemcsak az oroszokba olvadtak be, hanem az észtekbe, tinnebe, izsórokba is. Az 1930-as években a vótok már olyan kevesen voltak, hogy a szovjet hivatalos szervek nem tartották szükségesnek az irodalmi nyelv kialakítását. A fiatalok gyakorlatilag már ekkor áttértek az orosz nyelv használatára.

A vótok felgyorsult asszimilációjához a szovjet hatalom is hozzájárult. A vót parasztok egy részét deportálták, a megmaradtakat pedig kolhozokba kényszerítették. Korlátozták a vótokat a csónakhasználatban, a halászatban, a háziipar gyakorlásában. Mindez elősegítette a vótok városba áramlását. Sokakat hitük miatt érték repressziók, másokat pedig azért üzték el otthonukból, mert nem vallották magukat oroszoknak. A végső döfést a vót népnek valószínűleg a hagyományos életmód és foglalkozások (földművelés, állattenyésztés, halászat, kézművesség) megszűnté adta.

A II. világháború is hozzájárult az előbb említett tendenciák elmélyüléséhez, mivel Lenin-grád (Szentpétervár) közelsége miatt a vótok lakta területek frontvonalba kerültek. A németek és finnek visszavonulásakor, az inkeri-finnekhöz és izsórokhoz hasonlóan, vótokat is evakuáltak Finnországba. A háború után a szülőföldjükre visszatérőket a szovjet hatóságok szétszórták a birodalomban, s csak 1956-ban települhettek haza, de akkorra házaikban már többnyire orosz családok laktak.

A lívekhez hasonlóan a vót népet illetően is talán az a legkülönlegesebb, hogy egészen napjainkig fennmaradt, hiszen a vótoknak sosem volt önálló adminisztratív területük, irodalmi nyelvük, nyomtatott irodalmuk, anyanyelvi oktatásuk, s a történelem sem kényeztette el őket, hiszen háborúk, járványok, éhínség, deportálások, evakuációk gyakran váltogatták egymást. A vótok lakta területek stratégiaiilag rendkívül fontos helyen feküdtek, mind kereskedelmi, mind pedig katonapolitikai szempontból, s ez sorsdöntővé vált e kis nép életében, amely létszámát és történelmét tekintve sohasem volt „nagy nép”, de hagyományos életmódját folytatva, ragaszkodott szülőföldjéhez.

A lappok története

A lappok vagy más néven számik lakóhelye Észak-Norvégiától és Svédországtól Finnország legészakibb részein át, egészen az Oroszországhoz tartozó Kola-félszigetig terjed, tehát az ún. Lappföld kb. 1500—2000 km hosszú és 200—400 km széles óriási földterület (kb. 400 000 km²). A lappok számát kb. 70—80 000-re becsülik, akiknek nagyjából a fele beszéli ősei nyelvét. A számi alapnyelv már több száz éve felbomlott. Jelenleg tíz különböző nyelvjárást tartanak számon, melyek között már olyan nagy eltérések alakultak ki, hogy külön nyelvek is tarthatók. Hatnak saját irodalmi nyelve is van. Életmódjukat tekintve a lappok jó része réntenyésztéssel, földműveléssel és halászattal foglalkozik. Mára már szinte mindenhol kisebb-ben élnek.

A kutatók számára a legtöbb fejtörést a lappok eredete okozza, hiszen a lapp nyelv és a balti finn (finnségi) nyelvek azonos alapnyelv leszármazottai, de a lappok antropológiailag más típusba tartoznak (uráli típus, lapponoid csoport), mint a legközelebbi rokon nyelveket beszélő balti finnek (főleg balti típus). Ennek az ellentmondásnak a feloldására a múlt századtól kezdve számos hipotézis született. A lapp nép valószínűleg a korai neolitikumban — az utolsó jégkorszak jégtakarójának a visszahúzódása után — Skandináviába betelepülő komsa népességből és a Kr. e. 4. évezredtől a Kelet-Karjalába, Finnországba és a Baltikumba beáramló finnugor eredetű népességből származik. Feltehetően Kr. e. 1500—1000 körül kezdődik meg az őslapp kiválása a közös alapnyelvből, mikor a balti majd germán hatás eredményeképpen a finnségi népek ősei kezdenek áttérni a földművelő és állattenyésztő életmódra, míg a lappok ősei Karjala és Finnország területén magukba olvasztották Fennoskandinávia őslakóit. A számi nép minden bizonnyal számos embercsoport egybeolvadása folytán alakult ki. Erre utalnak a különböző területen élő lapp népcsoportok közötti antropológiai és genetikai eltérések.

A lapp nyelv a későbbiek során több ezer éven át érintkezett a balti finn nyelvekkel, elsősorban a finnel, majd a skandináv nyelvekkel és az oroszsal.

Dél-Finnországból és Karjalából a lappok egyre északabbra vándoroltak a terjeszkedő finn és karjalai települések, valamint feltehetően az adóztatás elől. A vándorló vadréneket követve, a lappok ősei legkésőbb a Kr. u. 1. évezred folyamán fokozatosan érik el a Jeges-tengert és mai lakóhelyüket. Ezzel egyidejűleg kezdenek rátérni a rénszarvas-tenyésztésre is, de ez csak a 16. századtól kezdve válik jelentőssé.

A lapp nép történelmének felvázolásakor meg kell említeni, hogy ez a hagyományos életformáját sokáig megőrző természeti nép nem teremtett nagy birodalmat, nem igázott le más népeket, hanem élte a maga életét, amely állandó küzdelem volt a természeti erőkkal.

Történelmük — az utóbbi másfél ezer évben — egyrészt egyfajta lassú visszahúzódás más népek elől, másrészt, mivel nem alkottak saját államot, történelmük az államalkotó nemzetek (norvég, svéd, finn, orosz) történelmének része, melyben fontos szerep jut a lappok megadóztatásának.

A görög Püthasz Kr. e. 325-ben valószínűleg őket említi, mikor az északon élő plimai népről ír. Tacitus Germania című munkájában (Kr. u. 98) a fenni nép bemutatásakor minden bizonnyal az őslappok mindennapi életéről számol be, nem sok dicséretet pazarolva rájuk, igen

vadaknak festi le őket. A 9. században a viking Halogandí Ottar tesz róluk említést a Kola-félsziget leírásakor (terfinne). Az orosz krónikákban 1000 körül szerepelnek először (lop). A 12. század végén a dán Saxo Grammaticus a lappokat jó íjászoknak és síelőknek nevezi, ezenkívül varázslóknak és jósoknak is.

A lapp elnevezés a 12. században jelenik meg a svéd nyelvben, amelyet talán a vikingek használtak először a Ladoga-tó környéki településeiken. Korábban a finn terminus volt használatban náluk. (Egyébként a lappok maguk a lapp elnevezést pejoratívnak érzik, ezért egyre inkább terjed belső nevük, a számi használata).

Nagyjából a 9. századtól kezdődik a lappok rendszeres adóztatása. A norvég király olyan jogokkal ruházta fel hűbéreseit, hogy azok adót szedhettek a lappoktól és kereskedhettek velük. A norvégokon kívül adóztatták a lappokat a svédek, a finnek, a karjalaiak és az oroszok is. Gyakran előfordult, hogy a kezdetben prémekben és halban fizetendő adót egyszerre többen is beszédtek. A kíméletlen adóztatás, valamint a norvég, a svéd és a finn parasztok észak felé terjeszkedése egyre kevesebb teret hagyott a lappok számára, hogy hagyományos életmódjukat őrizzék, s a még lakatlan területek felé szorultak. A svéd király már a 14. század közepén adómentességet ígért azon alattvalóinak, akik Lappföldre költöztek. Ugyanez ismétlődik meg a 18. század második felében, XI. Károly királysága idején.

Az adóbehajtást a királyok gyakran bérbe is adták. Svédországban ezt I. Gusztáv Vasa idejében szüntették meg, ettől kezdve az adók az államot illették. A karjalaiak adóbehajtási joga először Novgorodra, majd a 15. század végétől Moszkvára szállt. Lappföld adóztatása nemzetközi kérdés is volt, a háborúkat lezáró békeszerződésekben is szerepelt.

A rénszarvas-tenyésztés velejárója, hogy a lappok a rénszarvas csordákkal téli és nyári szállásaik között vándoroltak. A határokon az átjárást gyakorlatilag semmi sem korlátozta. A számi társadalom alapját a családok közössége (siida) alkotta, melyek megélhetését a közös tulajdonban lévő földterület nyújtotta. A földet családokként vagy nemzetségekként osztották fel.

A keresztény térítés már a 11. században megkezdődött, de az adóztatás megszervezése jóval sikeresebbnek bizonyult, mint a hit terjesztése, mivel a lappok jelentős része mások számára megközelíthetetlen területen élt. Lakóhelyük nyugatabbi vidékein a 16. századtól evangélikus templomok épültek, míg a Kola-félszigeten és környékén a 15. majd a 16. században létesültek ortodox kolostorok, melyek jobbágyaikká tették az ottani lappokat, s gyakran maguknak sajátították ki a legjobb halászhelyeket és legelőket. A kereszténység lassan terjedt a lappok között, még a 19. században is voltak, akik a sámánhit követői voltak.

Az Oroszországhoz tartozó lappok 1764-ben állami jobbágyokká váltak, de a kolostorokat is el kellett tartaniuk. Az 1861-es jobbágyfelszabadítás után viszont a lappok gyakran a kereskedők és hitelezők áldozataivá váltak. Az amerikai indiánokhoz hasonlóan, a lappok megkörtövezésében és félrevezetésében a múlt század második felétől kezdve egyre gyakrabban használták az alkoholt.

A nyugatabbra fekvő lapp területeken a múlt század 40-es éveitől kezdve egyre több követőre talált Lars Levi Laestadius lelkes puritán mozgalma, mely mind a mai napig nagy népszerűségnek örvend fenn Északon. 1852-ben a szeszárítás betiltását követelő lappok egy csoportja a norvégiai Kautokeinoban megölte a kereskedőt, felgyújtotta a boltot, a paplakot és a rendőrsőt. A lappok történelmének ezt a szinte egyetlen felkelését szigorú megtorlás követte. Két lázadót lefejeztek, heten pedig börtönben pusztultak el közülük.

Az első lapp nyelvű egyházi jellegű kézikönyv 1619-ben jelent meg, s ezt követte 1633-ban egy katekizmus. 1755-ben látott először napvilágot lappul az *Újszövetség*, majd 1811-ben a teljes *Biblia*.

A jelenlegi Lappföldről délre élő lappok a 16—18. században fokozatosan beolvadtak más népekbe. A 18. század közepén Svédországban új erőre kapott a svédek és a finnek telepes mozgalma, mely egyre szűkebb keretek közé szorította a hagyományos lapp gazdálkodást, s ez többek közt a lappok elszegényedéséhez vezetett. A 19. század közepére a svédországi lapp nyelv helyzete már annyira megrendült, hogy sokak számára feleslegesnek tűnt további fenntartása. Az iskolareformok egyik célja nyíltan a svédesítés volt, melyet hatékonyan segített az általánossá váló svéd oktatási nyelv. A 20. század elején megváltozott a hivatalos állami politika, nem törekedtek többé az erőszakos civilizációs program végrehajtására, de ekkorra a lapp társadalom már menthetetlenül bomlásnak indult.

Norvégiában a 18. század végétől kezd erősödni az asszimilációs politika, amely a 19. sz. végére már intézményesített norvégosítássá vált. Megszülettek az első nyíltan asszimilációs törvények. Nagyarányú telepítésekkel megváltoztatták a nemzetiségi arányokat. Jelentős norvég helységek jöttek létre elsősorban a határövezetekben. 1905-ig kiépült a norvégosítás formai és intézményes kerete. A 20. század elején például csak az vehetett földet Norvégiában, akinek norvég volt a neve és beszélt norvégul. A lappok teljes beolvasztását célzó oktatási rendeletek a második világháborút követő évekig maradtak hatályban. Finnországban is jelentkeztek a finnesítés különböző formái, ha nem is olyan élesen, mint a fentebb említett területeken.

A Kola-félszigeten — melynek a Nagy Északi Háború (1700—1721) után átmenetileg eséként a stratégiai jelentősége — 1868-tól a határterületek biztosítására oroszokat telepítettek, akiknek nem korlátozták kereskedelmi és vállalkozói tevékenységét. A lappoknak is kedvezményeket ígértek, ha azok felhagynak vándorló életmódjukkal. A régi életforma háttérbe szorulása elősegítette a egyes házasságokat és az oroszosodást. 1924-től a szovjet hatalom falutanácsokat és kolhozokat hozott létre, megkezdődtek a repressziók a kulákoknak kikiáltottakkal szemben, megszüntették a lappok téli szállásait, új, központi településeket létesítettek. Hatalmas területek kerültek a nehézipar és a hadsereg kezébe.

A művelődés területén azonban történt előrelépés is, terjedt az írni-olvasni tudás. 1933-ban latin betűs irodalmi nyelvet hoztak létre a lappok számára, melyet aztán 1937-ben egyszerre megszüntettek. 1933-ban 17 iskolában folyt lapp nyelvű oktatás. Murmanszkban lapp tanítókat is képeztek. A második világháború után felgyorsult az oroszosodás, amit elősegített az élet átszervezése, az életmód megváltozása. Kevés a munkalehetőség, az alkoholizmus népbetegségnek számít. Az ipari hulladék, a nehéz fémek és a savas esők mind kilátástalanabbá teszi a helyi lakosság életét. 1989-ben a murmanszki körzetben 1990 lapp élt, akiknek 42,2%-a beszélte még anyanyelvét. Jelenleg az alsó tagozaton maradt néhány lapp óra az oktatásban. Az 1980-as években felelevenítették a 30-as években létrehozott irodalmi nyelvet, de most már cirill betűkkel.

Norvégiában a 20. század elején jelentek meg a számiak első szervezetei, amelyek a földhasználati jogért és a norvégosítási politika ellen küzdöttek.

1944 őszén a szovjet—finn fegyverszüneti egyezmény értelmében a finnek megtámadták a visszavonuló német csapatokat, amelyek aztán bosszúból szinte az egész Lappföldet felégették. Ezzel egyidejűleg az ortodox koltta-lappok áttelepültek Finnországba, mivel a határok megváltozásával nem akartak a Szovjetunióhoz kerülni.

A második világháború után Finnországban és a két skandináv országban javult a lappok helyzete, s ezzel párhuzamosan — főleg a 60-as évektől — erősödött a lappok nemzeti öntudata.

1950—51-ben Norvégiában és Svédországban egységes irodalmi nyelvet hoztak létre a számik részére.

1953-tól Finnországban és a skandináv országokban számi konferenciákat rendeznek, 1956-tól pedig 15 tagú Számi Tanácsot hoztak létre, amelyben 1992-től az oroszországiak is képviseltetik magukat. 1974-ben megalapították a Számi Intézetet. A két skandináv országban és Finnországban külön számi parlament (vagy népgyűlés) működik. A 90-es években olyan nyelvtörvények születtek, melyek bizonyos mértékig a hivatalos nyelv státusát biztosítják a számi nyelvnek. 1986-ban a számi konferencia elfogadta a számi nemzeti zászló és himnusz használatát. Sokat javult az utóbbi évtizedekben a számi nyelvű iskolai oktatás helyzete is. Hírlapok, folyóiratok, könyvek jelennek meg számi nyelven, vannak saját rádió- és televízióműsoraik is. A számik 1976-tól tagjai a Természeti („Öslakos”) Népek Világtanácsának (WCIP). Jelenleg talán legnagyobb problémájuk a Lappföld földjeire és vizeire való tulajdonjoguk elismertetése.

A szamojéd népek vázlatos története

A szamojéd népek a finnugorok mellett az uráli népek másik ágát alkotják. A szibériai tundra- és tajgaövezet hatalmas területein szétszóródva élnek. A szamojédok északi ágához tartoznak a **nyenyeccek**, az **enyeccek** és a **nganaszanok**. Ezeken kívül a szamojédokhoz a **szölkupokat**, a **kamasszokat** és a **matorokat** soroljuk. Közülük a két utóbbi — a **szajáni szamojédok** — már beolvadtak a környező török népekbe, vagy a területükre behatoló orosz telepesek asszimilálták őket, tehát nyelvüket már senki sem beszéli. Korábban a szajáni szamojédokon belül még területi-nyelvjárási alcsoportok is voltak. A matorok alcsoportjai: a tulajdonképpeni **matorok**, a **tajgik** és a **karagasszok**. A kamasszokon belül is megkülönböztették a tulajdonképpeni **kamasszokat** és **kojbálokat**.

A szamojédok közös őstörténete

A szamojédok története — pontosabban őstörténete — úgy hatezer évvel ezelőtt kezdődött, amikor az ősuráli nyelvi area keleti részén kialakult az a nyelvjárás, amely a szamojéd alapnyelv és az egyes újkori szamojéd nyelvek őse lett. Az önálló nyelvi fejlődést valószínűleg a szamojédok kelet felé vonulása okozta. Ennek következtében az ősi szamojédok teljesen elkülönültek a viszonylagos területi és nyelvi egységüket még őrző finnugoroktól.

Ezen események és az utána következők legvalószínűbb színhelye Nyugat-Szibéria tajgaövezete lehetett. A szamojédok az elkövetkező néhány ezer év folyamán is (megközelítőleg időszámításunk kezdetéig) a nyugat-szibériai tagja határain belül maradtak. Csak ezzel magyarázható, hogy nyelvükben megőrződött minden fontosabb túlevelű fa — a cirbolyafenyő, a jegenyefenyő és a luefenyő — uráli neve.

A szamojédok gazdálkodásának, csakúgy, mint uráli őseik gazdálkodásának alapja a vadászat (madarakra, rénszarvasra, prémes állatokra) és a kisebb folyókon (többek között rekesztéses módszerrel) folytatott halászat volt. Ennek következménye volt a nomád- vagy félig megtelepedett életmód, a gyakori szállásváltó (ang. shuttle) típusú migráció, a nagyon ritkán lakott óriási területeken űzött vadászat, vagyis azok a sajátosságok, amelyek a szamojédoknál tovább maradtak fenn, mint a rokon finnugor népek többségénél. Ugyanilyen archaikus a szamojédok szellemi kultúrájának sok eleme is.

Az uráli egység megszűnése után az egész összamojéd korszak folyamán fennmaradtak a szamojédok marginális kapcsolatai az ugorokkal, később az obi-ugorokkal: az Ob—Irtis régióban több Kr. e. 2—1. évezredbeli régészeti kultúra esetében kevert ugor—szamojéd eredetet tétéleznek fel. Nyelvészetileg jól dokumentálható a szamojédok korai és sokoldalú kapcsolata a tunguz népekkel is. A szamojédokra azok a török etnikai csoportok is gyakoroltak bizonyos kulturális hatást, amelyek a Kr. e. 1. évezred utolsó századai folyamán az Észak-Altajga és a nyugat-szibériai tagja déli részére nyomultak.

A nyelvészeti adatok együttese lehetővé teszi, hogy a kései szamojéd őshazát (az alapnyelvi közösség felbomlását közvetlenül megelőző időben) a Csulim folyó és a Jenyiszej középső folyásának régiójában, megközelítőleg a Tomszk—Krasznojarszk—Jenyiszejszk háromszögben lokalizáljuk. Az újkori szamojéd népek közül a déli szölkupok és a kamasszok maradtak

ebben a régióban. Természetesen, ha a kései őshaza területe eléggé kiterjedt volt — ami igen valószínű —, akkor az egészében vagy részben magában foglalhatott több szomszédos területet is: az Ob középső folyásának és mellékfolyóinak medencéjét (a központi szölkupok lakóhelyét), az Észak-Altajt és a Szaján vidékét (a matorok lakóterületét), valamint a Jenyiszej középső folyásától keletre elterülő részeket. Ugyanakkor nyitva marad az összamojéd korszak lehetséges régészeti korrelátumainak kérdése — részben a fent említett régió régészeti feltáratlansága miatt.

Az egyes szamojéd népek őstörténete

Mint már említettük, az összamojéd nyelvi egység felbomlása kb. kétezer évvel ezelőtt ment végbe. Ezenközben négy ág, négy etnikai egység különült el egymástól: a szölkupok, a kamasszok, a matorok és az **északi szamojédok** ősei. Természetesen nem kizárt, hogy a múltban léteztek más „paraszamojéd” ágak is, amelyek később eltűntek. Ilyen ágak hipotetikus nyomait fedezik fel — gyakran elégséges alap nélkül — Kazahsztán északi részén, az Ob alsó folyásánál és az európai Urál-vidéken.

A mai szamojéd nyelvek fő ágainak egymás közötti viszonya „robbanásszerű”, „ugrásszerű” szétválási folyamatra utal, a viszonylag egységes összamojéd nyelvközösség gyors felbomlására. A felbomlás oka lehetett külsődleges. Itt helyénvaló megemlíteni, hogy miután a Kr. e. 2. században a hunok betörték a minuszinszki völgykatlanba és a vele szomszédos területekre, Dél-Szibéria történetében hosszú, viharos korszak vette kezdetét, s ez jól nyomon követhető a régészeti anyagon (gyors, nem evolúciós jellegű kultúraváltások, a harcossírok számának növekedése) és részben a történelmi dokumentumokban (a régi kínai krónikákban). A felbomlás egyik belső oka vagy előfeltétele lehetett az is, hogy a szamojédok körében kifejlődött a teherhordó rénszarvastenyésztés.

Szajáni szamojédok

Feltételezhető, hogy a szajáni szamojédokat — a matorok és a kamasszok őseit — egymástól függetlenül, éppen ebben az időben szorították a Szaján előhegyei és hegyei közé. A matorok és kamasszok szoros gazdasági kapcsolatot tartottak török, mongol és tunguz nyelvű szomszédjaikkal, folyamatosan érzékelték kulturális hatásukat, adót fizettek a török és mongol államalakulatoknak. Ezzel szemben nem érintette őket az a sok hódító hadjárat és tömeges áttelepülés, ami a Kr. u. 1. évezred folyamán és a 2. évezred első felében a Szajáni Felföld közvetlen szomszédságában kezdődött, és többszörösen árajzolta Eurázsia sztyeppövezetének etnikai térképét. Az egyensúly egészen addig fennmaradt, míg az orosz állam meg nem hódította Szibériát.

Északi szamojédok

Valószínűleg a fentebb említett események magyarázzák, hogy az északi szamojédok ősei észak felé vándoroltak a Jenyiszej mentén és végeredményként a sarkkörüi tundraövezethez kerültek. Ez a vándorlás több száz évig is eltarthatott. A Kr. u. 1. évezred közepén a Jenyiszej alsó folyásánál a jobb parton — a Tajmir félsziget nyugati részén — megjelenik egy olyan lakosság, amely dél-szibériai jellegű kerámiát hozott magával. Ezt a lakosságot természetes módon tekinthetjük korai északi szamojédoknak. A Jenyiszej torkolatától indul ki széttelepülésük a tundrára: nyugat felé a nyenyecéké Nyugat-Szibéria legészakibb részére, a Gidan és a

Jamal félszigetet is beleértve; és kelet felé a nganaszanoké a Tajmir félszigetre és a Hatanga folyó medencéjébe. Az enyeecek a Jenyiszej legalsó folyásánál és a nyugatról hozzácsatlakozó Taz folyó medencéjében alakultak ki.

A nyílt és ritkán lakott tundrai térség elősegítette az egész régió gyors birtokbavételét, ugyanakkor lassította az etnikai és nyelvjárási differenciálódást. Ennek következtében az enyeecek nemcsak földrajzi, hanem kulturális és nyelvi vonatkozásban is átmeneti helyet foglalnak el a nyenyeecek és a nganaszanok között. Tőlük nyugatra, a Jenyiszej bal partján létezett a jurák-nyenyeecek csoportja, amelynek nyelvjárása (a régi keleti vagy tulajdonképpeni jurák) átmenetet képezett a nyenyec és az enyec nyelv között. Az **erdei nyenyeecek** különleges természeti és földrajzi helyet foglaltak el az Ob alsó folyásától keletre elterülő tajgai körzetekben. Gazdaságukban csakúgy, mint a szomszédos osztyjakok gazdaságában a vadászati és a halászat játszotta a főszerepet, nem pedig a rénszarvas-tenyésztés, mint a **tundrai nyenyeecek** esetében.

Az északi szamojédok az Ural sarkvidéki részén át már az 1—2. évezred fordulóján behatoltak az Európa legészakkeletibb részén elterülő Nagy Tundrára, és mint a permi és az ugor népek szomszédai, ismeretessé váltak a skandináv és a szláv felfedezőik előtt. Az óorosz *Régmúlt idők krónikája* a 11. század végén közli Gyurjata Rogovics novgorodi lakos szavait:

„...elküldtem a szolgálomat Pecsorába az emberekhez, akik adót fizetnek Novgorodnak. És megérkezett a szolgálom hozzájuk, onnan elment Jugor földre. A jugorok érthetetlen nyelvű emberek, és szomszédosak a szamojédokkal az északi országokban.” (D. Sz. Lihacsov fordítása alapján.)

A további nyugatra tartó vándorlás során a nyenyeecek megtelepedtek a Kis Tundrán a Pecsora bal partján, a tyimani és kanyini tundrán a Fehér-tenger keleti partvidékén és Novaja Zemlja déli részén.

A sarkvidéki tundra benépesítése során az északi szamojédok fokozatosan kiszorították és asszimilálták e területek korábbi lakosságát, amelynek etnikai hovatartozása és nyelve teljesen ismeretlen. A tundrai nyenyeecek előtti, nyilván főként főkavadászattal foglalkozó lakosság emléke a „s' ixirt 'a”-ról szóló nyenyec legendákban őrződött meg. A nganaszanokra valószínűleg jelentősebb hatást gyakorolt szubsztrátumként Tajmir legrégebbi őslakossága. A nganaszan alapszóincsben, mitológiában, anyagi kultúrában sok nem szamojéd eredetű elem található, amelyek a helyi hagyományok erős hatásáról tanúskodnak. Ezenkívül a nganaszanok és a tundrai enyeecek körében a rénszarvas-tenyésztés mellett a vad rénszarvasok vadászata szintén a szubsztrátum-lakosság hagyományából eredhet.

Az északi szamojéd népek folyamatos kulturális és kereskedelmi kapcsolatot tartottak fenn déli szomszédjaikkal: a nganaszanok és az enyeecek az **evenkekkel**, az enyeecek a **ketekkel**, a nyenyeecek az **osztjakkal**, a **vogulokkal** és a **zürjénnel**. A harcias, távoli kalandozásokra kapható evenkek jellegzetes harci tetoválásukkal („varrott arcukkal”) folyamatosan a legveszélyesebb ellenségként szerepelnek minden északi szamojéd nép folklórában. Heves, gyakran harci összeütközésekkel kísért konfliktusos jelleget öltöttek az idők folyamán a nyenyeecek kapcsolatai a tundrai enyeecekkel meg a nganaszanokkal is. Széles körben elterjedt a folklór és a nyelv adatai szerint a más törzsbeli foglyok szolgaságba vetése (patriarchális rabszolgaság).

A migrációs folyamatok talán a szölkupokat érintették a legkevésbé a szamojéd népek közül, legalábbis a déli csoportjukat, amely több mint másfél évezreden át megőrizte eredeti lakóhelyét az Ob középső folyása és mellékfolyói mentén. Csak igen kis mértékben rajzottak ki a szölkupok északnyugat felé (az Ob mentén lefelé) és északra. A mai Tomszki Terület déli részén a szölkup lakosságot fokozatosan kiszorították vagy asszimilálták török nyelvű szomszédai (a **barabai**, a **csati**, a **tomszki** és **csulimi tatárok**); a mongol hódítás után (13–16. század) nyilván még fokozódott a nyomás.

A szoros kapcsolatok és a hasonló körülmények között zajló élet igen hasonlatossá formálta a három szomszédos nép — az osztjások, a szölkupok és a jenyiszeji ketek — gazdasági és kulturális hagyományait. Nem véletlen, hogy sok más nép egy közös néven ismerte őket (tör. **isták**, or. **ostjak**, nyeny. **xab'i**, eny. **bago**, evenk. **žandri**). Több adat utal arra, hogy a szölkupok nyelvét gyakran használták **lingua franca**ként az etnikumok egymás közti érintkezése során a nyugat-szibériai régióban. Kevésbé szerencsésen alakultak a szölkupok kapcsolatai a rokon enyecékkel és nyenyecékkel, valamint az evenkekkel, akik a szövetséges ketektől eltérően, a szölkup folklórban állandó ellenségekként szerepelnek.

A szamojéd népek Oroszország kebelében

A szamojéd népek őstörténete akkor ért véget, amikor a 16–17. század során Szibéria az orosz állam kötelékébe került. Észak meghódítása során az oroszoknak ellenálló őslakosság jelentéktelen veszteséget szenvedett közvetlen hadi cselekmények következtében; jóval nagyobb volt az addig ismeretlen járványos betegségek, különösen a himlő által okozott veszteség. Meg kell jegyezni, hogy az orosz adminisztráció sohasem alkalmazta a közvetlen népirítás, a genocídium politikáját az őslakossággal szemben. Az volt a célja, hogy „megbékítse” az őslakosságot és szorgos adófizetővé tegye. Még a gyakori lázadásokat sem követték túlságosan kegyetlen megtorló intézkedések. Fontos szerepet játszott az orosz adminisztrációnak az a törekvése, hogy a törzsfőkre, a nemzetségfőkre („fejedelmekre”) támaszkodják, akiknek a későbbiek során sok esetben megadták az orosz nemesség privilégiumait. Az ortodox egyház hitértítő tevékenysége jórészt formális volt — észak lakossága a megkeresztelkedés után is saját vallásos szokásainak hódolt, tisztelte bálványait és folytatta a sámánkodást.

Szibéria oroszok által történt katonai meghódítása, az európai oroszországi lakosság tömeges betelepülésével kísért gyarmatosítása sok szibériai régióban az etnikai helyzet és az életkörülmények gyökeres megváltozásához vezetett. A változások elsősorban azokat a szamojédokat érintették — a kamasszokat, matorokat, déli szölkupokat és enyecéket —, akik az orosz földműves kolonizáció zónájába vagy a katonai terjeszkedés központjainak közvetlen közelébe kerültek. Az oroszok Szibériába nyomulása közvetett hatásaként egyes őslakos törzsek elhagyták megszokott lakóhelyüket, igyekezvén új, távolabbi és nyugodtabb lakóhelyet keresni maguknak. Mindez a kialakult etnikai — s egyidejűleg — az ökológiai és gazdasági-egyensúly megbomlását jelentette. Több, viszonylag nagyobb nép eredeti területeinek részleges elvesztése után alkalmazkodni tudott az új körülményekhez. Azonban egyes kisebb létszámú etnikai csoportok — közöttük szamojéd csoportok is — önállóságukat és eredeti mivoltukat csak úgy tudták megőrizni, ha kapcsolatban maradtak egy bizonyos területtel és gaz-

dalkodási móddal. Esetükben a biológiai túlélés egyetlen eszköze az asszimiláció volt (vagy az oroszok közé vagy pedig valamely nagyobb szomszédos népbe).

Az orosz gyarmatosítás első három évszázadában az északi etnikai csoportok többsége megőrizte eredeti mivoltát. Sőt, több népnek — így a nyenyeceknek és a szölkupoknak — a 17—18. századi létszámcsökkenés vagy stagnálás után a 19. században sikerült elérnie vagy még jelentősen növelnie is eredeti lélekszámát. Ebben a vona-¹ozásban pozitív szerepet játszott az észak lakói szempontjából rabló jellegű, ám jól szervezett kereskedelmi hálózat: az őslakosság elsősorban prémért cserébe, rendszeresen élelmiszerekhez, vadászati felszereléshez és más árukhoz jutott, az inséges években pedig számíthatott kenyérhítelre. Több helyen, ha mégoly primitív formában is, megszervezték az orvosi ellátást és az egészségügyi felvilágosítást.

Az etnikai fejlődés kedvezőtlen tendenciái azonban a 20. századra jelentősen felerősödtek. Kezdetét vette az északi vidék intenzív iparosítása, amely együttjárt az orosz nyelvű lakosság tömeges beözönlésével és az ökológiai körülmények katasztrofális romlásával. A sztálini korszakban létrehozott, gigantikus „GULAG-szigetvilág” többek között azt is eredményezte, hogy a szibériai népeket egyes lakóhelyeikről kiszorították vagy adminisztratív úton kitelepítették. Elég, ha csak arra utalunk, hogy Vorkuta lágereit és bányáit a nyenyec tundrán építették fel (Warkuta nyenyec nyelven 'medvékben bővelkedő hely'-et jelent); hogy az ún. „halott”, soha használatba nem vett Szalehard-Igarka vasútvonalat a tundrai nyenyec, az erdei nyenyec és a Taz menti szölkupok földjein vezették keresztül; hogy egyik fő száműzetési helyül folyamatosan a narimi körzet szolgált, ami a Tomszki Terület szölkupok által lakott északi része; hogy a Jenyiszej alsó folyásánál, az enyec és a nganaszanok szomszédságában kiépült egy óriási ipari és lágerközpont — Norilszk. Az 1950-es években a nyenyecet mindenestül kitelepítették a Novaja Zemlja szigetéről, ahol atomfegyverek számára építettek kísérleti pályát. A kísérleti robbantások után a Pecsora és a Jamal-félsziget közötti Nagy Tundrán és a sarkvidéki Uralban radioaktív csapadék hullott, tömegével pusztultak a rénszarvasok. A legutóbbi években Nyugat-Szibériában megkezdtek az olaj- és gázkitermelést, amelyet minden ökológiai és erkölcsi norma semmibevételével folytatnak. A fenti tendenciákhoz járult az ideológiai nyomás is. Az északi etnikai kisebbségekre vonatkoztatva az ún. „lenini nemzetiségi politika” mindig is a nemzeti hagyományok megingatására irányult — ebben merült ki „észak népeinek útja az ősközösségi társadalomtól a szocializmus felé”. Az iskola, a kulturális intézmények, a tömegkommunikációs eszközök főként az őslakoságnak „az egész ország életéhez” való közelebb vitelét szolgálták, azaz gyakorlatilag a russzifikálást. Lényegében ideológiai szempontok diktálták azt az 1960-as években különösen aktívan folytatott kampányt is, amely a nomád népek letelepítésére, a félnomád és a kis létszámú települések felszámolására irányult. Azokkal szemben, akik megpróbáltak régi területükön maradni, adminisztratív és gazdasági kényszert alkalmaztak: beszüntették az élelmiszerek és különböző felszerelések szállítását stb. Az őslakosság ilyen településeken történő összpontosításának előnyei is voltak, például az orvosi ellátás, a kulturális szolgáltatások, az élelmiszerellátás és a fűtőanyagellátás szempontjából. Ennél sokkal jelentősebb hátrány lett azonban, hogy az őslakosság nem tudta megőrizni hagyományos szokásait, tömegesen lumpenizálódott, terjedt körében az alkoholizmus.

Elégé formális volt 1929—32-ben a nemzeti autonómiák rendszerének létrehozása is, amelyekbe bekerültek, a többi között, a szamojéd lakosság nemzetiségi (később autonóm) közzetei is. Ezek a következők:

- a **Nyenyec Autonóm Körzet** (az Arhangelszki területen, központja Narjan-Mar; európai nyenyeczek)
- a **Jama!-Nyenyec Autonóm Körzet** (a Tyumenyi Területen, központja Szalehard; jamali, Taz melléki és erdei nyenyeczek, északi szölkupok)
- a **Tajmiri-Dolgan-Nyenyec Autonóm Körzet** (a Krasznojarszki Területen, központja Dugyinka, jenyiszeji nyenyeczek, enyeczek, nganaszanok).

A szigorúan központosított szovjet rendszerben ezek a körzetek meg voltak fosztva az önálló határozathozatal lehetőségétől, nem tudták kifejezni és megvédeni az őslakosság érdekeit. Napjainkban az északi körzetek képviseleti és adminisztratív szervei teljes egészükben a számszerű többségben lévő betelepült orosz nyelvű lakosság ellenőrzése alatt állnak.

Az elmondottakban foglalható össze a szamojédok sorsa a 17—20. században, sok ezer éves történelmük talán legtragikusabb szakaszában. Az egyes szamojéd népek adott korszakra vonatkoztatott történetének legfontosabb momentumait az alábbiakban mondjuk el.

A szajáni szamojédok a 17—20. században

Az oroszok Szibériába nyomulása idején a szajáni szamojédok — a matorok és kamasszok — nagyszámú török (és részben jenyiszeji) törzs szomszédságában éltek.

A matorok legalább három területi és nyelvjárási csoportból álltak: a tulajdonképpeni matorok, a tajgik és a karagasszok csoportjából. A mai Krasznojarszki Terület délkeleti szélén lévő hegyvidéki tájakat népesítették be, valamint a szomszédos területeket Tuva északi és az Irkutszki Terület keleti részén. Levéltári források alapján a 17. századi tulajdonképpeni matorok számát B. O. Dolgih 720 főben határozta meg, a karagasszok csoportja — amely a török hatás mellett erős mongol—burját kulturális és nyelvi hatásnak is ki volt téve — pedig kb. 100 főt számlált. A tajgikról nincsenek adatok. A matorok („matorceek”) 1609—10-ben, a török-szamojéd lakosságú ún. „Tubai Föld” kötelékében lettek formálisan orosz alattvalók, bár az egész 17. század folyamán nem fizették rendszeresen a jaszakot. Az orosz vajdasági adminisztráció többször is katonai expedíciót indított a Tubai Földre, de például 1634-ben a matorok meg a (török nyelvű?) tubaiak „mentek haddal” Krasznojarszka alá.

A 17—18. században a kamassz nyelvet nemcsak a tulajdonképpeni kamasszok használták (akik a „Kamassz Földön”, a Jenyiszej két jobboldali mellékfolyója, a Mana és a Kan völgyében éltek a mai Krasznojarszktól délkeletre és keletre), hanem a **kojbálok** is, akik a „Kojbál Föld”-i lakosság egy részét alkották. (A Kojbál Föld a Jenyiszej jobb parti részén Krasznojarszktól délre terült el.) A kamasszok létszáma a 17. században 400 fő körül volt, valószínűleg ezzel arányban állt a kojbálok lélekszáma is. A Kamassz Földet 1629-ben kötelezték jaszak fizetésére, egy évvel a közeli krasznojarszki erődítmény megépítése után.

Az oroszok megjelenése a szajáni szamojédok és török szomszédaik addigi területi elkülönülésének megszűnéséhez vezetett. A törökök a sík vidékről a hegyekbe vonultak, összekeveredtek a matorokkal és a kojbálokkal, és nyelvileg asszimilálták őket. A tulajdonképpeni kamasszok sorsát azonban nem a török hatás, hanem az orosz paraszti gyarmatosítás alakította.

A tajgi nyelvjárásról, és egyáltalán a tajgik létezéséről az egyetlen emlék és bizonyág a G. F. Müller által 1739 körül összeállított szójegyzék. E csoport leszármazottait valószínűleg a mai északi tuvaiak (todzsák) között találjuk meg, akiknek nyelvében és anyagi kultúrájában kimutatható a szamojéd szubsztrátum hatása. A 18. században tűnt el a karagassz nyelvjárás

is, a szamojéd nyelvű karagasszokkal Müller után már csak P. S. Pallasnak sikerült találkoznia 1772-ben. Napjainkban az Irkutszki Terület nyizsnyeuigyinszki járásában él a török nyelvű karagasszok vagy tofalarok (tofák) kicsiny, szintén az eltűnés határához közelálló csoportja. Az etnonim egybeesése és a lakóhely közelsége a tofalarok és a szamojéd-karagasszok kapcsolataira utal, a tofalarok nyelvében több szamojéd kölcsönzés is található. Azonban hiba lenne teljes egészében eltörökösödött szamojédoknak tekinteni őket: a tofalar önálló török nyelv, amely kétségtelenül a hozzá közelálló tuva nyelvtől különült el jóval a 18. század előtt.

Valamivel tovább maradt fenn a tulajdonképpeni matorok etnikai csoportja és nyelve. G. I. Szpasszkij 1806-ban dolgozott körükben, a nyelvet beszélő utolsó ember pedig 1839-ben halt meg. (M. A. Castrén adatai szerint, aki már nem találta életben az illetőt.) A tulajdonképpeni matorok leszármazottai részben a hakaszok közé kerültek, részben pedig eloroszosodtak.

Körülbelül a matorokkal egyidőben tűntek el a kamassz nyelvű **kojbálok** is. „Kojbál” néven, „kojbál nyelvet” beszélőként már a 19. század közepén is csak egyetlen török törzset ismertek a Jenyiszej felső folyásánál. Leszármazottaik napjainkban a hakaszok közé tartoznak. Pontosán ebben a csoportban vannak a szamojéd-kojbálok leszármazottai is.

A kamasszoknak (a tulajdonképpeni kamassz nyelvjárást beszélőknek) szinte napjainkig sikerült fennmaradniuk. Utolsó menedékhelyük Abalakovo falu lett, Krasznojarszk városától 100 km-re délkeletre, ahol az első világháborút közvetlenül megelőző időkben 15 kamassz család élt. Közülük nyolc ember tökéletesen beszélt a kamassz nyelvet, a többiek már eloroszosodtak. Abalakovóban élte le életét az utolsó kamassz asszony, Klavgyija Zaharovna Plotnyikova is (neki egyébként már nem a kamassz volt az anyanyelve, második nyelvként tanulta meg az orosz után). K. Z. Plotnyikova halálának időpontja, 1989. szeptember 20-a, a szajáni szamojédok történetének végét jelentette.

A szölkupok a 17–20. században

Szibéria Oroszországhoz való csatolásának idején a szölkupok az Ob középső folyása és mellékfolyói körüli területeket foglalták el, északon a Timig, délen a Csulim alsó folyásáig. A „tarka horda” nevű szölkup törzsszövetség kezdetben erős ellenállást tanúsított a kozák csapatokkal szemben. A hordát Vonya „fejedelem” (törzsfő) vezette, aki Kucsum szibériai tatár kánnal állt szövetségben. Az Ob menti földek végleges meghódítása és a szölkupok adófizetésre való kötelezése a 16–17. század fordulóján ment végbe, amikor az oroszoknak az Ob mentén felfelé történő előrehaladásával egymás után megépítették a narimi (1596.) és a ketyi (1602.) erődítményt, valamint megalapították Tomszk városát (1604.). A 17. században a négy szibériai kerületben jaszakot fizető szölkupok száma 2700 főt tett ki. (Szurguti Kerület: több mint 300 fő, Narimi Kerület: kb. 1300 fő, Ketyi Kerület: több mint 500 fő, Tomszki Kerület: kb. 500 fő.)

Az orosz gyarmatosítás jelentős változást indított el a szölkupok területi megoszlásában. A legdélibb csoportok északra vándoroltak vagy asszimilálódtak. A 18. század végére gyakorlatilag eltűntek a Tomszki Kerület szölkupjai. Ezzel egyidőben a „szurguti” szölkupok áttelepsztek (főként a Tim folyó medencéjéből) északra. A 17. század közepéről származnak az első adatok arról, hogy a szölkupok behatoltak a Taz folyó völgyébe, az erdei enyecék területére. A 18. században egy eléggé nagy számú és aktív **északi szölkup** csoport alakult ki ezen a területen. Ez a csoport később tovább terjeszkedett északkelet felé (a Turuhan és a Jenyiszej más mellékfolyóinak medencéjébe), asszimilálta az enyec lakosság maradványait, valamint a

migráció által érintett hanti családokat. Az északi szölkupok folklórában széles körben ismeretes a Tazmente első szölkup lakójáról, **N'omal' porge**-ről („Nyúlbundáról”), valamint az enyeecek fölött aratott győzelméről szóló legenda.

Ugyanezen észak felé való haladás közben a szölkupok magukba olvasztottak egy kis jenyiszeji nyelvű népet, a pumpokolokat, akik a 18. század elején még a Kety folyó felső folyásánál laktak.

A 19. század végén a szölkupok létszáma az asszimilációs és a migrációs veszteségek ellenére is mintegy 4000 főre rúgott. Az Ob medencéjének középső részén élő szölkupok már igen régen keresztények voltak, és fokozatosan beolvadtak a vidék akkor már régóta ott élő orosz paraszti lakosságába. A 20. században felerősödött az asszimilációs folyamat, részben a narimi szölkupok erőszakos áttelepítése miatt, akik a GULAG uralmának szférájába kerültek. A folyamat az utóbbi évtizedekben elérte a Tim és a Kety medencéjének legtávolabbi pontjait is. Az anyanyelv továbbadása az ifjabb nemzedéknek a Tomszki Terület valamennyi szölkup csoportjánál megszűnt. Ám az utóbbi években éppen itt indult el a szölkup nemzeti újjászületési mozgalom, amely szervezettel az 1989 szeptemberében alakított „**Qolte qup**” („Obi emberek”) társaságában öltött testet. A **Qolte qup** mindenkit a szölkup anyanyelv tanulására biztat és kezdeményezte, hogy a Tomszki Terület korábban gyűjtött nyelvjárási szövegei alapján dolgozzák ki az oktatási segédanyagok rendszerét.

Az északi szölkupok létszáma a 19. század végén úgy 800 fő körül mozgott, mostanra ez a szám megkétszereződött, és az anyanyelv ismerete is viszonylag magas szinten maradt. Ebbe az irányba hat a viszonylagos elszigeteltség — a régió több pontján most is a szölkupok alkotják a lakosság többségét —, valamint a hagyományos foglalkozások — a halászat és a vadászat — dominanciája is. Ennek ellenére vannak olyan asszimilációs tényezők, amelyek a legközvetlenebb fenyegetést jelentik a szölkup nép jövője szempontjából. Ide sorolható elsősorban az, hogy a gyerekek orosz tannyelvű bentlakásos iskolákban élnek és tanulnak, amelyekben csak az utóbbi években és igen korlátozott mértékben újították fel a szölkup nyelv tanítását. És van még egy negatív tényező: a nyugat-szibériai olaj- és gázlelőhelyek, s az a lehetőség, hogy az északi szölkupok földjén újabb lelőhelyeket tárnak fel és vonnak be a termelésbe.

A nyenyeecek a 17—20. században

Az **európai nyenyeecek**, akiknek állandó települési területe nyugaton a Mezeny folyóig terjedt, a többi szamojéd népekhez képest hamarabb lettek először Nagy Novgorod, majd a Moszkvai Rusz alattvalói. A pusztoszerszki erődítmény megépítése a Pecsora alsó folyásánál (1500 körül), amely az adóbeszedés és a kereskedelem központja lett, csak tovább erősítette a kialakult helyzetet.

A szibériai nyenyeecek földjére (az Uraltól a Jenyiszejig) a 16. és a 17. század fordulóján hatoltak be az oroszok, méghozzá két úton. Egy délibb úton Tobolszktól lefelé az Obon egészen a deltáig, ahol 1595-ben megépítették az obdorszki erődöt — ma Szalehard városa —, és egy északibb útvonalon, az ún. mangazejai tengeri úton: Arhangelszktől a tengerpart mentén, majd a Jamal-félszigeten át, tovább az Ob és a Taz öblén keresztül a Jenyiszej felé. De nem érkezett jelentős számú orosz telepes, így a nyenyeecek elhelyezkedési területe és gazdasági tevékenységük formái nem szenvedtek komoly változást. Aktívabban kapcsolódtak be a gyarmatosítás folyamatába a zürjének (az izsmaiak), akik elsajátították a nyenyeecek rénszarvas-tenyésztési szokásait, és idővel a legnagyobb szarvacsordák tulajdonosai lettek a Nagy Tundrán és az Ob alsó folyásánál.

A becslések szerint a nyenyeczek létszáma a 17. század végén 7500 fő lehetett, ebből **európai tundrai nyenyec** kb. 1500 fő, **szibériai tundrai nyenyec** több, mint 5000 fő, **erdei nyenyec** legfeljebb 100 fő.

A nyenyeczek 17—19. századi története tele van háborús konfliktusokkal. A túlzott adószedés, az orosz adminisztráció önkényeskedései többször is lázadásokhoz vezettek, amelyek során lerombolták az orosz erődítéseket. A legismertebb az obdorszkiak és a Taz mentiek 1825—39-es felkelése, amelynek vezetője **Wawl'o N'en'ang** (Vauli Piettomin) volt. A 18. században és a 19. század elején az enyeczek fölött aratott győzelem eredményeként lényegesen bővült a tundrai nyenyeczek települési területe, meg tudtak telepedni a Jenyiszej jobb partján. Valószínűleg a jamali nyenyeczek ehhez kapcsolódó keletre települése vezetett a 18. század elején még a Jenyiszej bal partján élt **jurák-nyenyec**ek kis csoportjának beolvasztásához. Az erdei nyenyeczek is megindultak az Ob jobboldali mellékfolyóinak felső szakaszaihoz. (A mai Hanti-Manyisi Autonóm Körzet területére.) A 19. század végére stabilizálódott a nyenyeczek szállásterülete, létszámuk pedig a 17. század végéig viszonyítva, mintegy a kétszeresére nőtt.

A népszámlálási adatok szerint a szovjet korszak idején is folyamatosan nőtt a nyenyeczek lélekszáma:

1926	17 560 fő
1959	23 007 fő
1970	28 705 fő
1979	29 894 fő
1989	34 665 fő
(ebből Oroszország területén	34 190 fő)

Oroszország északi nemzetiségei közül jelenleg a nyenyeczek létszáma a legnagyobb. Am e számbeli növekedés ellenére is fokozatosan csökken a nyenyeczek aránya a három „nyenyec” autonóm körzetben: 1979-ben 11% volt, ez 1989-re 6% alá csökkent. Ennek oka, hogy ezekben a körzetekben a Szovjetunió és Oroszország más részeiből a vidék iparosítása kapcsán ideérkezők révén viharos gyorsasággal növekedett a lakosság létszáma (különösen a Jamali-Nyenyec Körzetben: az 1979-es 159 000 fős létszámhoz viszonyítva 1989-re 495 000 főre).

Fokozatosan csökken a nyenyecet anyanyelvüknek vallók aránya is: 1959 — 84,7%, 1970 — 83,4%, 1979 — 80,4%, 1989 — 77,1%. Ez az arány még így is magasabb, mint a legtöbb északi nép esetében. 1989-ben az orosz nyelvet a nyenyeczek 18,1%-a vallotta anyanyelvének, 79,8%-uk pedig folyékonyan beszélt (anyanyelvként vagy második nyelvként). Ezek szerint még létezik a nyelvközösségnek egy olyan része — mintegy egyötöde —, amellyel csak a nyenyec nyelv ismeretében lehet adekvát módon érintkezni. Tipikus eset, hogy a fiatalok megőrzik nyenyec beszédképességüket, noha jelentős részüknél az orosz a kommunikáció fő eszköze (csakúgy, mint más északi népek esetében). Határozottan pozitív szerepet játszik, hogy a tömegkommunikációs eszközök népszerűsítik a nyenyec kultúrát, és ebben az irányban tevékenykednek az írók is. Ezek mellett a nyenyec nyelv viszonylagosan jó helyzete azzal magyarázható, hogy a rénszarvas-tenyésztés, a nyenyec kultúra gazdasági alapja a szovjet korszak minden romboló tendenciája ellenére lényegében meg tudta őrizni hagyományos formáját. Ez a termelő tevékenység teljes egészében a nyenyec őslakosság kezében maradt.

A 17. század elején az enyeecek sokkal nagyobb területet foglaltak el, mint jelenleg. A tundrai enyeecek („hantaji-szamojédok”) nomád területe a tundra és az erdős tundra óriási részeire terjedt ki. Délnyugaton a Taz alsó folyásának medencéjétől kezdődött és északkeleten a Jenyiszej és a Pjaszina öbléig terjedt. Az erdei enyeecek („karaszin szamojédok”) vándorlási területe a Taz középső és felső folyásától északkelet felé, a Jenyiszej jobb parti részéig terjedt az Alsó-Tunguszka és a Kurejka folyók körzetében. A tundrai csoport létszáma ekkoriban legalább 800, az erdei csoporté pedig legalább 4—500 főre tehető.

A Jenyiszej medencéjének északi része — az enyeecek szállásterülete — a Szibériába irányuló orosz terjeszkedés egyik legfontosabb támaszpontja lett. Az arhangelszki tengerjárók és a kozákok 1601-ben a Taz folyó mellett megalapították Mangazeját. Ez a város, amely az egyik enyee nemzetségről kapta a nevét (**Mogad’i**, nyenyecül **Mangan’s’i**), az orosz és az európai piacokra szállított coboly és más nemes prémeknek köszönhetően vált széles körben ismertté. Valamivel később, szintén az enyeecek etnikai területén megalapították Turuhanszkot és Dugyinkát.

Az oroszokkal való összeütközések, különösen a 17. század első felében, amikor például az őslakosság többször is megtámadta Mangazeját, valamint az enyeecek egy részének északra és északkeletre költözése (gyakran a szövetséges nganaszanok földjére) nyilván jelentősen gyengítette a Taz menti enyee csoportokat. Mint fentebb már említettük, a 17. század második felében és a 18. század folyamán gyakorlatilag az erdei enyeecek egész szállásterülete a délről oda települt szölkupok birtokába került. A Taz és Jenyiszej melléki szölkupok a legyőzött enyeecek egyik részét asszimilálták, a másik rész a Jenyiszej mentén Északra vonult, a mai Igarka és Dugyinka városok közötti körzetbe. Valamivel később, a kelet felé vonuló jamali nyenyeecek kiszorították a tundrai enyeeceket a Taz alsó folyásától és a Jenyiszej bal partjáról. A legkésőbbi hadi események során (a 19. század első felében) a nyenyeeceknek sikerült megszilárdítani helyüket a Jenyiszej jobb partján elterülő enyee földeken is. Ebben egyébként segített az orosz adminisztráció is, amely a törzsek közötti háborúskodás beszüntetését szorgalmazta: a 19. század közepére siker koronázta ez irányú erőfeszítésüket, s ez megfosztotta az enyeeceket a „reváns” lehetőségétől (vagy megmentette őket a végleges megsemmisüléstől). Jelentős méreteket öltött az erdei és a tundrai enyeecek — nyenyeecek által — történő kulturális és nyelvi asszimilációja, amely mind a mai napig folytatódik. Mindezen okok következtében, a terület csökkenésével együtt jelentősen csökkent az enyeecek létszáma is — a 19. század második felére megközelítőleg 500 főre.

A szovjet korszak adminisztratív intézkedései gyakorlatilag a negatív folyamatok folytatását jelentették, minimálisra csökkentve az enyeecek etnikai területét. Az utolsó tundrai enyeecek többsége (néhány tucatnyi ember, többségüknek megszokott érintkezési nyelve a nyenyec és az orosz) napjainkban a Jenyiszej deltájának közelében elhelyezkedő Voroncovo nevű településen él. Az erdei enyeecek szinte kivétel nélkül Potapovo faluban laknak (kb. 100 fő, akiknek többsége igen tökéletesül beszél az anyanyelvéen), a Jenyiszej partján, Dugyinka felett.

A nganaszanok a 17–20. században

A nganaszanok különleges történelmi sorsát az határozta meg, hogy izoláltan élnek az eurázsiai kontinens legészakibb részén, a Tajmir félszigeten. Szibéria Oroszországhoz való csato-

lása és az összes további események egészen századunk közepéig, csak kevésbé érintették a nomád nép életét. Viszonylag állandó maradt a létszáma is (600—900 fő), csak a himlőjárványok idején esökkent drasztikusan (a legnagyobb az 1830-as évek elején pusztított közöttük). A szamojédok közül csak a nganaszanok nem keresztelkedtek meg, és őrizték meg hagyományos neveiket (az ortodoxiát felvevő egyének kiváltak népükből és beolvadtak szomszédaik, a dolganok közösségébe).

A nganaszanokról, vagy „pjaszinai szamojédokról”, „tavgokról” az 1614—27-es években történik először említés. A nganaszanok megadóztatására irányuló kísérletek meglehetősen erős, olykor fegyveres ellenállásba ütköztek. A végtelen tundrai térség lehetővé tette a nomádok számára, hogy könnyen kivonják magukat az orosz adminisztráció ellenőrzése alól. Később valamelyest rendeződtek a kapcsolatok: az adófizető helyek a nganaszanok számára szükséges árucseré központjaivá lettek. Egyébként a nganaszanok nem nagyon függtek a behozott áruktól. Még az 1930-as években sem voltak széles körben elterjedve a lőfegyverek a nganaszan vadászok körében. Ugyanebben az időben valamennyi nganaszan analfabéta volt, és csak hevesen tudták kifejezni magukat oroszul.

Tajmir központi részén később kezdődött az ún. „szocialista átalakítás”, mint bárhol másutt Szibériában — csak az 1940—50-es évek fordulóján szervezték meg a kolhozokat. Az 1960-as évek elején szinte valamennyi nganaszant dolgan etnikai területre, három vegyes lakosságú településre telepítették át, amelyek délre estek a megszokott nganaszan nomád területektől. Kísérleteik, hogy az új körülmények között folytassák a háziasított (teherhordó) rénszarvasok tenyésztését, sikerteleneknek bizonyultak. Az 1970-es évek végére a nganaszanok háziasított rénszarvasai egytől-egyig elpusztultak, ők pedig teljesen el voltak vágva nemzeti szállítás-helyeiktől.

Napjainkban a nganaszan népességet valósággal két részre vágja az életkor. A negyvenöt—ötven éves és idősebb emberek, akik a tundrán születtek és ott nőttek fel, nagyon jól ismerik a hagyományos foglalkozási és kulturális szokásokat, de a megváltozott körülmények között nincs lehetőségük, hogy azokat továbbadják gyermekeiknek és unokáiknak. A fiatalok, akik egész életüket orosz nyelvű településeken és bentlakásos iskolában töltötték, szinte egyáltalán nem tudnak nganaszannal, kilátástalannak érzik életüket a településeken (amelyeknek gazdálkodása Oroszország új gazdasági körülményei között teljesen ráfizetésessé vált), ugyanakkor nincsenek kellően felkészülve sem arra, hogy visszatérjenek a tundrára, sem pedig arra, hogy a nagy ipari központokba települjenek. Az ugrásszerű, tragikus változás teljesen felforgatta ennek a nagyon eredeti szamojéd népnek az életét.

II. AZ ÖNÁLLÓ ÁLLAMISÁGGAL RENDELKEZŐ FINNUGOROK

Észtország rövid történelmi kronológiája

- Kr. e. 8. évezred A jégkorszaki jégtakaró visszahúzódása utáni első régészeti leletek ebből az évezredből származnak.
- Kr. e. 3. évezred Az ún. tipikus fésűs kerámia kultúra idején már a finnégi (balti finn) népek ősei éltek a Nyugati-Dvina folyótól délre eső területektől a Finn-öböl, ahol később kiformalódott az észti etnikum.
- Kr. e. 1. évezred Terjed a földművelés és az állattenyésztés, használni kezdik a vasat. A finnégi népek a balti után germán népelemekkel kerülnek szoros kapcsolatba.
- Kr. u. 1. évezred első fele Az ún. közfinn nyelvi közösségből elkülönülnek a különböző nyelvek, nyelvjárások, melyek beszélői már fokozatosan más identitással rendelkeznek. Megindul a kivándorlás a Finn-öböl északi partjára, mely kb. a 6. századig tart, s hozzájárul a finn etnikum kialakulásához.
- 5—9. sz. A mai Észtország területén 8 önálló tartomány áll laza szövetségben egymással, de egységes állam nem jön létre. Földvárak épülnek, közülük 160 ismert.
- 5—7. sz. Nő a skandinávok és a keleti szlávok aktivitása a Baltikum vidékén.
- 9—12. sz. A fontos kereskedelmi utak kereszteződésében felerősödik a viking hatás. A normannok keleti befolyásának csökkenésekor megszilárdul az észtek szerepe Novgorod és a Nyugat közötti kereskedelemben.
12. sz. Az észti lakosság létszáma kb. 150—200 ezer fő. Rendszeressé válnak a dán, a svéd és az orosz kereszties- és rablóhadjáratok.
- 1202—1227 A Német Lovagrend hosszú háborúk után elfoglalja Észtország nagy részét, míg szövetségese, II. Valdemar dán király Észak-Észtországot hódítja meg, és 1219-ben megalapítja Tallinn városát. A lovagrend kezén lévő területek formálisan a Német—Római Császársághoz tartoznak, de gyakorlatilag — az elkövetkező 350 év alatt — Livónia állam önálló politikát folytat, de nem válik szerves egésszé; a püspökségek, a lovagrend és a városok osztozkodnak rajta.
1269. Hosszú ideig tartó háborúskodás után a lovagrend békét köt Novgoroddal, ezután Livóniát 300 évig elkerülik a külső támadások. A városok közül Tallinn, Pärnu, Viljandi és Tartu a Hanza-szövetség tagja lesz. Vidéken a vazallusok többsége német; a parasztok fokozatosan jobbágygá válnak.
- 1343—45 Kitér az ún. „György-nap éjszakai” felkelés, mely parasztháború és szabadságharc egyszerre.
1347. A dán király eladja Észak-Észtországot a Német Lovagrendnek, így egész Livónia a németek kezébe kerül.
16. sz. Livónia állam meggyengül. Terjed a protestantizmus; a nép valójában csak ekkor kezd áttérni a keresztény hitre. Megjelenik az első (ismert) észti nyelvű nyomtatvány.
- 1558—1583 A livóniai háborúval hosszú háborús időszak veszi kezdetét.

1629. Az altmarki békével lezárulnak a Livóniáért folytatott háborúk, amelyekben Oroszország, Svédország, Lengyelország és Dánia harcolt egymással. Svédország megszerzi Livónia állam egész területét. Az észtlakosság kb. kétharmada elpusztul. A balti német nemesség megtarthatja rendi autonómiáját.
1632. II. Gusztáv Adolf svéd király Tartuban egyetemet alapít.
1671. Hivatalosan is megtörténik a jobbágyok röghöz kötése.
1710. A Nagy Északi Háborúban I. Péter orosz cár megszerzi Estland tartományt (Észak-Észtország és Livland (Dél-Észtország és Lettország nagy része), de a balti németek autonómiája sértetlen marad.
1739. Megjelenik az első teljes észtl nyelvű Biblia.
19. sz. eleje Az észtek száma megközelíti a 600 ezret. Tovább növekednek a jobbágyterhek.
1816. Estland és Livland (1819.) tartományban végrehajtják a jobbágyfelszabadítást, de a földek megvételére csak a század 2. felében kerül sor.
19. sz. közepe Megkezdődik az észtl parasztl tömeges kivándorlása Oroszország más területeire. Észtl nyelvű újságok jelennek meg.
- 1862—67 Megjelenik az észtl nemzeti eposz, a Kalevipoeg, mely erősíti a kibontakozó nemzeti mozgalmat.
1869. J. W. Jansen megszervezi Tartuban az első észtl dalosünnepet, amelyet ezután ötévenként rendeznek meg.
1881. III. Sándor orosz cár trónralépésekor nem erősíti meg a balti német nemesség kiváltságait.
- 1887—1905 Az első erőszakos oroszosító politika időszaka.
- 1905 január—december Munkások és zsellérek tömeges demonstrációkat szerveznek, amelyeket szigorú megtorlás követ.
- 1917 április Estland és Észak-Livland egy tartománnyá (Észtország) egyesül, majd tartományi választásokat tartanak.
1918. február 24. Kikiáltják az Észtl Köztársaságot. Ideiglenes kormány jön létre Konstantin Päts vezetésével. Néhány nap elteltével egész Észtországot német katonák szállják meg.
- 1918 novem-
ber—1920
február A fiatal Észtl Köztársaság sikeres függetlenségi háborút vív a birodalmi határokat visszaállítani kívánó Szovjet-Oroszország és a balti németek kiváltságaiért harcoló német csapatok ellen.
1920. február 2. Tartuban aláírják az észtl—szovjet—oroszl békeszerződést.
1921. szeptember 22. Az Észtl Köztársaságot felveszik a Népszövetségbe.
1924. december 1. Sikertelen kommunista államesínykísérlet.
- 1934—1937. Konstantin Päts államfő tekintélyelvű diktatúrát vezet be, hogy megakadályozza a szélsőjobboldali hatalomátvételt.
1939. november 28. A Szovjetunió kölcsönös segítségnyújtási szerződést és szovjet támaszpontokat kényszerít az észtl kormányra.

1940. június 17—19. Szovjet katonák szállják meg Észtországot, majd új kormányt állítanak fel (21-én).
1940. augusztus 6. Az Észt Sz. Sz. K. a Szovjetunió 16. köztársasága lesz.
1941. június 14. Több mint 10 ezer észtet Szibériába deportálnak.
- 1941 október Befejeződik Észtország német megszállása, majd bábkormányt állítanak fel.
- 1944 november A Szovjetunió újra elfoglalja egész Észtország területét, de észt ellenállók még hosszú ideig partizánháborút folytatnak. 1940—1945 között a háború és az emigráció következtében a lakosság 200 ezer fővel csökken.
1949. március 25. Újabb deportálási akció a „kulákok és szovjetellenes elemek” ellen, amelyben több tízezer embert hurcolnak el. Kollektivizálják a gazdaságot. Folytatódik a nem észt (főleg orosz) lakosság betelepítése és betelepülése, melynek száma a következő 4 évtized alatt az ötszörösére emelkedik; az 1980-as évek második felére már kb. a lakosság 40%-át teszik ki.
1988. Az Észtországi Népfront szervezésében számos naggyűlésre kerül sor, amelyeken az észt érdekek érvényesítését követelik.
1988. november 16. Az Észt Sz. Sz. K. Legfelsőbb Tanácsa kinyilatkoztatja Észtország szuverenitását a Szovjetunióon belül, amelyet Moszkva nem ismer el.
1989. augusztus 23. Az ún. Molotov—Ribbentrop paktum évfordulóján a baltikumi népmozgalmak élő láncot szerveznek több, mint 2 millió ember részvételével.
1990. március 11—13. Az Észt Kongresszus — 850 ezer regisztrált észt állampolgár képviselője — megkezdi az Észt Köztársaság újjáalapítását.
1991. augusztus 20. Az Észt Köztársaság Legfelsőbb Tanácsa az Észt Köztársaságot ismét független állammá nyilvánítja.
1991. szeptember 17. Az ENSZ felveszi tagjai közé Észtországot.
1992. június 20. Észtország bevezeti saját konvertibilis valutáját, az észt koronát. Az év folyamán országgyűlési választásokat is tartanak. Lennart Meri lesz a köztársasági elnök.
1994. augusztus 31. Befejeződik az orosz csapatok kivonása Észtországból.

Finnország rövid történelmi kronológiája

- Kr. e. 9. évezred Az utolsó jégkorszaki jégtakaró visszahúzódik a mai Finnország egész területéről. Az első emberi településekre utaló régészeti leletek a következő évezredből származnak.
- Kr. e. 3300—2800 Az ún. tipikus fésűs kerámia kultúra idején finnugor eredetű népesség érkezik a Finn-öböl környékére. A korábbi — ismeretlen eredetű — őslakosokat magukba olvasztják. A korai közfinn nyelvi közösséget balti, majd később germán nyelvi hatás éri.
- Kr. e. 1500—1300 A bronzkorban terjedni kezd a földművelés és az állattenyésztés.
- Kr. e. 1000 körül A lappok ősei kiválnak az ún. közfinn nyelvi közösségből.
- Kr. u. 9—11. sz. Az ún. viking-korban a keletre vezető kereskedelmi út a Finn-öböl északi partján halad keresztül. E korszak végén a vikingek csökkenő szerepét a térségben többek között a szuomi, hämei és karjalai törzs próbálja betölteni.
- Kb. 1050—1300 A keresztes háborúk korában Svédország elfoglalja a jelenlegi Finnország délebbi területeit, a karjalai (karél) területekért állandóssá a küzdelem Novgoroddal.
- 1171—1172 III. Sándor pápa bullájában említést tesz a finnekről, akiknek a körében csak lassan terjed a kereszténység.
1258. Finnország nagy részét Svédországhoz csatolják. A későbbiekben hercegségnek, tartománynak és nagyhercegségnek nevezik; a 14. század második felétől részt vesz a királyválasztásban. Turku a legfontosabb központ. A parasztság nem kerül jobbágy sorba.
1323. Svédország és Novgorod megkötí a päähkinäsaari békét, amelyben megegyeznek a Karjalát kettészelő határról. Újabb orosz—svéd háborúkra a területekért csak 150 évvel később kerül sor.
- 1397—1521 A főleg dán érdekeket szolgáló Kalmari Unióban Svédország Dániával és Norvégiával lép szövetségre.
1527. I. Vasa Gusztáv (1523—1560) svéd király protestáns abszolutizmust vezet be, megteremtí Svédország nagyhatalommá válásának feltételeit.
1548. Megjelenik az első finn nyelvű Újszövetség Mikael Agricola fordításában.
- 1596—1597 A finn történelem legnagyobb parasztháborúja („Buzogányháború”).
- 1617—1632 II. Gusztáv Adolf svéd király Finnországot közvetlenül a birodalmi adminisztrációhoz kapcsolja, svéd lesz a hivatalos nyelv, svédnek költöznek be Finnországba.
1617. A sztolbovói békében Svédországhoz kerül többek között Karjala jelentős része is.
- 1700—1721 A Nagy Északi Háborúban — mely nagy pusztítást okozott a finnnek lakta területeken is — I. Péter orosz cárfoglalja Finnországot, de az — egy kisebb terület kivételével — továbbra is Svédország része marad.

- 1808—1809 Az újabb orosz—svéd háború után Finnország autonóm nagyhercegségként Oroszország része lesz. I. Sándor orosz cár megesküszik a finn alkotmány betartására, Finnországot államnak tekinti, a finneket pedig nemzetnek.
1812. Helsinki lesz az új főváros.
1835. Megjelenik a Kalevala első, majd 1849-ben bővített kiadása, mely jelentős mértékben hozzájárul a finn öntudat megerősödéséhez, a század második felében pedig a nemzeti mozgalom kibontakozásához.
1863. A finn nyelv egyenrangúvá válik a svédvel.
1899. II. Miklós orosz cár kibocsátja az ún. Februári Manifesztumot, mely — a birodalmi érdekek elsődlegességének biztosítása érdekében — korlátozza a finn alkotmányt. Széles körű tiltakozás bontakozik ki Finnországban.
1905. Általános sztrájk kezdődik az oroszországi események hatására.
1906. Az országgyűlés és a választások megreformálása. A rendek helyett a századfordulón létrejött széles bázisú politikai pártok kerülnek a parlamentbe. Európában először a nők is választójoghoz jutnak.
1917. december 6. A finn parlament elfogadja a függetlenség kikiáltását.
1917. december 31. A Lenin vezette Népbiztosok Tanácsa elismeri Finnország függetlenségét.
- 1918 január—április Polgárháború tör ki, amelyben a C. G. E. Mannerheim főparancsnoksága alatt álló kormányerők — német segítséggel — legyőzik a Vörösörséget, amelyet Szovjet-Oroszország támogat, majd véres leszámolás következik. A polgárháborúnak összesen kb. 30 000 áldozata van.
1920. A tartói béke rögzíti a Finnország és Szovjet-Oroszország közti határt. A Népszövetség felveszi tagjai közé a Finn Köztársaságot.
1939. november 30. A Szovjetunió megtámadja a területi követeléseknek nem engedő — semlegességre törekvő — Finnországot (téli háború). Terijokiban szovjetbarát bábkormányt állítanak fel, amelyet a Szovjetunió azonnal elismer.
1940. március 13. Moszkvában aláírják a békeszerződést, amelyben Finnország területi engedményekre kényszerül, de megőrzi függetlenségét. Az elcsatolt területekről több, mint 400 000 ember menekül Finnországba.
1941. június 22. Szovjet bombatámadások Finnország ellen.
1941. június 25. — 1944. szeptember 19. Az ún. folytatólagos háborúban Finnország először visszafoglalja a téli háborúban elcsatolt területeit, majd főleg stratégiai megfontolásokból további területeket is megszáll.
1944. szeptember 19. Finnország fegyverszünetet köt Moszkvában a Szovjetunióval, miután megállították a nyári nagy szovjet offenzívát. Ismét a téli háború utáni határok érvényesek. Finnország háborús jóvátétel kifizetésére vállal kötelezettséget.
1944. szeptember 28. — 1945. április 27. Az ún. lappföldi háborúban — az 1944-es szovjet—finn fegyverszüneti egyezmény értelmében — a finnek megtámadják a visszavonuló német csapatokat, amelyek bosszúból felégetik Lappföldet. A II.

- világháborúban összesen 90 000 finn esik el. Az elnök C. G. E. Mannerheim, majd 1946-tól 1956-ig J. K. Paasikivi lesz.
1947. február 10. Párizsban aláírják a szovjet—finn békeszerződést. Moszkva megszerzi — a korábban elcsatolt területek mellé — az északi Petsamot (Pecsengát), és Helsinki közelében Porkkalában (1955-ig), haditámaszpontot létesít.
1948. április 6. Moszkvában aláírják a szovjet—finn Barátsági, Együttműködési és Segítségnyújtási Egyezményt, amelyben automatikus segítségnyújtás helyett a felek először kötelesek konzultálni. Ügyes politikával a finn politikusok meggyőzik a szovjet vezetést, hogy a Szovjetuniót Finnország felől semmilyen veszély sem fenyegeti.
- 1950—1980 Több, mint 420 ezer finn vándorol ki Svédországba, főleg a munkanélküliség miatt.
- 1956—1982 U. K. Kekkonen, Finnország elnöke, akit M. Koivisto, majd M. Ahtisaari követ (1994.).
1989. október 26. M. Gorbacsov szovjet elnök elismeri Finnország semlegességét.
- 1991 A lakosság száma meghaladja az 5 milliót.
- 1995 Finnország az Európai Unió tagjává válik.

Magyarország rövid történelmi kronológiája

- Kr. e. 1000—500 Az egymást követő szárazabb és nedvesebb éghajlati periódusok kettéválasztják a Nyugat-Szibériában élő ugor népességet. Az északabbra élő közösségeknél — az obi-ugorok elődeinél — az erdei életmód (halászat, vadászat, gyűjtögetés) válik uralkodóvá, míg a délebben élő csoportok — a magyarok elődei — nomád állattenyésztők lesznek.
- 680 körül A sztyeppövezetben lassan nyugat felé mozgó magyarság a kazár birodalom fennhatósága alá kerül. A török népekkel való együttélés hatására fejlődött az ősmagyarság gazdálkodása (ekés földművelés, szőlőtermesztés megismerése) és társadalmi berendezkedése is (törzsi rendszer, kazár típusú kettős fejedelemség).
895. A honfoglalás. A magyarok hadereje bizánci szövetségben a dunai bolgárok ellen hadakozott. Ezt kihasználva a besenyők rátámadtak a magyarok szállásterületeire. A magyarok számára csak a nyugat felé menekülés maradt, a betelepülés a Kárpát-medencébe.
- 899—970 A kalandozások kora. A Kárpát-medencei magyarság az Európa nyugati részében ismeretlen sztyeppi lovasnomád harcmodort alkalmazva rabló hadjáratokat vezetett Európa több országába. A hadjáratoknak a 955-ös augsburgi vereség vetett véget.
972. Géza, a magyarok fejedelme keresztény papokat kér Ottó német—római császártól. A keresztény terítés kezdete Magyarországon.
- 997—1038 I. (Szent) István uralkodása. Szent István a magyar állam megeremtője. A pápától kapott koronával 1000—1001. fordulóján koronázták királlyá. Uralkodása alatt megkezdődött az egyházi és a világi hatalmi struktúrák (megyerendszer, püspökségek) kialakítása. Szent István neve alatt két törvénykönyv maradt fenn. A törvények az új intézmények: a királyság és a keresztény egyház védelmét szolgálták.
1222. I. András király kiadja az Aranybullának nevezett kiváltságlevelet. Ez az oklevél a királyi és a főúri hatalmaskodásokkal szemben a középrétegek jogait erősíti.
- 1241—1242 Tatárjárás. A mongol birodalom nyugati terjeszkedése során Batu kán seregei 1241-ben megtámadták Magyarországot. IV. Béla király az Adriai-tengeren lévő Trau szigetére menekülve élte túl a támadást. A király a mongolok kivonulása után várépítésekbe kezdett az országban, hogy el tudja hárítani a következő támadást.
- XIV. század Ez a kor a nápolyi Anjou-házból való királyok uralkodásának időszaka Magyarországon. A magyar állam gazdaságilag megerősödik. A Felvidéken (a mai Szlovákia területén) jelentős textilipar és nemesfém-bányászat alakul ki.
1375. Az oszmán-törökök első betörése Magyarországra.

1456. Nándorfehérvár (ma Belgrád, Kis-Jugoszlávia) ostroma. 1453-ban II. Mehmed szultán elfoglalta Konstantinápolyt, ezzel megszűnt a Bizánci Birodalom. A török sereg rövidesen Magyarország ellen indult. Nándorfehérvárnál a magyarok nagy győzelmet arattak a szultán serege fölött.
- 1458—1490 Hunyadi Mátyás uralkodása. Ez a korszak a középkori magyar állam legsikeresebb periódusa. Hunyadi Mátyás a városi fejlődés, a kereskedelem támogatásával és új adók bevezetésével sikeresen megerősíti a királyi hatalmat; zsoldos hadseregével távol tartja az országtól a török seregeket. Uralkodása alatt virágzik a reneszánsz kultúra a királyi udvarban. Mátyás könyvtára európai hírű.
1514. Dózsa György parasztfelkelése. Hunyadi Mátyás halála után Magyarországon a királyi hatalom végzetesen meggyengült. A földesurak hatalmaskodásai következtében a parasztok terhei elviselhetetlen mértékben megnövekedtek. Kitért a felkelés, amelyet csak több hónap elteltével tudtak leverni.
1526. A mohácsi csata. Mohács mellett a magyar seregek vereséget szenvedtek a törököktől; odaveszett II. Lajos magyar király is. A törökök számára megnyílt az út Magyarország belseje fele.
1541. A törökök esellel beveszik Buda várát. Magyarország három részre szakad. Az ország középső harmada másfél évszázadra a török birodalom része lesz. A nyugati részek a Habsburgok fennhatósága alá kerül. A keleti részekben, Erdélyben a törököktől függő magyar fejedelemség alakul.
1686. Az egyesült európai seregek beveszik Buda várát. A törökök teljes kiűzése után Magyarország örökös Habsburg-királyság lesz.
- 1703—1711 A Rákóczi-szabadságharc. II. Rákóczi Ferenc erdélyi fejedelem vezetésével harc indul a függetlenség visszaszerzéséért. A szabadságharcot a szatmári békekötés zárta le, amelyben mindkét fél engedményeket tett.
1723. A Pragmatica Sanctio (magyarul kb. Államügyeket érintő záradék). A Pragmatica Sanctio szabályozta a Habsburg örökösödési rendet és kimondta, hogy Magyarország elválaszthatatlanul és oszthatatlanul része a Habsburg Birodalomnak.
1795. A magyar jakobinus mozgalom. A mozgalom vezetőit kivégzik, illetve súlyos várfogságra ítélik.
- XIX. sz. első fele A magyar reformkor. Ebben a korszakban kezdődik a magyar polgári nemzet kialakulása. Előtérbe kerül a magyar nyelv művelése, megújítása. Létrejön az első színház, a Nemzeti Múzeum, a Tudományos Akadémia; újságok, folyóiratok indulnak. Az országgyűléseken politikai harc indul a magyarság jogaiért.
- 1848—49 Forradalom és szabadságharc. A reformkor eseményei és az európai forradalmi hullám kettős hatására Magyarországon is kitér a forradalom. Kitér a forradalmi Magyarország hatalmi struktúrája, ütőképes

- hadsereg alakul. Kimondják a Habsburg-ház trónfosztását. A szabadságharcot csak I. Miklós orosz cár beavatkozásával tudják leverni. 1849. október 6-án Aradon kivégeznek 13 magyar tábornokot.
1867. A „kiegyezés”. 1867-ben a Habsburg uralkodó és a magyarok közötti egyezség értelmében a Habsburg Birodalom helyén létrejött az Osztrák—Magyar Monarchia, amely dualista berendezkedésű, parlamentáris keretek között működő alkotmányos monarchia volt. Ezzel megtörtént a politikai felzárkózás az európai államok közé. Az új berendezkedés nagy lendületet adott a gazdasági fejlődésnek, amely kisebb válságokkal ugyan, de egészen az I. világháború kitöréséig tartott.
1896. A magyar honfoglalás ezredik évfordulója, a „millennium”. Nagy ünneppsorozattal emlékeznek meg a honfoglalásról.
- 1914—1918 Az I. világháború. Magyarország a központi hatalmak részeként vesz részt a háborúban. A vereség után a trianoni békeszerződésben Magyarországtól elveszik területének kétharmadát. Több millió magyar ember kerül a környező államok fennhatósága alá.
1919. Az oroszországi események hatására Magyarországon is munkáshatalom jön létre, amely 113 napig tartja magát.
- 1920—1944 A Horthy-korszak. Horthy Miklós kormányzóként irányítja a király nélküli magyar királyságot. A gazdaság fejlődését előbb a háború utáni visszaesés hátráltatja, majd a nagy gazdasági világválság.
1941. Magyarország belép a II. világháborúba Németország oldalán.
1944. Horthy sikertelenül próbál meg kugrani a háborúból. A Magyarországot megszállva tartó németek Szálasi Ferencnek és nyilaskeresztes mozgalmának adják át a hatalmat.
- 1945—1948 A II. világháború után megindul az ország helyreállítása, polgári demokratikus rend alakul ki. Azonban fokozatosan átveszik a hatalmat a moszkvai emigrációból visszatért kommunisták. Az ipari üzemeket államosítják, a nagybirtokokat felosztják.
- 1948—1953 A „Rákosi-korszak”. Rákosi Mátyás a Magyar Dolgozók Pártjának vezetője. Az ország erőltetett iparosítása gazdasági válságba torkollik. Konceptiók perke egyes vezető politikusok ellen (Rajk László és társai).
1956. Demokratikus nemzeti forradalom a gazdasági hibák kijavításáért, az ország politikai függetlenségének kivívásáért. A forradalmat a beavatkozó szovjet csapatok leverik. Nagy Imre miniszterelnököt és társait kivégzik.
1968. Az „új gazdasági mechanizmus”. A 60-as évek végétől Magyarországon kísérletek történnek a szocialista gazdasági rendszer megreformálására, a piaci viszonyok kialakítására. Ezek a folyamatok előkészítik a talajt a rendszerváltás számára.
- 1989—1990 Rendszerváltás. A szocialista berendezkedés felszámolása, kapitalista viszonyok kialakítása. A szovjet csapatok elhagyták Magyarország területét, megszűnt a Varsói Szerződés és a KGST. A rendszerváltás során kártalanították az államosított üzemek és földbirtokok

tulajdonosait vagy azok leszármazottait, megkezdődött az egyházak kártalanítása is. Folyik a privatizáció. Jelentős külföldi tőke áramlik Magyarországra, Kelet-Európában itt a legnagyobb az idegen tőke jelenléte. A rendszerváltást erős gazdasági visszaesés kísérte, egyes számítások szerint kb. a lakosság 40 %-a él a létminimum alatt. 1995-ben már minimális gazdasági fejlődést mutattak ki a statisztikák.

1993. június
20.—július 4.

Göncz Árpád köztársasági elnök népes delegáció élén látogatást tesz az Ural-menti finnugor köztársaságokba.

1994.

A második szabad választás, amelynek eredményeként megalakul a Horn-kormány.

1996.

A magyar honfoglalás 1100. évfordulója, vagyis a Millecentenárius éve és a Finnugor Népök II. Világkongresszusa (1996. augusztus 16—21.) Budapesten.

A keleti finnugor népek betagozódása az orosz birodalomba

- Kr. u. 6. sz. A keleti szláv törzsek a Dnyeper és a Dnyeszter vidékén élnek.
- Kr. u. 8—9. sz. A keleti szláv törzsek észak felé vándorolnak, elérik a finnugorok lakta erdőövezet határát, egyes területeken benyomulnak a finnugor népek közé. A *szlovén* törzs Novgorod környékén települ le, és érintkezésbe kerül *balti finn* népekkel (csúd, veszj). Délnyugati irányból, a Volga felső folyása felől a *krivicsek* elérik a *merják* által lakott területeket (a mai Jaroszlavl és Rosztov városok között). A *vjaticsok* a Felső-Okánál telepednek le, északon a merjakkal határosak, keleten a *mordvinokkal* és a *muromákkal*.
- Kr. u. 9. sz. Az első orosz államok megalakításában jelentős szerepük volt az orosz krónikákban varjágoknak vagy ruszoknak nevezett normann fegyveres kalandozó csoportoknak. A Skandináviából Kelet-Európa belseje felé tartó varjágok áthaladtak a finnugorok lakta területeken is. Az orosz fejedelemségek kialakulásának koráról, a finnugorok szerepéről a korai orosz államokban az orosz őskronika (Poveszty Vremennih Let) tájékoztat.
859. A varjágok adót szednek a *csúdoktól*, a szlovénektől, a *merjaktől* és a *krivicséktől*.
862. A krónika szerint a *csúdok*, a szlovének, a *krivicsek* és a *vepszék* behívták a ruszokat, hogy uralkodjanak rajtuk. Három testvér kezdett el uralkodni: Rurik Novgorodban, Szineusz Beloozeróban, Truvor Izborszkban. Két év múlva Rurik testvérei meghaltak, és ő egyeduralgó lett. A finnugor népek közül a *veszj* (vepsze), a merja és a muroma nép fölött uralkodott.
882. Oleg fejedelem Novgorodból kiindulva, hatalma alatt egyesíti az orosz és a már elfoglalt finnugor területeket. Elfoglalja Kijevet és új hatalmi központjává teszi. Kijevi hadjáratában csúd, merja és vepsze harcosok is segítik.
- 11—12. sz. Az orosz fejedelmek egymás elleni ütközeteiben finnugor harcosok is részt vesznek. A harcok tárgyát képező rosztovi terület a merják ősi lakhelye, Murom város és környéke pedig a muromáké.
- 1103 Jarosláv (Bölcs Jarosláv unokája) megtámadja a mordvinokat.
12. sz. első fele Novgorod adót szed a permiektől és a peccoraiaktól. (Mindkét elnevezés valószínűleg vegyes orosz—zürjén közösségre vonatkozik.)
1193. A novgorodi fejedelemség a Volgától északra lévő sávban kelet felé próbál terjeszkedni. A novgorodi sereg egy jugriai vár ostromakor súlyos vereséget szenved — csak nyolcvanán térnek haza. Jugria ekkor még

- valószínűleg az Ural európai oldalán helyezkedett el, területén obi-ugor népesség lakott.
1221. Nyizsnij-Novgorod alapítása az Oka torkolatánál. Az új erősített település kiindulópontja lesz a Volga melléki finnugor népek elleni akcióknak.
- 1226—1229 Orosz—mordvin háborúk. Az oroszok legyőzik Pures mordvin fejedelmet.
- 1236—1240 A mongolok sorban beveszik az orosz fejedelmi központokat, a keleti finnugor népek mongol fennhatóság alá kerülnek.
- 13—14. sz. Az orosz területek szívében élő merják és muromák nyelvüket és kultúrájukat elvesztvén, teljesen beolvadnak az oroszokba.
1364. Egy novgorodi sereg meghódítja az Ob torkolatvidékét.
1377. Mordvin—tatár csapatok felégetik Nyizsnij-Novgorodot. Válaszul a moszkvaiak rátámadnak a mordvinok téli szállásaira.
- 1462—1505 III. Iván uralma alatt egyesíti az orosz fejedelemségeket, megszabadul a tatár fennhatóságtól. Egymás után hódoltatja a finnugor népeket.
1472. Perm elfoglalása. Összeírják az újonnan szerzett területek zürjén lakosságát.
- 1483, 1499 Támadások Jugria ellen. A jugor (obi-ugor) fejedelmek behódolnak.
1524. Paleckij herceg csapatai hajón indulnak Kazany elfoglalására, de a cseremiszek megsemmisítik az orosz hajóhadat.
1552. IV. (Rettegett) Iván elfoglalja Kazany városát, megszűnik a Kazanyi Tatár Kánság, és ezzel orosz uralom alá kerül az Uralig minden finnugor nép. A meghódított területeken erősített településeket hoznak létre, amelyek a helyi adminisztráció központjai, de egyben a további keleti terjeszkedés kiindulópontjai is.
- 1578—1584 Jermak szibériai akciói. Jermak kozák vezért a Káma melléki finnugor területeken birtokos Sztroganov család bérelte fel, első sikerei után azonban elnyerte a cári támogatását is. Jermak, és az ő halála után Nyugat-Szibériában a katonai akciókat folytató cári sereg az obi-ugor és a szamojéd népek hódoltatásával megszerezte az orosz birodalom számára a hatalmat az összes kelet-európai és nyugat-szibériai finnugor nép felett.

III. UTAZÁSOK FINNUGOR FÖLDEKEN*

* Az előadás elhangzott a Finnugor Írók Találkozásán (Eger, 1993. augusztus 23—27.), majd megjelent a kongresszus kiadványait tartalmazó *Anyanyelvünk, irodalmunk ma c.* kötetben (1995.).

Magyar elnök a finnugor köztársaságokban

Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke az Ural-menti finnugor köztársaságok elnökeinek meghívására hivatalos látogatást tett a Komi, a Mari El, az Udmurt, a Mordvin Köztársaságban, valamint a Hanti-Manysi Autonóm Területen 1993. június 22-e és július 1-je között. A magyar elnököt mintegy 50 fő kísérte, akik között szerepelt Magyarország moszkvai és Oroszország budapesti nagykövete, a Külügyminisztérium, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Minisztériuma magas rangú vezetői, mintegy 20 vállalat elnöke, illetve vezérigazgatója, valamint a tömegtájékoztatási eszközök — sajtó, rádió, televízió — kb. húsz munkatársa.

A magyar elnök látogatásának célja a finnugor kapcsolatok erősítése, segítségnyújtás a rokon népek nemzetközi megújulásának, valamint identitásuk megerősítésének és nemzetközi kapcsolatrendszerük kiépítésének elősegítése. Valamennyi köztársaságban és területen igyekeztek kiépíteni, illetve továbbfejleszteni a gazdasági és a kulturális kapcsolatokat, illetve ahol ezek már megvoltak, ott azok aktivizálására, elmélyítésére és kibővítésére tettek kísérletet.

A látogatásnak megkülönböztetett, egyfajta történelmi jelentőséget adott az a tény, hogy a meglátogatott köztársaságok mindegyikében első alkalommal járt külföldi államfő, másrészt magyar részről még soha nem látogatta meg ilyen magas szintű állami képviselő a magyarokkal nyelvi, etnikai rokonságban álló népeket, népcsoportokat saját hazájukban.

A magyar delegációt és kíséretét mindenhol a legmagasabb szinten, rendkívül szívélyesen fogadták és mindvégig tapasztalható volt, hogy mindkét fél törekszik az önálló, széles körű kapcsolatok építésére a gazdaság, a kultúra területén és együttműködésükkel példát kívánnak mutatni az ENSZ által deklarált őslakos népek hatékony és gyümölcsöző együttműködésére. Mint az közismert, az ENSZ 1993-at a kis nemzetek, népcsoportok évének nyilvánította.

A felek kapcsolataikban mindannyiszor hangsúlyozták, hogy a látogatássorozat olyan mérföldkő a kétoldalú kapcsolatok fejlődésében, amely egyidejűleg szervesen illeszkedik az Oroszországhoz fűződő kiegyensúlyozott kapcsolatokhoz. A látogatás megerősítette, hogy az említett területeken szükség van a közvetlen együttműködésre. Ehhez jó alapot nyújtott az oroszországi demokratizálódási folyamat, amely egyrészt lehetővé tette, hogy az érintett köztársaságok és területek mintegy másfél éve az Orosz Föderáción belül elnyerhették függetlenségüket, másrészt pedig azok a rendkívül jó és baráti orosz—magyar kapcsolatok, amelyek Jelcin elnök 1992 novemberi látogatása után problémamentessé váltak és új dimenziót nyertek.

Az elnöki látogatás alatt a magyar fél kulturális (Komi Köztársaság), gazdasági (Mordvin, Mari El, Udmurt Köztársaság) megállapodásokat írt alá, illetve kilátásba helyezték egy államközi és egy kulturális megállapodás megkötését a Komi és a Mordvin Köztársasággal.

A delegáció látogatása során találkozott a nemzeti mozgalmak képviselőivel, akik az elnököt közvetlenül tájékoztatták gondjaikról, problémáikról és elképzeléseikről a jövőt illetően (Mari El, Mordvin és Komi Köztársaság). Ehhez csatlakoztak azok a találkozók a különböző egyetemeken, ahol a magyar delegációnak alkalma nyílt megismerkedni a nemzeti nyelv, a kultúra és az oktatás sajátos problémáival. Örömmel tapasztalták, hogy az utóbbi időben növekszik az érdeklődés a könyvkiadás, a tömegtájékoztatás és a színházkultúra fejlesztése iránt az adott országok nemzeti nyelvén. A magyar elnök, aki egyébként drámaíró és műfordító, kedves gesztusként értékelte, hogy darabjából — *Kő a kövön, Magyar Médea* — részleteket

láthatott a helyi színészek előadásában Sziktivkárban, Szaranszkban és Ufában. Előreláthatólag több helyen is meg fognak jelenni Göncz Árpád válogatott művei a nemzetiségek nyelvén, amelyhez jó alapot nyújtott a moszkvai magyar nagykövetség kiadásában június közepén oroszul megjelent *Egy ismeretlen magyar arcképe* című válogatás az elnök drámáiból, novelláiból és esszéiből.

Ami a gazdasági együttműködést illeti, többszáz millió dolláros forgalmat tartanak nyilván Magyarország és az érintett köztársaságok között. Az elnöki látogatás során 5 millió dolláros forgalomról írtak alá az egyes szaktárcák újabb megállapodásokat, míg a megkezdett tárgyalások eredményeként 1993-ra mintegy 50—60 millió dolláros további forgalomnövekedés várható.

A meglátogatott köztársaságokban Göncz Árpád bejelentette, hogy a magyar állam humanitárius segélyként gyógyszer és élelmiszer-segélyt hagyott jóvá, amelyet még az év őszén eljuttattak a címzettekhez.

Az említett köztársaságokon kívül a magyar elnök ellátogatott még Baskíriába és Tatárországba, ahol ugyancsak nagy számban élnek finnugor népek, és amelyekkel Magyarország az utóbbi 2—3 évben igen élénk gazdasági és kulturális kapcsolatot tart fenn.

Tekintettel arra, hogy Magyarország lett a házigazdája 1996-ban a Finnugor Világkongresszusnak 1996. augusztus 16—21 között, a finnugor ügy vállalása egybeesik a magyar millenniumi ünnepével, ahol ismét át lehet tekinteni majd, hogy az I. Finnugor Világkongresszus (Sziktivkár, 1992. november 30. — december 3.) határozataiból mit és milyen mértékben sikerült megvalósítani.

A magyar delegáció örömmel tapasztalhatta, hogy a múlt században már elkezdett és olyan kiváló tudósok, mint Reguly Antal, Vámbéry Ármin, Munkácsi Bernát által megkezdett kutatásoknak ma is vannak követői mind Magyarországon, mind az említett köztársaságokban. Külön kiemelték Domokos Péter professzor és Schmidt Éva asszony munkásságát, akik az udmurt irodalommal, illetve a hanti—manysi nyelvek kutatásával foglalkoznak. Örömteli eseményt jelentett, amikor az Izsevszki Egyetemen Domokos professzor átvehette az udmurt irodalomról szóló monográfiájának első orosz nyelvű példányait, és meghallgathattuk még a múlt század közepén a Reguly Antal által gyűjtött és feljegyzett ősi népdalokat, mai előadásban.

A látogatás óta eltelt időszakban számtalan rendezvényre került sor a különböző finnugor országokban és területeken. Találkoztak az írók, a népművészek, az ifjúság képviselői, továbbá nyelvészek, tudósok, újságírók. A finnugor szellem újra él és erőt ad mindazoknak akik ezt a nemes, de nem könnyű rokonságot tiszta szívből vállalják, legyenek azok akár finnugor, akár egyéb származásúak. Munkájukat és önfeláldozó tevékenységüket illesse tisztelet és köszönet.

Befejezésül, mi sem jellemezhetnének jobban az út jelentőségét, mint ahogyan arról Göncz Árpád elnök nyilatkozott a Magyar Televízióknak:

„Az őshazájukban ma már mindenütt kisebbségbe szorult finnugor népek sehol sem fenyegetik Oroszország egységét. Éppen ellenkezőleg, rendkívül gazdag kulturális hagyományaikkal, gazdasági erőforrásaikkal erősítik a demokratikus Oroszországot, gazdagítják a világ kultúráját és annak pótolhatatlan részét képezik. Fennmaradásuk az emberiség számára fontos tényező.”

Nyelvrokonaink

Régebben általában **finnugor** nyelvcsaládról, rokonságról és nyelvekről beszéltünk. Ma inkább **uráli** nyelvcsaládról stb. szól a tudomány, mivel ez pontosabb. A **finnségi** (finn, észt, cseremis, lapp stb.) és az **ugor** (magyar, vogul, osztják) nyelveken kívül ugyanis felőleli az ugyancsak rokon nyelveinkhez tartozó **szamojéd** nyelveket is (nyenyec, egyec, nganaszan, szelkup). Az uráli elnevezés utal arra, hogy a mai uráli nyelveket beszélő őscink az Ural vidékén élhettek, s egy részük még ma is ott él. Mindazonáltal az elnevezés bizonyos esetekben félrevezető is lehet, hiszen az Ural vidékén beszélt nyelvek közül nem mindegyik tartozik rokon nyelveink közé, másrészt akad olyan nézet is, hogy az őshaza területének legnagyobb része nem az Ural vidékén volt. (Lásd *Az uráli őshaza* című írást.)

Lecserélt nyelvek

Mindeddig kész ténynek vettük, hogy a magyar, a finn, a zürjén, a nyenyec, a lapp nyelv stb. rokonságban vannak egymással. Föl kell tennünk azonban a kérdést: melyek a nyelvrokonság kritériumai? Milyen elvek, milyen megfontolások alapján tekinthető egy nyelv rokon nyelvnek? Mi bizonyítja rokon nyelvünk összetartozását?

A rokonság vizsgálata során különbséget kell tennünk faji és nyelvi rokonság között. A nyelvi rokonságot meglehetősen biztonsággal tudjuk bizonyítani, a faji rokonság kérdése már kissé nehezebb, ha tudniillik korábbi évezredek rokonsági kutatásairól van szó. Egy-egy nép lecserélheti nyelvét anélkül, hogy faji sajátosságai megváltoznának. Minden bizonnyal ez történt a bolgárokkal, akik egykor török népek voltak s elszlávosodtak, de föltehetően hasonló dolog történt a lappokkal is, akik finnugor nyelvet beszélnek manapság, noha nem finnugor, hanem valamilyen északi-sarki nép voltak. Antropológiai sajátosságai nagymértékben eltérnek ma is a finnek vagy a magyarok embertani sajátosságaitól, s nyelvüket a finnugorok hatására cserélték fel.

A nyelvrokonságot természetesen nem a nyelvek közötti véletlen (hangtani vagy más) egyezésekkel bizonyíthatjuk. Bizonyos szavak külső alakja (íráskepe) ugyanis véletlenül is emlékeztethet egymásra vagy akár teljesen azonos is lehet. Például a magyar **háznak** nem a német **Haus** a megfelelője, hanem a finn **koti**, **kota** alak. A finn **poro** (jelentése: rénszarvas) és a magyar **poro-s**, **por** szónak semmi köze egymáshoz, mint ahogyan az angol **eleven** (tizenny) és a **comb** (fésű) szó sem tartozik össze etimológiailag a hasonlóan írt magyar szavakkal.

Különbségek és azonosságok

Bizonyító erejűek viszont a **szabályos eltérések**, mivel a mai szóalakok hosszú történeti fejlődés eredményei, s valamikor másképpen hangozhattak. Hogy miként ejtették őket, azt kikövetkeztetés, rekonstrukció révén tudjuk megfejteni. A nyelvészek abból indulnak ki, hogy valamikor kellett lennie egy (ős)uráli, majd egy finnugor és még később egy ugor stb. alapnyelvnek, melyből a mai uráli, finnugor nyelvek kifejlődtek. Föltehető, hogy például a **szem** szavunk már az uráli alapnyelv korában, 6—8 ezer évvel ezelőtt megvolt, mert a nyelvcsalád valamennyi ágából találunk rá adatot. A kikövetkeztetett uráli alapalak a **silmä** lehetett, amelyből a következő mai alakok jöttek létre: a magyar **szem**, a vogul **szäm**, az osztják **szem**, a zür-

jén és a votják **sziím-**, a cseremiszi **siń-za**, a mordvin **szelme**, a lapp **éalme**, a jurák **szew**, a kamassz **szima**. Ugyanebből a korból (körülbelül Kr. e. 6000—4000-ból) származnak a **szív**, az **öl**, az **ín**, a **hal** főneveink, a **jó** (folyó): **Sa-jó**, **He-jó** (Hejő) folyóneveink, a **víz**, a **fa**, az **ide(g)**, a **hab**, a **vas** stb. szavunk is.

A finnugor alapnyelv koráig (körülbelül Kr. e. 4000—3000-ig) vezethető vissza (noha előbb is meglehetett) a **fal** (halfogó rekeszték), a **vejsze**, a **keszeg**, a **meny**(hal), a **!ö**, az **öl** (ige), a **ra-vasz** (róka), **ró-ka**, a **fajd**, a **lúd**, a **hölgy** (hermelin), a **nyúz**, a **fenyő**, a **szil**, a **tő**, a **lé ~ leve-s**, a **vaj** (zsiradék), a **jég**, a **fagy**, a **ház**, a **rak** (épít) stb. szavunk.

Az ugor alapnyelv az ugor együttélés idejéig (körülbelül a Kr. e. 2000—1000-ig) vezethető vissza az **cb** (a vogul **ämp**, az osztják **amp**), a **ló** (a vogul **low**, **luw**, az osztják **law**) stb. szavunk.

Kötelező megfelelések

Az egyes uráli nyelvekben meglevő alakoknak meg kell felelniük egymásnak hangtanilag és jelentéstanilag is. Az előbbi nem a teljes hangalaki egyezést jelenti, hanem sokkal inkább a **szabályos eltérést**. Az uráli szókezdő **k** hang a magyarban — ha a **k** hangot **a**, **o**, **u** magánhangzó követte — (**ch**) **h**-vá alakult: például **kala** (hal) a magyarban **hal** (a vogulban **kul**, **chul**, az osztjákban **kul**, **chul**, a cseremiszi **kol**, a mordvinban **kal**, a finnben **kala**, a jurákban **chal'e**, az enyecben **kar** stb.) Ha a **k** után más hang állt, a **k** a szó elején megmaradt (a magyar **köve-**, **kő**, a finn **kive-**, **kivi**, a magyar **ki?**, a finn **ke??** stb.)

Az uráli szókezdő **p** hang általában minden uráli nyelvben megőrződött, de a magyarban **f**-fé vált, mint az uráli **puwe** (fa), a vogul **pa**, a zürjén és a votják **pu**, a cseremiszi **pu**, a finn és az észti **puu**, a jurák **pa** stb. szóban. Ez a szabályos eltérés éppúgy bizonyítja a rokonságot, mint bármi más nyelvi jelenség.

Szabályos eltérések természetesen nemcsak a szó elején, hanem a szó belsejében is előfordulnak. Az uráli, finnugor eredetű szavainkban a két magánhangzó közötti **t** talán a **đ** (mint az angol **th** a **that** szóban) fokon keresztül az (ős)magyarban szabályszerűen **z**-vé vált (az uráli **wete** a magyarban **vize-**, **víz**). Az uráli finnugor két magánhangzó közötti **mp**, **nk|ng**, **mt|nt** pedig **b**-vé, **g**-vé és **d**-vé vált nyelvünkben.

A jelentéstanai megfelelések vizsgálatában nyilvánvalóan a korabeli állapotokból kell kiindulni, azaz egyrészt meg kell vizsgálni, hogy az illető szó vagy annak jelentése elképzelhető-e egyáltalán az uráli vagy a finnugor-, illetőleg az ugor-korban, másrészt az alapjelentést kell mindkét egyeztetendő szóban megkeresni. A magyar **fal** főnevet, amelynek a finn megfelelője a **pato** (gát) szó, egyeztethetjük egymással, mivel a szóeleji **p** a magyarban **f**-fé vált, és alapjelentésükben, jelentésmagjukban sem nehéz „megegyeznünk”, ha abból indulunk ki, hogy mindkettő eredetileg elválasztásra szolgáló építmény.

Nyelvi sajátosságok

Az összehasonlítások során nemcsak a szavakat kell vizsgálnunk, hanem a nyelvtani rendszertani sajátosságokat is. Például az indoeurópai nyelvekkel (a némettel, az angollal, a svéddelel stb.) ellentétben feltűnő sajátosság, hogy szavaink hosszúak (például **szivélyességükkel** vagy a finn **sydämellisyydellään**). Az úgynevezett szintetikus jellegű nyelvekben (a finnben, a magyarban, az észti **ben** stb.) képzők, ragok és jelek járulhatnak az alapszóhoz, míg az analitikus nyelvekben ezek funkcióját egy-egy külön szó (előljáró, névmás stb.) látja el.

Egy másik ilyen jellemző vonás, hogy az uráli nyelvekben sok **eset** fordul elő (a finnben tizenöt, a magyarban — attól függően, hogy ki mit tart esetnek — tizennyolc—huszonöt). Az anyanyelvi tanítás során itthon ugyan nem szoktunk nyelvtani esetekről beszélni, de a magyar idegen nyelvként való oktatásakor alanyesetet (nominativus), tárgyesetet (accusativus), birtokos esetet (genitivus), inessivust (**-ban, -ben**), illativust (**-ba, -be**), elativust (**-ból, -ből**) stb. különböztetünk meg.

Ugyancsak sajátosága rokon nyelveinknek, hogy birtokos személyragokat (-jeleket) használ (**keze-m**, finnül **käte-ni** stb.), illetve hogy gazdag névutórendszere van (ala-tt, al-ól, al-á, finnül al-la, al-ta, al-le stb.).

Végül, egyik uráli nyelv sem ismeri a **nyelvtani nemet** (ellentétben az indoeurópai nyelvekkel: például a németben az **er, sie, es** vagy a **der, die, das**, illetve a személyes névmások egyes szám harmadik személyében az angolban: **he, she, it** stb.).

Ezeknek a jellegzetességeknek egyike-másika több más, nem uráli nyelvben is előfordul, ezért a szerkezeti sajátságokra kizárólagosan nem építhető nyelvrokonság-elmélet, de figyelembevételük a szókészleti, a hangtani és a jelentéstani kritériumokkal együtt már feltétlenül célszerű.

Az uráli őshaza

Őstörténet-kutatásunkban két őshazának a keresése megkülönböztetett fontosságú: az egyik az, ahol a már különvált magyarság önálló élete megkezdődött, a másik — a korábbi — pedig az uráli őshaza, ahol kialakult, majd felbomlott az uráli népesség nyelvi, kulturális és gazdasági egysége.

A XVIII. századból **Sajnovics** Jánostól származik az a gondolat, hogy a lappok, a finnek és a magyarok ugyanannak az ősnépnek a leszármazottai, és ahol ez az ősnép élt, ott van a közös őshaza.

Nyelvészeti paleontológia

A múlt században számtalan elképzelés született, Eurázsia különböző helyein keresték az uráli nyelveket beszélő népek közös őshazáját. A század közepén és második felében sok híve volt a **belső-ázsiai** őshaza elméletének. Az észt **Wiedemann** és a finn **Castrén** — egymástól teljesen függetlenül — arra a következtetésre jutott, hogy az uráli és az altaji nyelvcsalád közös eredetű, s ezért feltételezték, hogy ez a két ősnépesség valamikor a régmúltban egymás közelében élt Ázsia szívében. Castrén Belső-Ázsiában, az Altaj- és a Szaján-hegység vidékén — ott, ahol a szibériai nagy folyók, az Ob, az Irtyis és a Jenyiszej erednek — finnugor eredetű földrajzi neveket is találni vélt elmélete alátámasztására. Földrajzinév-magyarázatait nem fogadták el, és az ural-altaji nyelvrokonság is bizonyíthatatlan feltételezés maradt. Sőt, a kutatók számára egyelőre az sem bizonyos, hogy az altaji nyelvcsalád három csoportja, a török, a mongol és a mandzsu-tunguz nyelvek egymás közeli rokonai lennének.

Az őshaza-kutatásban fontos előrelépés volt az, hogy a múlt század második felében kidolgozták a **nyelvészeti paleontológia** módszerét: ha az uráli nyelvcsalád napjainkban beszélt nyelveiben (például a magyarban, a finnben, a cseremiszenben stb.) valamely állatnak vagy növénynek az egységes uráli alapnyelvből származó neve van, akkor feltehető, hogy az uráli őshaza vidékén az adott állat vagy növény őshonos volt. Vagyis, ahol ezek az állatok és növények előfordulnak, ott kereshető az uráli népek őshazája.

A módszert először **Köppen** orosz tudós használta. Ő a finnugor és az indoeurópai népek közös őshazáját próbálta meghatározni. Abból indult ki, hogy a **méz** és a **méh** közös eredetű szó a finnugor és az indoeurópai nyelvekben. Történelmi, földrajzi adatok alapján észrevette, hogy a közös őshaza szempontjából számba vehető ázsiai területeken régebben nem ismerték a méhet. Írásos adat van például arról, hogy Szibériába az első méhcsaládot a XVIII. században vitte be egy orosz katonatiszt. Ezek után Köppen figyelme a finnugorok által lakott európai erdőövezet felé terelődött, ahol régóta nagy hagyományai vannak az erdei méhészetnek. Ezt ősi hagyományként értékelve, Köppen a **Volga és a Káma összefolyásának vidékére** helyezte a finnugorok és az indoeurópaiak közös őshazáját.

Ez az elmélet több szempontból is tévesnek bizonyult. Ráadásul azt is sikerült bebizonyítani, hogy Szibériában a háziméh betelepítése előtt már régóta őshonos volt a poszméh, vagyis a dongó, amelynek mézét gyűjtötték, tehát a **méz** és a **méh** szavak nem feltétlenül kötődnek az Ural hegységtől nyugatra lévő területekhez.

László Gyula régészprofesszornak 1961-ben megjelent *Őstörténelünk legkorábbi szakaszai* című munkája hozott fontos módszertani előrelépést az őshaza-kutatásban. László Gyula arra hívta fel a figyelmet, hogy a hosszabb-rövidebb időtartamú hőmérséklet-ingadozások hatására változhattak az életfeltételek, emiatt pedig változhattak a különféle növények és állatok által elfoglalt terület határai is. E változások pollenelemzéssel nyomon követhetők, mivel a **pollen (a virágpor)** sokáig megőrződik a talajrétegekben.

László Gyula az oroszországi pollenelemzések eredményei alapján arra a megállapításra jutott, hogy az uráli őshazát az eddig vizsgált területektől hozzánk közelebb eső helyen kell keresni, mivel az Ural hegység két oldalán a középső kőkor (mezolitik) és az újkőkor (neolitik) idején annyira hideg volt, hogy akkor az a terület emberek tartós letelepedésére nem volt alkalmas. László Gyula azáltal is új szintet hozott a kutatásba, hogy a régészet és az antropológia eredményeit a nyelvi adatokkal egyenrangúan kezelte az uráli őshaza meghatározásakor. Elmélete szerint az uráli népek őshazája **a mai Lengyelországtól a balti államokon át az Oroszország európai részét nagyjában felező Oka folyóig terjedt**. Úgy vélte, hogy a mai uráli népek őse az ezen terület nyugati részén őshonos mezolitikus **szvidéri kultúra** (a név Swidry lengyel falu nevéből származik) népessége.

Hajdú Péter nyelvészprofesszor bírálatában rámutatott László Gyula érvelésének gyenge pontjaira, nyelvészeti tárgyú tévedéseire. A pollenelemzés azonban bevonult az őshaza-kutatásba, s annak segítségével maga Hajdú Péter is új elméletet dolgozott ki.

Először is újra elövette azokat az uráli alapszókincshez tartozó szavakat, amelyek felhasználhatók a nyelvészeti paleontológiára alapozott őshaza-meghatározásban. Az állatneveket figyelmen kívül hagyta, és a növénynevek közül is csak mintegy tízet sorolt az alapnyelvi eredetűek közé: hetet az uráli alapnyelvi korszakból származtatott, hármat pedig, amelyeknek nincsenek számojéd megfelelőisük, a finnugor korszakból. Az őshaza helyének meghatározásához felhasznált növénynevek — mind fák nevei (megtalálható köztük a szibériai tajga összes jellegzetes fenyőféléje, valamint néhány igénytelen fafaj: nyárfá, nyírfa stb.) — egyaránt jellemzőek a szibériai tajgára és az európai lomboserdő-övezetre.

Az uráli őshaza helyének meghatározásában — Hajdú szerint — kulcsszerepe van a szifának. Elnevezése a finnugor nyelvekben közös eredetű. A virágpor-maradványok elemzése szerint a Kr. e. évezredekben a szifá területe Európában keleti irányban terjedt. Elérté az Ural hegység északi részét is a Pecsora folyó felső vidékén. Ugyanerre a területre terjedtek át a nyugat-szibériai tajga felől azok a tülevelelű fák is, amelyek nevei a mai uráli nyelvekben közös eredetűek. Hajdú Péter úgy vélte, az uráli őshazát ott találhatjuk meg, ahol ezek a fák viszonylag kis területen egymás közelében föllelhetnek. A Kr. e. 6—4. évezredben **Nyugat-Szibériában, illetve az Ural hegység északnyugati részén** ezek a fák előfordulhattak együtt, ezért az uráli alapnépesség hazáját — szerinte — ott kell keresnünk.

Finn és észti kutatások

Hajdú Péter őshaza-meghatározása a hatvanas—hetvenes években nagy elismerést váltott ki. Nyelvészeink körében máig elfogadott elmélet. Megbecsüléséhez az is hozzájárult, hogy lényegében egybevág a régészet eredményeivel. A Szovjetunióban szintén a hatvanas—hetvenes években alakult ki az a vélemény, hogy az Ural hegység két oldalán található újkőkori urál-kámai régészeti kultúra az uráli alapnépesség emléke. Úgy vélték, hogy az uráli egység az

urál-kámai kultúrából a kora bronzkorban kialakuló voloszovói kultúra nyugatra vándorlása révén kezdett felbomlani, s akkor kerültek a balti-finn népek elődei mai lakóhelyükre. A régészek legvalószínűbbnek azt tartják, hogy ez a Kr. e. 3. évezred elején következett be.

Egész más nyomon indult el azonban a finn és az észt őstörténet-kutatás. A baltikumi, a finnországi régészeti leletek alapján azt próbálták meghatározni, hogy mikor és honnan települtek be a balti-finn népek elődei mai lakóhelyükre. Az észtországi, a finnországi régészeti kultúráknak vannak keleti irányú kapcsolatai, de ezek a kapcsolatok egyrészt a távolabbi keleti területek felé egyre gyengülnek, másrészt vannak más irányokból származtatható, esetleg betelepülésre vagy kulturális hatásokra utaló leletek is. A régészek legvalószínűbbnek azt tartják, hogy a Kr. e. 3. évezred eleje óta a balti-finnnek elődei már mai lakóhelyükön laktak. Bevándorlásuk kiindulópontja valószínűleg a Ljalovói kultúra területe volt. Ez az elképzelés azonban több ponton ütközik az oroszországi régészek elméletével, és így azzal az elképzeléssel is, hogy az uráliak őshazája az Ural hegység két oldalán lett volna.

Bizonytalan tehát a balti-finnnek nyugatra vándorlásának időpontja, amennyiben bizonyos az uráli népek őshazájának nyugat-szibériai, északnyugat-uráli helyszíne. Az utóbbi időkben azonban ezzel kapcsolatban is merültek fel új elgondolások. Veres Péter ismertette a legújabb virágpor-elemzések eredményeit, amelyekből kiderült, hogy a Hajdú Péter őshaza-elméletében oly fontos szilfa az Ural hegység déli részein is fennmaradt az utolsó eljegesedés idején, bizonyos kedvezőbb éghajlatú területeken. Ennek figyelembevételével úgy véli, az uráli őshaza délebbre terült el, mint azt Hajdú Péter korábban feltételezte.

Új irányok

Ma már nem az a kutatás tárgya, hogy az újkőkor idején az eurázsiai erdőövezet mely részén helyezkedett el az uráli alapnépesség, hanem az, hogy hol volt korábbi lakóhelye. A kutatók figyelme mindinkább az utolsó eljegesedést követő éghajlati változások hatásai felé fordul. Egyre többen feltételezik, hogy a jéghatár visszahúzódását követő embercsoportok dél felől vándorolva telepítették be Eurázsia nagy területeit. **Makkay János** *Az indoeurópai népek őstörténete* című munkájában úgy véli, hogy a Finnországtól Nyugat-Szibériáig tartó, ma erdővel borított terület benépesülése a Kr. e. 10—7. évezredtől indult meg. A jéghatár északra húzódását követő vándorlásnak két iránya volt, az egyik a mai Ukrajna felől, a másik a Volga alsó folyásától indult ki. Ez a vándorlás Kr. e. 4000 táján már befejeződött. Az ukrainai területek, a Dnyeper folyó felől vándorlók útja egyenes volt a Baltikum és Skandinávia felé, míg az Alsó-Volga felől a népesség az előbb említett vándorlási iránnyal párhuzamosan északabbra jutott, és onnan fordult Finnország és Skandinávia felé. Mindezek alapján Makkay János is a neolitikum idejére teszi azt az időpontot, amikor a balti-finn népek elődei mai lakóhelyükre érkeztek.

Hol élnek ma az uráli népek?

Az uráli népek lakóhelyei a Baltikumtól és Finnországtól Szibériáig terjednek. Legközelebbi nyelvrokonaink (a vogulok és az osztjákok) több ezer kilométer távolságban élnek tőlünk.

A Szovjetunió felbomlásával lehetővé vált, hogy az uráli népek képviselői maguk beszélhessenek népük múlt és jelen helyzetéről, szóvá tehessék saját országukban, Oroszországban is kisebbségi létük nehézségeit. A helyzetük természetesen még ma sem tekinthető kielégítőnek, hiszen olykor a gazdasági vezetők értetlensége, az orosz nyelv hatalmas túlsúlya, az anyanyelvű oktatás szinte teljes hiánya, a nemzetiségi kultúra megőrzése és továbbfejlesztése iránt tanúsított meg nem értés sok gondot okoz. A mai Oroszország helyzetét ismerve aligha képzelhető el, hogy belátható időn belül komolyan és nyomatékosan tudna foglalkozni a nyelvi és etnikai kisebbségek helyzetével. Helyenként objektív nehézségekkel is számolniuk kell: hiányoznak az anyanyelvi tanítók, az iskoláztatás elmaradott, szinte alig valószínűsíthető meg az olykor igen nagy területen szétszórta kis uráli népek összefogása (a mordvinok például mintegy negyven különböző igazgatási területen élnek).

A lélekszám, a jelenlegi nemzetiségi és művelődési helyzet szerint osztályozva az uráli népeket, a magyarok, a finnek és az észtek vannak a legjobb helyzetben, mivel önálló államok, köztársaságok, amelyek képesek maguk megtervezni saját nyelvi kultúrájuk, oktatásuk, tudományos, gazdasági és társadalmi életük legfőbb sajátosságainak megőrzését és továbbfejlesztését.

Az uráli népek három csoportja:

1. csoport

a **magyarok**,
a **finnek** és
az **észtek** államalkotó népek, saját országukban élnek;

2. csoport

a **mordvinok**: Közép- és Kelet-Oroszországban szétszórta élnek (azelőtt ez a Mordvin Autonóm Szovjet Szövetségi Köztársaság területe volt), mégpedig a penzai területen. Sokan élnek Baskíriában, a Tatár földön, a szaratovi területen, sőt szétszórva Szibériában is.

a **eseremiszek**: a mordvinoktól északra, a Közép-Volga közelében és ettől keletre laknak. Többségük az egykori Mari ASZSZK-ban (a Volga bal partján, a Vetluga és a Vjatka által határolt területen, a Volga jobb partján is, a Szura torkolatvidékén) élnek. Egy másik tömbben is laknak, a Belaja, Ufa vidékén;

a **votjákok**: a Káma és a Vjatka között élnek (de a Kámától délre és keletre is, illetőleg a Vjatkától nyugatra is megtalálhatók);

a **zürjének**: Oroszország északkeleti részének európai szögletében, másik részük (déli csoportjaik) az Északi-Dvina jobb oldali mellékfolyója, a Vicsegda (Vim, Sziszola), a Mezeny (Vaska), a Pecsora (Usza, Izma) mellett él.

3. csoport

az **osztjások**: az Ob és mellékfolyói mentén laknak Északnyugat-Szibériában;

a **vogulok**: Az Ural hegység és az Ob alsó folyása közötti területen élnek (a Szoszva, a Szigva, a Konda, a Lozva, a Vagilszk, a Pelimka folyók mentén);

a **karjalaiak**: Oroszországban, Kelet-Karjalában, a kalinyini területen élnek, a Volga forrásvidékén (a Valdaj hátságon);

a **lappok**: Norvégia, Svédország, Finnország északi részén és a Kola-félszigeten (Oroszországban) élnek;

a **nyenyecsek**: Északkelet-Európa és Nyugat-Szibéria hatalmas területein élnek (Észak-Dvina torkolata, Kanin-félsziget, a Mezeny és a Pecsora közötti Malaja Zemlján, a Bolsaja Zemlján, az Uráltól keletre, a Jamal-félszigeten, az Ob torkolata körül);

a **vepszék**: a Ladoga-tó délkeleti, az Onyega déli, délnyugati partvidéke és a Fehér-tó által zárt háromszögben laknak;

a **szelkupok**: Szibériában, a Taz, a Turuhan és a Jeloguj folyók mentén, az Ob mellett Narimtól északra, a Tim és a Vaszjugán mellett laknak;

a **nganaszanok**: a Tajmir-félszigeten laknak;

az **izsórok (inkeriek)**: a Finn-öböl délkeleti partvidékén élnek;

az **enyecsek**: a Jenyiszej alsó folyásánál (Dugyinkától északra és délre) laknak;

a **lívek**: ma Lettország északi partvidékén, a Kurland félsziget legészakibb fokán laknak;

a **vótok**: Észtország északkeleti részén és Szentpétervár között néhány faluban élnek.

Az Ural-vidék magyar kutatói

Reguly Antal 1843 októberében Moszkva, Nyizsnij-Novgorod és Kazany érintésével Permbe utazott, majd az Urálon átkelve a vogulok földjére lépett, s bejárta az Ural és az Ob folyó között elszórt településeket. A következő esztendőben az északi vogulok között végzett nyelvészeti és néprajzi gyűjtést. Helybeli tanítómestere, Baktjár közreműködésével jegyezte föl a vogulok dalait, imádságait és néphagyományait. Munkája érdekében a legmostohább életkörülményeket is vállalta: nyáron rozoga csónakon közlekedett a Pelim és a Szoszva folyókon, télen a befagyott vizek jegén rénszarvasszánon haladt célja felé. Sokat szenvedett a szűnyogok millióitól, a hiányos táplálkozástól, az inségtől. Az Ob torkolatánál található Obdorszkba 1844 őszén jutott el. A Sarki-Ural festői, zord hegyvilágába Reguly egy újabb népcsoport, a nyeccek földjén, a végtelen tundrákon átkelve ért el.

A térképész Reguly

Fáradhatatlanul gyűjtötte a hegyvonulatokra, folyókra, völgyekre, hegycsúcsokra és településekre vonatkozó adatokat. Viszontagságos vándorlása során jutott el a Jeges-tenger partvidékére. Kutatóútjának legfontosabb eredménye az Ural hegységről készített, adatokban igen gazdag térképe. A vidéket kitűnően ismerő halászok és vadászok elmondása alapján aprólékosan megrajzolt nép- és nyelvhatároknak, a precízen rögzített vízfolyásoknak, a hegyvonulatoknak, csúcsoknak és hágóknak az adatai fontos kiindulópontként szolgáltak a későbbi tudományos expedíciók számára. Reguly másfél év alatt műszeres mérések nélkül, mintegy 8000 négyzetmérföldnyi területet térképezett föl. Érdemeit tisztelve, róla nevezték el a Sarki-Ural egyik, 1711 méter magas hegyét. (Háromesztendős útjáról — betegen, legyengülve — 1847 őszén tért haza.)

A nyelvész Pápay

A Zichy Jenő vezette oroszországi expedíciónak méltatlanul keveset emlegetett, de eredményeit tekintve legfontosabb vállalkozása volt — Reguly példájától sarkallva — Pápay Józsefnek több, mint egyesztendős osztyákföldi utazása. A tudós számos eredeti kéziratban fennmaradt térképvázlatot készített a Konda folyó különböző szakaszairól, valamint a Kazim és a Szinja folyók vidékéről. A terepet jól ismerő helybélieliek elmondásai és saját becslései alapján készült térképek értékes források a kartográfiai irodalom számára. Zichy Jenőnek az anyagi támogatásával, de egyedül, magányosan dolgozott. A Volga menti hátság területén a tatárok életét tanulmányozta, majd egy hónapot töltött a csuvasok között, Tyurlema és Cseboksari központban. Perm és Jekatyerinburg, a mai Szverdlovszk érintésével utazott Tyumenba, majd hajón Tobolszkba. Tobolszktól az Irtisen, majd Szamarovótól az Obon Berjozovóig hajózott. A nyugat-szibériai mocsaras tajgán az északi osztyjakok között töltött esztendő volt számára a legeredményesebb. Telepről telepre járva, jurtákban élve kereste föl az ének- és mesemondókat. Számos feljegyzést készített az osztyjakok életmódjáról, településeiről, hagyományairól, születési, lakodalmi és temetési szokásaikról. Lejegyezte a hiedelmeket, a babonákat, a medvekultuszhoz kapcsolódó varázslásokat, és alkalma nyílt rá, hogy részt vegyen a pogány oszty-

jákok olyan áldozatai ünnepein és sámánszertartásain, amelyeket rajta kívül egyetlen európai sem látott. Gyakran lakott állatbőrökkel takart jurtákban vagy földbe mélyesztett viskókban. Nyersen fogyasztott, sótlan halon élve ismerte meg az osztjások mindennapi életét. A helyszínen tanulmányozta a halászat, a vadászat és a csapdázás eszközeit és módszereit.

Az obdorszki vásáron szerzett tapasztalatai alapján torokszorító beszámolóban tudósított az uzsorás kereskedőknek kiszolgáltatott, pálinkától megnyomorított osztjások és számojédok keserves sorsáról. Tapasztalta az akkori orosz közigazgatás korrupt képviselőnek visszaéléseit és az adószedők kegyetlenkedéseit. Alkalma nyílt összehasonlítani a fél évszázaddal azelőtt ott járt Reguly Antal utazása óta megváltozott viszonyokat. A társadalmi problémákra fogékony tudós így írt naplójában:

„A hittérítők a régi hagyományok ellen fordultak; egészen megzavarták ezt az egyszerű, jólelkű népet. Ezekről hallják, hogy elkárhoznak, a pokolra jutnak, ha továbbra is a régi módon élnek. Felveszik a kereszténységet. Fogadalmat tesznek, hogy elhagyják régi isteneiket. Ezután valóságos abnormis állapot áll elő. Míg a régi hagyományoknak hódoltak — keresztény módra éltek. Nem csaltak, az adott szó szent volt előttük, testvérként felkarolta a szenvedőt, nem kívánta egyik sem a másét, megelégedett azzal, amit az Isten adott. Midőn azonban a kapzsi, lelketlen kereskedők kezébe jutottak, látták, hogy az „orosz isten” nem nagyon szigorú, megengedi még a csalást is, mert ez vagy amaz a kereskedő hányszor megcsalta őket, és íme: nem történt semmi bajuk se. A rossz példa ragadós. Ma már a kereskedők nem győznek panaszkodni, hogy nem bírnak velük.”

(Élményeiről Pápay József a *Földrajzi Közleménye* hasábjain *Az osztjások földjén* címmel számolt be.)

Ugyancsak Reguly szellemissége ösztönözte a nyelvész és etnográfus Munkácsi Bernátot, Pápai Károlyt vagy a geográfus Jankó Jánost az Ural vidékén tett utazásaiban. Az Ural-vidék magyar feltárói azonban nem tartoztak a hangosan ünnepeelt, agyondicsőített és kitüntetésekkal elhalmozott tudósok közé. Reguly nevén kívül a többiek emlékét csak szűk szakmai berkekben tartják számon. Munkásságuk értékét növeli, hogy olyan tájakon dolgoztak, ahol az emberek életformája az elmúlt évtizedekben rohamosan átalakult, akárcsak a természeti környezet arculata.

A magyar—finnugor kapcsolatok

Az oroszországi finnugor népekkel közvetlen kapcsolatteremtésre csak 1988-tól kezdve kerülhetett sor, mivel ettől kezdve engedélyezték a volt Szovjetunióban a szövetséges és autonóm köztársaságoknak, a nemzetiségi körzeteknek, hogy külkapcsolataikat önállóan, Moszkva engedélye nélkül intézhessék.

Az 1988-tól eltelt időszak alatt a **magyar—finnugor kapcsolatok** új, széles körű rendszere alakult ki. A minisztériumok és a főhatóságok egy része közvetlen kapcsolatba lépett egymással. Kulturális és oktatási tárcaközi együttműködési megállapodást írt alá a Művelődési és Közoktatási Minisztérium a Mari, az Udmurt, a Komi és a Mordvin Köztársaság szakminisztériumaival.

A magyarországi tudományegyetemek finnugor tanszékei és az oroszországi finnugor köztársaságok tudományegyetemei anyanyelvi tanszékei között közvetlen kapcsolat létesült, amelynek eredménye a rendszeres oktatói- és diákcseré.

A Művelődési és Közoktatási Minisztérium 1990-ben a történelem folyamán először hanti és manysi folklóregyüttest fogadott Magyarországon, amely a hagyományos medveünnepi szertartást mutatta be. Az 1991—92-es tanévben egy-egy hanti és manysi egyetemi hallgató tanulta a magyar nyelvet a Nemzetközi Előkészítő Intézetben. 1991 májusától Schmidt Éva magyar kutató szerződéssel folklórarchívum létesítésén dolgozik Belojarszkijban a Hanti—Manysi Autonóm Körzetben.

1993-ban Szekszárdon a Duna menti Népek Folklór Fesztiválján két mordvin együttes vett részt kölcsönösségi alapon. 1994 októberében az udmurtiai Malaja Purga faluból érkezett hagyományörző ének- és táncegyüttes vendégszereplésre Baranya megyébe.

A magyar—finnugor kapcsolatok fejlesztésében igen jelentős szerepet játszik a moszkvai Magyar Kulturális, Tudományos és Tájékoztatási Központ mint koordináló és a kapcsolatok aktív résztvevője. Az intézmény rendszeres lehetőséget nyújt a finnugor művészek moszkvai bemutatkozásához (G. Rajsev hanti és I. Jamberdov mari festőművész kiállítása, mordvin és udmurt népművészeti kiállítás, mari és mordvin zenei est, néprajzi témájú finnugor videófilmbemutató, V. Bujerin mordvin és V. Kulikov komi—permják zongoraművészek estje). Nagy sikerrel szerepelt az intézetben 1996-ban a 13 éves mordvin D. Gyemjaskin kis zongoristatehetség.

Meghatározó szerepe van a kapcsolatok építésében a Magyar Nagykövetségnek. A misszióvezető kezdeményezésére került sor 1993. június 20-a és július 4-e között Göncz Árpádnak, a Magyar Köztársaság elnökének történelmi jelentőségű útjára, amelynek során a magyar államelnök először járt ezeken a területeken és kereste fel a Komi, a Mari, a Mordvin, az Udmurt Köztársaságot, valamint a Hanti—Manysi Autonóm Körzetet. Az elnöki küldöttségben a magyarországi állami vezetők mellett üzletemberek is helyet kaptak, és ez a kétoldalú gazdasági kapcsolatok felvételét, valamint új együttműködési formák kialakulását is eredményezte.

1990 augusztus végén Debrecenben tartották a VII. Nemzetközi Finnugor Kongresszust, 1993. augusztus 23—27-c között pedig Egerben volt a Finnugor Népek Íróinak III. Találkozója.

A magyar sajtóban — főleg az 1993. évi elnöki látogatás alatt és után — jelentősen megnövekedett a finnugor rokonnépekről szóló írások száma.

Az Oroszországban lezajló reformfolyamatok nem hagyták érintetlenül a finnugor köztársaságokat sem. A nemzeti értelmiség kezdeményezésére és vezetésével mindenütt megalakultak a nemzeti mozgalmak az adott nép újjászületése, kulturális, szellemi, erkölcsi megújulása érdekében. Kezdeti kulturális jellegű törekvéseik mellé fokozatosan olyan politikai követelések is kerültek, mint a nemzeti autonómia és a nemzeti nyelv hivatalossá tétele. Ennek eredményeként egyes köztársaságokban egymással párhuzamosan több mozgalom is kialakulhatott (komi, udmurt, mari), amelyek azonban fő céljaikban többnyire egyetértenek. E mozgalmaknak nagy jelentőségük van az adott nép önértelének, nemzeti identitástudatának kialakításában.

1991-től kezdtek meg az oroszországi finnugorok népcik kongresszusainak megszervezését.

Politikai téren jelentős előrelépés volt az Oroszországi Föderáció Legfelsőbb Tanácsa Elnökének 1992. június 28-án kelt rendelete a finnugor népek parlamentjei közötti együttműködésről, valamint a Finnugor Népek I. Világkongresszusának megszervezéséről. Erre a Komi Nép Újjászületése mozgalom vezetőjének kezdeményezésére 1992 decemberében Sziktivkárban került sor. A világtalálkozó egyik határozata volt a Finnugor Népek Konzultatív Bizottságának létrehozása, amely azóta félévenként rendszeresen tartja üléseit. Feladata a finnugor népek közötti együttműködés koordinálása, a finnugor népek jogainak képviselése a nemzetközi szervezetekben. A Bizottság 1994-től az ENSZ Kisebbségi Jogokkal Foglalkozó Állandó Bizottsága tanácskozási jogú tagja. Vezetője 1993-ban keresett kapcsolatot a szervezettel a moszkvai magyar nagykövetség segítségével.

A demokratizálódási folyamatok az egyes finnugor köztársaságokban különféleképpen játszódnak le. A történelemben először választottak szabadon államfőt 1994. május 8-án a Komi Köztársaságban. Létrehozták a kétkamarás parlamenti rendszert. Áprilisban hasonló választás volt a Karél Köztársaságban, ahol szintén parlamenti rendszert vezettek be, és az elnököt igen széles jogkörrel ruházták fel. E tények is a korábbi szovjet irányítási és végrehajtó struktúra lebontásának bizonyítékai. A Mari Köztársaságban a köztársasági elnök egy személyben miniszterelnök is. A Mordvin Köztársaságban eltörölték az elnöki intézményt. Az első számú vezető a Legfelsőbb Tanács elnöke, mint az a szovjet rendszerben is volt.

A köztársaságokban sorra alakultak az őslakos finnugor népek problémáival átfogóan foglalkozó nemzetiségi állami bizottságok, a minisztériumoknál nagyobb hatáskörrel.

A köztársaságokban már kidolgozták vagy most van folyamatban a nemzeti szimbólumrendszer (zászló, himnusz, címer) megteremtése.

A finnugor népek egy része a szovjet rendszer idején fokozatosan elvesztette anyanyelvét, s áttért az oroszra. Ennek oka a hagyományos életmód megváltozása, az orosz és más nemzetiségek nagy számú betelepítése a finnugorok által lakott területekre (iparosítás), és a tudatos asszimilációs törekvések voltak. A 30-as években végrehajtott új közigazgatási felosztás is megosztotta a finnugor népeket. Egy részüket más-más köztársasághoz, megyéhez csatolták, ami fokozatos asszimilációjukhoz vezetett. Különösen tragikus a volt Leningrád körzetéből a II. világháború során Szibériába telepített izsórok (ingermanlandiak) sorsa.

Az anyanyelv használatának, az oroszsal való egyenjogúsításának kérdése egyre élesebben vetődik fel minden fórumon. Az adott finnugor nyelvnek az oroszsal azonos jogi státust biztosító nyelvtörvényt a Komi Köztársaságban 1992. május 28-án, illetve a Mari Köztársaságban hozták, ahol mind a hegyi, mind a mezei mari nyelv hivatalosnak minősült.

Külön kell szólni a magyarok két legközelebbi nyelvrokonáról, a Nyugat-Szibériában élő hantikról és manysikról, akiknek összlétszáma alig haladja meg a 30 ezer főt. Az 1960-as években területükön tárták fel a volt Szovjetunió legnagyobb olajlelőhelyeit. A feltárás miatt jelentős létszámú ipari munkásság települt be szülőföldjükre, s ők szorultak saját területükön nemzetiségi kisebbségbe. Az olajkitermelés, a katasztrofális környezetszennyeződés miatt nehezen tudják folytatni hagyományos halászó és vadászó életmódjukat. Átlagos életkoruk 40 év. Amennyiben mielőbb nem születnek nemzetközileg összehangolt intézkedések az olajtermelés csökkentésére, ősi területeik visszaadására, e népeket a közvetlen kipusztulás veszélye fenyegeti.

A magyar—finnugor kapcsolatok fejlődésének legjellemzőbb vonása ma az, hogy a kezdeti állami ösztönzést az önálló kezdeményezések váltották fel. 1995-ben Budapesten megalakult a **Magyar—Udmurt Baráti Társaság**, amelynek jelentős szerepe volt az Udmurt Kultúra Napjai című rendezvény előkészítésében 1996-ban. Ez alkalommal először járt hazánkban az Udmurt Rádió és Televízió Énekkara. A Fejér megyei Népi Együttes egy évvel korábban szerepelt nagy sikerrel Udmurtiában. 1996-ban Sziktivkárban hozták létre a **Komi—Magyar Baráti Társaságot**. A Sziktivkári Drámai Színház 1993 óta játssza nagy sikerrel Göncz Árpád *Kő a kövön* című darabját.

A Komi és az Udmurt Állami Egyetemeken lehetőség van a **magyar nyelv** elsajátítására. Izsevszkben második éve dolgozik dr. Kozmács István magyar lektor.

A magyar—udmurt irodalmi kapcsolatokban mérföldkőnek számított Domokos Péter: *Az udmurt irodalom története* című monográfiájának orosz nyelvű kiadása Izsevszkben, 1993-ban. Nagy jelentőségű volt Kányádi Sándor Kossuth- és Herder-díjas költő látogatása 1995-ben Udmurtiában, ahol a köztársaság alkotó értelmiségével, az egyetem finnugor szakos diákjaival találkozott. Udmurtiában jelenleg előkészítés alatt van a XX. századi magyar költészet antológiája. Debrecen város önkormányzata magyarul tanuló oroszországi finnugor diákoknak évi 2—2 ösztöndíjat ajánlott fel a debreceni Nyári Egyetemre.

Szombathelyen a Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola főigazgatója, a finnugrista Pusztay János kezdeményezésére és támogatásával rendszeresen kiadják az Uralisztikai Füzeteket.

1994-ben megszervezték a finnugor egyetemek rektorainak konferenciáját és két továbbképző tanfolyamot tartottak az oroszországi fiatal politológusoknak-történészeknek a legjobb hazai előadók bevonásával. Évek óta dolgoznak Beke Ödön *Magyar—cseremisiz szótárának* megjelentetésén. A munkában sokat segít a szombathelyi főiskolán második éve működő mari lektor.

1995 telén Budapesten jelent meg Winter Erzsébet fotóművész könyve a hantikról és a manysikról, amelyet Göncz Árpád köztársasági elnök mutatott be. A képekhez Agrofena Szopocsina, keleti hanti költőnő írt verseket.

A millicentenárium alkalmából a finnugor népek művészetét bemutató reprezentatív kiállítás nyílt a Néprajzi Múzeumban, amelyet Göncz Árpád köztársasági elnök nyitott meg ez év márciusában. Ezt megelőzte az Udmurtiából és a Mari Köztársaságból érkezett gazdag anyag bemutatása 1995-ben a Néprajzi Múzeumban és több vidéki központi múzeumban.

A jubileum alkalmából a moszkvai Magyar Kulturális, Tudományos és Tájékoztatási Központban 1996 áprilisában nyílt meg a *Finnugor rokonság : azonosság és különbség* című kiállítás, amely a hagyományos népművészet továbbélését mutatta be magyar, észt és az oroszországi finnugor népek anyagán.

1996 augusztusában Szegeden tartják a Rokon Népek Folklórfesztiválját, amelyre hagyományőrző népi együtteseket várnak a rokon népektől.

Az idei év legjelentősebb finnugor eseménye lesz a **Finnugor Népek II. Világkongresszusa**, amelyre 1996. augusztus 16—21-e között kerül sor Budapesten. A mintegy 300 küldött között ott lesznek a köztársasági elnökök, parlamenti képviselők, tudósok, művészek, a fiatal értelmiség képviselői, újságírók. Az öt napra tervezett tanácskozás több szekcióban fog dolgozni.

A kulturális kapcsolatokon kívül egyre nagyobb a magyar üzletemberek érdeklődése, elsősorban az oroszországi finnugor területek iránt.

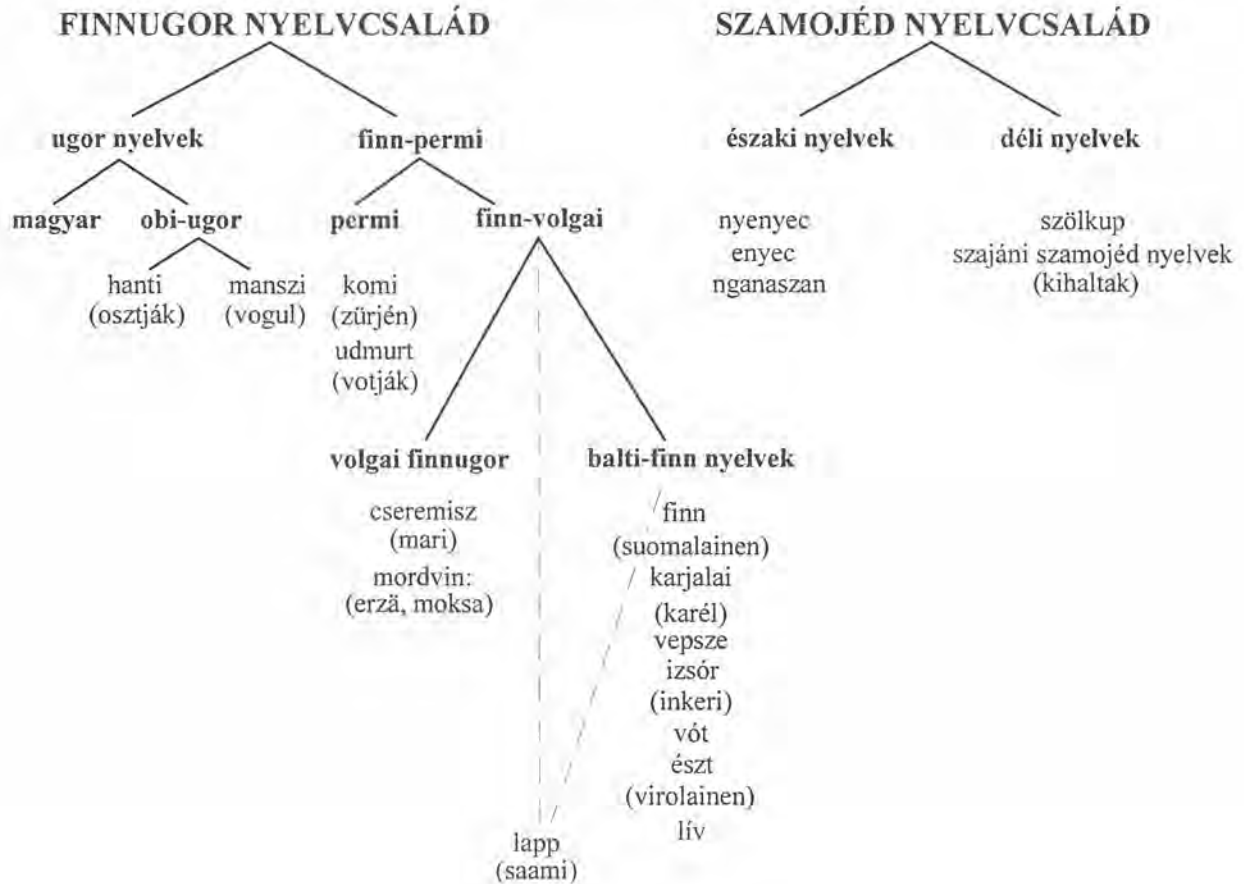
A finnugor népek közötti együttműködés, mint már említettük a bevezetőben, 1988-ban új szakaszhoz érkezett, mivel ettől az időtől kezdve az oroszországi finnugor népek önállóan is részt vehettek benne, míg 1991-től Észtország már mint önálló államisággal rendelkező finnugor nép alakíthatta kapcsolatait. Az eltelt nyolc év alatt a finnugor népek között gyakorlatilag minden szinten megtörtént a kapcsolatfelvétel, amelyek fejlesztését ma már senki sem akadályozza. Bizunk benne, hogy a jövőben csupán a népeken, az etnikai csoportokon és azok vezetőin múlik majd, hogy a jövőben hogyan élnek a kapcsolatépítés lehetőségeivel. Kezdeti eredmények már vannak. Reméljük, hogy ehhez a II. Világkongresszus is új impulzust fog adni.

IV. TÁBLÁZATOK

Adatok a finnugor népekről

Belső név (ahogyan magukat hívják)	Külső név (ahogyan mások hívják, ill. szakirodalmi név)	Államforma	Hol élnek ?	Főváros/ központ	Lélekszám- fő	Hány % vallja az adott nyelvet anyanyelvének?	Egyéb	A velük foglalkozó magyar tudósok
magyar	—	Magyar Köztársaság (önálló államiság)	Kárpát-medence	Budapest	10,5 + 5 millió	mindenki	5 millió a MK határain kívül él.	—
suomalainen	finn	Finn Köztársaság (önálló államiság)	Észak-Európa	Helsinki	4,6 millió	mindenki	A népesség 7%-a svéd, de ők gyakorlatilag kétnyelvűek.	—
virolainen	észti	Észti Köztársaság (önálló államiság)	Baltikum	Tallinn	kb. 1 millió	95,5 %	—	Bereczki Gábor Bereczki Urmasz
hanti	osztják	Hanti—Manszi autonóm körzet	Észak-Nyugat Szibéria	Hanti- Manszjszk	kb. 22 000	68,9 %	Az olajkitermelés miatt népirtás és erős asszimiláció	Reguly Antal Pápay József Pápai Károly
manszi	vogul				kb. 8 000	52 %		Munkácsy Bernát Kálmán Béla Schmidt Éva
inkeriläinen inkerin suomalainen	inkeri-finn	—	Szentpétervár környéke Karjalai Köztársaság Észtország	—	kb. 60.000	kb. 50%	—	Peregi Dóra
izsór	—	—	Szentpétervártól észak-nyugatra	—	850	—	—	—
karjalainen	karél	Karél Köztársaság	É-NY Oroszország, az orosz—finn határ mellett + a kalinyini területen	Petrozavodszk (Petroskoi)	125 000	48 %	—	—
komi	zürjén	Komi Köztársaság	az Ural és a Viszgeda folyó közötti területen	Sziktivkár	475 000 (325+150)	70 %	Komi—Pernják Nemzetiségi Körzet a közt.-től délre; nyelvjárás (ők vannak kb. 150 ezren)	Fokos-Fucks Dániel Rédei Károly
liv	—	—	Lettország északi része	—	226	—	—	—
marj	cseremisz	Mari Köztársaság	a Volga bal partján	Joskar-Ola	643 000	81 %	nyelvjárás: hegyi és mezei — egy részük Baskiriában él	Beke Ödön Bereczki Gábor Vikár László (zene)
mordvin	—	Mordvin Köztársaság	a Volga és az Oka közötti területen + Baskiriában, Tatárországban és szétszórva	Szaranszk	1 154 000	67 %	két nyelvjárás: — moksa — erzä	Erdődi József Keresztes László
saami	lapp	—	Norvégia, Svédország, Finnország, Oroszország (Kola-félsziget)	—	kb. 50 000	—	—	—
udmurt	uojják	Udmurt Köztársaság	a Kama és a Vjatka folyók közötti területen	Izsevszk	750 000	—	—	Munkácsy Bernát
vepsze	—	—	a Ladoga, az Onyega és a Fehér-tó közötti területen szétszórva + Szentpétervár környékén	—	12 100	—	—	—
vót	—	—	az izsóroktól délre, Észtország északkeleti része	—	25	néhány fő	—	—

Az uráli nyelvcsalád

Az uráli népek és nyelvek

Összesen mintegy húsz nyelv sorolható az uráli nyelvek közé. Mások harmincnégy uráli nyelvről beszélnek, mivel sok esetben kérdéses, hogy egy-egy nyelv változata külön nyelv-e vagy csak nyelvjárás (tájszólás). Például a lappot többen külön nyelvként kezelik, s így délről, északiról, umeiról stb. beszélnek. Külön nyelvként kezelhetnék a mordvin két változatát, az erza és a moksa nyelvet, másrészt az is kérdés lehet, önálló nyelv-e az izzsór és így tovább.

Az észtek összlétszámát másfél milliónak vettük, noha ebből 400 ezer orosz nemzetiségű, akik az 1940. évi megszállás után folyamatosan költöztek Észtországba, s nemcsak nem beszélnek észtil, de kívül is rekesztették magukat az észti kultúrán.

Rokon nyelveink közül mára már kihalt a kamassz és a motor, de ez a sors vár még legálább öt—hat nyelvre (a livre, a vótra, az enyecre stb.).

A nyelvesalád ágai és tagjai	A népek lélekszáma	Az anyanyelvüket beszélők száma
1. Az ugor ág: — magyar — vogul (manysi) — osztják (hanti)	14 000 000 8 500 22 500	14 000 000 3 100 13 700
2. A finn permi ág: <i>permiék:</i> — zürjén (komi) — volják (udmurt) — permják <i>volgaiak:</i> — cseremisz (mari) — mordvin (erza és moksa)	350 000 750 000 143 000 671 000 1 154 000	245 000 525 000 100 000 542 000 774 300
3. A balti finnség: — finn — észti — karjalai — izzsór (inkeri) — vepsze — vót — liv	5 000 000 1 500 000 130 000 1 500 12 000 25 226	5 000 000 1 100 000 80 000 800 6 000 25 99
4. Lappok (számik): déli, umei, pitei, lulei, északi, inari, kolтта-lapp, akkalai, kildini, turjai	(50—) 80 000	34 900
5. Szamojédok: — nyenyec (jurák) — nganaszan (tavgi) — enyec (jenyiszjeji szamojéd) — szelkup (osztják szamojéd)	27 000 1 079 400 4 000	26 700 600 92 1 500
Összesen:	23 855 230	22 454 016

A finnugor világ fejlődésének problémái

Az oroszországi finnugor népek műveltségi szintje
(a 15 éven felüliek között, 1000 főre jutóan)

		a 15 éven felüliek között 1000 főből iskolai végzettséggel rendelkezik:						
		felsőfokú	befejezetlen felsőfokú	szakközép-fokú	általános közép-fokú	nem teljes közép-fokú	alsó fokú	alsó fokú képzettség nélküliek
mordvin	1979	27	8	74	181	257	240	212
	1989	52	9	147	277	196	184	135
voťják	1979	31	10	75	200	324	222	137
	1989	56	10	139	323	237	159	76
cseremisiz	1979	28	9	66	182	345	229	140
	1989	51	10	134	333	242	155	75
zürjén	1979	50	13	135	152	329	197	124
	1989	77	12	191	251	262	139	68
komi-permják	1989	47	10	164	230	270	176	102
	1979	35	9	104	129	279	271	172
karél	1989	61	10	164	223	236	212	94
	1979	11	4	55	83	267	291	288
nyenyec	1989	23	6	102	243	278	179	169
	1989	35	8	159	250	260	170	118
oszlják (hanti)	1989	55	12	184	269	281	136	63
vogul (manysi)	1989	55	12	184	269	281	136	63
finn	1979	45	12	101	130	246	326	140
	1989	76	11	156	204	222	251	80

**A finnugor népek műveltségi szintje
(az 1989. évi népszámlálás adatai alapján)**

Az adott nemzetiségű 1000 főből felső fokú képzettséggel rendelkezik:		Az adott nemzetiségű 1000 főből nem rendelkezik elemi alsó fokú végzettséggel:	
21	szőlőkupok	tofálarok	37
23	nyenyeccek	vogulok	63
35	osztjások	cseremiszek	75
37	nganaszanok	vojtákok	76
40	lappok	finnek	80
47	komi-permjákok	karélok	94
51	cseremiszek	vepszék	96
52	mordvinok	lappok	97
55	vogulok	komi-permjákok	102
56	vepszék	nganaszanok	111
56	vojtákok	osztjások	118
61	karélok	mordvinok	135
76	finnek	szőlőkupok	138
77	zürjének	nyenyeccek	169

**Az Oroszországi Föderációban élő,
második nyelvet folyékonyan beszélő finnugor népek száma**

	Folyékonyan beszélnek második nyelvet (fő)			Az anyanyelvüket folyékonyan beszélő adott nemzetiségűek aránya (%)		
	a nemzetiségűk nyelvén	oroszul	más nyelven	a nemzetiségűk nyelvén	oroszul	más nyelven
mordvinok	85 269	690 217	5 941	8,0	64,3	0,5
vojtákok	38 355	445 125	10 456	5,4	62,3	1,4
cseremiszek	20 999	447 488	14 649	3,3	69,5	2,3
zürjének	18 727	211 008	884	5,6	62,8	0,2
komi-permjákok	10 739	91 454	589	7,3	62,1	0,4
karélok	16 969	57 828	908	13,6	46,3	0,7
nyenyeccek	528	21 246	460	1,5	62,1	1,4
osztjások	475	11 330	171	2,1	50,9	0,7
vogulok	243	2 699	105	2,9	32,6	1,3
vepszék	1 822	6 015	175	15,0	49,6	1,4
szőlőkupok	96	1 518	45	2,7	42,6	1,2
lappok	128	749	40	7,0	40,8	2,2
nganaszanok	32	717	16	2,5	56,8	1,3
inkeriek (izsórok)	61	177	19	13,6	39,4	4,2
finnek*	—	16 357	1 115	—	34,7	2,4
észtek	5 661	17 770	1 037	12,2	38,3	2,2

* a népszámláláskor a második nyelvre vonatkozó kérdésnél csak a Szovjetunió nyelveit vették figyelembe.

Az Oroszországi Föderációban élő egynemzetiségű családok száma és e családok átlagos taglétszáma

	Az Oroszországi Föderációban élő egynemzetiségű családok összesen:		Az egynemzetiségű családok átlagos taglétszáma	
	1979	1989	1979	1989
mordvinok	174 336	158 957	3,5	3,1
vojjakok	123 138	127 013	3,8	3,5
cseremiszek	114 852	124 986	3,9	3,6
zürjének	53 432	54 849	3,5	3,3
komi-permjákok	—	25 103	—	3,4
karélok	17 341	14 677	2,9	2,7
nyenyecsek	4 503	5 126	4,8	4,6

A fő lakóhelyeiken élő egynemzetiségű családok száma és e családok átlagos taglétszáma

	Az Oroszországi Föderációban élő egynemzetiségű családok összesen:		Az egynemzetiségű családok átlagos taglétszáma	
	1979	1989	1979	1989
osztjakok	2 612	2 652	4,4	4,0
vogulok	729	655	4,2	3,7
vepszék	614	182	2,7	2,5
szölkupok	353	293	3,8	3,3
lappok	181	155	3,7	3,0
nganaszanok	132	123	4,7	4,7
finnek	4 737	2 971	2,7	2,5

Az Oroszországi Föderációban élő finnugor népek összetétele életkor szerint

	Az adott nemzetiségű lakosság életkorilag:						Átlagos életkor (év)
	munkaképes életkor alatti		munkaképes életkorú		munkaképes életkor feletti		
	1979	1989	1979	1989	1979	1989	
mordvinok	206 302	154 184	675 355	651 027	229 100	167 485	40,2
vojjakok	168 043	158 111	422 616	434 324	94 921	122 255	34,4
cseremiszek	170 612	168 889	357 865	381 988	71 008	92 746	31,7
zürjének	76 206	77 616	197 475	201 168	46 351	57 467	34,1
karélok	16 101	15 201	83 650	71 163	33 404	38 525	43,0
nyenyecsek	11 119	12 050	14 567	18 452	2 373	2 883	25,6
komi-permjákok	—	30 381	—	88 504	—	27 623	35,3
osztjakok	—	7 252	—	13 410	—	1 611	26,5
vogulok	—	2 340	—	5 169	—	768	28,5

**A fő lakóhelyeiken élő finnugor népek összetétele életkor szerint
(Az 1989. évi népszámlálás eredményei alapján)**

	Az adott nemzetiségű lakosság életkorilag:			Átlagos életkor (év)
	munkaképes életkor alatti	munkaképes életkorú	munkaképes életkor feletti	
vepszek	687	3 116	2 151	40,9
szölkupok	808	1 694	375	31,8
lappok	397	982	234	32,8
nganaszanok	462	581	85	24,6
finnek	2 951	16 067	11 217	47,3

**Születési arányszám a finnugor csoport egyes nemzetiségeinél
(a folyó nyilvántartás adatai alapján)**

		Születések száma:			
		1988	1989	1990	a megfelelő nemzetiségű 1000 főre (1989*)
Oroszországi Föderáció	észtek	604	544	451	11,7
	nyenyecék**	1 058	1 085	1 201	35,8
	osztjások**	541	602	638	35,7
	vozulok**	130	162	126	36,0
	szölkupok**	101	97	90	34,4
Komi Köztársaság	zürjének	6 129	5 144	4 705	17,6
Karél Köztársaság	karélok	1 391	1 301	1 092	16,5
Murmanszki terület	lappok**	14	26	20	***
Mari Köztársaság	cseremiszek	7 847	6 928	6 467	21,4
Mordvin Köztársaság	mordvinok	5 757	5 351	4 965	17,1
Udmurt Köztársaság	vojjakok	11 003	9 994	9 091	20,1
Komi-Permják Nemzetiségi Körzet	komi-permjákok	1 929	1 710	1 655	17,9
Tajmiri Autonóm Körzet	nganaszanok**	93	97	92	39,7

* a természetes mozgás mutatói az egyes nemzetiségeknél csak a népszámlálás éveiben számíthatók ki

** az északi népek természetes mozgásának adatai fő lakóhelyeik szerint

*** a mutató nem kiszámítható az események kevés száma miatt

**Halandósági arányszám a finnugor csoport egyes nemzetiségeinél
(a folyó nyilvántartás adatai alapján)**

		Halálozások száma:			
		1988	1989	1990	a megfelelő nemzetiségű 1000 főre (1989 *)
Oroszországi Föderáció	észtek	934	909	919	19,6
	nyenyecsek**	267	245	329	8,1
	osztjások**	141	195	202	11,6
	vogulok**	28	47	70	10,5
	szölkupok**	36	39	51	13,8
Komi Köztársaság	zürjének	3 289	3 133	3 191	10,7
Karél Köztársaság	karélok	1 168	1 237	1 213	15,7
Murmanszki terület	lappok**	12	20	20	***
Mari Köztársaság	cseremiszek	3 238	2 995	3 249	9,2
Mordvin Köztársaság	mordvinok	3 326	3 335	3 629	10,6
Udmurt Köztársaság	vojtákok	4 820	4 840	5 072	9,7
Komi-Permják Nemzetiségi Körzet	komi-permjákok	1 267	1 198	1 222	12,6
Tajmiri Autonóm Körzet	nganaszanok**	12	16	15	18,8

* a természetes mozgás mutatói az egyes nemzetiségeknél csak a népszámlálás éveiben számíthatók ki

** az északi népek természetes mozgásának adatai fő lakóhelyeik szerint számíthatók ki

*** a mutató nem kiszámítható az események kevés száma miatt

**Természetes szaporulat a finnugor csoport egyes nemzetiségeinél
(a folyó nyilvántartás adatai alapján)**

		Természetes szaporulat			
		1988	1989	1990	a megfelelő nemzetiségű 1000 főre (1989 *)
Oroszországi Föderáció	észtek	-330	-365	-468	-7,9
	nyenyecsek**	791	840	872	27,7
	osztjások**	400	407	436	24,1
	vogulok**	102	115	56	25,5
	szölkupok**	65	58	39	20,6
Komi Köztársaság	zürjének	2 839	2 011	1 514	6,9
Karél Köztársaság	karélok	223	64	-121	0,8
Murmanszki terület	lappok**	2	6	—	***
Mari Köztársaság	cseremiszek	4 609	3 933	3 227	12,2
Mordvin Köztársaság	mordvinok	2 431	2 016	1 336	6,5
Udmurt Köztársaság	vojtákok	6 183	5 154	4 019	10,4
Komi-Permják Nemzetiségi Körzet	komi-permjákok	662	512	433	5,3
Tajmiri Autonóm Körzet	nganaszanok**	28	14	20	16,5

* a természetes mozgás mutatói az egyes nemzetiségeknél csak a népszámlálás éveiben számíthatók ki

** az északi népek természetes mozgásának adatai fő lakóhelyeik szerint

*** a mutató nem kiszámítható az események kevés száma miatt

**V. AZ I. FINNUGOR VILÁGKONGRESSZUS
LEGFONTOSABB DOKUMENTUMAI**

(Szihtivkár, 1992. november 30.— december 3.)

Felhívás az Oroszországi Föderáció és a hozzá tartozó finnugor köztársaságok parlamentjeihez és kormányaihoz

A nemzetközi jog általánosan elismert normáiból és a finnugor népek nemzeti és államrendszerének történetileg kialakult változatos formáiból kiindulva elismerjük minden nép önrendelkezési jogát az ezen népek érdekeinek megfelelő formákban. Az adott formák széles területet foghatnak át: a kulturális-nemzeti autonómia különböző formáitól kezdve a nemzeti államokig, valamint különféle egyesülések, szövetségek és társaságok alapításáig.

A finnugor világ megújulását, rokon népeink életben maradását és más népek fejlődését segítve, valamint figyelembe véve azt, hogy az 1993-as évet az ENSZ a bennszülött népek évének nyilvánította, reményünkkel fejezzük ki a világközösség népeinek megértésére és támogatására a finnugor népeknek önrendelkezési jogukért folytatott többszáz éves harca iránt, valamint szükségesnek és célszerűnek tartjuk a jogi és a szervezeti feltételek megteremtését a baráti népek minden oldalú és egyenjogú együttműködéséhez egymás között és az egész világközösséggel.

A politika és a jog területén:

- összehívni az Oroszországi Föderáció népeinek kongresszusát az alkotmányos rendszer alapelveinek egyeztetése és elfogadása céljából;
- ratifikálni a Nemzetközi Munkatügyi Szervezet 169. egyezményét, támogatni az ENSZ-ben „A bennszülött népek jogainak általános kinyilvánításáról” hozott javaslat I. átnézett szövegét;
- támogatni a Sziktivkárban megrendezésre került I. Finnugor Világkongresszus határozatát a Finnugor Népek Tanácsadó Bizottságának — mint az ENSZ kormányon kívüli s az ezeket a népeket a nemzetközi intézményekben képviselő szervezetének — létrehozásáról;
- elfogadni „Az Oroszországi Föderáció kisszámú népei jogi helyzetének alapjairól” e. törvényt;
- kidolgozni a nemzeti kisebbségek és a bennszülött népek jogai védelmének állami programját;
- haladéktalanul elfogadni az Oroszországi Föderáció Legfelsőbb Tanácsában az oroszországi finnekről rehabilitálásáról szóló határozatot;
- közvetlen parlamenti és kormánykapcsolatok létrehozni a Karéli Köztársaság, a Komi Köztársaság, a Mari Köztársaság, a Mordvin Szovjet Szocialista Köztársaság, az Udmurt Köztársaság között és Magyarországgal, Finnországgal, Észtországgal közösen fellépni a megkülönböztetés és bármely nép nemzeti jogainak megcsorbítására irányuló bármely kísérlet ellen;
- felajánlani az Oroszországi Föderáció kormányának a területén élő minden finnugor nép érdekképviseleti rendszerének meghatározását a Magyarországon, Lettországon, Norvégiában, Finnországon, Svédországon és Észtországon működő nagykövetségeken keresztül;

- javasolni az Oroszországi Föderációhoz tartozó köztársaságok Legfelsőbb Tanácsainak, hogy:
 - a.) vizsgálják meg a bennszülött népek fórumainak javaslatait az államiság megerősítéséről, a két egyenjogú házból álló parlamentek létrehozásáról, melyek közül az egyik ház a bennszülött népek érdekeit képviselné;
 - b.) fogadják el a nyelvekről szóló törvényeket a bennszülött népek nyelveinek állami nyelvvé nyilvánítása céljából, valamint az állampolgárságról szóló törvényeket a bennszülött népek érdekvédelmének figyelembevételével;
 - c.) nyújtsanak állami támogatást a finnugor népek közötti baráti társaságok alapításához és működtetéséhez, kedvező feltételek teremtéséhez a nemzeti diplomácia különböző formáinak fejlődéséhez.

A gazdasági élet és az ökológia területén:

- támogatni a finnugor államok, a nemzeti-területi alakulatok, a finnugor népek által sűrűn lakott területek vállalatai, intézményei, szervezetei és magánszemélyei közötti közvetlen gazdasági kapcsolatok fejlődését;
- kidolgozni a finnugor államok gazdaságainak integrációját szolgáló legnagyobb kedvezményt nyújtó szervezeteket, elősegíteni vegyesvállalatok alapítását;
- elfogadni az Oroszországi Föderáció törvényét a különböző szervezeteknek nyújtandó kedvezményekről a bennszülött népek szociálgazdasági problémáinak megoldásához;
- moratóriumot bevezetni az Oroszországi Föderációban azon földek adásvételére és elidegenítésére, melyeken bennszülött népek élnek mindaddig, míg azok nem válnak gazdaságilag függetlenné;
- összehangolt politikát folytatni az ökológia területén, küzdeni a finnugor népek által lakott területek atommentes övezetté történő nyilvánításáért, nem engedni a területeiken tömeges sérüléseket okozó fegyverek elhelyezését;
- a kihalás veszélyével fenyegetett népek számára nemzeti területeket létrehozni különleges státusú igazgatási rendszerrel;
- a finnugor népek által lakott területeken gyógyintézetekkel és turisztikai-kiránduló komplexumokkal ellátott ökológiailag védett övezeteket létrehozni.

A tájékoztatás, a kultúra, a tudomány és az oktatás területén:

- támogatni a Finnugor Népek Nemzetközi Alapítványának létrehozását a finnugor népek lakta országok részarányos részvételének figyelembevételével;
- olyan információs központot létrehozni az Oroszországi Föderációban, melyben bennszülött népekre és nemzeti kisebbségekre vonatkozó adatok lennének összegyűjtve a nemzetközi jog normáiból és különböző államok törvényhozásából;
- elfogadni a finnugor népek nyelveinek, sajátos kultúrájának és hagyományainak megőrzését és fejlesztését célzó irányadó okmányok összességét;
- létrehozni a finnugor közösség egységes információs rádiótelevízió-rendszerét;

- elfogadni a finnugor népek kulturái és nyelvi fejlesztésének és használatának állami programjait;
- létrehozni a finnugor népek központjait az általuk lakott összes területen, állami támogatást nyújtani számukra;
- elfogadni a finnugor népek napjainak évenkénti megrendezéséről szóló határozatot, a kialakult nemzetközi hagyománynak megfelelően;
- támogatni a finnugor népek által lakott országok, köztársaságok és területek egyetemei rektori tanácsainak létrehozását;
- elősegíteni a finnugor népek éves folyóiratának megjelentetését ezen népek történelmének és jelenlegi állapotának megvilágítása céljából;
- támogatni az utazók nemzetközi finnugor központjának létrehozását a „Biarμία” Komi Utazóközpont alapján.

Sziktivkár, 1992. december 3.

Az Oroszországi Föderáció területén élő
finnugor népek küldöttségeinek képviselői,
a Finnugor Népek Világkongresszusának
résztevői

A Finnugor Népek Világkongresszusának határozata

A Magyar Köztársaság 1996-ban esedékes évfordulójával — a magyar államalapítás 1100. évfordulójával — kapcsolatban a Finnugor Népek Világkongresszusa az alábbi határozatot hozza:

1996-ban Magyarországon kerüljön megrendezésre a Finnugor Népek Világkongresszusa.

Sziktivkár, 1992. december 3.

Nyilatkozat a világ finnugor népei együttműködésének alapelveiről, céljairól és feladatairól

Mi, a finnugor népek képviselői, a Finnugor Népek Világkongresszusának delegátusai és résztvevői, kiindulva a jelenkor sajátosságaiból, melyek történelmi lehetőséget teremtettek népeink együttműködésre törekvésének megvalósításában, kifejezve nyugtalanságunkat a finnugor népek helyzete iránt, tisztelve a történelmet, a hagyományokat, a kultúrát, a nyelveket és a nemzeti önérzet érzését, felismerve a felelősséget népeink fejlődéséért saját kultúráik és életmódjuk talaján, célunkul állítva a nemzetközi normák megvalósítását a népek önrendelkezési jogának, a benszülött népek és nemzeti kisebbségek jogainak és az emberi jogok területén, a következőket jelentjük ki:

— a Finnugor Népek Világkongresszusa ezen népek fórumául szolgál, kormányoktól és politikai pártoktól független, céljával az ENSZ kormányon kívüli szervezete státusa elérésének feladatát tűzi ki;

— egyenjogú rokon népek önkéntes, az egész világgközösség számára nyitott egyesülése vagyunk, mely csatlakozott az összeurópai biztonsági és együttműködési folyamathoz és az Emberi Jogok Általános Nyilatkozatával, az új Európa Párizsi Alapokmányával, a Nemzetközi Munkaiügyi Szervezet benszülött népekre és nemzeti kisebbségekre vonatkozó 169. Egyezményével vezérelve működik;

— készek vagyunk megvalósítani népeink együttműködési szándékát és kölcsönös segítséget nyújtani a jog, a gazdaság, az ökológia, a szociális problémák, a tájékoztatás, az oktatás, a tudomány és a kultúra területén;

— figyelembe véve országaink alkotmányainak és alkotmányos rendszereinek különbségeit, és felismerve a fent nevezett célok különböző elérési módjainak lehetőségét, készek vagyunk az egész világgközösség előtt megvédeni népeink létérdekeit, az európai humanizmusra és a nemzetközi jog normáira támaszkodva.

Meggyőződésünk, hogy együttműködésünk a világ összes népe fejlődésének ügyét fogja szolgálni.

Sziktivkár, 1992. december 3.

A Finnugor Népek Világkongresszusa

Rendelkezés a Finnugor Népek Tanácsadó Bizottságáról

A Tanácsadó Bizottság a Finnugor Népek Világkongresszusának koordinációs szerve, mely a nemzetközi jog normáinak és az ENSZ elveinek megfelelően működik.

A Bizottság tevékenységének céljai, feladatai és elvei:

A Bizottság védelmezi és oltalmazza a finnugor népek jogait és érdekeit, melyeket a Nyilatkozat a világ finnugor népei együttműködésének alapelveiről, céljairól és feladatairól fogalmazott meg.

A Bizottság tevékenységének elvei:

- a népek minden képviselőjének egyenlősége;
- jogegyenlőség és nyilvánosság a határozatok megvitatása és elfogadása alatt;
- a határozatok elfogadásának alapelve az egyetértés.

A Bizottság tagsága

A Bizottság tagjai azon népek képviselői, melyek elfogadják a nyilatkozatban kifejtett célokat és feladatokat. A Tanácsadó Bizottság munkájában történő részvétel kérdéséről maguk a népek döntenek.

A Bizottság munkájának szervezése

A Tanácsadó Bizottság minden nép azonos számú képviselője részvételével alakul meg.

A Bizottság szükség esetén ülészik, nem ritkábban, mint egyszer egy évben.

A Bizottság szakértői bizottságot hozhat létre. Ennek összetételét a népképviselők javaslatai határozzák meg.

A Tanácsadó Bizottság állandó központja Helsinkiben lesz.

Pénzügyi viszonyok és kellékek

A Bizottságnak jogában áll saját nemzetközi alapítványt létrehozni. Az alapítvány anyagi eszközei azon feladatok megvalósítására irányulnak, melyeket a nyilatkozat a világ finnugor népei együttműködésének alapelveiről, céljairól és feladatairól és a Rendelkezés a Finnugor Népek Tanácsadó Bizottságáról fogalmazott meg.

A Bizottság jogi személy, mely bankszámlával, szögletes bélyegzővel, pecséttel és saját jelölésrendszerrel rendelkezik. A Bizottság jelöli ki a hitelutalványozót.

A feladatok megvalósításához a Bizottság rendelkezhet saját újsággal, folytathat kiadói, kereskedelmi és más tevékenységet, valamint létrehozhat vegyesvállalatokat.

Kongresszusok összehívása

A finnugor népek képviseleti szerve a Finnugor Népek Világkongresszusa. A kongresszusok nem ritkábban, mint négy évben egyszer kerülnek összehívásra. Rendkívüli kongresszusokat a Tanácsadó Bizottság hívhat össze.

Változások a rendelkezésben és a tevékenység megszüntetése

A Bizottságról szóló rendelkezést a kongresszus hozza. Az adott rendelkezésben történő kiegészítések és változtatások a kongresszuson hozhatók, valamint a Bizottság ülésein, azoknak ezt követően a kongresszuson történő jóváhagyásával.

Sziktivkár, 1992. december 3.

A Finnugor Népek Világkongresszusa

**VI. AZ OROSZORSZÁGI FINNUGOR NEMZETI
KISEBBSÉGEKRE VONATKOZÓ TÖRVÉNYEK
ÉS RENDELETEK**

1. Föderációs jogszabályok

- Az Oroszországi Föderáció Alkotmánya
Elfogadva az 1993. december 12-i népszavazáson
- Az OSzSzSzk népeinek nyelveiről
Az OSzSzSzk 1991. október 25-i törvénye
- Nyilatkozat Oroszország népeinek nyelveiről
Elfogadva az OSzSzSzk Legfelsőbb Tanácsa által, 1991. október 25-én
- Az északi, a szibériai és a távolkeleti kislélekszámú népek parlamenti közgyűléséről
Az OSzSzSzk Legfelsőbb Tanácsának Elnökének 1991. július 8-i határozata
- Az OSzSzSzk területén élő kis népek és etnikai csoportok fejlesztésére szánt nemzetközi alap tevékenységének néhány kérdéséről
Az OSzSzSzk Legfelsőbb Tanácsa elnökének 1991. július 5-i határozata
- A kis lélekszámú északi népek gazdaságának és kultúrájának 1991—1995. évi állami fejlesztési programjáról
Az OSzSzSzk Minisztertanácsának 1991. március 11-i 145. számú határozata
- A Tyumenyi terület, a Hanti-Manysi és a Jamal-Nyenyec Autonóm Körzet társadalmi-gazdasági problémáinak halaszthatatlan megoldási intézkedéseiről
Az OSzSzSzk Minisztertanácsának 1991. november 8-i 591. számú határozata
- A finnugor népek nemzetközi kongresszusáról és a parlamentek közötti egyesületeiről
Az OF Legfelsőbb Tanácsának 1992. június 29-i határozata
- Az északi kis népek életben maradása, gazdasági és kulturális fejlesztése érdekében létrehozott alapítvány tevékenységének kérdéseiről
Az OSzSzSzk Kormányának 1992. január 4-i 15. számú rendelete
- A kis lélekszámú északi népek lakóhelyének és gazdasági tevékenységének védelmével foglalkozó, halaszthatatlan intézkedésekről
Az OF elnökének 1992. április 22-i rendelete

2. Regionális jogszabályok

Komi Köztársaság

- A Komi Köztársaság állami nyelveiről
A Komi Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának 1992. május 28-i rendelete

Karél Köztársaság

- A Karél Köztársaságban élő karélok, vepszék és finneket nemzeti kongresszusának anyagáról
A Karél Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának elnöksége által elfogadott 1993. január 21-i határozat

Hanti—Manysi Autonóm Körzet

- A természeti kincsek elsődleges kiaknázására kijelölt területek létrehozásáról A Hanti—Manysi Autonóm Körzet népi küldötteinek tanácsa által 1990. május 6-án elfogadott határozat
- A Hanti—Manysi Autonóm Körzet azon területeinek státuszáról, ahol a természeti kincseinek kiaknázása elsődlegesen az őslakosságé
A Hanti—Manysi Autonóm Körzet népi küldötteinek tanácsa által 1990. május 6-án elfogadott határozat melléklete
- Rendelet a Hanti—Manysi Autonóm Körzet természeti kincseinek státuszáról
A Hanti—Manysi Autonóm Körzet népi küldötteinek tanácsa által 1992. február 5-én jóváhagyott határozata

3. Társadalmi szervezetek dokumentumai

- Az OF északi, szibériai és távolkeleti kis lélekszámú őslakos népeinek társadalmi-politikai Egyesülési Alapszabálya
Elfogadva a szervezet kongresszusán, 1993. november 24-én
- A Finnugor Írók Szövetségének Alapszabálya
Elfogadva a Szövetség alakuló kongresszusán, 1991. június 28-án
- A Finnugor Népek Szövetségének Alapszabálya
Elfogadva a Finnugor Népek Kongresszusán, 1992. május 16-án
- A Finnugor Alapítvány Alapszabálya
Elfogadva az 1992. június 17-i alakuló ülésen
- „A manyisi nép kongresszusa” társadalmi egyesülés Alapszabálya
Elfogadva az 1992. december 25-i alakuló ülésen
- A karélok, a finnek és a vepszék nemzeti kongresszusának határozata a nemzeti kultúrák és nyelvek újjáélesztéséről és fejlesztéséről
Elfogadva 1992. november 21-én

Az Oroszországi Föderáció Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete a finnugor népek nemzetközi kongresszusáról és a parlamentek közötti egyesületéről

Az Oroszország, valamint Finnország, Magyarország és Észtország közötti államközi és a parlamentek közötti kapcsolatok erősítése, valamint az Oroszországi Föderáció tagjaként a Karél, a Komi, a Mari, a Mordvin és az Udmurt Köztársaság közvetlen nemzetközi kapcsolatai fejlesztése céljából az Oroszországi Föderáció Legfelsőbb Tanácsának elnöksége elrendeli:

1. Hagyják jóvá a finnugor népek parlamentjei közötti egyesület megalakulását és Alapítványának létrehozását.
2. Javasolják az Oroszországi Föderáció Legfelsőbb Tanácsa Nemzetiségi Tanácsának és az Oroszországi Föderáció Minisztertanácsának, hogy adja meg a szükséges segítséget és támogatást a Finnugor Népek Nemzetközi Kongresszusának megszervezéséhez 1992 november—decemberében Sziktivkárban.

Moszkva, 1992. június 29.

Haszbulatov R. I.,
az OF Legfelsőbb Tanácsának Elnöke

Az OSzSzSzk Minisztertanácsának rendelete az északi kis népek életben maradása, gazdasági és kulturális fejlesztése érdekében létrehozott alapítvány tevékenységének kérdéseiről

Az északi kis népek életben maradása, gazdasági és kulturális fejlesztése érdekében létrehozott alapítvány hatékony tevékenységéhez szükséges feltételek megteremtése céljából az OSzSzSzk Minisztertanácsa elrendeli :

1. Az északi kis népek életben maradása, gazdasági és kulturális fejlesztése érdekében létrehozott alapítvány (Északi Kis Népek Alapítványa) saját működési szabályzata alapján tevékenykedik, részt vesz az OSzSzSzk Minisztertanácsának az északi kis népek gazdasági és kulturális fejlesztésére irányuló egységes politikája megvalósításában.
2. Az Északi Kis Népek Alapítványa alapítói és tagjai önkéntes alapon az OSzSzSzk-ban lévő köztársaságok Minisztertanácsai, azon területek, megyék és autonóm körzetek végrehajtó szervei, amelyek területén az északi kis népek élnek, az OSzSzSzk Mezőgazdasági Minisztériuma, az OSzSzSzk-nak az Északi Területek Társadalmi-Gazdasági Fejlesztésével Foglalkozó Állami Bizottsága, az „Agroszever” Egyesülés, valamint más érdekelt minisztériumok és hatóságok, konzernek, egyesülések, vállalatok, szervezetek és intézmények, az északi kis népek egyesületei, szovjet és külföldi jogi és fizikai személyek.
3. Az Északi Kis Népek Alapítványának jogot kell biztosítani, hogy saját vagy más szovjet és külföldi jogi személyekkel és állampolgárokkal közösen üzemetek, intézményeket és szervezeteket hozzon létre.
4. Az Északi Kis Népek Alapítványa anyagi eszközei képződésének forrásai:
 - az Északi Kis Népek Alapítványa tagdíjai, ide számítva az OSzSzSzk Mezőgazdasági Minisztériumát, az OSzSzSzk-nak az Északi Területek Társadalmi-Gazdasági Fejlesztésével Foglalkozó Állami Bizottságát, egyéb minisztériumokat és hatóságokat, valamint azokat az önkéntes átutalásokat, amelyek az OSzSzSzk-ba tartozó köztársaságoktól, területektől, megyéktől, autonóm körzetektől, városoktól és járásoktól érkeznek, amelyek területén ezek a népek élnek, továbbá konzernektől, egyesülésektől, vállalatoktól, szervezetektől, intézményektől és állampolgároktól;
 - az Északi Kis Népek Alapítvány vállalatainak ipari tevékenységéből, a bérelt vagyontól származó jövedelmek, kiadói, külkereskedelmi, kereskedelmi tevékenységből, pénz- és tárgylottókból, árverésből és kiállításokból eredő anyagi eszközök.
5. Az OSzSzSzk Gazdasági és Pénzügyminisztériumának, az OSzSzSzk Északi Területek Társadalmi-Gazdasági Fejlesztésével Foglalkozó Állami Bizottságának, egyéb minisztériumoknak és hatóságoknak, konzerneknek, egyesüléseknek, vállalatoknak, szervezeteknek és intézményeknek, az OSzSzSzk-ba tartozó köztársaságok Minisztertanácsainak, a területek, megyék és autonóm körzetek hatalmi végrehajtó

szerveinek meg kell adni a szükséges segítséget az Északi Kis Népek Alapítványa megszervezéséhez és munkájához.

6. Tudomásul kell venni, hogy

— az OSzSzSzk Központi Bankja és az OSzSzSzk Külkereskedelmi Bankja hiteleket fog nyújtani az „Északi kis népek gazdasági és kulturális fejlesztése 1991—1995” elnevezésű állami program finanszírozásához;

— az OSzSzSzk Külkereskedelmi Bankja valutaszámlát nyit az Északi Kis Népek Alapítványnak.

7. Az OSzSzSzk Gazdasági és Pénzügyi Minisztériumának, az OSzSzSzk Kereskedelmi és Anyagi Erőforrások Minisztériumának, az OSzSzSzk Mezőgazdasági Minisztériumának, az OSzSzSzk egyéb érdekelt minisztériumainak és hatóságainak elő kell irányozniuk anyagi-műszaki és pénzbeli eszközök biztosítását az Északi Kis Népek Alapítványának, hogy biztosítsák az „Északi kis népek gazdasági és kulturális fejlesztése 1991—1995” elnevezésű állami program végrehajtását, valamint az északi kis népek egyesületei és Észak-Szibéria és Távol-Kelet kis népei képviselőcsoportja által tartott rendezvények lebonyolítását.

8. Az Északi Kis Népek Alapítványa vezetősége és irányító szervei Moszkvában székelnek. Moszkva város polgármesterének segítséget kell nyújtani helyiség kiutalásában az Északi Kis Népek Alapítványa számára.

Moszkva, 1992. január 4.

Gennagyij Burbulisz,
az OSzSzSzk Minisztertanácsa elnökének első helyettese

A Komi Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának rendelete

„A Komi Köztársaság állami nyelveiről”

A Komi Köztársaság állami nyelvei a komi és az orosz nyelv.

A Komi Köztársaságban, a komi nép egyetlen és ősi lakóterületén, ahol komolyan módon élnek, a komi nyelv az állam különös gondoskodásának tárgya, és annak védelme alatt áll.

Az orosz nyelv a Komi Köztársaság területén a nemzetek közötti érintkezés alapvető eszköze.

A törvény nem sérti a bármely nemzetiséghez tartozó állampolgárok elvitathatatlan jogát anyanyelvük és kultúrájuk szabad fejlesztésére, és állami támogatást biztosít azon törekvéseikhez, hogy kulturális igényeiket anyanyelven elégítsék ki.

Jelen törvénnyel a komi és az orosz állami nyelv hivatalos használatának rendjét állapítjuk meg a Komi Köztársaság területén. Az egyes személyek közötti kapcsolatok területén, a katonai egységeknél, a vallásos és a kultikus szokások végzésénél a nyelvhasználatot a jelen törvény nem szabályozza. Az Oroszországi Föderáció népei egyéb nyelveinek használatát „Az OSzSzSzk népeinek nyelveiről” szóló OSzSzSzk-törvény szabályozza.

I.

Általános rendelkezések

1. cikk

A Komi Köztársaság állami nyelvei a komi és az orosz nyelv.

2. cikk

Az állami komi és orosz nyelv a Komi Köztársaság területén egyenlő feltételekkel funkcionál.

3. cikk

A Komi Köztársaság törvényhozása az állami nyelvekről azokból az alapelvekből és rendelkezésekből indul ki, amelyeket az Oroszországi Föderáció törvényhozása állapított meg Oroszország népeinek nyelvéről. A jelen törvényből és a Komi Köztársaságnak más, vele összhangban kiadott jogi dokumentumaiból áll.

II.

Az állami nyelvek használata fizikai személy esetében

4. cikk

Fizikai személynek a Komi Köztársaság területén joga van ügyintézéskor vagy a Komi Köztársaság államhatalmi és államigazgatási szerveiben, intézményeiben, vállalatainál, szervezeteiben komi és (vagy) orosz nyelven érintkezni.

5. cikk

A Komi Köztársaság államhatalmi és államigazgatási szerveiben, vállalatainál és intézményeiben, a szolgáltató ágazatban és kereskedelemben, az összes szervezetben, amelyek

hivatalosan kapcsolatban vannak a fizikai személlyel, a fizikai személy kiszolgálása az általa választott állami nyelven történik.

6. cikk

Azokat, akik a fizikai személyt akadályozzák az érintkezéshez szükséges állami nyelv kiválasztásában, nyelvi türelmetlenségről és megvetésről tesznek tanúbizonyságot, vagy akik más nyelvet erőltetnek a beszélőre az érintkezés során, felelősségre fogják vonni az előírt rendelkezések szerint.

III.

Az állami nyelvek használata az államhatalmi és államigazgatási szervek tevékenységében

7. cikk

Az ügyintézés az államhatalmi és államigazgatási szervekben, azok intézményeiben az ülések és a tanácskozások komi és orosz nyelven folynak. Az államhatalmi és államigazgatási szervek dokumentumait komi és orosz nyelven fogadják el és teszik közzé, és azonos jogi erejük van.

A Komi Köztársaság államhatalmi és államigazgatási szervei a köztársaság határain túli érintkezésekor az Oroszországi Föderáció állami nyelvét, az oroszot használják.

8. cikk

Az államhatalmi és államigazgatási szervek a köztársaságon belüli érintkezés során az állami nyelvek közül az egyiket saját belátásuk szerint használják.

9. cikk

A Komi Köztársaságban a bírósági eljárás komi és orosz nyelven folyik.

10. cikk

Az állami közjegyzői hivatalokban, más, közjegyzői feladatokat végző állami szervekben a közjegyzői ügyintézés komi és orosz nyelven történik.

11. cikk

A személyazonosságot igazoló vagy arról adatokat tartalmazó hivatalos dokumentumokat (személyazonossági igazolványok, munkakönyvek, bizonyítványok, oktatási intézmény befejezését tanúsító diplomák, születési, házassági, halálozási anyakönyvi kivonat és egyéb dokumentumok) komi vagy orosz nyelven állítják ki.

12. cikk

A hatalmi és igazgatási szervek összes szintjére történő választások, népszavazások és más társadalmi-politikai rendezvények előkészítése és lebonyolítása komi és orosz nyelven történik.

13. cikk

Az államhatalom és -igazgatás köztársasági és helyi szerveinek vezetői megteremtik a feltételeket az összes dolgozó számára, hogy a szolgálati kötelességük ellátásához szükséges állami nyelvek minimumát elsajátíthassák.

14. cikk

A Komi Köztársaságban a fizikai személlyel való érintkezés során az államhatalmi és államigazgatási szervek, ezek intézményei a komi vagy az orosz nyelvet használják a fizikai személy kívánságától függően.

A Komi Köztársaság államhatalmi és államigazgatási szervei a fizikai személy kívánságára biztosítják, hogy érintkezéskor a komi vagy az orosz nyelvet használhassa.

IV.

Az állami nyelvek használata az intézmények, a vállalatok és a szervezetek tevékenységében

15. cikk

A Komi Köztársaság területén lévő intézmények, vállalatok és szervezetek belső ügyintézési nyelve a Komi Köztársaság hivatalos nyelvei közül az egyik.

16. cikk

A Komi Köztársaság területén lévő intézmények és vállalatok az államhatalmi és államigazgatási szervekkel való érintkezés során, valamint egymás között az állami nyelvek közül bármelyiket használhatják.

17. cikk

Az intézmények, vállalatok és szervezetek köztársaságon belüli elszámolásának és pénzügyi dokumentációjának vezetése és bemutatása a vállalati ügyintézés nyelvén történik.

18. cikk

A Komi Köztársaság állami nyelvei közül egynek a nem ismerete sem lehet oka annak, hogy elutasítsák a munkát keresőt. Ezen nyelvek ismerete nem jelent semmiféle előnyt bármiféle tevékenységformánál, ide értve a vezetőit is. Azon beosztások felsorolását, amelyek betöltéséhez mindkét állami nyelv vagy más nyelvek ismerete szükséges az állami intézményekben a Komi Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége határozza meg, a vállalatoknál pedig a hivatali utasítás.

V.

A Komi Köztársaság állami nyelveinek használata az oktatás, a tudomány és a művészetek területén

19. cikk

A Komi Köztársaság állampolgárainak joga van a nevelés és az oktatás nyelvének szabad megválasztására. A komi és orosz állami nyelveket a Komi Köztársaság összes általános iskolájában tanulják.

20. cikk

A köztársaság összes általános iskolájában a komi irodalom, történelem, földrajz, országismeret kötelező tantárgyként szerepel, és feltüntetik az oktatási intézmény elvégzését tanúsító okiratban.

21. cikk

Mindenkinek joga van, hogy a komi vagy az orosz nyelvet válassza a felvételi vizsga nyelvének a középfokú szakoktatási, felsőoktatási intézményekbe, aspirantúrára való jelentkezéskor, tudományos dolgozatok, diplomamunkák benyújtásakor, tudományos cikkek publikálásakor.

22. cikk

A köztársasági újságok és folyóiratok, valamint a televízió és a rádió műsorai komi és orosz nyelvűek.

VI.

Tulajdonnevek, elnevezések, jelek, tájékoztatás

23. cikk

A Komi Köztársaságban intézkedések történnek a hagyományos földrajzi, közigazgatási, területi elnevezések megőrzésére. A lakott települések, utcák, terek, útjelzők elnevezését feltüntető táblák komi és orosz nyelvűek. Azokban az esetekben, amikor egy objektumnak komi elnevezése van, azt az érvényben lévő helyesírási szabályok szerint jelölik, ezután áll az orosz nyelvhez idomított változat. Ha egy objektumnak hagyományosan orosz elnevezése van, akkor utána áll a komi nyelvi normákhoz igazított változat. Ha egy objektumnak komi és orosz elnevezése is van, mindkettőt hivatalosnak ismerik el.

24. cikk

Kereszt-, apai és tulajdonnév adásánál a hagyományos írásmódot veszik alapul. A fizikai személy kívánságára a személyazonossági igazolványokba, a születési anyakönyvi kivonatba és más dokumentumokba beírhatók a hagyományos komi nevek hagyományos kiejtésük szerint.

25. cikk

Az intézmények, vállalatok, szervezetek elnevezéseit, a hivatalos pecsétek, bélyegzők, nyomtatványok és közlemények szövegét komi és orosz nyelven kell elkészíteni. A postai és a távirati küldemények feladásakor, a nyilvános helyeken található tájékoztatók elkészítésekor az állami nyelvek használatosak.

VII.

Felelősség a törvény megszegéséért

26. cikk

A jelen törvényt megszegő jogi és fizikai személyek cselekedetei felelősségrevonással járnak. Fellebbezni a megállapított rend szerint lehet.

Sziktivkár, 1992. május 28.

Jurij Szpiridonov,
a Komi Köztársaság
Legfelsőbb Tanácsának elnöke

VII. A FINNUGOR VILÁG JELENTŐSEBB SZEMÉLYISÉGEI*

* Az itt olvasható adatok a *Finnugor Életrajzi Lexikon*ból valók (ld. Irodalomjegyzék). Az 1990-es munka alapos felfrissítésre szorul, az elmúlt hat esztendő biográfiai változásait a szerkesztőnek nem állt módjában a tájékoztatóba átvezetni.

A

- AAVIK (sz. Randvere), Johannes (Kõiguste, Észtország, 1880. 12. 08. — Stockholm, 1973. 03. 18.): nyelvész.
- ACKORIN, Vitalij Alekszandrovics (?—): folklorista.
- ADELUNG, Friedrich von (Stettin, 1768. 02. 25. — Szentpétervár, 1843. 01. 30.): nyelvész.
- ADLER, Elna (Savala, Észtország, 1929. 07. 24. —): nyelvész.
- AGAFONOVA, Nyina Afanaszjevna (? , 1952?—): nyelvész.
- AGRICOLA, Michael Olai (Torsby, Pernaja egyhm., 1510?— Viipuri, 1557?): költő, műfordító, pap.
- AHLQVIST (OKSANEN), Carl August Engelbrecht (Kuopio, Finnország, 1826. 08. 07. — Helsinki, 1889. 11. 20.): nyelvész, kritikus.
- AJBABINA, Jevgenyija Avenyirovna (Sziktiivkár, Komi ASzSzk, 1952?—): nyelvész.
- AJTUGANOVA, Ljudmila Gyimitrijevna (? , 1953?—): irodalomkutató.
- ALASZEJEVA, Alevtyina Anatoljevna (Peganovo, 1951?—): nyelvész.
- ALFÖLDI András (Pomáz, 1895. 08. 27. — Princeton, 1981. 02. 12.): régész, ókortörténész.
- ALHONIEMI, Alho (Esa Vesa) (Suomussalmi, Finnország, 1933. 05. 14. —): nyelvész.
- ALJAMKIN, Nyikolaj Sztjepanovics (Szarga, Sztarosajgi járás, Mordvin ASzSzk,?—): nyelvész.
- ALVRE, Paul (Tartu, Észtország, 1921. 01. 03. —): nyelvész.
- AMINOFF, Torsten (? , 1838?—?, 1881?): nyelvész.
- ANANYINA, Kszenyija Ivanovna (?—): nyelvész.
- ANDERSON, Nyikolaj Ivanovics (Virus-Jaagupi, Észtország, 1845. 10. 06. — Narva-Jõcsuu, Észtország, 1905. 03. 22.): nyelvész.
- ANDERSON, Walter Aleksander (Minszk, Belorusszia, 1885. 10. 10. — Kiel, NSZK, 1962. 08. 23.): népköltészet- és irodalomkutató.
- ANDRÁSFALVY Bertalan (Sopron, 1931. 11. 17. —): etnográfus.
- ANDUGANOV, Jurij Vlagyimirovics (Regyikino, Baskír ASzSzk, 1949. 07. 23. —): nyelvész.
- ANNIST (sz. Anni), August (Võisiku, Észtország, 1899. 01. 28. — Tallinn, 1972. 04. 06.): irodalom- és népköltészet-kutató.
- ARANY A(lbert) László (Betlér, 1909. 09. 19. — Rozsnyó, 1967. 10. 13.): nyelvész.
- ARISKIN, Nyikolaj Iljics (1955?—): nyelvész.
- ARISTE (sz. Berø), Paul (Torma, 1905. 02. 03. — Tartu, Észtország, 1990. 02. 02.): nyelvész.
- ÁRPÁS Károly (Jánoshalma, 1955. 06. 21. —): történész, irodalomkutató.
- ASIHMIINA, Ligyija Ivanovna (Petropavlovsk-Kamcsatszkij, (1940?—): régész.
- ÁTÁNYI István (?—): nyelvész, műfordító.
- AUSTERLITZ, Robert (Brassó, 1923?—): nyelvész.

B

- BAHRUSIN, S? V? (?—?): történész.
- SZ(auder Ipolyné) BAKRÓ-NAGY Marianne (Budapest, 1946. 11. 02. —): nyelvész.
- BALANGYIN, A?N? (?—): nyelvész, pedagógus.

- BALASSA Iván (Báránd, 1917. 10. 05. —): etnográfus.
- BALASSA József (Baja, 1864. 02. 11. — Budapest, 1945. 02. 26.): nyelvész.
- BALÁZS János (Nagyalásony, 1914. 11. 04. — Budapest, 1989?): nyelvész.
- BÁLINT Csanád (Kassa, 1943. 09. 24. —): régész.
- BÁLINT Sándor (Szeged, 1904. 08. 10. — Szeged, 1980. 05. 10.): néprajztudós, nyelvész, irodalomtörténész.
- BALOGH Dezső (Mezőcsávás, 1930. 01. 22. —): nyelvész.
- BALUGYÁNSZKY Mihály (Felső-Olsva, 1769?— Szentpétervár, 1847. 04?): jogtudós.
- BÁN (Bannwarth) Aladár (Várpalota, 1871. 11. 03. — Budapest, 1960. 09. 26.): költő, műfordító, irodalomtörténész, folklorista.
- BARAKSZANOV, Gennagyij Grigorjevics (Sziktiivkár, Komi Autonóm Terület, 1934?—?): nyelvész.
- BARÁTHOSI BALOGH Benedek (Lécfalva, 1870. 04. 04. — Budapest, 1945. 02. 03.): mandzsú-tunguz kutató.
- BARCEVA, Ljudmila Ivanovna (Kumuzsja, Morki járás, Mari ASzSzk, 1955. 05. 17. —): nyelvész.
- BÁRCZI Géza (Zombor, 1894. 01. 09. — Budapest, 1975. 11. 07.): nyelvész.
- BARNA Ferdinánd (Nagykároly, 1825. 05. 23. — Budapest, 1895. 07. 21.): nyelvész, műfordító, könyvtáros.
- BARTENS, Hans Hermann (?—?): nyelvész.
- BARTENS (sz. Jokinen), Raija Raakel (Vaasa, Finnország, 1933. 10. 25. —): nyelvész.
- BARTHA Antal (Budapest, 1927. 04. 03. —): történész.
- BÁTHORI Ferenc (Balkány, 1860. 05. 08. — Szászrégen, 1936. 07. 28.): utazó, útleíró.
- BÁTKY Zsigmond (Kocs, 1874. 01. 05. — Budapest, 1939. 08. 28.): etnográfus.
- BÁTORI István (?—): nyelvész.
- BEDE Anna (Budapest, 1926. 07. 14. —): költő, műfordító.
- BEKE Ödön (Komárom, 1883. 05. 20. — Budapest, 1964. 04. 10.): nyelvész.
- BELICER, Vera Nyikolajevna (?—): etnográfus.
- BELJAVSZKIJ, F? (?—?): orvos, útleíró.
- BÉL Mátyás (Osova, 1684. 03. 24. — Pozsony, 1749. 08. 29.): történétíró.
- BENKŐ József (Bardóc, 1740. 12. 20. — Középpajta, 1814. 12. 28.): történétíró, nyelvész, flórakutató.
- BENKŐ Loránd (Nagyvárad, 1921. 12. 19. —): nyelvész.
- BERECZKI András (Budapest, 1962. 04. 03. —): történész, filológus.
- BERECZKI Gábor (Békés, 1928. 03. 24. —): nyelvész.
- BERECZKI Urmas (Pärnu, Észtország, 1957. 08. 01. —): történész, filológus.
- BERTA Árpád (Hódmezővásárhely, 1951. 07. 28. —): nyelvész.
- BEZNOŠIKOVA, Ljucsija Mihajlovna (Vazsgort, Udorai járás, Komi ASzSzk, 1940?—): nyelvész.
- BLOMSTEDT, Oskar August Frithiof (1833?— 1871?): nyelvész.
- BODROGI Tibor (Újpest, 1924. 09. 20. — Budapest, 1986. 03. 06.): etnográfus, történész, művészettörténész.
- BOGDANOV, Nyikolaj Ivanovics (1905?— 1959?): nyelvész.
- BOGORAZ-TAN, Vlagyimir Germanovics (Ovrucs, 1865. 04. 15. —?, 1936. 05. 10.): néprajzos, nyelvész.

- BOJKOVA, Jelena Boriszovna (Lipeck, 1958?—): tanár, folklórkutató.
- BONAPARTE, Louis Lucien (Thorn Grove, Anglia, 1813. 01. 04. — Fano, Olaszország, 1891. 11. 03.): kémikus, nyelvész.
- BORISZOV, Trofim (Kuzsekovo, 1891. 11. 19. — Csimkent, 1943. 06. 04.): orvos(?), politikus, folklorista, nyelvész.
- BOUDA, Karl (?—): nyelvész.
- BRANCH, Michael (Langley, Anglia, 1940. 03. 23. —): filológus, tudománytörténész.
- BRAND, Adam (Lübeck, 1650?— Königsberg,?): utazó, diplomata.
- BUBRIH, Dmitrij Vlagyimirovics (Szentpétervár, 1890. 07. 26. — Leningrád, 1949. 11. 30.): nyelvész.
- BUDENZ József (Rasdorf, 1836. 06. 13. — Budapest, 1892. 04. 15.): nyelvész.
- BUGÁT Pál (Gyöngyös, 1793. 04. 12. — Pest, 1865. 07. 09.): orvos, nyelvész.
- BUTILOV, Nyikolaj Vasziljevics (1961?—): nyelvész.
- BUZAKOV, Ivan Szemjonovics (Lobaszki, Mordvin Autonóm Terület, 1931. 08. 16. —?, 1982. 06. 27.): nyelvész.

C, CS

- CASTRÉN, Matthias Alexander (Tervola, Finnország, 1813. 12. 02. — Helsinki, 1852. 05. 07.): nyelvész.
- CEMBER, Andrej Andrejevics (Usztysziszolszk?, 1874?— Sziktivkár, Komi ASzSzk, 1957?): pedagógus, kiadó.
- CIGANKIN, Dmitrij Vasziljevics (?—): nyelvész.
- CIGANOV, Nyikolaj Fjodorovics (Macskassa, Penzai körzet, 1904. 11.?— Szaranszk, 1971. 10. 20.): nyelvész.
- CINCIUS, V? I? (?—): nyelvész.
- CIPANOV, Jevgenij Alekszandrovics (Bizinga, Sziszolai járás, Komi ASzSzk, 1960?—): nyelvész.
- COATES, John Gordon (Acomb, Anglia, 1918. 08. 08. —): irodalomtörténész.
- COLLINDER, Björn (Sundsvall, Svédország, 1894. 07. 22. — Uppsala, Svédország, 1983. 05. 20.): nyelvész.
- COMENIUS, Johannes Amos (Nivnic, 1592. 03. 28. — Amsterdam, 1670. 11. 15.): pedagógus, író.
- COMPARETTI, Domenico (Róma, 1835. 07. 07. — Firenze, 1927. 01. 20.): klasszika-filológus, irodalomtörténész.
- COMRIE, Bernard (?—): nyelvész.
- CORNIDES Dániel (Liptószentmiklós, 1732. 07. 01. — Pest, 1787. 10. 04.): történetíró, könyvtáros.
- CORRADI, Carla (?—): tudománypromotőr.
- CSARNOLUSZKIJ, Vlagyimir Vlagyimirovics (Szentpétervár, 1894?—?, 1969. 03. 16.): geográfus, folklorista.
- CSEKEY István (?—?): jogász, tudománytörténész.
- CSENGERY Antal (Nagyvárad, 1822. 06. 02. — Budapest, 1880. 07. 13.): politikus, publicista, közgazdász, történetíró.

- CSEPREGI Márta (Budapest, 1950. 12. 23. —): nyelvész.
 CSERNYECOV, Valerij Nyikolajevics (Moszkva, 1905. 03. 17. — Moszkva, 1971?): régész, folklorista, etnológus.
 CSEUSZOV, Alekszej Alekszandrovics (Vilgort?, 1881?— 1942?): publicista, tanár.
 CSHAJDZE, Mihail Pavlovics (Mamati, Grúzia, 1905?— 1988?): nyelvész.
 K. CSILLÉRY Klára (Budapest, 1923. 08. 30. —): néprajzkutató, muzeológus.
 CSÚCS Sándor (Szeged, 1943. 04. 07. —): nyelvész.
 CSUPOR Zoltán (Perenye, 1919. 09. 15. —): tanár, plébános.
 CSURAKOVA, Rimma Arkagyjevna (Izsevszk, Udmurt ASzSzk, 1934?—): tanár, zenekutató.
 CSÚRY Bálint (Egri, 1886. 02. 13. — Debrecen, 1941. 02. 13.): nyelvész.
 CZEGLÉDY Károly (Pápa, 1914. 12. 21. —): nyelvész.

D

- DAMBERG, Pétör (Sikrög, Lettország, 1909. 03. 09. — Adazi, 1987. 04. 25.): tanár, művelődés- és oktatásügyi szakember.
 DÉCSY Gyula (?—): nyelvész.
 DEMÉNY István Pál (Nagyenyed, 1949. 04. 28. —): irodalomtörténész, folklorista.
 DERERA Mihály (?—): író, pedagógus.
 DIENES István (Nyíregyháza, 1929. 08. 15. — Budapest, 1996.): régész.
 DIÓSZEGI Vilmos (Budapest, 1923?— Budapest, 1972. 07.?): néprajz- és néphitkutató.
 DOBÓ Attila (Salzburg, 1955. 08. 13. —): finnugor és általános nyelvész.
 DOBROVSKÝ, Josef (Rábagyarmat, 1753. 08. 17. — Brno, 1829. 01. 06.): nyelvész.
 DOLGANOVA, Ligijja Nyikolajevna (Bolsije Szibi, Udmurt ASzSzk, 1946. 08. 29. —): folklorista.
 DOLGIH, Borisz Oszipovics (? , 1904?—?, 1970?): néprajzos, folklorista, Szibéria-kutató.
 DOLMÁNYOS István (Nagykanizsa, 1929. 11. 27. —): történész.
 DOMOKOS Mária (Kolozsvár, 1942. 11. 22. —): népzenekutató.
 DOMOKOS Péter (Gyergyóalfalu, 1936. 01. 15. —): irodalomtörténész.
 DONNER, Karl (Kai) Reinhold (Helsinki, 1888. 04. 01. —?, 1935. 02. 12.): nyelvész.
 DÖMÖTÖR Tekla (Budapest, 1914. 01. 13. — Budapest, 1987?): folklórkutató.
 DUBROVINA, Zinaida Mihajlovna (?—?): nyelvész.
 DUGÁNTSY Mária (Budapest, 1948. 12. 09. —): filológus, fordító, tankönyvíró.
 DULZON, A(ndrej) P(etrovics) (?—): nyelvész, a paleoszibériai nyelvek, elsősorban a ket kutatója.

E

- ECKHART, Johannes Georgius von (Duingen, 1664. 09. 07.— Wüzburg, 1730. 02. 09.): történész, nyelvész.
 ÉDER Zoltán (Budapest, 1931. 04. 11. —): nyelvész, tudománytörténész.
 EIRAS (sz. Kulmala), Vuokko Anneli (Tampere, Finnország, 1941. 06. 11. —): nyelvész.
 ERDÉLYI István (Nagytétény, 1924?— Hannover, 1976. 05. 08.): nyelvész.

- ERDÉLYI Zsuzsanna (Komárom, 1921. 01. 10. —): folklórkutató.
 ERDŐDI József (Vágújhely, 1908. 10. 13. — Budapest, 1980. 09. 25.): nyelvész.
 EREL, Mati (Tallinn, 1941. 03. 12. —): nyelvész.
 EREL, Tiin (Tallinn, 1942. 04. 20. —): nyelvész.
 ERMAN, Georg Adolph (Berlin, 1806. 05. 12. — Berlin, 1877. 07. 12.): matematikus, fizikus, utazó.
 ERNITS, Villem (Pala, Észtország, 1891. 08. 16. — Tartu, Észtország, 1982. 05. 10.): nyelvész.
 EUROPAEUS, David Emanuel Daniel (Savitaipale, Finnország, 1820. 12. 01. — Szentpétervár, 1884. 11. 15.): nyelvész, őstörténész, etnográfus.

F

- FÁBIÁN István (Philofennus) (Tamási, 1809. 09. 02. — Győr, 1871. 07. 19.): nyelvész.
 FÁBIÁN László (Zsennye, 1940. 05. 09. —): író, kritikus, esztéta, műfordító.
 FABRICIUS-KOVÁCS Ferenc (Debrecen, 1919. 09. 08. — Budapest, 1977. 12. 03.): tanár, nyelvész, fordító.
 CS. FALUDI Ágota (? , 1925?—?, 1963?): nyelvész.
 FANCSALY Éva (Sátoraljaújhely, 1954. 11. 26. —): nyelvész.
 FARKAS Gyula (Julius von Farkas) (Kismarton, 1894. 09. 27.—Göttingen, 1958. 07. 12.): irodalomtörténész, nyelvész.
 FAZEKAS Jenő (Bugyi, 1906. 03. 21. — Uppsala, Svédország, 1979. 06. 16.): nyelvész.
 FAZEKAS Tiborc (Szekszárd, 1951. 03. 15. —): nyelvész.
 FEGYUNYEVA, Galina Valerjanovna (Scecljabozs, Uszai járás, Komi ASzSzk, 1953?—): nyelvész.
 FEHÉR Géza (Kunszentmiklós, 1890. 08. 04. — Budapest, 1955. 04. 10.): régész.
 FEHÉRVÁRI Győző (Budapest, 1946. 06. 17. —): tanár, műfordító.
 FELFÖLDI László (Szeged, 1947. 08. 12. —): etnográfus.
 FEOKTYISZTOV, Alekszandr Pavlovics (Sztaroje Zaberjovovo?, 1928. 08. 27. —): nyelvész.
 FISCHER, Johann Eberhard (Esslingen, Németország, 1697. 01. 10. — Szentpétervár, 1771. 09. 13.): nyelvész.
 FODOR István (Zenta, 1943. 12. 09. —): régész.
 FOGEL, Martin (Hamburg, 1634. 04. 17. — Hamburg, 1675. 10. 21.): orvos, nyelvész.
 FOKOS-ΓΥΧS Dániel Raphael (Bisenz, 1884. 12. 10. — Budapest, 1977. 07. 11.): nyelvész.
 FORTUNATOV, Filipp Fjodorovics (Vologda, 1848. 01. 14. — Koszalma, Karél Autonóm Terület, 1914. 10. 03.): nyelvész.
 FRIIS, Jens Andreas (? , 1821?—?, 1896?): nyelvész.
 FROMM, Hans (Berlin, 1919. 05. 26. —): nyelvész, műfordító.
 FUTAKY István (Nyírcsaholy, 1926. 05. 12. —): nyelvész.

G, GY

- GÁLDI (sz. Göbl) László (Miskolc, 1910. 05. 23. — Budapest, 1974. 02. 05.): nyelvész.
- GALKIN, Ivan Szytepanovics (Rosnya, 1930. 09. 16. —): nyelvész.
- GAUTHIOT, Robert (Párizs, 1876. 06. 13. — Párizs, 1916. 10. 11.): nyelvész.
- GENETZ, Arvid Oskar Gustav (költőként Arvi Jännes) (Impilahti, Finnország, 1848. 07. 01. — Helsinki, 1915. 05. 03.): nyelvész, költő.
- GENING, V. F. (?—): régész.
- GEORGI, Johann Gottlieb (Pomerania?, 1729. 12. 31. — Szentpétervár, 1802. 10. 27.): utazó, néprajzkutató.
- GERD, Kuzebaj (sz. Csajnyikov, Kuzma Pavlovics) (Pokesivuko, 1898. 01. 02. — Szoloveckij-sziget, 1937. 11. 02.): költő, folklorista, szerkesztő.
- GHENO, Danilo (Romano d' Ezzelino, Vicenza, Olaszország, 1944. 05. 08. —): nyelvész.
- GLEZGYENYEV, Pavel Petrovics (Tambagusz, Ufai kormányzóság, 1867. 04. 22. — Vjatka, 1923?): szerkesztő, nyelvtaníró, felvilágosító.
- GMELIN, Johann Georg (Tübingen, Németország, 1748. 08. 08. — Göttingen, 1804. 11. 01.): tanár, utazó, útleíró.
- GOMBÁR Endre (Balassagyarmat, 1938. 05. 12. —): irodalomkutató, műfordító.
- GOMBOCZ Zoltán (Sopron, 1877. 06. 18. — Budapest, 1935. 05. 01.): nyelvész.
- GONDATTI, N. L. (Oroszország, a XIX.sz. második fele —?): etnográfus.
- GORGYEJEV, Fjodor Ivanovics (Irmucsas, Mari Autonóm Terület, 1929. 03. 28. —): nyelvész.
- GRACSOVA, Feonyija Tyihonovna (Eszjanovo, Mari Autonóm Terület, 1934. 04. 18. —): nyelvész.
- GRAGGER Róbert (Aranyosmarót, 1887. 11. 07. — Berlin, 1926. 11. 10.): hungorológus, irodalomtörténész.
- GRIGOROVSKIJ, Nyikolaj (?) Petrovics (?) (?— Novo-Iljinszkoje, 1882?): tankönyvíró.
- GROENKE, Ulrich (?—?): nyelvész.
- GRUZOV, Leonyid Petrovics (Bereznyiki, 1931. 12. 07. —): nyelvész.
- GUAGNINI, Alessandro (Verona, 1538?— Krakkó, 1614?): utazó, történész.
- GULJAJEV, Jevgegyij Szemjonovics (Gyerevjanszk, Komi Autonóm Terület, 1928. 03. 04. — Sziktivkár, Komi ASzSzK, 1977. 04. 04.): nyelvész.
- GULYA János (Budapest, 1933. 02. 01. —): nyelvész.
- GULYÁS Pál (Debrecen, 1899. 10. 27. — Debrecen, 1944. 05. 13.): költő.
- GUNDA Béla (Temesfüzes, 1911. 12. 25. —): etnográfus.
- GYARMATHY Sámuel (Kolozsvár, 1751. 07. 15. — Kolozsvár, 1830. 03. 04.): orvos, nyelvész.
- GYÖRFFY György (Szucság, 1917. 08. 26. —): történész.
- GYÖRKÉ (sz. Georgovits) József (Celldömölk, 1906. 12. 21. — Budapest, 1946. 09. 11.): nyelvész.

H

HAAPARANTA, Anja Anita (Kuhmalahti, Finnország, 1955. 03. 30. —): nyelvész.

- HAARMANN, Harald (Braunschweig, Németország, 1946. 04. 16. —): nyelvész.
- HAJDÚ Péter (Budapest, 1923. 12. 27. —): nyelvész.
- HAKULINEN, Auli (Helsinki, 1941. 03. 10. —): fennista.
- HAKULINEN, Lauri (Turku, Finnország, 1899. 10. 06. — Helsinki, 1985. 03. 02.):
nyelvtörténész, nyelvművelő és nyelvújító.
- HALÁSZ (Fischer) Ignác (Tés, 1855?— Budapest, 1901?): irodalomtörténész, nyelvész.
- HALIKOV, Alfred Hasszanovics (?—?): régész.
- HALIKOVA, Jelena Alekszandrovna (?—?): régész.
- HALLAP, Valmen (Tallinn, 1928. 12. 28. — Tallinn, 1987. 12. 13.): nyelvész.
- HALMÁGYI István (Szilágysomlyó, 1719?— Kilyén, 1785?): történétíró.
- HALOGALANDI, Ottar (i.sz. IX. században élt): utazó.
- HALTSONEN, Sulo (?—): bibliográfus, tudománytörténész.
- HARMATTA János (Hódmezővásárhely, 1917. 10. 02. —): nyelvész, történész.
- HARMS, Robert Thomas (Peoria, Illinois, USA, 1932. 04. 12. —): nyelvész.
- HARTUNG (sz. Heichel), Liselotte (Zeitz, Németország, 1935. 12. 29. —): nyelvész.
- HARUZIN, Nyikolaj Nyikolajevics (Moszkva, 1865. 03. 25. — Moszkva, 1900. 04. 07.):
néprajzos.
- HARVA (sz. Holmberg), Uno Nils Oskar (Ypäjä?, Finnország, 1882. 08. 31. — Turku, Finn-
ország, 1949. 08. 13.): valláskutató, etnológus, szociológus, folklorista.
- HASSELBLATT, Cornelius (Hildesheim, NSZK, 1960. 08. 17. —): nyelvész, iro-
dalomtörténész.
- HAUHIA-NAGY (Elemérmé), Ulla (Kotka, Finnország, 1929. 06. 20. —): tanár.
- HAUSENBERG, Anu-Reet (Võru megye, Észtország, 1941. 03. 09. —): nyelvész.
- HAVAS Ferenc (Budapest, 1948. 02. 02. —); nyelvész.
- HÄKKINEN, Kaisa (Kouvola, Finnország, 1950. 11. 17. —): nyelvész.
- HÄMÄLÄINEN, Eila Marjatta (Suodenniemi, Finnország, 1940. 05. 06. —): nyelvész,
nyelvtanár.
- HELIMSZKIJ, Jevgenyij Arnoldovics (?—): nyelvész, az uráli és újabban a paltocsibériai
nyelvek kutatója.
- HELL Miksa (Selmezbánya, 1720. 05. 15. — Bécs, 1792. 04. 14.): csillagász.
- HELP, Toomas (Kohtla-Järve, Észtország, 1961. 08. 29. —): nyelvész.
- HERBERSTEIN, Sigismund (Wippach, 1486. 08. 23. — Bécs, 1566. 03. 28.): diplomata,
utazó.
- HERDER, Johann Gottfried (Mohrungen, Kelet-Poroszország, 1744. 08. 25. — Weimar,
1803. 12. 18.): költő, esztéta, folklorista.
- HERMANN, Karl August (Võhma, Észtország, 1851. 09. 23. — Tartu, Észtország, 1909. 01.
11.): újságíró, nyelvtudós, költő.
- HERMANN Ottó (Brezsnóbánya, 1835. 06. 26. — Budapest, 1914. 12. 27.): politikus, ter-
mészettudós, néprajzkutató.
- HERVAS Y PANDURO, Lorenzo (Horeajo de Santiago, Spanyolország, 1735. 05. 10. —
Róma, 1809. 08. 24.): szerzetes, nyelvész.
- HIEDEL, Edvin (Tallinn, 1930. 12. 03. —): műfordító, szerkesztő.
- HINT, Mati (Tartu, Észtország, 1937. 08. 28. —): nyelvész, publicista.
- HODIREVA, Marina Germanovna (Alnaszi, Udmurt ASzSZK, 1963. 02. 02. —): folklorista.

- HOLZMAYER, Jean Baptiste (München, 1839. 07. 12. — Kuressaare, Észtország, 1890. 10. 28.): régész, őstörténész.
- HOMICS, L? V? (?—): nyelvész.
- HONTI János (Budapest, 1910. 10. 19. — Kópháza, 1945. 03. v. 04.): folklorista.
- HONTI László (Lengyeltóti, 1943. 08. 27. —): nyelvész.
- HOPPÁL Mihály (Kassa, 1942. 10. 31. —): folklorista.
- HORGER Antal (Lugos, 1872. 05. 18. — Budapest, 1946. 04. 14.): nyelvész.
- HORVÁT István (Székesfehérvár, 1784. 05. 03. — Pest, 1846. 06. 13.): történész, nyelvész.
- HÖPP, Karin (Aachen, Németország, 1961. 05. 19. —): filológus, műfordító.
- HRISZTOLJUBOVA, Ljudmila Sztjepanovna (? , 1939. 03. 26. —): etnográfus.
- HUGYAKOV, Mihail Georgijevics (Malmizs, 1894. 09. 15. —?, 1937?): néprajzos, régész.
- HUITU, Kerttu Marketta (Viipuri megye, 1944. 05. 15. —): tanár, néprajzkutató.
- HUNFALVY (sz. Hunsdorfer) Pál (Nagyszalók, 1810. 03. 12. — Budapest, 1891. 11. 30.): nyelvész, etnológus, történétíró.
- HUPEL, August Wilhelm (Buttelstedt, 1737?— Paide, Észtország, 1819. 01. 18.): publicista, néprajztudós, nyelvész.
- HURT, Jakob (Vana-Koila, Észtország, 1839. 07. 22. — Szentpétervár, 1907. 01. 13.): folklorista, nyelvész, politikus.
- HUSZTI András (? , 1700 körül —?, 1755 körül): történétíró, jogtudós.

I

- IGUSEV, Jevgenyij Alekszandrovincs (Pozsna, Komi ASzSzk, 1939. 03. 11. —): nyelvész.
- IHRE, Johannes (? , 1707?—?, 1780?): nyelvész.
- IKOLA, Osmo (Joensuu, Finnország, 1918? 26. —): nyelvész.
- ILMINSZKIJ, Nyikolaj Ivanovics (? , 1822?—?, 1891?): nyelvész, pedagógus.
- IMAJKINA, Marija Dmitrijevna (Icsalki, Mordvin ASzSzk, 1936?—): nyelvész.
- IPOLYI Arnold (Ipolykeszi, 1823. 10. 28. — Nagyvárad, 1886. 12. 02.): történész, néprajzkutató, régész.
- ISZANBAJEV, Nyikolaj Iszanbajevics (Nyizsnyij Kacsmaš, Baskír ASzSzk, 1929. 02. 27. —): nyelvész.
- ITKONEN, Erkki Esaias (Inari, Finnország, 1913. 04. 26. —?, 1992. 05. 28.): nyelvész.
- IVANOV, Alekszandr Gennagyijevics (Petuhovo, Udmurt ASzSzk, 1962. 06. 04. —): régész.
- IVANOV, Ivan Grigorjevics (Csodrajal, Mari Autonóm Terület, 1935. 05. 15. —): nyelvész.
- IVANOVA, Margarita Grigorjevna (Verhnyije Kvatesi, Udmurt ASzSzk, 1945. 11. 20. —): régész.
- IVANOVA, Zoja Konsztantyinovna (Olora, Mari ASzSzk, 1942. 03. 24. —): nyelvész.

J

- JAANITS, Lembit (Tartu, Észtország, 1922. 01. 22. —): régész.
- JAKAB László (Kecmecs, 1930. 08. 18. —): nyelvész.

- JAKIMOVA, Emma Szemjonovna (Mari-Otari, Mari ASzSzK, 1938. 04. 16. —): nyelvész.
- JALAVA (Almberg), Anton Fredrik (Antti) (Masku, Finnország, 1846. 07. 18. — Helsinki, 1909. 07. 03.): újságíró, népművelő.
- JANHUNEN, Juhā Antero (Pori, Finnország, 1952. 02. 12. —): nyelvész.
- JANKÓ János (Pest, 1868. 03. 13. — Borszék, 1902. 07. 28.): etnográfus.
- JANURIK Tamás (Szarvas, 1938. 08. 20. —): nyelvész.
- JASIN, Danyijil Alekszandrovics (Vuzs Kakszja, Udmurt Autonóm Terület, 1929. 12. 24. — Izsevszk, 1988?): folklorista, költő.
- A(damik Tamásné) JÁSZÓ Anna (Budapest, 1942. 07. 14. —): tanár, nyelvész.
- JÁVORI Jenő (Középbogárd, 1931. 03. 30. —): bibliográfus, recenzens.
- JÁVORSZKY Béla (Budapest, 1940. 01. 14. —): költő, műfordító.
- JÄRVENTAU, Arvi (? , 1883. 12. 17. —?, 1939. 06. 05.): író.
- JEMELJANOV, Arkagyij Ivanovics (Orlov, Vjatkai kormányzóság, 1879. 06. 25. —?, 1942. 04.): nyelvész.
- JERMAKOV, Foma Kuzmics (Bolsoje Golkovo, Udmurt Autonóm Terület, 1927. 04. 30. —): irodalomtörténész, kritikus.
- JERMUSKIN, Grigorij (?—?): nyelvész.
- JERNEY János (Dorozsma, 1800. 05. 12. — Pest, 1855. 12. 24.): őstörténész, nyelvész.
- JEVSZEJJEV, Makar Jevszejjevics (Cjarmun, Szibírszki kormányzóság, 1864. 01. 18. —?, 1931. 05. 10.): folklorista, nyelvész.
- JEVSZEJJEV, Tyimofej (Azjal?, 1887?—?, 1937?): folklórgyűjtő.
- JOHANSSON, Nore Oskar (Kompelusvaara, Svédország, 1939. 10. 31. —): nyelvész, matematikus.
- JOKI, Aulis Johannes (Viipuri, 1913. 06. 02. — Helsinki, 1989. 02. 08.): nyelvész.
- JOKINEN, Ilmari Kalervo (Helsinki, 1953. 05. 31. —): tolmács, fordító, nyelvtanár.
- JÓGEVER, Jaan (Maasi, Észtország, 1860. 06. 27. — Tartu, Észtország, 1924. 11. 06.): irodalomtudós, néprajzkutató, nyelvész.
- JUHÁSZ Jenő (Gálszécs, 1883. 03. 15. — Budapest, 1960?): nyelvész, bibliográfus.
- JULIANUS (barát) (a XIII.század első fele —?): domonkosrendi szerzetes, utazó.
- JÜRGENSON, Dietrich Heinrich (Vasalemma, Észtország, 1804. 07. 27. — Tartu, Észtország, 1841. 08. 22.): nyelvész, irodalomtörténész, bibliográfus.

K

- KÁLLAY Ferenc (Debrecen, 1790. 12. 02. — Buda, 1861. 01. 01.): jogász, történész, nyelv- és valláskutató.
- KÁLMÁN Béla (Lakompak, 1913. 02. 28. —): nyelvész.
- KÁLMÁNY Lajos (Szeged, 1852. 05. 03. — Szeged, 1919. 12. első napjai): néprajzkutató.
- KALMÁR György (Tapolcafé, 1726?— XVIII.sz.vége?): nyelvész.
- KANDRA Kabos (Jakab) (Felsőbánya, 1843. 04. 29. — Eger, 1905. 06. 01.): történész, néprajzkutató, r. k. lelkész.
- KANGASMAA-MINN, Eva (Lempäälä, Finnország, 1919. 04. 14. —): nyelvész.
- KANGRO, Bernard (Bernhard) (Vana-Antsla, Észtország, 1910. 09. 18. —): költő, író, irodalomtörténész.

- KANNISTO, Artturi Juha (Kylmäkoski, Finnország, 1874. 05. 12. — Helsinki, 1943. 03. 10.): nyelvész.
- KANTINKOSKI, Hannu (Helsinki, 195??—): nyelvész.
- KARA Ferenc (? , 1884?—?, 1920. 03. 13.): nyelvész.
- KARANKO-Pap (Bélané), Outi (Impilahti, Finnország, 1937. 05. 13. —): tanár, műfordító.
- KARELSON, Rudolf (Pärnumaa, Észtország, 1929. 08. 06. —): lexikográfus, nyelvész.
- KARHU, Eino Henrikovics (Finno-Viszockoje, 1923. 11. 27. —): irodalomtörténész.
- KARJALAINEN, Kustaa Fredrik (Kajaani, Finnország, 1871. 08. 21. — Loviisa, 1919. 09. 05.): nyelvész.
- KARLSSON, Fred (Turku, Finnország, 1946. 02. 17. —): nyelvész.
- KARLSSON, Göran (Pargas, Finnország, 1917. 07. 12. —): nyelvész.
- KARMAZIN, Gurij Gavrilovics (Isimovo, 1882. 03. 15. — Joskar-Ola, Mari ASzSzk, 1938?): nyelvész, műfordító.
- KARPOV, Andrej Mihajlovics (? , 1963. 08. 02. —): etnográfus.
- KARPOVA, Ljudmila Leonyidovna (Bolsoj Zsuzsgec, Udmurt ASzSzk, 1962. 02. 13. —): nyelvész.
- KASK, Arnold (Pärnu, Észtország, 1902. 08. 10. —): nyelvész.
- KATONA Imre (Csongrád, 1921. 10. 18. —): folklórkutató.
- KATONA Lajos (Vác, 1862. 06. 04. — Budapest, 1910. 08. 03.): folklorista, irodalomtörténész.
- KATZ, Hartmut (?—): nyelvész.
- KAUKONEN, Väinö (Kuopio, Finnország, 1911. 03. 18. —): irodalomtörténész, folklorista.
- KAZANCEV, Dmitrij Jegorovics (Musztajevo, Mari Autonóm Terület, 1932. 02. 20. —): nyelvész.
- KAZINCZY Gábor (Berettyó, 1818. 07. 18. — Bánfala, 1864. 04. 18.): irodalomszervező, publicista, politikus.
- KATZSCHMANN, Michael (?—): nyelvész.
- KÄHRIK, Aime (Tartu, Észtország, 1942. 07. 07. —): nyelvész.
- KECSKEMÉTI István (Budapest, 1937. 03. 06. — Helsinki, 1975. 05. 31.): turkológus, finnugrista nyelvész, folklorista, bibliográfus, műfordító.
- KELMAKOV, Valentyin Kelmakovics (Sztaraja-Jumja, Tatár ASzSzk, 1942. 01. 14. —): nyelvész.
- KÉPES Géza (Mátészalka, 1909. 02. 01. — Budapest, 1989. 08. 19.): költő, műfordító, filológus.
- KERESZTES László Pál (Kisvárd, 1941. 11. 11. —): nyelvész.
- KERT, Georgij Martinovics (Kamenka, 1923. 02. 01. —): nyelvész.
- KERTESZ Manó (Orosztony, 1881. 10. 15. — Budapest, 1942. 04. 04.): nyelvész, tanár.
- KESZTYÜS Tibor (?—?): bibliográfus, könyvtáros, tudománytörténész.
- KETTUNEN, Lauri (? , 1885. —?, 1963?): nyelvész.
- KIISK, Mai (Bereczki Gáborné) (Koonga, Észtország, 1929. 02. 27. —): nyelvtanár.
- KIPARSZKIJ, Valentyin (Szentpétervár, 1904. 06. 04. —?, 1983. 05. 18.): nyelvész.
- KIPPAR, Pille (Tallinn, 1935. 10. 24. —): folklorista.
- KIRÁLY György (Dravicabánya, 1887. 12. 01. — Budapest, 1922. 04. 25.): műfordító, irodalomtörténész.

- KIRILLOVA-ZVERJEVA, Ljudmila Jevgenyevna (Jakszur, Udmurt ASzSzk, 1955. 03. 11. —): nyelvész.
- SZ(abó Dezsőné) KISPÁL Magdolna (Szatmárnémeti, 1910. 05. 30. — Hága, 1984. 06. 15.): nyelvész, a vogul és az osztják nyelv kutatója.
- KISS Antal Lajos (Debrecen, 1941. 03. 23. —): nyelvész.
- KISS Jenő (Mihályi, 1943. 02. 01. —): nyelvész.
- KIVI, Osvald (Pugarevo, 1920. 07. 16. —): bibliográfus.
- KLAPROTH, Heinrich Julius (Berlin, 1783. 10. 11. — Párizs, 1835. 08. 28.): nyelvész.
- KLEMM (Imre) Antal (Léka, 1883. 09. 01. — Pécs, 1963. 12. 23.): nyelvész.
- KLIMA László (Budapest, 1957. 12. 26. —): régész.
- KOBILAROV-GÖTZE, Gudrun (?—): nyelvész.
- KOCZOG Ákos (Budapest, 1915. 12. 02. — Budapest, 1986?): irodalomtörténész, kritikus, művészeti író.
- KODÁLY Zoltán (Kecskemét, 1882. 12. 16. — Budapest, 1967. 03. 06.): zeneszerző, zenetudós, népzenekutató.
- KODOLÁNYI János (Telki, 1899. 03. 13. — Budapest, 1969. 08. 10.): író, műfordító, publicista.
- KODOLÁNYI János ifj. (Budapest, 1922. 09. 23. —): néprajzkutató.
- KOKLA, Paul (Kärdla, Észtország, 1929. 08. 17. —): nyelvész.
- KOKLA, Tinu (Tallinn, 1932. 01. 19. —): műfordító, szerkesztő.
- KOLEHMAINEN, John Ilmari (Conneaut, Ohio, USA, 1910. 07. 02. —): történész.
- KONT, Karl (Pärnu, Észtország, 1923. 12. 15. —): nyelvész.
- KOREN Emil (Békéscsaba, 1915. 04. 07. —): evangélikus lelkész.
- KORENCHY Éva (Budapest, 1943. 12. 24. — Budapest, 1980. 05. 24.): nyelvész.
- KORHONEN, Mikko (Kuopio, Finnország, 1936. 10. 14. — Helsinki, 1991. 08. 19.): nyelvész.
- KOROLJOV, Klim Sztjepanovics (Sziktivkár, Komi ASzSzk, 1940?—): régész.
- KOROMPAY (sz. Krompecher) Bertalan (Budapest, 1908. 06. 24. —): néprajzos.
- KORTT, Ivan R. (?—): nyelvész, szamojedológus.
- KÓSA Ferenc (Szalonta, 1934. 12. 23. —): nyelvész, nyelvtörténész.
- KOSKI, Mauno (Raisio, Finnország, 1930. 02. 21. —): leirő nyelvész.
- K(eszi) KOVÁCS László (Polgár, 1908. 03. 03. —): néprajzkutató.
- KOVÁCS Magdolna (Mór, 1957. 05. 09. —): nyelvész.
- KOVEGYAJEVA, Jevgenyija Ivanovna (Kamejevo, Baskíria, 1918. 02. 06. —): nyelvész.
- KOZLOVA, Klavgyija Ivanovna (?—?): etnográfus.
- KOZMÁCS István (Salgótarján, 1954. 10. 09. —): nyelvész, fordító.
- KÖRBER, Martin Georg Emil (Võnnu, Észtország, 1817. 07. 19. — Kuressaare, Észtország, 1893. 04. 19.): irodalmár, muzsikus.
- KÖRÖSI Csoma Sándor (Kőrös, 1784. 04. 04. — Dardzsiling, 1842. 04. 11.): utazó, nyelvész.
- A(ndrássy Istvánné) KÖVESI Magdolna (Selmecbánya, 1910. 08. 08. —): nyelvész.
- KRASZNOVA, Tatyjana Alekszandrovna (?—): nyelvész.
- KREJNOVICS, Jeruhim Abramovics (1906?— 1985?): nyelvész.
- KRIKMANN, Arvo (Pudivere, Észtország, 1939. 07. 21. —): folklorista, népi mondások és közmondások kutatója.
- KROSS, Jaan (Tallinn, 1920. 02. 13. —): író.

- KUBÍNYI Katalin (Budapest, 1955. 05. 14. —): tanár, tolmács, fordító.
 KUBÍNYI László (Budapest, 1927. 10. 26. — Budapest, 1973. 11. 30.): nyelvész.
 KUCSERA Judit (Árvey Lászlóné) (Budapest, 1954. 09. 16. —): irodalomtörténész, fordító, szerkesztő.
 KUGYAJEV, Pavel Sztyeapanovics (Drakino, Mordóvia, 1926?—?, 1987. 08. 27.): nyelvész.
 KUKLIN, Anatolij Nyikolajevics (Surgumaja, Mari ASzSzK, 1948. 02. 23. —): nyelvész.
 KULONEN(-Korhonen), Ulla-Maija (Helsinki, 1960. 08. 02. —): nyelvész.
 KUNDER, Juhan (Holstre, Észtország, 1852. 12. 26.— Szentpétervár, 1888. 04. 24.): drámaíró, kritikus.
 KUPRIJANOVA, Z? N? (?—): szamojedológus.
 KURATOV, Ivan Alekszejevics (Kibra, Vologdai kormányzóság, 1839. 07. 19. — Vernij, Alma-Ata, 1875?): költő, filológus, pedagógus.
 KUUSI, Matti (Helsinki, 1914. 03. 25. —): népköltészet-kutató, kultúrpolitikus, költő.
 KUZNYECOV, Valerijan Vasziljevics (Pezmucas, Mari ASzSzK, 1951. 09. 21. —): nyelvész.
 KÜNNAP, Ago (Tallinn, 1941. 07. 23. —): nyelvész.
 KÜRTI Béla (Cegléd, 1948. 04. 15. —): régész.
 KYLSTRA, Andries Dirk (Zwaagwesteinde, Hollandia, 1920. 10. 08. —): nyelvész.

L

- LAANEST, Arvo (Tallinn, 1931. 03. 22. —): nyelvész.
 LABÁDI Gizella (Bertényi Szabolcsné) (Iődmezővásárhely, 1944. 01. 16. —): nyelvész, irodalomkutató.
 II(everdle Lászlóné) LABORC Júlia (Budapest, 1941. 10. 11. —): tanár, könyvtáros.
 LACH, Robert (Bécs, 1874. 01. 29. — Salzburg, 1958. 11. 11.): zenetudós.
 LAHDELMA, Tuomo (Mikkeli, Finnország, 1953. 06. 28. —): irodalomtörténész, költő, műfordító.
 LAITINEN, Kai (Leo Kaarlo) (Suonenjoki, Finnország, 1924. 09. 27. —): kritikus, irodalomtudós, szerkesztő.
 LAKÓ György (Jánoshalma, 1908. 09. 26. —): nyelvész.
 LALUKKA, Seppo (?—): történész, szociológus.
 LARSSON, Lars-Gunnar (Ljunghem, Svédország, 1947. 09. 12. —): nyelvész.
 LASSU István (Viszk, 1797. 04. 12. — Pest, 1852. 01. 29.): statisztikus.
 LÁSZLÓ Gyula (Kőhalom, 1910. 03. 14. —): régész.
 LAUGASTE, Eduard (1935-ig E.Treu) (Taagepera, Észtország, 1909. 05. 22. —): folklorista, néprajztudós.
 LAUNONEN, Hannu Johannes (Kuopio, Finnország, 1941. 05. 22. —): műfordító, irodalomtörténész.
 LAVRENTYEV, Gurij Ivanovics (Szemiszola, Mari Autonóm Terület, 1933. 10. 09. —): nyelvész.
 LAVOTHA Ödön (Murakirály, 1914. 04. 25. — Uppsala, Svédország, 1972?): nyelvész.
 LÁZÁR Katalin (Budapest, 1955. 04. 12. —): népzenekutató, finnugor nyelvész.
 LÁZÁR Oszkár (?—): nyelvész.

- LAZICZIUS Gyula (Újpest, 1896. 08. 18. — Budapest, 1957. 08. 04.): nyelvész.
- LEEM, Knud (1697?— 1774?): nyelvész.
- LEHIKONIN, Laila Onerva (Savitaipale, Finnország, 1940. 04. 26. —): nyelvész.
- LEHISTE, Ilse (Tallinn, 1922. 01. 31. —): nyelvész.
- LEHTINEN (sz. Lukács) Ildikó Mária (Budapest, 1948. 03. 06. —): néprajzkutató.
- LEHTO, Pirkko Orvokki (Lappajärvi, Finnország, 1938. 12. 14. —): finn nyelv és irodalom szakos tanár.
- LEIBNIZ, Gottfried (Lipcese, 1646. 07. 01. — Hannover, 1716. 11. 14.): filozófus, természettudós, matematikus.
- LEPJOHIN, Ivan Ivanovics (? , 1740?—?, 1802?): orvos, utazó, útleíró.
- LEPPIK, Merle (Tallinn, 1936. 05. 05. —): nyelvész.
- LEWY, Ernst (Breslau, 1881. 09. 19. — Dublin, 1966. 09. 25.): nyelvész.
- LIGETI Lajos (Balassagyarmat, 1902. 10. 28. — Budapest, 1987. 04. 29.): nyelvész, orientalista, főként a mongol nyelvek kutatója.
- LIIMOLA, Matti Engelbert (Ylöjärvi, Finnország, 1903. 05. 25. — Liimola, Finnország, 1974. 08. 06.): nyelvész.
- LIPPUS, Urve (Tartu, Észtország, 1950. 03. 05. —): folklorista, zenetudós.
- LIPTÁK Pál (Békéscsaba, 1914. 02. 14. —): antropológus.
- LITKIN, Georgij Sztjepanovics (Uszty-Szizsolszk, 1835. 06. 07. — Szentpétervár, 1907. 04. 04.): nyelvész, történész.
- LITKIN, Vaszilij Iljics (Ilja Vasz) (Tyentyukovo, 1895. 12. 15. — Moszkva, 1981. 08?): nyelvész, költő, műfordító.
- LOGINOVA, Elvira Szerafimovna (Sziktivkár, Komi ASzSZK, 1936?—): régész.
- LOMONOSZOV, Mihail Vasziljevics (Gyenyiszovka, 1711. 11. 09. — Szentpétervár, 1765. 04. 15.): polihisztor, író, költő.
- LOONE (sz. Rebanc), Lea (Szentpétervár, 1911. 04. 09. — Pangodi, Észtország, 1969. 09. 28.): történész.
- LOORITS, Oskar (Suure-Kõpu, Észtország, 1900. 11. 09. — Stockholm, 1961. 12. 12.): folklorista.
- LOTZ János (Milwaukee, USA, 1913. 03. 23. — Chevy Chase, USA, 1973. 08. 25.): nyelvész.
- LÖNNROT, Elias (Samatti, Finnország, 1802. 04. 09. — Samatti, 1884. 03. 19.): folklorista, nyelvész.
- LUPPOV, Pavel Nyikolajevics (Uszty-Csepeckij, 1867?— Leningrád, 1949. 02. 25.): történész.
- LUTHY, Melvin Joseph (Logan, Utah, USA, 1936. 11. 15. —): nyelvész.
- LUTS, Arved (Narva, Észtország, 1929. 02. 04. —): történész, etnográfus.
- LUUTONEN, Jorma Kalervo (Haukipudas, Finnország, 1956. 05. 22. —): nyelvész, tanár.
- LÜKŐ Gábor (Komárom, 1909?—): etnográfus, folklorkutató.
- LYY, Toivo (1898?— 1976?): költő, műfordító.

- MAGER, Mart (Tartu, Észtország, 1935. 02. 25. —): nyelvész, irodalomtörténész, kritikus, költő.
- MAIJALA, Leena Maria (Helsinki, 1955. 04. 30. —): tolmács, műfordító.
- MAJTYINSZKAJA Klára (Győr, 1907. 01. 27. —?, 1991. 01. 15.): nyelvész.
- MAKAROV, Grigorij Nyikolajevics (Szambaktusz, Karélia, 1918. 01. 23. — Petrozavodszk, Karél ASzSZK, 1972. 04. 21.): nyelvész.
- MANNINEN, Otto (Kangasniemi, Finnország, 1879. 08. 13. — Helsinki, 1950. 04. 06.): költő, műfordító.
- MANOVA, Nagyeczda Dmitrijevna (Sziktiivkár, Komi ASzSZK, 1947. 04. 07. —): nyelvész.
- MARK, Julius (Haljala, Észtország, 1890. 03. 27. — Washington, 1959. 03. 12.): nyelvész.
- MARK, Karin (Tartu, Észtország, 1922. 03. 24. —): antropológus.
- MÁRK Tamás (Nagykanizsa, 1946. 03. 03. — Pécs, 1985. 05. 05.): nyelvész.
- MARKUS, Kaija (Hyvinkää, Finnország, 1960. 06. 16. —): nyelvész.
- MAROSÁN Lajos (Budapest, 1956. 02. 21. —): tanár, nyelvész.
- MARR, Nyikolaj Jakovlevics (? , 1864. 06. 04. —?, 1934. 12. 20.): nyelvész.
- MARTIN György (Budapest, 1932. 02. 05. —?, 1983?): néptáncutató.
- MASING, Otto Wilhelm (Lohusuu, Észtország, 1763. 11. 08.— Äksi, 1832.:03. 15.): irodalmár, nyelvész.
- MASING, Uku (1937-ig Hugo-Albert) (Raikküla, Észtország, 1909. 08. 21. — Tartu, Észtország, 1985. 04. 25.): expresszionista költő, teológus.
- MASZKAJEV, Andrej Ivanovics (Vjazsga, Mordóvia, 1907. 08. 27. —?); folklorista.
- D(omokos Péterné) MÁTAI Mária (Szombathely, 1945. 11. 22. —): nyelvész.
- MÁTÉ Imre (Maglóca, 1934. 12. 11. —): költő, könyvkiadó.
- MATYUSKIN, Pantyelej Grigorjevics (?—): nyelvész.
- MATOLCSI János (Berettyóújfalu, 1923. 11. 20. —): archeológus.
- MATVEJEV, Alekszandr Konsztantyinovics (, 1926. 07. 08. —): nyelvész.
- MÄGISTE (1922-ig Mälson), Julius (Kudina, Észtország, 1900. 12. 19. — Lund, 1978. 03. 11.): nyelvész.
- MEILLET, Antoine (Moulins, Franciaország, 1866. 11. 11. —?, 1936?): indogermanista nyelvész.
- MERI, Lennart Georg (Tallinn, 1929. 03. 29. —): író, műfordító, politikus.
- MESSERSCHMIDT, Daniel Gottlieb (Danzig/Gdansk, 1684. 04. 13.— Szentpétervár, 1735. 03. 25.): természettudós.
- MÉSZÁROS Edit (Szeged, 1958. 10. 29. —): nyelvész.
- F(odor Lászlóné) MÉSZÁROS Henrietta (Budapest, 1924. 03. 28. -): nyelvész.
- MÉSZÖLY Gedeon (Tabajd, 1880. 06. 10. — Budapest, 1960. 05. 29.): nyelvész, műfordító.
- MIECHOV, Mathias de (? , 1437?—?, 1523?): orvos, pap, utazó.
- MIKOLA Tibor (Budapest, 1936. 02. 19. —): nyelvész.
- MIKUSEV, Anatolij Konsztantyinovics (Sziktiivkár, Komi Autonóm Terület, 1926. 11. 05. — Sziktiivkár, 1993?): folklorista.
- MIZSER Lajos (Miskolc, 1940. 09. 12. —): nyelvész , műfordító.
- MOKÁNY Sándor (Técső, 1932. 06. 10. —): nyelvész.
- MOKÁNY (Sándor)NÉ NAGY Katalin (Kolozsvár, 1941. 04. 21. —): nyelvész.

- A. MOLNÁR Ferenc (Nagyvárad, 1942. 02. 28. —): nyelvész, filológus.
 MOLNÁR János (Csécsény, 1728. 06. 13. — Szepesváralja, 1804. 02. 15.): szerkesztő, újságíró
 MOOR Elemér (Hárspaták, 1891. 12. 01. — Szeged, 1974. 04. 22.): néprajzkutató, östörténész, nyelvész.
 MOORA, Harri (Kuremaa, Észtország, 1900. 03. 02. — Tallinn, 1968. 05. 02.): régész.
 MÓRA Klára (Budapest, 1959. 08. 26. —): népművelő, fordító, tolmács.
 MORAVCSIK Gyula (Budapest, 1892. 01. 29. — Budapest, 1972. 12. 10.): klasszika-filológus, bizantinológus.
 MOREAU, Jean-Luc (1937?—): nyelvész, költő, műfordító.
 MÓRICZ Virág (Budapest, 1909. 09. 23. —): író.
 MOSZIN, Mihail Vasziljevics (1940?—): nyelvész.
 MUHIN, Vlagyimir Alekszejevics (Tigide Morko, 1888. 07. 01. — 1938?): nyelvész, irodalmár.
 MUNKÁCSI (Munk) Bernát (Nagyvárad, 1860. 03. 12. — Budapest, 1937. 09. 21.): nyelvész.
 MURU, Karl (Tartumaa, Észtország, 1927. 01. 01. —): irodalomtörténész.
 MURIGIN, Alekszandr Mihajlovics (Baku, Azerbajdzsán SzSzK, 1947?—): régész.
 MUST, Mari (Tartu, Észtország, 1920. 11. 11. —): nyelvész.
 MUSZTAJEV, Jelizar Nyikolajevics (Sunszola, Mari Autonóm Terület, 1934. 04. 04. —): nyelvész.
 MÜLLER, Max Friedrich (Dessau, Németország, 1823. 12. 06. — Oxford, 1900. 10. 28.): nyelvész.

N, NY

- NAGOVICIN, Leonyid Anatoljevics (Izsevszk, Udmurt ASzSzK, 1948. 01. 31. —): régész.
 NAGY Elemér (Sopron, 1928. 09. 28. — Budapest, 1985. 09. 03.): építész.
 NAGY Emília (Budapest, 1955. 04. 05. —): nyelvész, tanár.
 NAGY Kálmán (Kolozsvár, 1939. 05. 05. — Kolozsvár, 1971. 10. 09.): nyelvész, műfordító.
 NALIMOV, Vaszilij Petrovics (Vilgort, 1879?—?, 1919?): természettudós, nyelvész, néprajzos.
 NASZIBULLIN, Rif Szakriszlamovics (Csetirman, Baskir ASzSzK, 1936?—): nyelvész.
 NEETAR, Helmi (Tudre, Észtország, 1934. 01. 29. —): nyelvész.
 NÉGYESY László (Szentés, 1861. 03. 06. — Budapest, 1933. 01. 07.): irodalomtörténész, esztéta.
 NÉMETH Gyula (Karcag, 1890. 11. 12. — Budapest, 1976. 12. 14.): östörténész, nyelvész-turkológus.
 NIELSEN, Konrad Hartvig Isak Rosenvinge (Vik i Helgeland, Norvégia, 1875. 08. 29. — Koppenhága, 1914. 12. 17.): nyelvész.
 NIIT (sz. Hiob), Ellen (Tallinn, 1928. 07. 13. —): költő, műfordító.
 NIKKINEN, Jouko (Helsinki, 1958. 12. 03. —): nyelvész, műfordító.
 NIRVI, Ruben Erik (Askola, 1905. 12. 16. — Helsinki, 1986. 01. 16.): dialektológus, lexikológus, szótörténetkutató, a kihaltóban levő karjalai és inkeri nyelvjárások lexikográfusa.
 NORMANTAS, Paulius (Kalniskin, Litvánia, 1948. 06. 08. —): fotóművész.
 NORVIK, Madis (Tallinn, 1932. 01. 04. —): nyelvész.

NOVICKIJ, Grigorij (? , 1700 előtt —?, 1727 után): katonatiszt, útleíró.
NURJEVA, Irina Murtazovna (? , 1959?—): folklórkutató.
NYIKITYINA, Galina Arkagyevna (Lonki-Vorci, Udmurt ASzSzk, 1951?—): etnográfus.
NYÍRJI Antal (Szentés, 1907. 03. 09. —): nyelvész.
NYIRKOS István (Sátoraljaújhely, 1933. 08. 01. —): nyelvész.

O

OINAS, Felix Johannes (Tartu, Észtország, 1911. 03. 06. —): nyelvész.
OISPUU, Jaan (Kuressaare, Észtország, 1955. 03. 16. —): nyelvész.
OJANSUU, Heikki August (Tyrvää, Finnország, 1873. 07. 26. —?, 1923?): nyelvész.
ORLAY János (Palágy, 1770?— Ogyessza, 1829. 02. 27.): orvos.

P

PAASONEN, Heikki (Mikkeli, Finnország, 1865. 01. 02. — Helsinki, 1919. 08. 08.): nyelvész.
PACZOLAY Gyula (Ercsi, 1930. 11. 02. —): mérnök, folklorista.
PAIS Dezső (Zalaegerszeg, 1886. 03. 20. — Budapest, 1973. 04. 06.): nyelvész.
PALL, Peter (Tallinn, 1961. 03. 15. —): nyelvész.
PALL, Valdek (Laius-Tähkvere, Észtország, 1927. 06. 30. —): nyelvész.
PALLAS, Peter Simon (Berlin, 1741. 09. 22. — Berlin, 1811. 09. 08.): utazó, útleíró, természettudós.
PALMEOS, Pauline (Paula) (Kildu, Észtország, 1911. 07. 18. —): nyelvész.
PAP Éva (Budapest, 1947. 03. 20. —): műfordító, irodalomtörténész, szerkesztő.
PÁPAI Károly (Pápa, 1861. 12. 20. — Görz, 1893. 11. 25.): etnográfus.
PÁPAY József (Nagyigmánd, 1873. 07. 01. — Debrecen, 1931. 06. 09.): nyelvész.
PAPP István (Kisvárd, 1901. 09. 12. — Debrecen, 1972. 04. 11.): nyelvész.
PATKANOV, Szerafim (1861?— 1918?): utazó, folklorista.
PATRUSEV, Gennagyij Sztjepanovics (Suksier, Mari Autonóm Terület, 1928. 07. 25. —): nyelvész.
PATRUSEV, Valerij Sztjepanovics (Suksier, Mari ASzSzk, 1942. 08. 01. —): régész, történész.
PEEGEL, Juhan (Uuemõisa, Észtország, 1919. 05. 19. —): író, újságíró, nyelvész.
PELIH, G. I. (?—): nyelvész.
PENAVIN (-BORSY) Olga (Debrecen, 1916?—): nyelvjáráskutató.
PENGITOV, Nyikolaj Tyihonovics (Sztarokresceno, 1914. 03. 28. —): nyelvész.
PÉNTÉK János (Körösfő, 1941. 07. 07. —): nyelvész.
PENTILLÄ, Aarni (? , 1899. —?, 1971?): nyelvész.
PENTTINEN, Eira (Kotka, Finnország, 1941. 01. 31. —): tanár.
PERROT, Jean (?—?): nyelvész.
PERVIK, Aino (Rakvere, Észtország, 1932. 04. 22. —): író, műfordító.
PERVUHIN, N.G. (?—?): folklorista, tanár.

- PETUHOVA, Ligyija Andrejevna (Paktyckovo, Mari ASzSzk, 1936. 01. 20. —): nyelvész.
- PICCOLOMINI, Aeneas Silvius (II. Pius pápa) (Corsignano, Olaszország, 1405. 10. 18. — Ancona, 1464. 08. 14.): pap, író.
- PIKAMÄE, Arno (Holstre, Észtország, 1929. 08. 29. —): nyelvész, lexikográfus.
- PIRERKA, Anton Petrovics (? , 1905?—Leningrád, 1941?): nyelvész, folklorista, író.
- PJALL, Eduard Nyikolajevics (? , 1903. 10. 15. —?): nyelvész, irodalomtörténész, író, akadémikus.
- PLESZOVSKIJ, F.V. (?—?): folklorista.
- PLÖGER, Angela (?—): nyelvész.
- PÓCS Éva (Csalog Zsoltné) (Budapest, 1936?—): folklorista.
- POLJAKOV, Oszip Jegorovics (Promzino, Zubovo-Poljanszk kerület, Mordvin ASzSzk, ?—): nyelvész.
- POPINI Albert (Ploesti, 1864. 07. 20. — Debrecen, 1930. 03. 04.): költő, tanár, műfordító, irodalomtörténész.
- POPOV, Alekszandr Ivanovics (Szentpétervár, 1899. 05. 17. — Leningrád, 1973. 03. 01.): matematikus, filozófus, nyelvész.
- POPOVA, Jadviga Nyikolajevna (Tula 1935. 02. 13. — Tarko-Szale, Tyumenyi körzet, 1977. 12. 09.): nyelvész.
- PORKKA, Volmari (Frans Woldemar) (Vehkalahti, Finnország, 1854?—Helsinki, 1889. 12. 25.): nyelvész.
- PORTHAN, Henrik Gabriel (Viitasaari, Finnország, 1739. 11. 08. — Turku, 1804. 03. 16.): történész, nyelvész, „az utolsó finn polihistor”.
- PÓSTA Béla (Kecskemét, 1862. 08. 22. — Kolozsvár, 1919. 04. 16.): régész.
- POSTI, Lauri (Lieto, Finnország, 1908. 03. 17. —?, 1988. 03. 06.): nyelvész, a balti finn nyelvek kutatója.
- PÕLDMÄE, Jaak (Tartu, Észtország, 1942. 11. 06. —): irodalomtudós.
- PÕLDMÄE, Rudolf (Rae, Észtország, 1908. 02. 27. —): irodalomtörténész, folklorista.
- PRAY György (Érsekújvár, 1723. 01. 11. — Pest, 1801. 09. 23.): történétíró.
- PROHÁSZKA János (Budapest, 1887. 02. 02. — Budapest, 1970. 09. 22.): nyelvész.
- PROKOFJEV, G? N? (? , 1896?—?, 1942?): nyelvész.
- PROKOFJEVA, E. D. (?—): néprajzkutató, nyelvész.
- PUSZTAY János (Szombathely, 1948. 07. 22. —): nyelvész.

R

- RACKEBRANDT, Klaus (Thale, Németország, 1938. 01. 02. —): nyelvész.
- RÁCZ István (Töketerebes, 1908. 07. 11 —): műfordító, fotóművész, pedagógus.
- RADÓ György (Budapest, 1912. 10. 10. —): író, bibliográfus.
- RAKIN, Anatolij Nyikolajevics (Gyerevjanszk, Kulomi járás, Komi ASzSzk, 1949?—): nyelvész.
- RAMSTEDT, Gustav John (Tammisaari, Finnország, 1873. 10. 22. — Helsinki, 1950. 11. 02.): nyelvész.
- RASK, Rasmus (1787?—1832?): a dán nyelvtudomány kiemelkedő alakja.

- RAUN, Alo (1935-ig Reisman, Aleksei) (Tartu, Észtország, 1905. 05. 08. —): nyelvész, tanár.
- RAVILA, Paavo († aukaa, Finnország, 1902. 07. 05. — Helsinki, 1974. 04. 16.): nyelvész.
- RÄNK, Gustav (Pärsamaa, Észtország, 1902. 02. 18. —): etnográfus.
- RÄTSEP, Huno (Tartu, Észtország, 1927. 12. 28. —): nyelvész.
- RÉDEI (sz. Radanovics) Károly (Nagykanizsa, 1932. 04. 11. —): nyelvész.
- REGULY Antal (Zirc, 1819. 07. 11. — Buda, 1858. 08. 23.): utazó, gyűjtő, a magyar finn-ugrisztika legkiemelkedőbb személyisége.
- RÉTHEI PRIKKEL Marian Lajos (Csém, 1871. 08. 18. — Balatofüred, 1925. 11. 19.): etnográfus, nyelvész.
- RÉVAI Miklós (Nagyszentmiklós, 1750. 02. 24. — Pest, 1807. 04. 01.): nyelvész.
- RÉVAY Valéria (Nyíregyháza, 1950. 05. 11. —): nyelvész.
- RIDALA, Villem (sz. Wilhelm Grünthal) (Kuivastu, Észtország, 1885. 05. 30. — Helsinki, 1942. 01. 16.): költő, filológus, fordító.
- RIESE, Timothy (Atlantic, USA, 1952. 11. 15. —): nyelvész.
- ROCSEV, Jurij Geraszimovics (Muzsi, Tyumenyi körzet, Komi ASzSzk, 1936?—): folklorista.
- RÓHEIM Géza (Budapest, 1891. 09. 12. — New York, 1953. 06. 07.): néprajzkutató, pszichoanalitikus.
- ROMBANGYEJEVA, Jevdokija Ivanovna (Kotyljagi, 1928. 04?—): nyelvész.
- RÓNA-TAS Tamás (Budapest, 1931. 12. 30. —): nyelvész.
- ROOS, Aarand (Tartu, Észtország, 1940. 05. 28. —): nyelvész, újságíró.
- ROSENPLÄNTER, Johann Heinrich (Valmiera, Lettország, 1782. 07. 23. — Pärnu, Észtország, 1846. 04. 27.): irodalmár.
- ROSS, Jaan (Tartu, Észtország, 1957. 04. 05. —): zenekutató.
- ROSS, Kriistina (Tallinn, 1955. 06. 03. —): nyelvész.
- RUBINYI Mózes (Debrecen, 1881. 04. 01. — Budapest, 1965. 09. 26.): nyelvész, irodalomtörténész.
- RUDBECK, Olof ifj. (? , 1660?—?, 1740?): nyelvész.
- RUDZIT, L. (? , a két világháború között —): költő, újságíró, filozófus.
- RUONG, Israel (Arjeplog, Svédország, 1903. 05. 26. —?, 1986. 04. 06.): nyelvész, etnográfus.
- RUSSWURM, Carlo Friedrich Wilhelm (? , 1812. 11. 25. —?, 1883. 02. 04.): történész, néprajztudós, folklorista.
- RÜBBERDT, Irene (Berlin, 1955. 06. 20. —): irodalomkutató.
- RÜÜTEL (sz. Ruus), Ingrid (Tallinn, 1935. 11. 03. —): népzenekutató.

S, SZ

- SAAGPAKK, Paul Friedrih (Mustjala, Saremaa, Észtország, 1910. 09. 20. —): irodalomtudós, nyelvész.
- SAARESTE (1921-ig Saaberk), Andrus (1935-ig Albert) (Tallinn, 1892. 06. 18. — Uppsala, Svédország, 1964. 05. 10.): nyelvész.
- SAARI, Henn (Narva, Észtország, 1924. 02. 15. —): nyelvész.

- SAARINEN, Sirkka Aulikki (Turku, Finnország, 1954. 12. 21. —): nyelvész, lexikográfus.
- SAHMATOV, Alekszej Alekszandrovics (1864?— 1920?): folklorista, nyelvész.
- SAJNOVICS János (Tordas, 1733. 05. 12. — Buda, 1785. 05. 04.): csillagász, nyelvész.
- SÁMSON (Béla) Edgár (Nagykamond, 1906. 09. 05. — Pannonhalma, 1970. 02. 01.): bencés szerzetes, nyelvész.
- SÁNDOR István (Luka, 1750. 08. 11. — Bécs, 1815. 03. 29.): bibliográfus, nyelvész, szerkesztő.
- SARV, Vaike (Tartu, Észtország, 1946. 01. 06. —): folklorista, zenekutató.
- SAUER, Gert (Frankfurt-Oder, 1932. 08. 03. —): nyelvész.
- SAUVAGEOT, Aurélien (? , 1897. 04. 13 —?, 1988. 12. 05.): nyelvész, műfordító.
- SAVROV, G. (?—?): orvos, útleíró.
- SCHEFFERUS, Johannes (Strassburg, 1621?—?, 1679?): történettudós.
- SCHELLBACH-KOPRA, Ingrid (? , 1935.?—): folklorista, műfordító, tanár.
- SCHEFFER, Erherd Fritz (Stuttgart, 1935. 07. 16. —): nyelvész.
- SCHLACHTER, Wolfgang (Hamburg, 1908. 04. 19. —): nyelvész.
- SCHLÖZER, August Ludwig (Gaggstedt, Németország, 1735. 07. 05. — Göttingen, 1809. 09. 09.): történész.
- SCHMIDT Éva (Budapest, 1948. 06. 28. —): néprajzkutató.
- SCHRENK (Šrenk), Alekszandr Ivanovics (? , 1816. 02. 04. — 1876?): botanikus, utazó.
- SCHULZE (sz. Bartel), Brigitte (Berlin, 1938. 07. 07. —): nyelvész.
- SEBEOK, Thomas (?—): nyelvész.
- SEBESTYÉN Árpád (Gacsály, 1929. 12. 08. —): nyelvész.
- SEBESTYÉN Gyula (Szentantalfá, 1864. 03. 07. — Balatonszepezd, 1946. 02. 12.): folklorista, irodalomtörténész.
- N(émeth Gyuláné) SEBESTYÉN Irén (Nagyenyed, 1890. 05. 27. — Szeged, 1978. 08. 04.): nyelvész, műfordító.
- SEILENTHAL, Tõnu (Tallinn, 1947. 06. 28. —): nyelvész.
- SELMENCY-STORMBOM Ildikó (Budapest, 1954. 06. 06. —): nyelvész, tanár.
- SEMRAU, Richard (Perkjärvi, Finnország, 1924. 04. 06. —): irodalomkutató.
- SESZTALOV, Juvan (Ivan Nyikolajevics) (Komratki, Osztyják-Vogul Nemzetiségi Körzet, 1937?—): költő, író, publicista.
- SIMONCSICS Péter (Győr, 1946. 01. 17. —): nyelvész.
- SIMONYI (sz. Steiner) Zsigmond (Veszprém, 1853. 01. 01. — Budapest, 1919. 11. 23.): nyelvész.
- SINIMETS, Ivar (Anstla, Észtország, 1952. 10. 07. —): műfordító, kiadói munkatárs.
- SINOR, Denis (Kolozsvar, 1916?—): nyelvész, történész.
- SIPŐCZ Katalin (Szolnok, 1964. 10. 30. —): nyelvész.
- SIRMANKINA, Raisza Szemjonovna (?—): nyelvész.
- SIRO, Paavo (Helsinki, 1909. 08. 02. —): nyelvész.
- de SIVERS, Fanny (Isak, Észtország, 1920. 10. 26. —): nyelvész.
- SJÖGREN, Anders Johan (Itti, 1794. 05. 08. — Szentpétervár, 1855. 01. 18.): nyelvész, néprajzkutató.
- SKLJAJEV, Georgij Kuzmics (? , 1942. 01. 02. —): etnográfus.
- SKÖLD, Tryggve (1922?—): nyelvész.
- SOLYMOSSY Sándor (Pest, 1864. 08. 28. — Budapest, 1945. 04. 09.): folklorista, etnológus.

- SPÂTARUL (Spafari), Nicolaie Milescu (Vaslui, Moldva, 1671?— 1708?): diplomata, útleíró.
- SPROGIS, Augusts (sz. Kasparons, Alfréds) (Vejava, Lettország, 1887. 12. 17. —?): politikus, nyelvész.
- STALTE, Karl (? , 1870. 08. 09. —?, 1947. 12. 01.): költő, műfordító, szerkesztő.
- STEINITZ, Wolfgang (Wroclaw, 1905. 02. 28. —?, 1967. 04. 21.): nyelvész.
- STIPA, Günter Johannes (Königshütte, 1907. 11. 27. —): nyelvész, tudománytörténész.
- STÖSSEL, Saskia (Róma, 1960. 04. 12. —): nyelvész.
- STRAHLENBERG, Philipp Johann von (? , 1676?—?, 1747?): katonatiszt, utazó.
(Juhászné) SUHAJDA Ágnes (Gödöllő, 1943. 01. 17. —): tanár.
- SUHONEN, Seppo (Iisalmi, Finnország, 1938 05. 16. —): nyelvész.
- SUSAKOVA, Galina Nyikolajevna (B.Gurez, Udmurt ASzSzk, 1955?—): folklorista, tanár.
- SUTOV, Alekszandr Fjodorovics (Bolsije Szibi, Udmurt ASzSzk, 1947?—): nyelvész.
- SUTOVA, Nagyecsda Ivanovna (Lonki-Vorci, Udmurt ASzSzk, 1955. 01. 28. —): régész.
- SZABÓ Ágnes (Budapest, 1959. 09. 08. —): tanár.
- SZABÓ T(örpényi) Ádám (Kolozsvár, 1946. 03. 12. — Budapest, 1995. 12. 06.): nyelvész.
- SZABÓ T. Attila (Fehéregyháza, 1906. 01. 12. — Kolozsvár, 1987. 03. 03.): nyelvész.
- SZABOLCSI Bence (Budapest, 1899. 08. 02. — Budapest, 1973. 01. 21.): zenetörténész.
- SZAHAROVA, Marfa Alekszandrovna (Vizinga, 1913?—): nyelvész.
- SZALACSEK Margit (Mezőhegyes, 1955. 01. 13. —): nyelvész.
- SZÁSZ Károly (Nagyenyed, 1829. 06. 15. — Budapest, 1905. 10. 15.): költő, műfordító, író.
- SZÁSZ Levente (? , 1926?— Pécs, 1986. 05. 23.): bibliográfus, irodalomtörténész.
- SZAVATKOVA, Anna Andrejevna (Jastug, Mari Autonóm Terület, 1925. 10. 20. —): nyelvész.
- SZAVELJEVA, Eleonora Anatoljevna (Pijeldino, Sziszolai járás, Komi ASzSzk, 1937?—): régész.
- B(újdosó) SZÉKELY Gábor (Földes, 1954. 03. 01. —): nyelvész.
- SZENDREY Zsigmond (Szatmárnémeti, 1879. 02. 28. — Balatonfenyves, 1943. 05. 28.): etnográfus, nyelvész.
- SZENTE Imre (? , 1922?—): költő, műfordító.
- SZEREBRJANNYIKOV, Borisz Alekszandrovics (Holmogori, Arhangelszki kormányzóság, 1915. 03. 06. — Moszkva, 1989. 02. 28.): nyelvész.
- SZIBATROVA, Szerafima Szergejevna (Berjozovo, Mari ASzSzk, 1957. 02. 08. —): nyelvész.
- SZIDOROV, Alekszej Szemjonovics (Palevici, Vologdai kormányzóság, 1892. 09. 28. — Sziktivkár, Komi ASzSzk, 1953. 03. 23.): folklorista, irodalomtörténész, nyelvész.
- SZÍJ Enikő (Sárvár, 1944. 08. 15. —): nyelvész.
- SZILÁDY Áron (Ságvár, 1837. 11. 03. — Kiskunhalas, 1922. 03. 20.): irodalomtörténész.
- SZILÁGYI Ferenc (Gyoma, 1928. 11. 12. —): irodalomtörténész, nyelvész.
- SZILASI (Mór) Móric (Szilasbálhás, 1854. 10. 20. — Kolozsvár, 1905. 05. 15.): nyelvész, műfordító.
- SZIMCSENKO, J. B. (?—): etnográfus, nyelvész.
- SZINNYEI József (Pozsony, 1857. 05. 26. — Budapest, 1943. 04. 14.): nyelvész.
- SZLESZARJEVA, Marija Tyihonovna (Sztarij Utcсан, Udmurt ASzSzk, 1955?—): tanár.

- SZOKOLOV, Szerafim Vasziljevics (Bolsoje Volkovo, Udmurt ASzSzk, 1938?—): nyelvész.
 SZOPORI NAGY Lajos (Alszipor, 1935. 03. 02. —): műfordító, irodalomtörténész.
 SZOROKIN, N. (?—?): tanár, utazó.
 SZOROKINA, Irina Petrovna (Murmanszk, 1941. 03. 09. —): nyelvész.
 SZTOKOLOSZ, Vlagyimir Vasziljevics (Barki, Kusztanai Terület, 1930?—): régész.
 SZURIKOVA, Olga Georgijevna (Mari-Turck, 1909?—): nyelvész.

T, TY

- TAGÁNYI Károly (Nyitra, 1858. 03. 19. — Budapest, 1924. 09. 09.): történész, levéltáros.
 TAIVAINEN, Jorma Kalevi (Helsinki, 1953. 07. 05. —): nyelvész.
 TÁLOS Endre (Budapest, 1949. 02. 15. —): nyelvész, fonológus.
 TALVE, Ilmar (Pátérvári kormányzóság, 1919. 01. 17. —): néprajztudós, etnográfus.
 TAMPERE, Herbert (Rannu, Észtország, 1909. 02. 01. — Rannu, 1975. 01. 19.): folklorista, érdemes művész.
 TARAKANOV, Ivan Vasziljevics (Pokrovo-Urusztamak, Tatár ASzSzk, 1928. 07. 02. —): nyelvész.
 TARDY Lajos (Budapest, 1914. 07. 28. —?, 1990. 01.?): kultúrtörténész, műfordító, író.
 TATISCSEV, V. N. (? , 1886?—?, 1750?): történész.
 TAULI, Valter Evald (Poissmann) (Tallinn, 1907. 11. 13. — Uppsala, Svédország, 1986. 01. 03.): nyelvész, nyelvteoretikus.
 TEDRE, Üllö (Tallinn, 1928. 02. 12. —): néprajztudós.
 TERVONEN, Viljo (Pattijoki, Finnország, 1917. 05. 28. —): tudománytörténész, tanár, műfordító.
 TIISMUS-HELLAM, Mall (Tallinn, 1957. 05. 04. —): nyelvész.
 TOLDY (sz. Schedel) Ferenc (Buda, 1805. 08. 10. — Budapest, 1875. 12. 10.): kritikus, irodalomtörténész.
 TOOMSE, Mihkel (Lümanda, Saaremaa, Észtország, 1905. 11. 18. — Leicester, Anglia, 1986. 02. 21.): nyelvész, dialektológus.
 TORKOS József (? , 1710?—?, 1791?): történész.
 TORMIS, Veljo (Kuusalu, Észtország, 1930. 08. 07.—): népművész.
 TOROP, Kristjan (Abja, Észtország, 1934. 03. 05. —): nyelvész, néptáncutató.
 TOULOUZE, Eva (Róma, 1956. 09. 13. —): műfordító, filológus.
 TÓNURIST, Igor (Keila, Észtország, 1947. 02. 11. —): néprajzkutató, a népzene népszerűsítője.
 TRETJAKOV, Pjotr Nyikolajevics (?—?): régész.
 TRÓCSÁNYI Zoltán (Sárospatak, 1886. 12. 25. — Budapest, 1971. 02. 17.): nyelvész, irodalom- és könyvtörténész, műfordító.
 TROFIMOVA, Jelena Jazonovna (Izsevszk, Udmurt ASzSzk, 1948?—): etnográfus.
 TRÖSTER, Johann (?—?): történész.
 TUOMINEN, Päivi Leca (Helsinki, 1955. 07. 29. —): fordító, tolmács, tanítónő.
 TURCZI István (Tata, 1957. 10. 17. —): költő, műfordító.
 TURKIN, Adolf (? , 1936.?—): nyelvész, műfordító.

- TUZSAROV, Gennagyij Matvejevics (Szimanyicsi, Kirovi körzet, 1931. 01. 07. —): nyelvész.
- TYEPLJASINA, Tamara Ivanovna (Malaja Kiznja, 1924. 03. 09. —): nyelvész.
- TYERESCSENKO, Natalja Mitrofanovna (Novo-Nyikolszkoje, 1908. 03. 17. —?, 1987. 09. 13.): nyelvész.
- TYERJOSKIN, Nyikolaj Ivanovics (? , 1913? — Leningrád, 1986. 02. 28.): nyelvész.
- TYIHONOVA, Tamara Matvejevna (? , 1941.?—): nyelvész.
- TYIMOFEJEVA, Varvara Tyimofejevna (Bolsoje Sitakovo, Mari Autonóm Terület, 1920. 05. 13. —): nyelvész.

U

- UCSAJEV, Zinovij Vasziljevics (Ucsejkino, Mari Autonóm Terület, 1930. 05. 22. —): nyelvész.
- UIBOPUU, Valev (Vana-Antsla, Észtország, 1913. 10. 19. —): író, újságíró, nyelvész.
- UJFALVY Károly (? , 1842. 05. 16. — Firenze, 1904. 02. 02.): nyelvész, utazó.
- USA KOV, Gennagyij Afanaszjevics (Aramil, 1938?—): nyelvész.
- UTASI (Mc Robbie) Zita (?—): nyelvész.
- UVAROV, Anatolij Nyikolajevics (Jurtosur-Kaksi, Udmurt Autonóm Terület, 1933. 06. 08. —): költő, műfordító, filológus.

V

- VABA, Lembit (Petaaluse, Észtország, 1945. 05. 27. —): nyelvész.
- VAHRUSEV, Vaszilij Makszimovics (Vizseil, Udmurtia, 1918. 01. 31. —): nyelvész.
- VAJDA László (Budapest, 1923?—): néprajzkutató.
- VALITOV, Georgij Nyikolajevics (Buklenda, Baskir ASzSzK, 1949. 03. 06. —): nyelvész.
- VÁMSZER Márta (Székelyudvarhely, 1927. 01. 18. —): nyelvész.
- VANYEJEV, Albert Jegorovics (Butkan, Komi Autonóm Terület, 1933. 07. 18. —): költő, filológus.
- VARGA Judit (Csabrendek, 1958. 07. 19. —): nyelvész.
- VARGYAS Lajos (Budapest, 1914. 02. 01. —): zenetudós, folklorista.
- VASZIKOVA, Ligyija Petrovna (Pin-Pernangas, Mari Autonóm Terület, 1927. 05. 27.)
- VASZILJEV, Ioann Vasziljevics (Sztaraja Jumja, Kazanyi kormányzóság, 1859. 05. 01. —?, 1927?): néprajzkutató, pap.
- VASZILJEV, Valentyin Nyikolajevics (Malaja Kupta, Mari ASzSzK, 1949. 01. 01. —): nyelvész.
- VASZILJEV, Valerijan Mihajlovics (Üpömarij) (Szuszadi-Ebalak, Ufai kormányzóság, 1883. 01. 01. — Joskar-Ola, Mari ASzSzK, 1961. 05. 03.): nyelvész, folklorista.
- VASZIN, Kim (Vaszin, Kim Kirillovics) (Bolsoj Szorkiner, Mari Autonóm Terület, 1924. 03. 14. —): irodalom- és tudománytörténész, író.
- VÁSZOLYI Erik (Budapest, 1933?—): nyelvész.
- VÄÄRI, Eduard (Valguta járás, Észtország, 1926. 06. 26. —): nyelvész.

- VEENKER, Wolfgang (Lüneburg, 1940. 01. 04. — Lüneburg, 1996. 02. 25.): nyelvész.
- M(ándi Sándorné) VELENYÁK Zsófia (Budapest, 1930. 02. 07. —): nyelvész.
- VENYIAMIN, Pucek Grigorjevics (? , 1706?—?, 1802?): püspök, hittérítő, nyelvtanító.
- VERBOV, G. D. (? , 1909.?—?, 1942.): nyelvész.
- VERES Péter Tibor (Debrecen, 1941. 05. 17. —): néprajzkutató.
- VERESCSAGIN, Grigorij Jegorovics (Polom, 1851. 10. 11. — Izsevszk, Udmurt Autonóm Terület, 1930. 08. 27.): néprajzkutató, nyelvész, költő.
- VERSEGHY Ferenc (Szolnok, 1757. 04. 03. — Pest, 1822. 12. 15.): költő, író, nyelvész.
- VÉRTES Edit (Budapest, 1919. 05. 31. —): nyelvész.
- VÉRTES O. Augusztá (Budapest, 1914. 12. 04. —): tanár, tudománytörténész.
- VESKE, Mihkel (Holstre, Észtország, 1843. 01. 28. — Kazany, 1890. 05. 16.): költő, nyelvész, néprajztudós.
- VESKI, Johannes Voldemar (Kudina, Észtország, 1873. 06. 27. — Tartu, Észtország, 1968. 03. 28.): nyelvész.
- VEKIS, Leidi (Saaramaa, Észtország, 1939. 07. 19. —): műfordító.
- VESTERINEN, Antti Martti Ilmari (Helsinki, 1941. 11. 06. —): nyelvész, etnológus.
- VIKBERG, Jüri (Rapla, Észtország, 1953. 09. 10. —): nyelvész.
- VIIRES, Ants (Tartu, Észtország, 1918. 12. 23. —): történész, etnográfus.
- VIITSO, Tiit-Rein (Tallinn, 1938.:03. 04. —): nyelvész.
- VIKÁR Béla (Hetes, 1859. 04. 01. — Dunavecse, 1945. 09. 22.): etnográfus, műfordító.
- VIKÁR László (Szombathely, 1929. 06. 08. —): népzenekutató.
- VILKUNA, Kustaa Gideon (Nivala, Finnország, 1902. 10. 26. — Kirkkonummi, 1980. 04. 06.): néprajzkutató.
- VIRÁNYI Elemér (?— Budapest, 1944.): tanár, műfordító.
- VIRTARANTA, Pertti Ilmari (Karkku, Finnország, 1918. 05. 20. —): nyelvész.
- VLADIKIN, Vlagyimir Jemeljanovics (Mozsga, Udmurt ASzSzk, 1943. 03. 20. —): történész.
- VLADIKINA (sz. Perevozesikova), Tatyjana Grigorjevna (Sztarije Keni, Udmurt ASzSzk, 1953. 09. 08. —): folklorista.
- VOIGT Vilmos (Szeged, 1940. 01. 17. —): folklorkutató, filológus.
- VOLEGOV, Fedot Alekszejevics (Sztarij Paszad, Permi kormányzóság, 1790?— Novoje Usszolje, 1856. 09. 16.): hivatalnok, történész.
- VOSZKOBOJNYIKOV, M. G. (?—?): irodalomtörténész.

W

- WEBERMANN, Otto Alexander (Kavastu, Észtország, 1915. 01. 07. — Göttingen, 1971. 02. 14.): irodalomtudós.
- WENZEL (Rometsch), Haik (Meuchen, NDK, Halle megye, 1957. 11. 08. —): nyelvész.
- WEÖRES Gyula (?—?): tanár, tudománytörténész.
- WICHMANN, Iren Julia (Helsinki, 1951. 05. 17. —): tudománytörténész, fordító, nyelvész.
- WICHMANN, Julie (Pancsova, 1881?—?, 1974?): néprajzkutató.
- WICHMANN, Yrjö Jooseppi (Liminka, Finnország, 1868. 09. 08. — Helsinki, 1932. 05. 08.): nyelvész.

- WICKMANN, Bo (? 1917. 09. 07. —): nyelvész.
- WIEDEMANN, Ferdinand Johann (Haapsalu, Észtország, 1805. 03. 30. — Pétervár, 1887. 12. 29.): nyelvész.
- WITSEN, Nicolaes (? 1641?—?, 1717?): utazó, tudós.
- WÖLDIKE, Marcus (? 1699?—?, 1750?): teológus, nyelvész.
- WUOLIJOKI, Hella (1908-ig Ella Marie Murrik) (álnevei: Felix Tuli, Juhani Tervapää) (Taagepera, Észtország, 1886. 07. 21. — Helsinki, 1954. 02. 02.): író, drámaszerző.

Y

- YSSBRANT, Evert Ides (?—?): utazó, diplomata.

Z, ZS

- ZAGULJAJEVA, Bibinur Szarapovna (Nanyadi, Baskir ASzSzk, 1947. 03. 07. —): nyelvész.
- ZAJCZ Gábor (Budapest, 1944. 04. 16. —): nyelvész.
- ZAJCEVA, Tatyjana Ivanovna (? 1957?—): irodalomkutató.
- ZEMPLÉNI (Imrey) Árpád (Tállya, 1865. 06. 11. — Budapest, 1919. 10. 13.): költő, műfordító.
- D(ezsőnc) ZEMPLÉNI Vera (Pécs, 1943. 12. 05. —): nyelvész.
- ZICHY István gróf (Bábolnapszta, 1879. 03. 31. — Aba, 1951. 01. 11.): őstörténész, festő, grafikus.
- ZICHY Jenő gróf (Sárszentmihály, 1837. 07. 05. — Merán, 1906. 12. 16.): politikus, Ázsia-kutató.
- ZOLNAI (Somkúti) Gyula (Nagysomkút, 1862. 12. 03. — Budapest, 1949. 12. 24.): nyelvész, műfordító.
- ZORINA, Zoja Georgijevna (Pernangas, Mari ASzSzk, 1946. 11. 01. —): nyelvész.
- ZSAKOV, Kallisztrat Falalejevics (Davpon, 1866. 09. 18.— Riga, 1926. 01. 20.): folklorista, filozófus, író.
- ZSEMLYEI János (Nagykároly, 1936. 02. 15. —): nyelvész.
- ZSIRAI Miklós (Mihályi, 1892. 10. 10.— Budapest, 1955. 09. 09.): nyelvész.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

1. Magyar nyelven

- Bereczki Gábor: A magyar nyelv finnugor alapjai. Budapest, 1996. 101 oldal
Élet és Tudomány 1994. október 14. 41. szám
Finnugor Életrajzi Lexikon [=FÉL/ Kézirat. (Szerk. Domokos Péter.) Budapest, 1990. 366 oldal
Hajdú Péter — Domokos Péter: Uráli nyelvrokonaink. Budapest, Tankönyvkiadó 1980.
Hajdú Péter: Az uráli nyelvészet alapkérdései. Budapest, Tankönyvkiadó 1991.
Jávori Jenő: Az uráli népek irodalmának bibliográfiája. (1975—1994) Szombathely, 1995.
Nagy Katalin: Hét határon hallik húros daru hangja. Morzsák az uráli nyelvcsaládhoz tartozó népek irodalmából és életéből. Budapest, Fannus 1994.
Nanofszy György: Oroszország. Tények és adatok 1995. (Budapest, Teleki László Alapítvány 1995.)

2. Angol nyelven

- Seppo Lallukka: The East Finnic Minorities in the Soviet Union. An Appraisal of the Erosive Trends. Helsinki, 1990. 344 pages
Vanishing Sources. A photographic survey of ten remote Finno — Ugrian peoples. Pictures by Paulius Normantas. Text by P. Domokos. Budapest, 1990.
Péter Veres: The ethnogenesis and ethnic history of the Hungarian people. Budapest, 1996. 50 pages

3. Német nyelven

- Péter Hajdú — Péter Domokos: Die uralischen Sprachen und Literaturen. Budapest, 1987. 608 seiten

4. Orosz nyelven

- Péter Domokos: Formirovaniye literatur malyh ural'szkih narodov. Joskar-Ola, 1993. 286 sztr.
Jazyki mira. Ural'szkie jazyki. Moszkva, 1993. 396 sztr.
Narodi Rosszii. Encyklopedia. B. Sz. E. Moszkva, 1994. 479 sztr.
Goroda Rosszii. Encyklopedia. B. Sz. E. Moszkva, 1994. 559 sztr.

5. Finn nyelven

- Uralilaiset kansat. Tietoa suomen sukukielistä ja niiden puhujista. J. Helsinki, Laakso 1991. 329 paginae

6. Észt nyelven

- M. Kolga — I. Tõnurist — L. Vaba — J. Viikberg: Vene impeeriumi rahvaste Punane Raamat. Tallinn, 1993. 371 paginae

IX. A FINNUGOR NÉPEK NEMZETI ZÁSZLÓI ÉS CÍMEREI

1. MAGYAR*
2. FINN (SUOMALAINEN)
3. ÉSZT (EESTLANE)
4. OROSZ** (РОССИЙСКИЙ)
5. KARÉL (KARJALAINEN)
6. ZÜRJÉN (КОМ!?)
7. CSEREMISZ (МАРИЙСКИЙ)
8. ERZA ÉS MOKSA (МОРДОВСКИЙ)
9. VOTJÁK (УДМУРТСКИЙ)
10. OSZTJÁK ÉS VOGUL (ХАНТЫ—МАНСИЙСКИЙ)

* Az elnevezéseknél a melléknévi formákat használtuk.

** Oroszországot azért tüntettük fel, mert a legtöbb finnugor népnek, mintegy négy milliónak a hazája a mai Oroszországi Föderáció területén van.

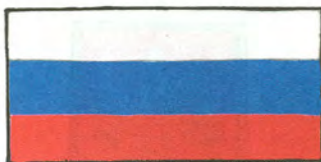
1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

A SOROZATBAN MEGJELENT

- I. Moldvai csángó-magyar okmánytár 1467-1706, I-II. kötet.
Szerk.: Benda Kálmán (1989)
- II. Vallásosság és népi kultúra a határainkon túl
Szerk.: Fejős Zoltán-Küllös Imola (1990)
- III. A kolozsvári magyar egyetem 1945-ben
Szerk.: Barabás Béla-Joó Rudolf (1990)
- IV. A beregszászi magyar gimnázium története
Szerk.: Benda István-Orosz László (1991)
- V. Hetven év. A romániai magyarság története 1919-1989
Szerk.: Diószegi László-R. Süle Andrea (1990)
- VI. Tőkés István: A romániai magyar református egyház élete 1944-1989 (1990)
- VII. Népi kultúra és nemzettudat
Szerk.: Hofer Tamás (1991)
- VIII. Romsics Ignác: Bethlen István. Politikai életrajz (1991)
- IX. Diószegi István: Úlló és kalapács (A nemzetiségi politika a XIX. századi Európában) (1991)
- X. Enyedí Sándor: Öt év a kétszázból. A Kolozsvári Magyar Színház története 1944 és 1949 között (1991)
- XI. Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről.
Szerk.: Kontra Miklós (1991)
- XII. Liszka József: Fejezetek a szlovákiai Kisalföld néprajzából (1992)
- XIII. Pávai István: Az erdélyi és moldvai magyarság népi tánczenéje (1993)
- XIV. Tanulmányok a szlovéniai magyarság köréből
Szerk.: Gráfik Imre (1994)
- XV. Túl a kecegárdán
Szerk.: Kontra Miklós (1995)
- XVI. Magyarok kisebbségben és szórványban
Szerk.: Romsics Ignác (1995)
- XVII. Georg Brunner: Nemzetiségi kérdés és kisebbségi konfliktusok Kelet-Európában
- XVIII. A marosvásárhelyi magyar nyelvű orvos-és gyógyszerészképzés 50 éve
Szerk.: Barabás Béla—Péter Mihály—Péter H. Mária

X. KÉPMELLÉKLET

Göncz Árpádot fogadják a sziktivkári repülőtéren 1993. június 22-én

Göncz Árpád és V. Tubilov udmurt elnök, valamint Nanovfszky György nagykövet egy udmurt faluban

Genagyij Rajsev (1934) hanti festő
kiállításán Hanti-Manszijszokban Göncz
Árpád, Mayer Rita és Nanovfszky György
nagykövet

Az osztjások és vogulok földjén
Szibériában (Hanti-Manszi)

Az őshaza földjén Szibériában
(vogulok és osztjások)

Az osztjások és vogulok földjén
Szibériában (Hanti-Manszi)

Kunguri cseppkő- és jégbarlang
(Perm megye)

Karéliei fatemplom
a XVIII–XIX. századból (Kizsi)

A kunguri székesegyház, amelynek
egy részét börtönné alakították át az
1930-as években (Perm megye)

Udmurt népviseletbe öltözött asszonyok
fogadják Göncz Árpád elnököt
Izsevszkben

Mari népviseletbe öltözött leányok

O. Szavenko, a komi nyelvű rádió riportere a magyar nagykövettel

Karéliai csipkét készítő asszony

Komi népviselet

Permi népviselet (Kungur)

Permi népviselet

Leány komi népviseletben

Mordvin ház belseje a
totemállattal (medve)

Módos udmurt parasztház a XIX.
századból

Karéliei faház (Kizsi)

Karéliei parasztház

Karéliei faház belseje

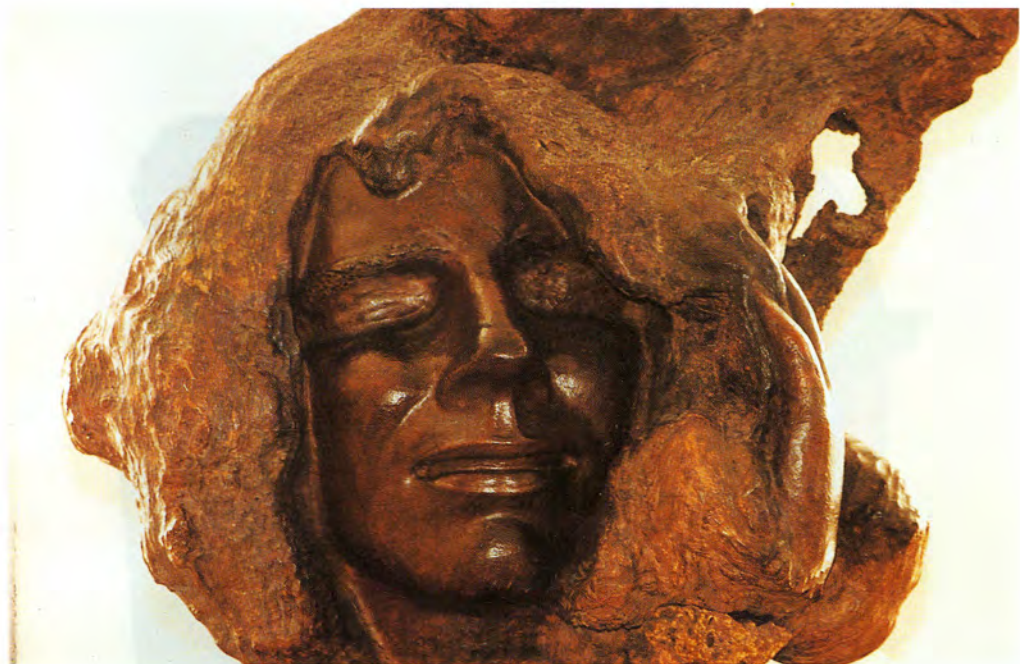
Karéliei módos parasztház konyhája

Zürjén faház belső kialakítása

Zürjén használati tárgyak

Sztyepan Erzä (Erzia) világhírű mordvin szobrászművész faszobrai (1876–1959)

Permi Komi (zürjén) faszobrok az egykori Permi Székesegyházban, amely ma múzeum

ARCHAEOLOGICAL CULTURES RELATING TO THE ETHNOGENESIS OF THE PROTO-FINNO-UGRIANS AND THE ANCIENT HUNGARIANS

- SWIDERIAN CULTURE (CENTRAL POLAND-OKA RIVER REGION IN RUSSIA. 9TH-8TH MILLENIA B.C.)
- KURGAN CULTURE (SOUTHERN RUSSIAN STEPPE ZONE. 5TH-4TH MILLENIA B.C.)
- KELTEMINAR CULTURE (WESTERN CENTRAL ASIA. 4TH-3RD MILLENIA B.C.)
- ICE-FISHING-HUNTING CULTURE (TRANS-URAL REGION. 5TH-3RD MILLENIA B.C.)
- COMBED WARE CULTURE (WOODLAND ZONE IN NORTHERN RUSSIA. 4TH-3RD MILLENIA B.C.)
- VOLOSOVO CULTURE (MIDDLE REACHES OF THE VOLGA AND THE MOUTH OF THE KAMA RIVERS. FROM AROUND 3000 B.C. TO 2500 B.C.)
- ANDRONOVO CULTURE (SOUTHERN PART OF WESTERN SIBERIA AND WESTERN PART OF CENTRAL ASIA. 1800-800 B.C.)
- CHERKASSKUL CULTURE (OPEN WOODLANDS REGION IN THE BASIN OF THE TOBOL-ISHIM RIVERS, TRANS-URAL REGION. 1700-1000 B.C.)
- ANANINO CULTURE (CIS URALIAN REGION, VOLGA-KAMA COUNTRY. 800-300 B.C.)
- UST' POLUY CULTURE (LOWER OB REGION. 500-300 B.C.)
- PYANOBOR CULTURE (CIS-URALIAN REGION, VOLGA-KAMA COUNTRY. 300 B.C.-400 A.D.)

